

Anna Gawryś-Mazurkiewicz
Tomasz Gęsina

Lektura jest dobra na wszystko

Podręcznik do historii literatury polskiej dla cudzoziemców

Tom 2

Romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne

UNIWERSYTET ŚLĄSKI
WYDAWNICTWO

Lektura jest dobra na wszystko

Podręcznik do historii literatury polskiej dla cudzoziemców

Tom 2
Romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska,
dwudziestolecie międzywojenne

Anna Gawryś-Mazurkiewicz
Tomasz Gęsina

Lektura jest dobra na wszystko

Podręcznik do historii literatury polskiej dla cudzoziemców

Tom 2
Romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego • Katowice 2025

Recenzja
Margreta Grigorova

Seria
Kultura i Język Polski dla Cudzoziemców

Redaktorka naukowa serii
Jolanta Tambor

Rada naukowa serii
Prof. dr hab. Małgorzata Kita
Dr hab. Romuald Cudak, prof. UŚ em.
Prof. dr hab. Kazimierz Ożóg
Prof. dr hab. Ivana Dobrotová
Prof. dr Li Yinan
Dr Magdalena Słyk

Zrealizowano w projekcie „Lektura jest dobra na wszystko".

Projekt jest finansowany ze środków Narodowej Agencji Wymiany Akademickiej w ramach programu Promocja Języka Polskiego.

Spis treści

Wstęp 9

Romantyzm 11

Wprowadzenie do epoki 13

Lekcje z romantyzmu – Adam Mickiewicz 18

Romantyczność 20

Świtezianka 29

Dziady, część III 42

Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie. Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem 56

Pomnik poety – Juliusz Słowacki 73

Kordian 76

Testament mój 84

Ciemna strona trzeciego wieszcza – Zygmunt Krasiński 90

Nie-Boska komedia 92

Czwarty wieszcz – Cyprian Kamil Norwid 103

Coś Ty Atenom zrobił, Sokratesie? 105

Między legendą a historią – Józef Ignacy Kraszewski 110

Kwiat paproci 111

Podsumowanie epoki 121

Lektury uzupełniające – warto sięgnąć 122

Pozytywizm 123

Wprowadzenie do epoki 125

Manifest poetycki pozytywistów – Adam Asnyk 134

Do młodych 135

Ruch emancypacyjny – Eliza Orzeszkowa 141

Marta 145

Ku pokrzepieniu serc – Henryk Sienkiewicz ... 154
Potop ... 157
Realizm i społeczeństwo – Bolesław Prus ... 180
Powracająca fala ... 182
Lalka ... 186
Manifest patriotyzmu – Maria Konopnicka ... 194
Rota ... 198
Podsumowanie epoki ... 203
Lektury uzupełniające – warto sięgnąć ... 204

Młoda Polska ... 205
Wprowadzenie do epoki ... 207
Poeta myśli. Twórczość Jana Kasprowicza ... 221
Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach ... 226
Dies irae ... 229
Pasjonat niemożliwego. Twórczość Kazimierza Przerwy-Tetmajera ... 237
Melodia mgieł nocnych ... 242
Koniec wieku XIX ... 244
„Trza być w butach na weselu". *Wesele* Stanisława Wyspiańskiego ... 248
Wszystko zostaje w rodzinie. *Moralność pani Dulskiej* Gabrieli Zapolskiej ... 266
Epopeja narodowa. *Chłopi* Władysława Stanisława Reymonta ... 281
Wiara w ideały. *Ludzie bezdomni* Stefana Żeromskiego ... 302
Opisać zmieniający się świat. Twórczość Leopolda Staffa ... 313
Kowal ... 319
Przedśpiew ... 320
Podsumowanie epoki ... 322
Lektury uzupełniające – warto sięgnąć ... 323

Dwudziestolecie międzywojenne ... 325
Wprowadzenie do epoki ... 327
Jasne dwudziestolecie ... 332
Poezja ... 333
Celebryci dwudziestolecia – grupa Skamander ... 333
Kazimierz Wierzyński – *Manifest szalony* ... 335
Julian Tuwim – *Do krytyków* ... 345
Tu i teraz – Awangarda Krakowska ... 348
Tadeusz Peiper – *Ulica* ... 353

Julian Przyboś – *Gmachy* i *Dachy* 355
Słowa na wolności – futuryści 359
Aleksander Wat – *Namopanik charuna* 362
Bruno Jasieński – *Nic* 366
Bruno Jasieński – *But w butonierce* 367
Ciemne dwudziestolecie 370
Julian Tuwim – *Do prostego człowieka* 371
Julian Tuwim – *Mieszkańcy* 378
Bolesław Leśmian – *Dwoje ludzieńków* 383
Bolesław Leśmian – * * * (*Po co tyle świec nade mną, tyle twarzy?...*) 387
Druga Awangarda 389
„Szkoła katastrofizmu" – Żagary 389
Czesław Miłosz – *Roki* 390
„Trzeci wyraz" 397
Józef Czechowicz – *żal* 398
Proza 404
Stefan Żeromski – *Przedwiośnie* 405
Bruno Schulz – *Sklepy cynamonowe* 413
Witold Gombrowicz – *Ferdydurke* 421
Dramat 437
Stanisław Ignacy Witkiewicz – *Szewcy* 437
Podsumowanie epoki 443
Lektury uzupełniające – warto sięgnąć 444

Minisłownik terminów literackich 445
Wykaz ilustracji 457

Wstęp

Oddajemy w ręce Czytelników książkę do literatury polskiej zatytułowaną *Lektura jest dobra na wszystko. Podręcznik do historii literatury polskiej dla cudzoziemców*. Publikacja została podzielona na trzy części. Pierwsza z nich obejmuje: średniowiecze, renesans, barok, oświecenie, druga – romantyzm, pozytywizm, Młodą Polskę, dwudziestolecie międzywojenne, natomiast trzecia – literaturę wojenną i rozliczeniową, literaturę po 1945 roku oraz literaturę po 1989 roku. Ponadto w każdym z tomów zamieszczono minisłownik terminów literackich.

Podręcznik przygotowano z myślą o odbiorcach posługujących się językiem polskim co najmniej na poziomie progowym B1, dla których język polski nie jest językiem pierwszym. Z publikacji mogą zatem korzystać studenci zagranicznych polonistyk i slawistyk, pasjonaci i czytelnicy ciekawi polskiej kultury i języka. Podręcznik obejmuje wybór utworów od średniowiecza po literaturę najnowszą – wybór subiektywny, podporządkowany nie tylko idei reprezentatywności, lecz także dydaktycznej przydatności, możliwościom językowym uczących się i potencjałowi interpretacyjnemu tekstów.

Głównym punktem lekcji jest tekst literacki, który stanowił inspirację do opracowania ćwiczeń językowych (skoncentrowanych na rozumieniu ze słuchu, rozumieniu tekstów pisanych, leksyce, poprawności gramatycznej, mówieniu i pisaniu) oraz interpretacyjno-analitycznych. Wprowadziliśmy również sekcje *Ważne pojęcia*, *Warto wiedzieć*, *Ciekawostki* oraz *Refleksje*, które służą uzupełnieniu kontekstu historycznoliterackiego, kulturowego i językowego. Pojawiają się także dodatkowe materiały z różnych źródeł, m.in. wybrane fragmenty tekstów literaturoznawczych, hasła ze słowników i encyklopedii, a także informacje ze stron internetowych – wszystkie poszerzają perspektywę odbioru tekstu literackiego i wspomagają rozwój kompetencji językowych. Ponadto po każdym rozdziale proponujemy zadania, które mogą okazać się pomocne w podsumowaniu najważniejszych

wiadomości, a także zachęcamy do zapoznania się z publikacjami Szkoły Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego związanymi z daną epoką.

Mamy nadzieję, że podręcznik okaże się użyteczny w nauczaniu języka i kultury polskiej, a jednocześnie stanie się punktem wyjścia do dalszych, samodzielnych poszukiwań.

Autorzy

Romantyzm

Wprowadzenie do epoki

Zadanie 1. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację. Następnie proszę dokończyć zdania pod ilustracją.

1. Ten krajobraz mógłby być ilustracją opowieści o .....
2. Gdy patrzę na tę scenę, myślę o .....
3. Człowiek na obrazie symbolizuje według mnie .....

Zadanie 2. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

WARTO WIEDZIEĆ

Romantyzm to prąd literacki i filozoficzny, który rozwijał się w Europie, a także w obu Amerykach, od końca XVIII wieku do połowy XIX wieku. W Polsce trwał nieco dłużej i odegrał szczególną rolę – nie tylko artystyczną, lecz także polityczną i narodową. Był reakcją na Oświecenie – jego racjonalizm, kult nauki i przekonanie o postępie. Inspiracją dla romantyków była rewolucja francuska, rozczarowanie światem nowoczesnym oraz zainteresowanie przeszłością – zwłaszcza średniowieczem – i duchowością.

W centrum romantyzmu znalazł się człowiek – jego emocje, wyobraźnia i wewnętrzne przeżycia (indywidualizm romantyczny). Romantycy odrzucali chłodne, logiczne myślenie i wierzyli, że prawdę o świecie można poznać przez uczucia i sztukę (poznanie symboliczne). Szczególną rolę odgrywała natura – postrzegana jako żywa i czująca całość, z którą człowiek jest głęboko związany. Natura wyraża się poprzez symbole i metafory, odsłaniając ukryte sensy bytu (symbolizm). Nie była tłem wydarzeń, lecz aktywnym uczestnikiem duchowego życia bohatera. Romantycy odrzucili oświeceniową ideę postępu – nie wierzyli w liniowy rozwój ludzkości i wieczne doskonalenie świata. Historia według nich była pełna dramatów i cierpienia, ale właśnie w nich dojrzewa duch narodu. W Polsce poglądy te prowadziły do rozwoju idei mesjanizmu, czyli przekonania, że Polska – jako naród niewinny, cierpiący i pokonany – spełnia wyjątkową misję wobec innych narodów (naród wybrany).

W polskim romantyzmie szczególną wagę miała historia, tożsamość narodowa i duchowość wspólnoty (historyzm). Literatura miała budować wspólnotę, podtrzymywać pamięć i tożsamość narodową, zwłaszcza w czasie braku niepodległości.

Typowy bohater romantyczny to samotny indywidualista, który odczuwa głębiej niż inni, buntuje się przeciwko światu i systemowi (bunt), cierpi, ale działa w imię

wyższych wartości. Często był artystą, prorokiem, duchowym przywódcą (profetyzm), który czuł się odpowiedzialny za los zbiorowości (prometeizm, bajronizm, wallenrodyzm). Z tego wzorca wyrasta figura wieszcza – poety, który odgrywa rolę duchowego przywódcy narodu. Wieszcz ma głosić prawdy moralne i polityczne, przepowiadać przyszłość i jednoczyć naród wokół idei wolności. Tę rolę przypisywano w Polsce m.in. Adamowi Mickiewiczowi, Juliuszowi Słowackiemu i Zygmuntowi Krasińskiemu.

Polski romantyzm rozwijał się od lat 20. XIX wieku. Silny wpływ miały na niego niemiecka filozofia i literatura (preromantyzm, *Sturm und Drang*), ale też działalność konspiracyjna młodzieży. W Wilnie powstały tajne stowarzyszenia filomatów i filaretów, którzy łączyli zainteresowanie literaturą z ideami patriotycznymi – należał do nich m.in. Adam Mickiewicz, który został aresztowany i zesłany. To właśnie w Wilnie wydano w 1822 roku *Ballady i romanse* – tom, który rozpoczął epokę romantyzmu w Polsce (przełom romantyczny).

Główne tematy polskiego romantyzmu to:

- walka o wolność narodową (niepodległość, powstania),
- cierpienie jednostki dla dobra wspólnoty (bohater romantyczny, wallenrodyzm),
- związek człowieka z naturą, światem duchów i wyobraźnią (mistycyzm, symbolizm),
- fascynacja kulturą ludową i magią (ludowość, folklor),
- rola poety jako duchowego przywódcy (wieszcz, profetyzm),
- refleksja nad historią i misją narodu (historyzm, mesjanizm).

Po klęsce powstania listopadowego (1830–1831) wielu twórców udało się na emigrację, tworząc tzw. Wielką Emigrację. Jej głównym ośrodkiem stał się Paryż, gdzie powstały najważniejsze dzieła Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego. Ich twórczość miała wymiar polityczny i duchowy – próbowała odbudować wspólnotę narodową i wskazać drogę ku przyszłemu odrodzeniu. Romantyzm w Polsce był nie tylko epoką literacką, lecz także formą myślenia o narodzie, wolności i tożsamości. Jego wpływ sięga daleko poza XIX wiek i do dziś stanowi fundament polskiej kultury i edukacji.

Na podstawie: Teresa Kostkiewiczowa: *Romantyzm.* W: *Słownik terminów literackich.* Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 438–443.

0. Romantycy wierzyli, że historię można w pełni zrozumieć wyłącznie na drodze rozumowej. TAK/NIE
1. Dla romantyków natura była żywym, duchowym bytem. TAK/NIE
2. Wieszcz to określenie typowe tylko dla literatury angielskiej. TAK/NIE
3. Filareci i filomaci działali w Warszawie jako tajne stowarzyszenia. TAK/NIE
4. Bohater romantyczny to zawsze postać pogodzona ze światem. TAK/NIE
5. Wielka Emigracja była literackim i politycznym centrum po powstaniu listopadowym. TAK/NIE
6. Romantyzm całkowicie odrzucał tradycję i przeszłość. TAK/NIE

Zadanie 3. Na podstawie tekstu z zadania 2 i własnej wiedzy proszę uzupełnić definicje wskazanych pojęć.

1. bohater romantyczny – .....
2. filareci i filomaci – .....
3. historyzm – .....
4. indywidualizm romantyczny – .....
5. mesjanizm – .....
6. mistycyzm – .....
7. wieszcz – .....

WAŻNE POJĘCIA

Wieszcz – poeta natchniony, obdarzony szczególnymi zdolnościami przewidywania przyszłości i realizujący je w swoich dziełach (łac. *vates*). [...] W Polsce słowo wieszcz używane było do początków XIX wieku jako synonim poety-piewcy, przedstawiającego powszechnie ważne tematy i wydarzenia. Szczególne znaczenie, w którym położony został nacisk na profetyczne zdolności poety, nadali temu słowu twórcy w okresie romantyzmu. Zadecydowało o tym z jednej strony właściwe romantykom zainteresowanie ludowymi podaniami o obdarzonych proroczym darem „wieszczkach" [...], z drugiej zaś przyjęte przez nich rozumienie poety jako duchowego przywódcy zniewolonego i ciemiężonego narodu. Takie pojmowanie roli poety ujawniło się najwcześniej w twórczości A. Mickiewicza (w *Dziadach, Księgach narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego*)

i zostało przez poetę potwierdzone w wypowiedzi z roku 1842: „nie nazywajcie mnie krytykiem, ale wieszczem: przyznaję się do tego charakteru". Koncepcja poety wieszcza, rozwinięta w szczególności przez późnoromantyczną krytykę, odegrała znaczną rolę w dziejach XIX-wiecznej świadomości literackiej, określając sposób pojmowania społecznych zadań twórcy, niezmiernie rozpowszechniony u nas aż do czasów ostatnich. Miano wieszcza było w tradycyjnej historiografii literatury zarezerwowane dla „trójcy wieszczów" romantycznych: Mickiewicza, Słowackiego i Krasińskiego.

Źródło: Teresa Kostkiewiczowa: *Wieszcz*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 575.

1. Proszę wypisać z tekstu cechy poety wieszcza.
2. Proszę wypisać nazwiska tzw. trójcy wieszczów.
3. Proszę podpisać ilustrację przedstawiającą trzech wieszczów ich nazwiskami.

Lekcje z romantyzmu – Adam Mickiewicz

Zadanie 1. Proszę przeczytać biogram Adama Mickiewicza, a następnie odpowiedzieć na pytania.

WARTO WIEDZIEĆ

Adam Mickiewicz (1798–1855)

Wybitny poeta, działacz polityczny i jeden z najważniejszych przedstawicieli polskiego romantyzmu, uważany za wieszcza narodowego.

Wczesne lata i rodzina

Urodził się 24 grudnia 1798 roku w Nowogródku, na terenie ówczesnego Wielkiego Księstwa Litewskiego. Pochodził z rodziny drobnoszlacheckiej herbu Poraj. Jego ojciec, Mikołaj, był prawnikiem i asesorem sądowym, a matka, Barbara z Majewskich, wywodziła się z podobnego środowiska. Adam był drugim z pięciu synów. Wychowanie na pograniczu kultur polskiej, litewskiej i białoruskiej odcisnęło silne piętno na jego twórczości.

Po śmierci ojca w 1812 roku sytuacja finansowa rodziny pogorszyła się, co wpłynęło na życiowe decyzje młodego Mickiewicza. Ukończył studia na Uniwersytecie Wileńskim, po czym pracował jako nauczyciel w Kownie. W czasach studenckich zaangażował się w działalność konspiracyjną – współtworzył Towarzystwo Filomatów, za co został uwięziony w 1823 roku w Wilnie i następnie zesłany w głąb Imperium Rosyjskiego.

Działalność literacka i emigracja

Mickiewicz przebywał m.in. w Odessie i Petersburgu, gdzie zetknął się z rosyjską elitą intelektualną. W 1829 roku uzyskał zgodę na opuszczenie Rosji i udał się w podróż po Europie – odwiedził Niemcy, Włochy i Szwajcarię. Ostatecznie osiadł w Paryżu, który stał się centrum jego życia emigracyjnego.

W jego dorobku znajdują się dzieła o przełomowym znaczeniu dla literatury polskiej. W 1822 roku opublikował *Ballady i romanse*, które zapoczątkowały romantyzm w Polsce. Później powstały m.in. *Sonety krymskie*, *Konrad Wallenrod*, dramatyczny cykl *Dziady* (części II, IV i III), a także *Pan Tadeusz* – epopeja narodowa uznawana za szczytowe osiągnięcie jego twórczości.

Życie rodzinne

W 1834 roku ożenił się z Celiną Szymanowską, córką znanej pianistki Marii Szymanowskiej. Ich małżeństwo miało burzliwy przebieg – Celina cierpiała na poważne zaburzenia psychiczne, co miało wpływ na ich relację. Para doczekała się sześciorga dzieci, z których troje przeżyło dzieciństwo. Najbardziej znany z nich, Władysław Mickiewicz, poświęcił życie propagowaniu dorobku ojca i dokumentowaniu jego biografii.

Działalność polityczna i ostatnie lata

W Paryżu Mickiewicz zaangażował się w działalność społeczną i polityczną. W 1840 roku objął katedrę literatury słowiańskiej w Collège de France. W 1855 roku udał się do Konstantynopola (Stambułu), gdzie planował utworzyć polskie oddziały walczące przeciwko Rosji w wojnie krymskiej. Zmarł tam 26 listopada 1855 roku, najprawdopodobniej na cholerę, choć okoliczności jego śmierci do dziś budzą spory.

Na podstawie: *Adam Mickiewicz.* http://www.ipsb.nina.gov.pl:8080/Search/Type,Biography/Phrase,mickiewicz/ [dostęp: 10.05.2025].

1. W jakim kraju urodził się Adam Mickiewicz?
2. Jakie znaczenie miało pograniczne położenie Nowogródka dla tożsamości kulturowej i późniejszej twórczości Mickiewicza?
3. Jaką rolę odegrało doświadczenie zesłania w kształtowaniu tożsamości poety?
4. W jaki sposób biografia Mickiewicza odzwierciedla losy pokolenia romantycznego?

Romantyczność

Zadanie 1. Proszę przeczytać zdania, a następnie na podstawie kontekstu wyjaśnić znaczenie wyróżnionego słowa.

0. Po ślubie ojca, dzieci musiały przyzwyczaić się do nowej **macochy**, która starała się być dla nich jak druga matka.
   macocha – *...to żona ojca, która nie jest biologiczną matką jego dzieci...*
1. Kilka dni po śmierci dziadka cała rodzina poszła do kościoła na **pogrzeb**, by go pożegnać.
   pogrzeb – .....
2. W trudnych chwilach przyjaciel stał się dla niej **opoką**, dając wsparcie i poczucie bezpieczeństwa.
   opoka – .....
3. Podczas mszy wierni recytowali **pacierz**, modląc się o pokój i zdrowie dla swoich bliskich.
   pacierz – .....
4. W centrum miasta panował nieustanny **zgiełk** – odgłosy przejeżdżających samochodów i rozmów tak wielu ludzi były nie do zniesienia.
   zgiełk – .....
5. Lekarz potwierdził, że w **łonie** młodej matki rozwija się nowe życie.
   łono – .....
6. Na cmentarzu, w cieniu starych drzew, znajdował się **grób** wielkiego poety.
   grób – .....
7. Na festiwalu muzycznym zgromadził się ogromny **tłum** entuzjastów, którzy z radością reagowali na każdy występ.
   tłum – .....
8. W jej oczach pojawiła się **iskra** radości, gdy usłyszała dobre wieści od dawno niewidzianej przyjaciółki.
   iskra – .....

Archaizmy

gawiedź – książk. pogard. duża grupa ludzi, która pragnie zobaczyć coś wywołującego powszechne zainteresowanie

lico – książk. twarz – przednia część głowy

kur – książk. pianie koguta o świcie

karczemny – pejorat. wyrażający niepohamowaną gwałtowność uczuć i agresję w ordynarnej formie

Zadanie 2. Proszę – zgodnie z przykładem – połączyć tytuły z kolumny I z fragmentami tekstów z kolumny II. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

I	II
0. strzelać oczyma	**A.** szybkim ruchem brać (ręką lub jakimś narzędziem)
1. zalać się łzami	**B.** spoglądać w różnych kierunkach, często krytycznie
2. chwytać	**C.** dotykając się i głaszcząc wzajemnie, sprawiać sobie nawzajem przyjemność lub okazywać czułość
3. pieścić się	**D.** mówić coś, co otoczenie uznaje za głupie lub nieprawdziwe
4. bredzić	**E.** mówić coś, co uwłacza Bogu lub czemuś, co jest uznawane za święte albo wymagające szacunku
5. bluźnić	**F.** zacząć rozpaczliwie płakać

0.	1.	2.	3.	4.	5.
B					

Zadanie 3. Proszę zastanowić się, co może oznaczać tytuł *Romantyczność*.

Zadanie 4. Proszę przeczytać utwór *Romantyczność* Adama Mickiewicza, a następnie wykonać polecenia.

Adam Mickiewicz
Romantyczność

Methinks, I see... Where?

– In my mind's eyes.

Zdaje mi się, że widzę... Gdzie?

Przed oczyma duszy mojej.

Shakespeare

cytat	kto mówi?
Słuchaj dzieweczko! – Ona nie słucha. – To dzień biały! to miasteczko! Przy tobie nie ma żywego ducha, Co tam wkoło siebie chwytasz? Kogo wołasz, z kim się witasz? – Ona nie słucha. –	
To jak martwa opoka Nie zwróci w stronę oka, To strzela wkoło oczyma, To się łzami zaleje, Coś niby chwyta, coś niby trzyma, Rozpłacze się i zaśmieje.	

– „Tyżeś to w nocy? to ty Jasieńku!
Ach! i po śmierci kocha!
Tutaj, tutaj, pomaleńku,
Czasem
usłyszy macocha!...
Niech sobie słyszy... już nie ma ciebie,
Już po twoim pogrzebie!
Ty już umarłeś? Ach! ja się boję!...
Czego się boję mego Jasieńka?
Ach, to on! lica twoje, oczki twoje!
Twoja biała sukienka!
I sam ty biały jak chusta,
Zimny... jakie zimne dłonie!
Tutaj połóż, tu na łonie,
Przyciśnij mnie, do ust usta!...
Ach, jak tam zimno musi być w grobie!
Umarłeś, tak, dwa lata!
Weź mię, ja umrę przy tobie,
Nie lubię świata.
Źle mnie w złych ludzi tłumie:
Płaczę, a oni szydzą;
Mówię, nikt nie rozumie:
Widzę, oni nie widzą!
Śród dnia przyjdź kiedy... To może we śnie?
Nie, nie... trzymam ciebie w ręku,
Gdzie znikasz, gdzie mój Jasieńku?
Jeszcze wcześnie, jeszcze wcześnie!
Mój Boże! kur się odzywa,
Zorza błyska w okienku.

Gdzie znikłeś! ach! stój Jasieńku! Ja nieszczęśliwa!" –	
Tak się dziewczyna z kochankiem pieści, Bieży za nim, krzyczy, pada; Na ten upadek, na krzyk boleści, Skupia się ludzi gromada.	
„Mówcie pacierze! – krzyczy prostota – Tu jego dusza być musi. Jasio być musi przy swej Karusi, On ją kochał za żywota!"	
I ja to słyszę, i ja tak wierzę, Płaczę i mówię pacierze.	
– „Słuchaj dzieweczko!" – krzyknie śród zgiełku Starzec, i na lud zawoła: „Ufajcie memu oku i szkiełku, Nic tu nie widzę dokoła.	
– Duchy karczemnej tworem gawiedzi, W głupstwa wywarzone kuźni; Dziewczyna duby smalone bredzi, A gmin rozumowi bluźni".	
„Dziewczyna czuje, – odpowiadam skromnie – A gawiedź wierzy głęboko: Czucie i wiara silniej mówi do mnie, Niż mędrca szkiełko i oko.	
Martwe znasz prawdy, nieznane dla ludu, Widzisz świat w proszku, w każdej gwiazd iskierce;	

Nie znasz prawd żywych, nie obaczysz cudu!
Miej serce i patrzaj w serce!"

Źródło: Adam Mickiewicz: *Romantyczność*. W: Idem: *Wiersze*. T. 1. Oprac. Czesław Zgorzelski. Warszawa 1982, s. 27–29.

1. Proszę zaznaczyć w tekście wypowiedzi poszczególnych postaci (np. narratora, dziewczyny, ludu, „uczonego") i przyporządkować je do mówiących.
   - Jaki jest sposób ich wyrażania (język, emocje, styl wypowiedzi)?
   - Co wyróżnia każdą z tych perspektyw?
2. Jaką funkcję pełnią cudzysłowy użyte w utworze?
   - Co oddzielają?
   - Czy wskazują tylko na cytaty, czy mają też inną rolę w konstrukcji wiersza?

Zadanie 5. Proszę wypisać wszystkie informacje o Karusi, które pojawiają się w tekście ballady. Proszę przygotować krótką wypowiedź lub notatkę na ich podstawie.

Zachowania racjonalne:

.....

.....

Zachowania irracjonalne:

.....

.....

Notatka:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zadanie 6. Proszę przeanalizować relacje między postaciami w balladzie *Romantyczność*. Proszę skupić się na sposobie, w jaki bohaterowie postrzegają siebie nawzajem, oraz na poglądach i wartościach, jakie reprezentują. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

Karusia – ludzie

1. W jaki sposób ludzie reagują na zachowanie i przeżycia Karusi? Jak interpretują jej wizje?
   - Czy wierzą w to, co mówi dziewczyna?
   - Jakie emocje okazują wobec niej?
   - Czy ludzie są bierni, czy aktywni wobec jej cierpienia?
   - Co ich reakcja mówi o ich światopoglądzie?

Ludzie – poeta

2. Dlaczego poeta staje po stronie ludu? Co go z nim łączy?
   - Jak ocenia uczucia prostego ludu?
   - Co jego postawa mówi o romantycznym podejściu do prawdy?
   - Jak jego stanowisko kontrastuje z postawą Starca?

Karusia – poeta

3. Jak poeta odbiera Karusię i jej wizje?
   - Czy poeta od razu wierzy dziewczynie?
   - Jak jej emocje wpływają na jego pogląd o świecie?

Poeta – Starzec

4. Na czym polega spór między poetą a Starcem? Co reprezentują ich postawy?
   - Jakie argumenty przedstawia Starzec?
   - Czy poeta odnosi się do nich w sposób racjonalny, czy emocjonalny?
   - Jak przedstawiony konflikt ilustruje spór romantyzmu z oświeceniem?
   - Co poeta chce przekazać, mówiąc: „Czucie i wiara silniej mówi do mnie..."?

Zadanie 7. Czy można odczytać *Romantyczność* jako manifest poetycki? Jakie cechy programu romantycznego odnajduje Pani/Pan w tym utworze?

Zadanie 8. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów z ramki.

~~gatunek~~ zdarzenie dialogowe fabuła manifest legendarnych

WAŻNE POJĘCIA

Ballada (ang. *ballad*, fr. *ballade*, niem. *Ballade*, ros. *баллада*) – *...gatunek...*[0] obejmujący pieśni o charakterze epicko-lirycznym, nasycone elementami dramatycznymi, opowiadające o niezwykłych wydarzeniach .....[1] lub historycznych. .....[2] ballady charakteryzuje się szkicowością, zawiera zwykle momenty tajemnicze i zagadkowe, jej dominantę stanowi jakieś jedno wyraziście zarysowane .....[3]. Przedstawione postacie są silnie stypizowane, a ich charakterystyka zmierza do uwydatnienia jakiejś cechy podstawowej; narracja ballady jest w wysokim stopniu subiektywizowana, w jej obrębie pojawiają się często partie .....[4]; [...] jednakże dopiero *Ballady i romanse* Mickiewicza (1822), uznawane za programowy .....[5] polskiego romantyzmu, stworzyły obowiązującą na naszym gruncie konwencję ballady nawiązującej do wątków rodzimej „pieśni gminnej".

Źródło: Janusz Sławiński: *Ballada*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 54.

Zadanie 9. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie elementy *Romantyczności* świadczą o tym, że utwór należy do gatunku ballady? Proszę wskazać cechy epickie, liryczne i dramatyczne.
2. W jaki sposób Mickiewicz wykorzystuje ludowość i motywy pieśni gminnej w budowie świata przedstawionego? Jak wpływa to na klimat i przesłanie ballady?
3. Które postaci w utworze są stypizowane i jaką ideę lub postawę reprezentują? W jaki sposób ich przedstawienie służy konstrukcji ballady romantycznej?
4. Na czym polega subiektywizm narracji w *Romantyczności*? Jak wpływa on na odbiór zdarzeń i ocenę rzeczywistości przedstawionej?

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę zeskanować kod QR i obejrzeć ilustracje do utworu *Romantyczność* Adama Mickiewicza. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie emocje i jaki nastrój wywołują poszczególne ilustracje? Jakie elementy wizualne na to wpływają?
2. Na jednej z ilustracji widoczna jest wyraźna opozycja między postaciami dziewczyny i Starca. Jak to zostało przedstawione graficznie?
3. Czy ilustracje pomagają zrozumieć przesłanie utworu? W jaki sposób obraz wzmacnia lub komentuje słowa Mickiewicza?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać esej interpretacyjny na temat „Czy uczucia są ważniejsze niż rozum?". Proszę rozważyć problem, odwołując się do ballady *Romantyczność* Adama Mickiewicza oraz własnych przemyśleń (170 słów).

Świtezianka

Zadanie 1. Proszę zapoznać się ze znaczeniem archaizmów.

WAŻNE POJĘCIA

bór	– las (gęsty, dziki las)
wszak	– ponieważ, gdyż, bo
biada	– nieszczęście, przekleństwo, kara
dziewka	– dziewczyna, niezamężna młoda kobieta
luba	– ukochana, miła (zwłaszcza o kobiecie)
knieje	– lasy, puszcze
młokos	– dorastający chłopiec, młodzieniec
pomnieć	– pamiętać

Zadanie 2. Proszę przeczytać zdania, a następnie na ich podstawie wybrać właściwe znaczenie danego słowa.

0. Na jego twarzy pojawił się siny ślad po upadku.

0) siny

a) blady

b) niebieskawy

c) żółtawy

1. Dziewczyna uplotła wianek z polnych kwiatów.

1) wianek

a) korona z liści laurowych

b) ozdobna opaska na rękę

c) okrągła ozdoba z kwiatów zakładana na głowę

2. Strzelec przechodził cicho przez las w poszukiwaniu dzikich zwierząt.

2) strzelec

a) wojownik z mieczem

b) myśliwy, osoba polująca z bronią

c) pasterz owiec

3. W nocy nad jeziorem ukazał się upiór o białej twarzy, którego wystraszyli się wszyscy stojący na brzegu.

3) upiór

a) duch, zjawa

b) stary człowiek

c) zwierzę leśne

4. Stara chata stała na skraju lasu, była ukryta wśród drzew.

4) chata

a) duży dwór

b) mały, wiejski dom

c) namiot podróżny

5. W chacie panował dostatek – było tam jedzenie i ciepło.

5) dostatek

a) bogactwo, obfitość

b) głód i bieda

c) porządek

6. Jej ruchy miały niezwykły wdzięk, który zachwycał wszystkich.

6) wdzięk

a) duma i siła

b) urok, czar

c) smutek

7. Nie lubiła obłudy, a nade wszystko ceniła sobie uczciwość i szczerość.

7) obłuda

a) szczerość

b) oszustwo, nieszczerość

c) bezradność

8. Wianek spoczywał delikatnie na jej skroniach.

8) skronie

a) ramiona

b) część twarzy między czołem a uszami

c) część nogi pod kolanem

9. Na niebie unosił się jasny obłok, zasłaniając księżyc.

9) obłok

a) chmura

b) fala

c) ptak

CIEKAWOSTKI

Wieniec symbolizuje m.in. dziewictwo, czary, zamążpójście. Izraelskie dziewice nosiły wieńce z mirtu, ateńskie narzeczone – z głogu, rzymskie – z werbeny, nowożytne – bukiety lilii, kwiatu pomarańczy, mirtu; zachować, stracić wianek – dziewictwo.

Źródło: Władysław Kopaliński: *Wieniec*. W: Idem: *Słownik symboli*. Warszawa 1990, s. 458.

Zadanie 3. Proszę dopasować wyrażenia z ramki do ich znaczeń.

dochować przysięgi złamać/naruszyć przysięgę ~~mieć błędny wzrok~~
burząca się woda biec na oślep

0. *...mieć błędny wzrok...* – patrzeć niespokojnie, zdezorientowanym wzrokiem
1. ..... – dotrzymać danego słowa, być wiernym przysiędze
2. ..... – wpaść w panikę lub działać nierozważnie, bez zastanowienia
3. ..... – łamać obietnicę, nie dotrzymać danego słowa
4. ..... – wzbudzać fale pod wpływem ruchu lub wiatru

Proszę ułożyć zdania z dwoma wybranymi wyrażeniami.

1. .....
2. .....

Zadanie 4. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Dlaczego ludzie składają przysięgi? Czy to zawsze świadczy o szczerości?
2. Czy każda obietnica musi być dotrzymana?
3. Co może się stać, jeśli ktoś złamie dane słowo? Czy w życiu codziennym zdarza się kara za zdradę?
4. Kto ponosi większą winę: ten, kto oszukuje, czy ten, kto zbyt łatwo wierzy?

CIEKAWOSTKI

Świteź – to jezioro położone na Białorusi, niedaleko Nowogródka – rodzinnych stron Adama Mickiewicza. Stało się inspiracją dla romantycznych ballad, szczególnie w *Balladach i romansach.* W romantycznym wyobrażeniu Świteź jest miejscem tajemniczym, pełnym magii i grozy, które kryje w sobie zatopione miasto, a w jego głębinach mieszkają duchy i występują zjawiska nadprzyrodzone.

Na podstawie: Michał Fijałkowski: *Rusałki – słowiańskie ondyny*. „Acta Philologica" 2014, nr 45, s. 219–227.

Świtezianki – to wodne nimfy, postaci z słowiańskiego folkloru, które zamieszkują jeziora, rzeki i bagna. Są piękne, ale niebezpieczne – uwodzą młodych mężczyzn, a następnie ich zabijają lub topią. Ich odpowiednikiem w mitologii greckiej były nimfy.

Na podstawie: Michał Fijałkowski: *Rusałki – słowiańskie ondyny*. „Acta Philologica" 2014, nr 45, s. 219–227.

Zadanie 5. Proszę przeczytać balladę *Świtezianka*. W trakcie lektury proszę wskazać fragmenty ballady, w których występują pytania retoryczne, a następnie wyjaśnić ich funkcję w utworze.

Adam Mickiewicz
Świtezianka

Jakiż to chłopiec piękny i młody?
Jaka to obok dziewica?
Brzegami sinej Świtezi wody
Idą przy świetle księżyca.

Ona mu z kosza daje maliny,
A on jej kwiatki do wianka;
Pewnie kochankiem jest tej dziewczyny,
Pewnie to jego kochanka.

Każdą noc prawie, o jednej porze,
Pod tym się widzą modrzewiem[1].

[1] *Modrzew* – nazwa drzewa iglastego, z rodziny sosnowatych.

Młody jest strzelcem w tutejszym borze[2],
Kto jest dziewczyna? – ja nie wiem.

[...]

„Powiedz mi, piękna, luba dziewczyno,
Na co nam te tajemnice,
Jaką przybiegłaś do mnie drożyną[3]?
Gdzie dom twój, gdzie są rodzice?

Minęło lato, zżółkniały liścia
I dżdżysta[4] nadchodzi pora,
Zawsze mam czekać twojego przyjścia
Na dzikich brzegach jeziora?

Zawszeż po kniejach[5] jak sarna płocha[6],
Jak upiór błądzisz w noc ciemną?
Zostań się lepiej z tym, kto cię kocha,
Zostań się, o luba! ze mną!

Chateczka moja stąd niedaleka
Pośrodku gęstej leszczyny[7];
Jest tam dostatkiem owoców, mleka,
Jest tam dostatkiem zwierzyny".

„Stój, stój – odpowie – hardy[8] młokosie,
Pomnę[9], co ojciec rzekł stary:

[2] *Bór* – las.
[3] *Drożyna* – mała, wąska droga.
[4] *Dżdżysty* – deszczowy.
[5] *Knieja* – mały las.
[6] *Płochy* – taki, którego łatwo spłoszyć, bojaźliwy, dziki.
[7] *Leszczyna* – drzewo liściaste.
[8] *Hardy* – twardy, odważny; *młokos* – dawn. młody chłopak.
[9] *Pomnę* – przypomnę sobie.

Słowicze[10] wdzięki w mężczyzny głosie,
A w sercu lisie zamiary.

Więcej się waszej obłudy boję,
Niż w zmienne ufam zapały[11],
Może bym prośby przyjęła twoje,
Ale czy będziesz mnie stały?"

Chłopiec przyklęknął, chwycił w dłoń piasku,
Piekielne wzywał potęgi[12],
Klął się[13] przy świętym księżyca blasku,
Lecz czy dochowa przysięgi?

„Dochowaj, strzelcze, to moja rada:
Bo kto przysięgę naruszy,
Ach, biada[14] jemu, za życia biada!
I biada jego złej duszy!"

To mówiąc dziewka więcej nie czeka,
Wieniec włożyła na skronie
I pożegnawszy strzelca z daleka,
Na zwykłe uchodzi błonie[15].

Próżno się za nią strzelec pomyka[16],
Rączym wybiegom nie sprostał,
Znikła jak lekki powiew wietrzyka,
A on sam jeden pozostał.

[...]

[10] *Słowik* – ptak, który pięknie śpiewa.
[11] *Zapał* – energia do czegoś.
[12] *Potęga* – siła, moc.
[13] *Kląć się* – przyrzekać.
[14] *Biada* – żałość, bieda.
[15] *Błonie* – łąki, teren zielony.
[16] *Pomykać* – biec.

Idzie nad wodą, błędny[17] krok niesie,
Błędnymi strzela oczyma.
Wtem[18] wiatr zaszumiał po gęstym lesie,
Woda się burzy i wzdyma[19].

Burzy się, wzdyma, pękają tonie,
O niesłychane zjawiska!
Ponad srebrzyste Świtezi błonie
Dziewicza piękność wytryska.

[...]

„Chłopcze mój piękny, chłopcze mój młody
– Zanuci czule dziewica[20] –
Po co wokoło Świteziu wody
Błądzisz przy świetle księżyca?

Po co żałujesz dzikiej wietrznicy,
Która cię zwabia w te knieje,
Zawraca głowę, rzuca w tęsknicy
I może jeszcze się śmieje.

[...]

Czy zechcesz niby jaskółka chybka
Oblicze tylko wód muskać[21],
Czy zdrów jak rybka, wesół jak rybka,
Cały dzień ze mną się pluskać[22].

17 *Błędny* – zdezorientowany, szalony.
18 *Wtem* – nagle.
19 *Wzdymać* – być wypełnionym gazami, bulgotać, wypełnić coś powietrzem.
20 *Dziewica* – kobieta do chwili pierwszego stosunku płciowego; dawniej młoda niezamężna kobieta.
21 *Muskać* – delikatnie dotykać powierzchni.
22 *Pluskać* – kąpać.

[...]

Zapomniał strzelec o swej dziewczynie,
Przysięgą pogardził świętą,
Na zgubę oślep[23] bieży w głębinie,
Nową zwabiony ponętą[24].

[...]

Wtem wietrzyk świsnął, obłoczek pryska,
Co ją w łudzącym krył blasku,
Poznaje strzelec dziewczynę z bliska:
Ach, to dziewczyna spod lasku!

„A gdzie przysięga? gdzie moja rada?
Wszak kto przysięgę naruszy,
Ach, biada jemu, za życia biada!
I biada jego złej duszy!

[...]

A dusza przy tym świadomym drzewie
Niech lat doczeka tysiąca,
Wiecznie piekielne cierpiąc żarzewie[25]
Nie ma czym zgasić gorąca".

[...]

Woda się dotąd burzy i pieni,
Dotąd przy świetle księżyca
Snuje się para znikomych[26] cieni:
Jest to z młodzieńcem dziewica.

[23] *Na oślep* – na ślepo, nie znając drogi.
[24] *Ponęta* – coś zachęcającego, atrakcyjnego.
[25] *Żarzewie* – żar, coś rozżarzonego, gorącego, co wzbudza lub podtrzymuje cierpienie, ból.
[26] *Znikomy* – słabo widoczny, bardzo mały.

Ona po srebrnym pląsa[27] jeziorze,
On pod tym jęczy[28] modrzewiem.
Któż jest młodzieniec? – strzelcem był w borze.
A kto dziewczyna? – ja nie wiem.

Źródło: Adam Mickiewicz: *Świtezianka*. W: Idem: *Wybór poezyj*. T. 1. Oprac. Czesław Zgorzelski. Wrocław 1974, s. 115–121.

Zadanie 6. Proszę zeskanować kod QR i obejrzeć ilustracje do ballady *Świtezianka*, a następnie wykonać polecenia.

1. Proszę opowiedzieć własnymi słowami fabułę ballady.
2. Proszę wskazać, które sceny z tekstu zostały zilustrowane.
3. Proszę zastanowić się, czy ilustracje oddają nastrój i emocje obecne w tekście – proszę uzasadnić swoją odpowiedź.

Zadanie 7. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

0. Głównymi bohaterami ballady są chłopiec i dziewczyna. TAK/NIE
1. Dziewczyna codziennie rano spotyka się z chłopcem. TAK/NIE
2. Chłopiec chce poznać jej rodziców. TAK/NIE
3. Dziewczyna składa przysięgę wierności. TAK/NIE
4. Ballada kończy się szczęśliwym spotkaniem chłopca z jego ukochaną. TAK/NIE
5. Chłopiec zostaje zwabiony przez inną dziewczynę. TAK/NIE
6. Dziewczyna ostrzega chłopca przed konsekwencjami złamania przysięgi. TAK/NIE

[27] *Pląsać* – tańczyć lekko i skocznie.
[28] *Jęczeć* – wydać żałosny dźwięk pod wpływem bólu.

Zadanie 8. Proszę scharakteryzować strzelca i dziewczynę, popierając ich cechy konkretnymi cytatami z ballady. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

element charakterystyki	strzelec	dziewczyna
wygląd zewnętrzny		
cechy charakteru		
informacje dodatkowe (rodzina, zawód)		
zachowanie w relacji		
motywacje i pragnienia		
ocena moralna postaci		
język		

1. Czy narrator wydaje się bezstronny, czy raczej wpływa na ocenę postaci?
2. W jaki sposób narrator opisuje strzelca i dziewczynę?
3. Jakie wnioski można wyciągnąć na temat charakterów bohaterów?

Zadanie 9. Proszę wykonać polecenia.

1. Proszę wyjaśnić, jaką funkcję pełni przysięga w balladzie i co symbolizuje.
2. Proszę wskazać, dlaczego dziewczyna przestrzega chłopca przed złamaniem przysięgi. Jakie mogą być tego konsekwencje?
3. Proszę zinterpretować słowa:

> „Stój, stój – odpowie – hardy młokosie,
> Pomnę, co ojciec rzekł stary:
> Słowicze wdzięki w mężczyzny głosie,
> A w sercu lisie zamiary".

4. Proszę wyjaśnić, w jaki sposób opis przyrody wpływa na atmosferę utworu.
5. Proszę wyjaśnić, co symbolizuje przemiana dziewczyny.

6. Proszę zinterpretować motyw „błędnego kroku" i „błędnych oczu" chłopca.
7. Proszę omówić, jaką rolę odgrywa w balladzie woda.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy chłopiec postąpił słusznie, łamiąc przysięgę?
2. Jakie wartości i przesłania płyną z tej ballady?
3. Co symbolizuje postać dziewicy? Czy to postać realna, czy może metafora?
4. Jakie emocje wzbudza ta ballada? Czy jest w niej coś przerażającego, a może coś pięknego?

Czytanie

Zadanie 1. Proszę przeczytać fragment tekstu Agnieszki Wnuk, a następnie – zgodnie z przykładem – dopasować usunięte z niego fragmenty (A–G).

WAŻNE POJĘCIA

Samo pojęcie „folklor" (ang. *folklore*, złożenie słów *folk* – lud, *lore* – wiedza), [...***A***...][o] niemieckiego terminu *Volkskunde*, zostało pierwotnie wprowadzone w 1846 roku przez brytyjskiego antykwarystę Williama Johna Thomsa na oznaczenie „[...] czynności, obyczajów, obrzędów, przesądów, pieśni, przysłów pochodzących z dawniejszych czasów". O popularności wspomnianej nazwy świadczy przede wszystkim to, [.....][1] (niem. *Folklore*, hiszp. *folclore*), włączając rodziny języków romańskich (franc. *folklore*, wł. *folklore*) i słowiańskich (czeskie *folklór*, ros. *Фольклóр*).

Koncepcja kultury ludowej, tradycyjnej pojawiła się w Europie pod koniec XVIII stulecia jako „[...] część ujednoliconej wizji języka, kultury, literatury [.....][2]. Richard Bauman omawia dwie istotne i do dziś żywotne idee związane z pojmowaniem folkloru przez zewnętrznego obserwatora. Pierwsza z nich traktuje to zjawisko jako „[...] głupotę, przesąd, fałsz, pozostałość [.....][3], które zostało przekroczone przez naukowy racjonalizm nowoczesnej cywilizacji". Tymczasem zwolennicy drugiej koncepcji, określonej przez

Baumana mianem „romantycznej", dostrzegają w folklorze [.....][4] i pseudoscjentyzmowi ówczesnych pism. […]

Istotne dla zrozumienia omawianego zjawiska wydają się przede wszystkim następujące kryteria: oralność (tekst folklorystyczny funkcjonuje w formie ustnej, zapis jest rzeczą wtórną), obrzędowość (rytuały, zabawy, przyśpiewki, tańce, identyfikujące elementy stroju i wyglądu), rodzajowość (folklor różnicuje się regionalnie, jest zawsze czyjś i jakiś) oraz zbiorowość (folklor to działalność i właściwość grupowa). Z wymienionymi wyznacznikami wiążą się ponadto [.....][5] oraz rękodzielnictwo (ubiór, specyficzne wytwory ludowe). Bauman kładzie nacisk zwłaszcza na rolę tradycji jako naturalnego przekaźnika [.....][6], który sprawia, że poszczególne składniki folkloru postrzegane są jako tradycyjne, a zatem mające ciągłość czasową.

Źródło: Agnieszka Wnuk: *Romantyzm – folklor – literatura. Kilka uwag o romantycznej fascynacji folklorem*. „Tekstualia" 2010, nr 2 (21), s. 51–52.

A.	*będące w istocie tłumaczeniem*
B.	składową część reakcji przeciw zimnemu oświeceniowemu rozumowaniu
C.	i zarazem procesu
D.	po wcześniejszym stadium społecznego rozwoju człowieka
E.	charakterystyczne elementy ludowej artystyczności wyrażające się poprzez twórczość oralną
F.	i ideologii podporządkowanej romantycznemu nacjonalizmowi".
G.	że przyjęła się ona w wielu językach

Zadanie 2. Proszę przeczytać tekst z zadania 1, a następnie odpowiedzieć na pytania.

0. Kto wprowadził pojęcie „folklor" i w jakim celu?

a) Johann Gottfried Herder, aby promować kulturę niemiecką

b) William John Thoms, by określić dawne zwyczaje i przesądy

c) Richard Bauman – jako narzędzie walki z racjonalizmem

d) Julian Krzyżanowski, by sklasyfikować sztukę ludową

1. Który z wymienionych języków nie zawiera zapożyczenia terminu „folklor”?

a) francuski

b) niemiecki

c) łacina

d) rosyjski

2. Jaka była jedna z pierwotnych funkcji koncepcji kultury ludowej w XIX wieku?

a) wskazanie różnic między klasami społecznymi

b) zachowanie średniowiecznej tożsamości religijnej

c) wzmocnienie ideologii oświeceniowej

d) budowanie tożsamości narodowej w duchu romantyzmu

3. Czym według Baumana jest tzw. romantyzacja folkloru?

a) próbą naukowego ujęcia kultury ludowej

b) podkreśleniem irracjonalizmu ludu i jego ciemnoty

c) odrzuceniem folkloru jako przesądu

d) reakcją na zimne rozumowanie oświecenia i gloryfikacją tradycji

4. Która z wymienionych cech nie należy do czterech podstawowych wyznaczników folkloru?

a) oralność

b) regionalność

c) edukacyjność

d) zbiorowość

5. Co oznacza „oralność” jako cecha folkloru?

a) tradycję przekazywaną tylko przez instytucje religijne

b) tworzenie utworów w formie pisemnej i drukowanej

c) przekaz ustny jako pierwotna forma funkcjonowania tekstu

d) przemówienia i kazania jako źródło kultury ludowej

6. Dlaczego tradycja jest kluczowa w folklorze według Baumana?

a) bo zapewnia ciągłość między kulturą a religią

b) ponieważ gwarantuje instytucjonalne nauczanie folkloru

c) bo czyni folklor zjawiskiem dynamicznym i zmiennym

d) ponieważ jest procesem utrwalającym ciągłość przekazu ludowego

Zadanie 3. Na podstawie przeczytanego fragmentu artykułu Agnieszki Wnuk oraz własnej znajomości twórczości Adama Mickiewicza proszę wyjaśnić, jakie funkcje pełni folklor w balladach romantycznych, zwłaszcza w *Balladach i romansach.*

Interpretacja

Zadanie 1. Proszę obejrzeć film *Świtezianka* w reżyserii sióstr: Julii Bui Ngoc i Mai Bui Ngoc, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Link do filmu: https://vod.tvp.pl/filmy-fabularne,136/switezianka,290592

1. Jak twórczynie filmu interpretują postać Świtezianki? Czy pozostaje ona wierna wizji Mickiewicza, czy została przekształcona? Czy film wzmacnia, osłabia czy przekształca przesłanie zawarte w balladzie Mickiewicza?
2. W jaki sposób film oddaje nastrój ballady – czy wykorzystuje elementy grozy, baśniowości, folkloru?
3. Jaką funkcję pełni natura w oryginalnej balladzie i w adaptacji filmowej?

Dziady, część III

Zadanie 1. Proszę uzupełnić tekst wyrazami z ramki.

~~upiór~~ kły wampir zapuścić rozrąbać topór gwóźdź wydusić

0. W wielu dawnych wierzeniach ...*upiór*... (*duch zmarłego, zjawa*) nawiedzał ludzi, którzy nie dopełnili rytuałów pogrzebowych.
1. Stolarz musiał mocno ..... (*wbić, umieścić głęboko*) śruby w drewno, żeby konstrukcja była stabilna.

2. Podczas rekonstrukcji historycznej rycerz chwycił ..... (*ciężka siekiera*) i udawał, że walczy z przeciwnikiem.
3. Strażacy musieli ..... (*rozciąć z siłą, ciąć gwałtownie*) drzwi siekierą, by dostać się do środka płonącego budynku.
4. Pracownik budowy przypadkiem nadepnął na ..... (*metalowy element do wbijania*), który leżał odsłonięty w desce.
5. U zwierząt drapieżnych ..... (*ostre zęby*) są przystosowane do rozszarpywania mięsa.
6. Po wielu godzinach przesłuchania podejrzany nie wytrzymał i policjanci zdołali z niego ..... (*wymusić, wyciągnąć siłą*) przyznanie się do winy.
7. Postać ..... (*potwór żywiący się krwią*) od wieków pojawia się w filmach grozy jako symbol strachu i śmierci.

Zadanie 2. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy osoba doświadczająca niesprawiedliwości ma prawo chcieć krzywdy drugiego człowieka? A jeśli tak – kto decyduje, gdzie są granice?
2. Czy można „zatruć" własną duszę pragnieniem zemsty? Jakie są tego możliwe skutki?

Zadanie 3. Proszę przeczytać wprowadzenie do treści dramatu.

Akcja dramatu rozgrywa się w Wilnie w latach 30. XIX wieku, w czasie represji carskich wobec młodzieży polskiej po upadku powstania. W klasztorze przetrzymywani są młodzi więźniowie, m.in. Konrad – poeta i patriota. Początkowe sceny ukazują dziady więzienne, w których młodzi zesłańcy opowiadają o cierpieniach, przesłuchaniach i więziennych realiach.

W scenie I młodzież wspomina aresztowania i szykany, ale też wspiera się nawzajem i podtrzymuje ducha narodowego. Wprowadzeni zostają ważni bohaterowie: Konrad, Rollison, Żegota, Jan Sobolewski i inni.

WARTO WIEDZIEĆ

Zadanie 4. Proszę przeczytać fragment dramatu *Dziady*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Adam Mickiewicz
Dziady, część III

Akt I

Scena 1

KONRAD *śpiewa*

Pieśń ma była już w grobie, już chłodna, –
Krew poczuła – spod ziemi wygląda –
I jak upiór powstaje krwi głodna:
I krwi żąda, krwi żąda, krwi żąda.
Tak! zemsta, zemsta, zemsta na wroga,
Z Bogiem i choćby mimo Boga!

Chór powtarza

I Pieśń mówi: ja pójdę wieczorem,
Naprzód braci rodaków gryźć muszę,
Komu tylko zapuszczę kły w duszę,
Ten jak ja musi zostać upiorem.
Tak! zemsta, zemsta, etc. etc.
Potem pójdziem, krew wroga wypijem,
Ciało jego rozrąbiem toporem:
Ręce, nogi goździami przybijem,
By nie powstał i nie był upiorem.
Z duszą jego do piekła iść musim,
Wszyscy razem na duszy usiędziem,
Póki z niej nieśmiertelność wydusim,
Póki ona czuć będzie, gryźć będziem.
Tak! zemsta, zemsta, etc. etc.

KS. LWOWICZ

Konradzie, stój, dla Boga, to jest pieśń pogańska.

KAPRAL

Jak on okropnie patrzy, – to jest pieśń szatańska.

przestają śpiewać

Źródło: Adam Mickiewicz: *Dziady, część III*. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/dziady-dziady-poema-dziady-czesc-iii.html [dostęp: 1.07.2025].

1. W jaki sposób narasta wampiryczny charakter *Pieśni*? Jakie są tego etapy?
2. Jakie elementy odróżniają „wampira zemsty" stworzonego przez Konrada od klasycznych postaci wampirycznych?
3. Co sprawia, że poezja może pełnić funkcję „wampira głodnego krwi"? Dlaczego właśnie ona?
4. Jak zemsta wpływa na tego, kto jej pragnie? Jakie skutki duchowe i moralne może przynieść oddanie się jej? Jak reagują na tę scenę współtowarzysze Konrada?
5. W jaki sposób motyw upiora wpisuje się w romantyczną symbolikę walki narodowej i losu poety?

WAŻNE POJĘCIA

Improwizacja (łac. *improvisus* = nieprzewidziany; ang. *improvisation*, fr. *improvisation*, niem. *Improvisation*) – tworzenie bez przygotowania utworu literackiego (zwłaszcza poetyckiego) lub muzycznego w bezpośrednim kontakcie z odbiorcami; również sam utwór powstały w taki sposób. Improwizacja wiąże się przede wszystkim z tymi formami życia literackiego, w których pisarz tworzy dla określonej i dobrze znanej sobie publiczności, realizując uznawane przez nią zasady poetyckie; stanowiła jeden z elementów kultury salonowej (improwizowano często na zadany temat, organizowano konkursy). Inna problematyka wiąże się z kategorią improwizacji w okresie romantyzmu, który ją łączył ze sprawą inspiracji i natchnienia oraz spontaniczności kreacji poetyckiej. [...] Jako nazwa utworu może wskazywać bądź na sposób jego powstawania,

bądź też podkreślać takie właściwości wypowiedzi, jak swoboda, nieregularność, spontaniczność itp., tak określali często swe utwory romantycy.

Źródło: Michał Głowiński: *Improwizacja.* W: *Słownik terminów literackich.* Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 194–195.

Prometeizm – postawa indywidualistycznego buntu przeciw Bogu, siłom natury i skrępowaniu wolności ludzkiego ducha oraz zgody na poświęcenie się, a także samotne cierpienie za ideę i szczęście ludzkości. Mit Prometeusza, który skradł Zeusowi ogień i obdarzył nim ludzi, za co został skazany na wieczną mękę, był wielokrotnie przedmiotem opracowań literackich, a w okresie romantyzmu urósł do rangi uniwersalnego symbolu.

Źródło: Teresa Kostkiewiczowa: *Prometeizm.* W: *Słownik terminów literackich.* Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 400.

Zadanie 5. Proszę ułożyć zdanie z podanym czasownikiem. W nawiasie znajdują się jego synonimy.

1. pochłonąć

(*wchłonąć, zająć całkowicie, ogarnąć*)

.....

2. wytężać

(*napinać, koncentrować, skupiać*)

.....

3. wywrzeć

(*spowodować, wywołać, odcisnąć*)

.....

4. umorzyć

(*unieważnić, zakończyć, zaniechać*)

.....

5. gardzić

(*lekceważyć, pogardzać, mieć w pogardzie*)

.....

6. zaklinać

(*błagać, prosić usilnie, przysięgać*)

7. słaniać się

(*chwiać się, tracić równowagę, zataczać się*)

Zadanie 6. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Co to znaczy mówić coś „z potrzeby serca" lub „w uniesieniu"?
2. Jakie emocje mogą towarzyszyć człowiekowi, który czuje się niezrozumiany przez innych?
3. Czy artysta (np. poeta, muzyk, malarz) powinien mieć specjalne prawa lub przywileje w społeczeństwie? Dlaczego?

Zadanie 7. Czytając tekst Wielkiej Improwizacji Konrada, proszę zaznaczyć w tekście, w których fragmentach widoczny jest jego:

- stosunek do poezji,
- stosunek do ludzi,
- stosunek do Boga.

Adam Mickiewicz
Dziady, część III

Akt I

Scena 2. Improwizacja

KONRAD

po długim milczeniu

Samotność – cóż po ludziach, czym śpiewak dla ludzi?
Gdzie człowiek, co z mej pieśni całą myśl wysłucha,
Obejmie okiem wszystkie promienie[29] jej ducha?

[29] *Promienie* – tu: przejawy, odbicia czegoś niematerialnego (np. ducha, myśli).

Nieszczęsny, kto dla ludzi głos i język trudzi[30]:
Język kłamie głosowi, a głos myślom kłamie;
Myśl z duszy leci bystro[31], nim się w słowach złamie,
A słowa myśl pochłoną i tak drżą nad myślą,
Jak ziemia nad połkniętą, niewidzialną rzeką.
Z drżenia ziemi czyż ludzie głąb nurtów[32] docieką.
Gdzie pędzi, czy się domyślą? –
[...]
Wam, pieśni, ludzkie oczy, uszy, niepotrzebne; –
Płyńcie w duszy mej wnętrznościach[33],
Świećcie na jej wysokościach,
Jak strumienie podziemne, jak gwiazdy nadniebne.

Ty Boże, ty naturo! dajcie posłuchanie. –
Godna[34] to was muzyka i godne śpiewanie. –
Ja mistrz!
[...]
Sam śpiewam, słyszę me śpiewy –
Długie, przeciągłe jak wichru powiewy,
Przewiewają ludzkiego rodu[35] całe tonie[36],
Jęczą żalem, ryczą burzą,
I wieki im głucho wtórzą[37];
A każdy dźwięk ten razem gra i płonie,
Mam go w uchu, mam go w oku,
Jak wiatr, gdy fale kołysze,

30 *Trudzić się* – wkładać dużo pracy, wysilać się.
31 *Bystro* – szybko, gwałtownie, żywo.
32 *Nurt* – strumień wody płynącej w środku rzeki; *głąb nurtów* – metaforycznie: głębokich myśli.
33 *Wnętrzności* – wnętrze, głębia duszy.
34 *Godny* – zasługujący na szacunek, odpowiedni, wartościowy
35 *Ród* – ludzkość, rodzaj ludzki.
36 *Toń* – głębina, fale, przestrzenie wodne; metaforycznie: ludzkość, pokolenia.
37 *Wtórzyć* – powtarzać, odpowiadać echem, rezonować.

Po świstach[38] lot jego słyszę,
Widzę go w szacie obłoku.
Boga, natury godne takie pienie[39]!
Pieśń to wielka, pieśń-tworzenie.
Taka pieśń jest siła, dzielność,
Taka pieśń jest nieśmiertelność!
Ja czuję nieśmiertelność, nieśmiertelność tworzę,
Cóż Ty większego mogłeś zrobić – Boże?
Patrz, jak te myśli dobywam sam z siebie,
Wcielam w słowa, one lecą,
Rozsypują się po niebie,
Toczą się, grają i świecą;
Już dalekie, czuję jeszcze,
Ich wdziękami się lubuję[40],
Ich okrągłość dłonią czuję,
Ich ruch myślą odgaduję:
Kocham was, me dzieci wieszcze!
Myśli moje! gwiazdy moje!
Czucia moje! wichry moje!
W pośrodku was jak ojciec wśród rodziny stoję,
Wy wszystkie moje!
Depcę was, wszyscy poeci,
Wszyscy mędrce i proroki,
Których wielbił świat szeroki.
[...]
Nie czuliby własnego szczęścia, własnej mocy
Jak ja dziś czuję w tej samotnej nocy:
Kiedy sam śpiewam w sobie,

[38] *Świst* – dźwięki gwałtownego wiatru.
[39] *Pienie* – śpiew, uroczysta pieśń.
[40] *Lubować się* – rozkoszować się, cieszyć intensywnie czymś.

Śpiewam samemu sobie.
Tak! – czuły jestem, silny jestem i rozumny. –
Nigdym nie czuł, jak w tej chwili –
Dziś mój zenit, moc moja dzisiaj się przesili,
Dziś poznam, czym najwyższy, czylim tylko dumny;
Dziś jest chwila przeznaczona,
Dziś najsilniej wytężę duszy mej ramiona –
To jest chwila Samsona[41],
Kiedy więzień i ślepy dumał u kolumny.
Zrzucę ciało i tylko jak duch wezmę pióra –
Potrzeba mi lotu,
Wylecę z planet i gwiazd kołowrotu[42],
Tam dojdę, gdzie graniczą Stwórca i natura.
I mam je, mam je, mam – tych skrzydeł dwoje;
Wystarczą: – od zachodu na wschód je rozszerzę,
Lewym o przeszłość, prawym o przyszłość uderzę.
I dojdę po promieniach uczucia – do Ciebie!
I zajrzę w uczucia Twoje,
O Ty! o którym mówią, że czujesz na niebie!
Jam[43] tu, jam przybył, widzisz, jaka ma potęga!
Aż tu moje skrzydło sięga. [...]

Tę władzę, którą mam nad przyrodzeniem[44],
Chcę wywrzeć na ludzkie dusze,
Jak ptaki i jak gwiazdy rządzę mym skinieniem,
Tak bliźnich rozrządzać muszę.
Nie bronią – broń broń odbije,
Nie pieśniami – długo rosną,

41 *Samson* – biblijna postać symbolizująca siłę i poświęcenie.
42 *Kołowrót* – ruch wirowy; układ ciał niebieskich.
43 *Jam* – archaiczna forma „ja jestem".
44 *Przyrodzenie* – natura, świat fizyczny.

Nie nauką – prędko gnije,
Nie cudami – to zbyt głośno.
Chcę czuciem rządzić, które jest we mnie;
Rządzić jak Ty wszystkimi zawsze i tajemnie: –
[...]
Niech ludzie będą dla mnie jak myśli i słowa,
Z których, gdy zechcę, pieśni wiąże się budowa; –
Mówią, że Ty tak władasz!
Wiesz, żem myśli nie popsuł, mowy nie umorzył;
Jeśli mnie nad duszami równą władzę nadasz,
Ja bym mój naród jak pieśń żywą stworzył,
I większe niźli Ty zrobiłbym dziwo,
Zanuciłbym pieśń szczęśliwą!
Daj mi rząd dusz!
[...]
Nie spotkałem Cię dotąd – żeś Ty jest, zgaduję;
Niech Cię spotkam i niechaj Twą wyższość uczuję –
Ja chcę władzy, daj mi ją, lub wskaż do niej drogę!
O prorokach[45], dusz władcach, że byli, słyszałem,
I wierzę; lecz co oni mogli, to ja mogę,
Ja chcę mieć władzę, jaką Ty posiadasz,
Ja chcę duszami władać, jak Ty nimi władasz.

Długie milczenie

Teraz – dobrze – tak. Jeszcze raz Ciebie wyzywam,
Jeszcze po przyjacielsku duszę Ci odkrywam.
Milczysz, – wszakżeś[46] z Szatanem walczył osobiście?
Wyzywam Cię uroczyście.
Nie gardź mną, ja nie jeden, choć sam tu wzniesiony.

[45] *Prorok* – osoba przekazująca boskie przesłania; wizjoner.
[46] *Wszakżeś* – forma archaiczna: przecież ty jesteś.

Jestem na ziemi sercem z wielkim ludem zbratan[47],
Mam ja za sobą wojska, i mocy, i trony;
Jeśli ja będę bluźnierca[48],
Ja wydam Tobie krwawszą bitwę niźli Szatan:
On walczył na rozumy, ja wyzwę na serca.
Jam cierpiał, kochał, w mękach i miłości wzrosłem;
Kiedyś mnie wydarł osobiste szczęście,
Na własnej piersi ja skrwawiłem pięście[49],
[...]
Teraz duszą jam w moję ojczyznę wcielony;
Ciałem połknąłem jej duszę,
Ja i ojczyzna to jedno.
Nazywam się Milijon – bo za milijony
Kocham i cierpię katusze[50].
Patrzę na ojczyznę biedną,
Jak syn na ojca wplecionego w koło;
Czuję całego cierpienia narodu,
Jak matka czuje w łonie bole[51] swego płodu[52].
Cierpię, szaleję – a Ty mądrze i wesoło
Zawsze rządzisz,
Zawsze sądzisz,
I mówią, że Ty nie błądzisz!
[...]
Milczysz! – Jam Ci do głębi serce me otworzył,
Zaklinam, daj mi władzę: – jedna część jej licha[53],

47 *Zbratan, zbratany* – połączony z kimś emocjonalnie, czujący z kimś głęboką wspólnotę.
48 *Bluźnierca* – osoba znieważająca to, co święte; ktoś, kto obraża Boga lub wartości religijne.
49 *Pięście* – dziś: pięści.
50 *Katusze* – wielkie cierpienia, męki fizyczne lub duchowe.
51 *Bole* – forma archaiczna, bóle, cierpienia.
52 *Płód* – zarodek, embrion.
53 *Lichy* – słaby, kiepskiej jakości, małej wartości.

Część tego, co na ziemi osiągnęła pycha,
Z tą jedną cząstką ileż ja bym szczęścia stworzył!
Milczysz! – nie dasz dla serca, dajże dla rozumu. –
Widzisz, żem pierwszy z ludzi i z aniołów tłumu,
Że Cię znam lepiej niźli Twoje archanioły,
Wart, żebyś ze mną władzą dzielił się na poły –
[...]
Odezwij się, – bo strzelę przeciw Twej naturze;
Jeśli jej w gruzy[54] nie zburzę,
To wstrząsnę całym państw Twoich obszarem;
Bo wystrzelę głos w całe obręby stworzenia:
Ten głos, który z pokoleń pójdzie w pokolenia:
Krzyknę, żeś Ty nie ojcem świata, ale...

GŁOS DIABŁA

Carem!

Konrad staje chwilę, słania się i pada

Źródło: Adam Mickiewicz: *Dziady, część III*. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/dziady-dziady-poema-dziady-czesc-iii.html [dostęp: 1.07.2025].

Zadanie 8. Proszę podzielić tekst na 5 logicznych etapów rozwoju emocjonalnego Konrada i zaznaczyć je w tekście – można użyć kolorów.

Etapy do uporządkowania: gniew i bunt, samotność, załamanie, ekstaza twórcza, żądza władzy

etap	cytat (lub parafraza)	dominujące emocje	symboliczny obraz/porównanie
1			
2			

[54] *Gruzy* – szczątki, zniszczone pozostałości po budowli.

3			
4			
5			

Zadanie 9. Proszę uzupełnić tabelę, a następnie odpowiedzieć na pytania.

kategoria	zagadnienie	opis (cytaty)	konflikty wewnętrzne/ sprzeczności	wnioski interpretacyjne
POEZJA	aspiracje i ambicje Konrada	*Konrad widzi siebie jako twórcę natchnionego, „ja mistrz!" – jego poezja ma siłę tworzenia i przemieniania świata*	*Pycha i przekonanie o boskiej mocy poety; odrzuca innych poetów*	*Poezja jako narzędzie buntu, ale i narzędzie pychy*
	rola poety			
BÓG	stosunek do Boga			
	jak próbuje nawiązać kontakt z Bogiem			
NARÓD	stosunek do narodu			
	jaką rolę sobie przypisuje?			

1. Jaki jest stosunek Konrada do poezji, Boga i narodu?
2. Czy jego gniew jest uzasadniony moralnie?
3. Jaką rolę odgrywa Głos Diabła? Czy Konrad byłby zdolny do bluźnierstwa bez jego ingerencji?
4. Czy Konrad jest bohaterem romantycznym? Dlaczego?

Zadanie 10. Jak można rozumieć przytoczony fragment w kontekście prometeizmu?

„Nazywam się Milijon – bo za milijony
Kocham i cierpię katusze.
Patrzę na ojczyznę biedną,
Jak syn na ojca wplecionego w koło;
Czuję całego cierpienia narodu".

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę przyjrzeć się obrazowi *Prometeusz Skowany* Petera Paula Rubensa, a następnie porównać sytuację mitologicznego bohatera z sytuacją Konrada.

Peter Paul Rubens: *Prometeusz Skowany*

CIEKAWOSTKI

W 1967 roku w Teatrze Narodowym w Warszawie wystawiono *Dziady* Adama Mickiewicza w reżyserii Kazimierza Dejmka. Choć spektakl miał pierwotnie uświetnić rocznicę rewolucji październikowej, jego patriotyczna wymowa i aluzje do zniewolenia Polski zostały przez publiczność odczytane jako krytyka radzieckiej dominacji. Władze PRL uznały przedstawienie za politycznie niebezpieczne i w styczniu 1968 roku zakazały jego dalszego grania.

Ta decyzja stała się iskrą zapalną protestów studentów i intelektualistów, które wkrótce przekształciły się w masowy ruch sprzeciwu wobec cenzury i opresji politycznej. Tak rozpoczął się Marzec '68 – jeden z najbardziej burzliwych momentów w powojennej historii Polski.

Spektakl *Dziady* okazał się więc czymś więcej niż tylko wydarzeniem artystycznym – stał się symbolem oporu wobec władzy i walki o wolność słowa.

Pan Tadeusz, czyli Ostatni zajazd na Litwie Historia szlachecka z roku 1811 i 1812 we dwunastu księgach wierszem

WARTO WIEDZIEĆ

- Akcja *Pana Tadeusza* toczy się na litewskiej prowincji – w Soplicowie i Dobrzyniu, w ziemi nowogródzkiej.
- Utwór składa się z dwunastu ksiąg i *Epilogu* (dodanego dopiero w drugim wydaniu). Każda księga ma tytuł oraz tzw. argument, czyli krótkie streszczenie treści (księga I – „Gospodarstwo", II – „Zamek", III – „Umizgi", IV – „Dyplomatyka i łowy", V – „Kótnia", VI – „Zaścianek", VII – „Rada", VIII – „Zajazd", IX – „Bitwa", X – „Emigracja. Jacek", XI – „Rok 1812", XII – „Kochajmy się").
- Główna część fabuły obejmuje wydarzenia z pięciu dni – czterech w roku 1811 i jednego w 1812. Wątki domykają się w księdze X, a dwie ostatnie księgi stanowią podsumowanie.

- W poemacie przeplatają się trzy główne historie: relacja Tadeusza i Zosi, konflikt o zamek Horeszków oraz działalność niepodległościowa księdza Robaka. Pojawia się też humorystyczny epizod – spór Asesora i Rejenta o charty.

Zadanie 1. Proszę dopasować słowo z ramki do jego definicji.

chędogi strzecha ~~czarnoziemy~~ ochmistrzyni fortepiano

0. *...czarnoziemy...* – rodzaj ciemnej, bardzo żyznej gleby, idealnej do uprawy roli
1. ..... – mały budynek mieszkalny lub gospodarczy kryty słomą lub trzciną
2. ..... – instrument klawiszowy, poprzednik pianina
3. ..... – słowo określające coś schludnego, zadbanego, porządnego
4. ..... – opiekunka domu i dzieci w szlacheckich dworkach

Zadanie 2. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy kiedykolwiek po dłuższym czasie wróciła Pani/wrócił Pan do miejsca znanego z dzieciństwa? Jakie uczucia się wtedy pojawiły? Co się zmieniło?
2. Czy wspomnienia dzieciństwa są idealizowane? Dlaczego tak się dzieje?
3. Czym może być dla człowieka „dom rodzinny"? Czy to tylko budynek, czy raczej zbiór wspomnień i emocji?

Zadanie 3. Proszę przeczytać fragment księgi I, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Adam Mickiewicz
Pan Tadeusz

Księga I, Gospodarstwo

Śród takich pól przed laty, nad brzegiem ruczaju[55],
Na pagórku niewielkim, we brzozowym gaju,
Stał dwór szlachecki, z drzewa, lecz podmurowany;

[55] *Ruczaj* – potok, strumień.

Świeciły się z daleka pobielane ściany,
Tym bielsze, że odbite od ciemnej zieleni
Topoli, co go bronią od wiatrów jesieni.
Dom mieszkalny niewielki, lecz zewsząd chędogi[56],
I stodołę miał wielką, i przy niej trzy stogi
Użątku[57], co pod strzechą zmieścić się nie może.
Widać, że okolica obfita we zboże,
I widać z liczby kopic[58], co wzdłuż i wszerz smugów[59]
Świecą gęsto jak gwiazdy, widać z liczby pługów
Orzących wcześnie łany ogromne ugoru[60],
Czarnoziemne, zapewne należne do dworu,
Uprawne dobrze na kształt ogrodowych grządek:
Że w tym domu dostatek mieszka i porządek.
Brama na wciąż[61] otwarta przechodniom ogłasza,
Że gościnna, i wszystkich w gościnę zaprasza.
Właśnie dwukonną bryką wjechał młody panek
I obiegłszy dziedziniec zawrócił przed ganek.
Wysiadł z powozu; konie porzucone same,
Szczypiąc trawę ciągnęły powoli pod bramę.
We dworze pusto: bo drzwi od ganku zamknięto
Zaszczepkami i kołkiem zaszczepki przetknięto.
Podróżny do folwarku nie biegł sług zapytać,
Odemknął, wbiegł do domu, pragnął go powitać.
Dawno domu nie widział, bo w dalekim mieście
Kończył nauki, końca doczekał nareszcie.
Wbiega i okiem chciwie ściany starodawne

[56] *Chędogi* – czysty, schludny.
[57] *Użątek* – zebrane zboże, plony.
[58] *Kopica* – kopa siana.
[59] *Smuga* – tu: pasmo pola.
[60] *Ugór* – nieuprawiane pole.
[61] *Na wciąż* – na oścież.

Ogląda czule, jako swe znajome dawne.
Też same widzi sprzęty, też same obicia,
Z którymi się zabawiać lubił od powicia,
Lecz mniej wielkie, mniej piękne niż się dawniej zdały.
I też same portrety na ścianach wisiały:
Tu Kościuszko w czamarce krakowskiej[62], z oczyma
Podniesionymi w niebo, miecz oburącz trzyma;
Takim był, gdy przysięgał na stopniach ołtarzów,
Że tym mieczem wypędzi z Polski trzech mocarzów,
Albo sam na nim padnie. Dalej w polskiej szacie
Siedzi Rejtan żałośny po wolności stracie;
W ręku trzyma nóż ostrzem zwrócony do łona[63],
A przed nim leży Fedon i żywot Katona.
Dalej Jasiński, młodzian piękny i posępny[64];
Obok Korsak, towarzysz jego nieodstępny:
Stoją na szańcach[65] Pragi, na stosach Moskali,
Siekąc wrogów, a Praga już się wkoło pali.
Nawet stary stojący zegar kurantowy[66]
W drewnianej szafie poznał, u wnijścia[67] alkowy[68];
I z dziecinną radością pociągnął za sznurek,
By stary Dąbrowskiego usłyszeć mazurek.
Biegał po całym domu i szukał komnaty,
Gdzie mieszkał dzieckiem będąc, przed dziesięciu laty.
Wchodzi, cofnął się, toczył zdumione źrenice
Po ścianach: w tej komnacie mieszkanie kobiece!

[62] *Czamarka krakowska* – męskie ubranie; sukmana z długimi rękawami, zakładana na żupan, modna w czasie panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego.

[63] *Łono* – zewnętrzna dolna część brzucha człowieka.

[64] *Posępny* – smutny.

[65] *Szaniec* – wał i rów, które miały stanowić umocnienie w czasie walki.

[66] *Zegar kurantowy* – zegar posiadający specjalny mechanizm, dzięki któremu może wygrywać melodię.

[67] *Wnijście* – wejście.

[68] *Alkowa* – sypialnia.

Któż by tu mieszkał? Stary stryj nie był żonaty;
A ciotka w Petersburgu mieszkała przed laty.
To nie był ochmistrzyni pokój? Fortepiano?
Na nim nuty i książki; wszystko porzucano
Niedbale i bezładnie: nieporządek miły!
Niestare były rączki, co je tak rzuciły.
Tuż i sukienka biała, świeżo z kołka zdjęta
Do ubrania, na krzesła poręczu rozpięta;
A na oknach donice z pachnącymi ziołki,
Geranium, lewkonija, astry i fijołki.
Podróżny stanął w jednym z okien – nowe dziwo:
W sadzie, na brzegu niegdyś zarosłym pokrzywą,
Był maleńki ogródek ścieżkami porznięty[69],
Pełen bukietów trawy angielskiej i mięty.
Drewniany, drobny, w cyfrę powiązany płotek
Połyskał się wstążkami jaskrawych stokrotek;
Grządki, widać, że były świeżo polewane,
Tuż stało wody pełne naczynie blaszane,
Ale nigdzie nie widać było ogrodniczki;
Tylko co wyszła: jeszcze kołyszą się drzwiczki
Świeżo trącone, blisko drzwi ślad widać nóżki
Na piasku, bez trzewika była i pończoszki;
Na piasku drobnym, suchym, białym na kształt śniegu,
Ślad wyraźny, lecz lekki, odgadniesz, że w biegu
Chybkim był zostawiony nóżkami drobnemi
Od kogoś, co zaledwie dotykał się ziemi.
Podróżny długo w oknie stał patrząc, dumając,
Wonnymi powiewami kwiatów oddychając.
Oblicze aż na krzaki fijołkowe skłonił,

[69] *Porznięty* – podzielony.

Oczyma ciekawymi po drożynach gonił
I znowu je na drobnych śladach zatrzymywał,
Myślał o nich i, czyje były, odgadywał.
Przypadkiem oczy podniósł, i tuż na parkanie[70]
Stała młoda dziewczyna... Białe jej ubranie
Wysmukłą postać tylko aż do piersi kryje,
Odsłaniając ramiona i łabędzią szyję.
W takim Litwinka tylko chodzić zwykła z rana,
W takim nigdy nie bywa od mężczyzn widziana:
Więc choć świadka nie miała, założyła ręce
Na piersiach, przydawając zasłony sukience.
Włos w pukle[71] nierozwity, lecz w węzełki małe
Pokręcony, schowany w drobne strączki[72] białe,
Dziwnie ozdabiał głowę: bo od słońca blasku
Świecił się jak korona na świętych obrazku.
Twarzy nie było widać; zwrócona na pole
Szukała kogoś okiem, daleko, na dole;
Ujrzała, zaśmiała się i klasnęła w dłonie,
Jak biały ptak zleciała z parkanu na błonie[73],
I wionęła ogrodem, przez płotki, przez kwiaty,
I po desce opartej o ścianę komnaty...
Nim spostrzegł się, wleciała przez okno, świecąca,
Nagła, cicha i lekka, jak światłość miesiąca.
Nucąc chwyciła suknie, biegła do zwierciadła[74]:
Wtem ujrzała młodzieńca i z rąk jej wypadła
Suknia, a twarz od strachu i dziwu pobladła.
Twarz podróżnego barwą spłonęła rumianą,

[70] *Parkan* – ogrodzenie.
[71] *Pukiel* – pasmo wijących się włosów, lok.
[72] *Strączki* – loczki.
[73] *Błonie* – płaski teren pokryty trawą.
[74] *Zwierciadło* – lustro.

Jak obłok, gdy z jutrzenką[75] napotka się raną.
Skromny młodzieniec oczy zmrużył i przysłonił,
Chciał coś mówić, przepraszać; tylko się ukłonił
I cofnął się. Dziewica krzyknęła boleśnie,
Niewyraźnie, jak dziecko przestraszone we śnie;
Podróżny zląkł się[76], spojrzał; lecz już jej nie było.
Wyszedł zmieszany i czuł, że mu serce biło
Głośno, i sam nie wiedział, czy go miało śmieszyć
To dziwaczne spotkanie, czy wstydzić, czy cieszyć.

Źródło: Adam Mickiewicz: *Pan Tadeusz*. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/pan-tadeusz.pdf [dostęp: 5.07.2025].

1. Jakie emocje towarzyszą Tadeuszowi podczas powrotu do rodzinnego domu? Jak są one ukazane w tekście?

   Emocje, gdy zobaczył rodzinny dom z zewnątrz: .....

   Emocje, gdy wszedł do środka domu i zobaczył znajome sprzęty: .....

   Emocje, gdy odkrył nieznaną kobiecą obecność: .....

   Emocje, gdy zobaczył dziewczynę: .....

2. W jaki sposób Mickiewicz buduje kontrast między rzeczywistością a wspomnieniami Tadeusza? Dlaczego dworek wydaje się Tadeuszowi „mniej piękny"?

„Też same widzi sprzęty, też same obicia,
Z którymi się zabawiać lubił od powicia,
Lecz mniej wielkie, mniej piękne niż się dawniej zdały".

3. Jakie cechy idealnego polskiego dworu szlacheckiego wyłaniają się z opisu Mickiewicza?
4. Jak została przedstawiona dziewczyna (Zosia)? Jakie środki stylistyczne Mickiewicz wykorzystał, by ją opisać?

[75] *Jutrzenka* – niebo tuż przed wschodem słońca, jasność poprzedzająca ukazanie się słońca.

[76] *Zlęknąć się* – wystraszyć się.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę zeskanować kod QR i przyjrzeć się ilustracji przedstawiającej salon szlachecki z *Pana Tadeusza*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Które elementy wnętrza można rozpoznać na podstawie opisu zawartego w księdze I – Gospodarstwo.
2. Proszę przyjrzeć się portretom wiszącym na ścianach. Kim są przedstawione postaci (Tadeusz Kościuszko, Tadeusz Rejtan, Jakub Jasiński, Julian Korsak)? Dlaczego obecność tych postaci w salonie ma szczególne znaczenie dla polskiej tożsamości narodowej i historii?
3. Jakie znaczenie ma melodia wygrywana przez zegar kurantowy?
4. Czy salon na ilustracji jest podobny do tego wyobrażonego sobie przez Panią/Pana podczas lektury?

CIEKAWOSTKI

Młody Tadeusz „z dziecinną radością pociągnął za sznurek, by stary Dąbrowskiego usłyszeć mazurek". Chodzi oczywiście o dzisiejszy hymn Polski – *Mazurek Dąbrowskiego*. Problem w tym, że akcja poematu toczy się w 1811 roku, a pieśń ta stała się powszechnie znana dopiero po 1812 roku (choć powstała w 1797, nie była jeszcze tak popularna w Litwie szlacheckiej). To oznacza, że Mickiewicz popełnił anachronizm – umieścił utwór muzyczny w czasie, gdy nie mógł być jeszcze znany w opisanej formie, tym bardziej jako „stary". To pokazuje, jak autor świadomie łączył historię z romantyczną wizją patriotyzmu, nie trzymając się ściśle faktów.

Księga II, Zamek

Zadanie 1. Proszę zapoznać się ze znaczeniem archaizmów.

WAŻNE POJĘCIA

izba	– dawne określenie pokoju, pomieszczenia mieszkalnego
sztuczce	– dawniej używana forma wyrazu „sztućce”
flinta	– starodawna strzelba
szarak	– zając (dziś określenie przestarzałe)
podkomorstwo	– tytuł urzędnika ziemskiego
wicin	– pola, okolice wsi (dziś forma zapomniana)
niewiasta	– kobieta (dziś tylko w stylizacji językowej, dawniej ogólne określenie)
kumpia	– dawna nazwa dla szynki, wędliny
nierad	– niezadowolony

Zadanie 2. Proszę dopasować słowo z ramki do jego definicji.

kawiarka imbryk kożuszek
zrazy kumpia ~~półgęsek~~

0. *...półgęsek...* – rodzaj mięsa wędzonego, przygotowywanego z gęsi
1. ..... – naczynie do parzenia kawy lub herbaty
2. ..... – osoba zajmująca się parzeniem kawy
3. ..... – warstwa śmietanki tworząca się na powierzchni gorącego napoju
4. ..... – mięsne danie z zawijanych plastrów wołowiny z nadzieniem
5. ..... – wędzonka wieprzowa przygotowywana domowym sposobem

Zadanie 3. Proszę dopasować do podanych wyrazów synonimy i antonimy. Następnie proszę wybrać 3 pary i ułożyć z nimi zdania.

sformułowanie z tekstu	synonim	antonim
ruch wielki	*ożywienie, zamieszanie*	*bezruch, spokój*
nieporządek		
moda nowa		
wonnie		
dom porządny		
osobna niewiasta		

Zadanie 4. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jak wygląda tradycyjne śniadanie w Pani/Pana domu? Czy są jakieś stałe rytuały, ulubione potrawy, miejsca przy stole?
2. Jakie znaczenie mają wspólne posiłki w rodzinie lub społeczności? Czy jedzenie razem to tylko potrzeba fizjologiczna, czy coś więcej?
3. Czy istnieją dziś jeszcze domy, w których kultywuje się szczególnie uroczyste formy śniadań lub kolacji? Jakie to sytuacje?
4. Z czym kojarzy się Pani/Panu „polska gościnność"? Czy to mit, czy rzeczywistość?

Zadanie 5. Proszę przeczytać fragment dotyczący śniadania u Sędziego, a następnie wykonać polecenia.

Adam Mickiewicz
Pan Tadeusz

Księga II, Zamek

Jakoż po wszystkich izbach panował ruch wielki,
Roznoszono potrawy, sztuczce i butelki;

Mężczyźni, tak jak weszli, w swych zielonych strojach,
Z talerzami, z szklankami chodząc po pokojach,
Jedli, pili lub wsparci na okien uszakach[77],
Rozprawiali o flintach[78], chartach[79] i szarakach[80];
Podkomorstwo[81] i Sędzia przy stole, a w kątku
Panny szeptały z sobą; nie było porządku,
Jaki się przy obiadach i wieczerzach chowa[82].
Była to w staropolskim domie moda nowa;
Przy śniadaniach pan Sędzia, choć nierad, pozwalał
Na taki nieporządek, lecz go nie pochwalał.
Różne też były dla dam i mężczyzn potrawy:
Tu roznoszono tace z całą służbą kawy,
Tace ogromne, w kwiaty ślicznie malowane,
Na nich kurzące[83] wonnie imbryki blaszane
I z porcelany saskiej złote filiżanki;
Przy każdej garnuszeczek mały do śmietanki.
Takiej kawy jak w Polszcze nie ma w żadnym kraju:
W Polszcze, w domu porządnym, z dawnego zwyczaju,
Jest do robienia kawy osobna niewiasta,
Nazywa się kawiarka; ta sprowadza z miasta
Lub z wicin[84] bierze ziarna w najlepszym gatunku
I zna tajne sposoby gotowania trunku[85],

[77] *Uszak* – ozdobne poszerzenie ramy okiennej.
[78] *Flinta* – strzelba myśliwska.
[79] *Chart* – rasa psa myśliwskiego.
[80] *Szarak* – zając.
[81] *Podkomorstwo* – urząd podkomorzego, czyli urzędnika dworskiego w dawnej Polsce, odpowiedzialnego za zarządzanie dworem i opiekę nad monarchą.
[82] *Chować* – tu: zachowywać.
[83] *Kurzyć* – dymić.
[84] *Wiciny* – okolice wsi.
[85] *Trunek* – napój.

Który ma czarność węgla, przejrzystość bursztynu,
Zapach moki i gęstość miodowego płynu.
Wiadomo, czem dla kawy jest dobra śmietana;
Na wsi nietrudno o nię: bo kawiarka z rana,
Przystawiwszy imbryki, odwiedza mleczarnie
I sama lekko świeży nabiału kwiat garnie
Do każdej filiżanki w osobny garnuszek,
Aby każdą z nich ubrać w osobny kożuszek.
Panie starsze już wcześniej wstawszy piły kawę,
Teraz drugą dla siebie zrobiły potrawę:
Z gorącego, śmietaną bielonego piwa,
W którym twaróg gruzłami[86] posiekany pływa.
Zaś dla mężczyzn więdliny leżą do wyboru:
Półgęski tłuste, kumpia, skrzydliki ozoru[87],
Wszystkie wyborne, wszystkie sposobem domowym
Uwędzone w kominie dymem jałowcowym;
W końcu wniesiono zrazy na ostatnie danie:
Takie bywało w domu Sędziego śniadanie.

Źródło: Adam Mickiewicz: *Pan Tadeusz*. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/pan-tadeusz.pdf [dostęp: 5.07.2025].

1. Co świadczy o staropolskim charakterze śniadania u Sędziego?
2. Jak Mickiewicz pokazuje przemieszanie tradycji i nowoczesności w opisie tego posiłku?

[86] *Gruzeł* – grudka czegoś.
[87] *Ozor* – język.

Zadanie 6. Proszę zeskanować kod QR i obejrzeć ilustracje do sceny śniadania u Sędziego. Następnie proszę ułożyć przedstawione sytuacje w kolejności chronologicznej zgodnie z przebiegiem wydarzeń w epopei.

Proszę także wykonać polecenia.

1. Proszę wskazać elementy, które pomagają zrozumieć:
   - atmosferę śniadania,
   - relacje między uczestnikami spotkania,
   - obyczaje szlacheckie (np. sposób podawania potraw, zachowanie przy stole).
2. Proszę porównać swoje wyobrażenie tej sceny po lekturze z tym, co pokazano na ilustracjach.

Zadanie 7. Proszę odnaleźć w tekście fragmenty opisujące wskazane przedmioty i postacie. Następnie proszę je zinterpretować, zwracając uwagę na ich symboliczne lub praktyczne znaczenie.

opisywany element	opis z tekstu	znaczenie (symboliczne lub praktyczne)
kawiarka	*osobna niewiasta do parzenia kawy*	*kultywowanie tradycji, ranga gościnności*
śniadanie mężczyzn i kobiet		
porcelana, imbryki, tace		
dym jałowcowy		

śniadaniowy nieporządek		
zróżnicowanie dań		
sędzia		

1. Jakie różnice widać między zachowaniem kobiet i mężczyzn podczas śniadania?
2. Dlaczego kawa zajmuje tak ważne miejsce w szlacheckim domu?

Zadanie 8. Proszę uzupełnić tabelę, określając sens dosłowny i przenośny wyrażeń dotyczących kawy.

wyrażenie z tekstu	znaczenie dosłowne	znaczenie przenośne
czarność węgla	*czarny jak węgiel, smolisty*	*bardzo ciemny, intensywny kolor*
przejrzystość bursztynu		
ubrać filiżankę w kożuszek		
zapach moki		
garnąć kwiat nabiału		

CIEKAWOSTKI

Kawa pojawiła się w Polsce w XVII wieku, prawdopodobnie za sprawą poselstw do Turcji oraz kupców ormiańskich. Początkowo była traktowana jako egzotyczna nowinka i pita głównie na dworach magnackich. Prawdziwą popularność zdobyła po odsieczy wiedeńskiej w 1683 roku, kiedy to Jan III Sobieski przywiózł zapasy kawy zdobyte w tureckich obozach – od tego momentu kawa na dobre zagościła na polskim stole.

Zadanie 9. Proszę uzupełnić tabelę odpowiednimi wrażeniami lub funkcjami związanymi z rytuałem parzenia kawy.

epitet lub określenie	cechowane słowo	rodzaj wrażenia/funkcja
ogromne tace	*tace*	*podkreślenie obfitości, gościnności*
ślicznie malowane	tace	
porcelana saska	filiżanki	
imbryki blaszane	imbryki	
czarność węgla, przejrzystość bursztynu	kawa	
zapach moki, gęstość miodowego płynu	kawa	
osobna niewiasta	kawiarka	

1. Jakie różnice widać w tradycjach kulinarnych Polski dawnej i współczesnej?

Zadanie 10. „Kawa u Mickiewicza to symbol kultury, nie tylko napój". Czy zgadza się Pani/Pan z tym stwierdzeniem? Proszę uzasadnić.

Zadanie 11. Proszę przeanalizować przestarzałe formy językowe, a następnie przekształcić je na formy ze współczesnego języka polskiego.

dawna forma	współczesna forma
sztuczce	
w Polszcze	
czem	

w domie	
więdliny	
o nię	

Zadanie 12. Proszę policzyć sylaby w wersach przytoczonego fragmentu *Pana Tadeusza*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

- Czy wersy mają jednakową liczbę sylab?
- Jaką funkcję może pełnić taki rytm?

CIEKAWOSTKI

Mickiewicz napisał *Pana Tadeusza* wierszem, w którym każda linijka ma trzynaście sylab (trzynastozgłoskowiec). Utwór nie jest podzielony na strofy. Najczęściej wersy są ze sobą łączone w pary (aabb), które się rymują, choć zdarzają się też inne układy – czasem rym obejmuje trzy wersy, a niekiedy rym w ogóle nie występuje. Akcent najczęściej pada po siódmej sylabie, ale autor czasem przesuwa ten podział.

Zadanie 13. Proszę przeczytać definicję eposu, a następnie przeanalizować podane fragmenty *Pana Tadeusza*, wskazując, w jaki sposób realizują one charakterystyczne cechy tego gatunku literackiego. Wnioski proszę zapisać w postaci notatki.

WAŻNE POJĘCIA

Epos (gr. = słowo, opowieść, ang. *epos*, *heroic poetry*, fr. *épopée*, niem. *Epos*) – jeden z głównych gatunków epiki, podstawowy i dominujący w tym rodzaju aż do powstania powieści. Obejmuje rozbudowane utwory, zazwyczaj wierszowane, ukazujące dzieje legendarnych lub historycznych bohaterów rzucone na tło wydarzeń przełomowych dla danej społeczności narodowej. Genetycznym źródłem epopei były mity, podania i baśnie utrwalające wyobrażenia na temat narodzin więzi i instytucji społeczno-narodowych, pamięć o doniosłych postaciach i zdarzeniach oraz wyznawane zbiorowo wartości i wierzenia religijne. [...] Z pieśni epickich o tematyce mitologiczno-historycznej

śpiewanych przez aojdów i rapsodów wyrosły najwybitniejsze dzieła epiki starogreckiej – *Iliada* i *Odyseja* przypisywane Homerowi.

Główną motywację dla poczynań postaci ziemskich stanowiły wola i decyzje bogów: żadne ważniejsze zdarzenie nie dokonywało się bez ich ingerencji. Bohaterowie eposu, mimo że pozostający pod przemożnym działaniem świata pozaziemskiego, byli mocno powiązani ze środowiskiem społecznym, z jego obyczajowością, podlegali charakterystyce psychologicznej, a ich czyny – kwalifikacjom moralnym. [...] Szczególną rolę odgrywał w tym gatunku wszechwiedzący i obiektywny narrator, który zachowywał jednolity dystans wobec opowiadanych zdarzeń, ujawniając przy tym częstokroć swoją obecność w bezpośrednich wypowiedziach do odbiorców, np. w zapowiedziach przyszłych losów bohaterów. Miejscem szczególnie wyrazistego ujawniania się narratora była inwokacja. W stylu eposu przenikały się dwie tendencje: patetyczny styl opowiadania, dostosowany do wagi tematu i heroiczności czynów opiewanych postaci, i realistyczny styl drobiazgowego opisu przedmiotów, sytuacji, wyglądów itp. Dużą rolę odgrywały zwłaszcza opisy scen batalistycznych nasycone dynamiką i malowniczością.

Źródło: Janusz Sławiński: *Epos*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 127–128.

Notatka:

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Pomnik poety – Juliusz Słowacki

Zadanie 1. Proszę przeczytać biogram Juliusza Słowackiego, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Dzieciństwo i edukacja

Urodził się 4 września 1809 roku w Krzemieńcu (dzisiejsza Ukraina). Jego ojciec, Euzebiusz Słowacki, był profesorem literatury, lecz zmarł, gdy Juliusz miał zaledwie pięć lat. Wychowywała go matka, Salomea, kobieta wykształcona i zaangażowana w życie kulturalne. Prowadziła salon literacki w Wilnie, gdzie bywał m.in. Adam Mickiewicz – młody poeta, który już wtedy zyskał rozgłos. Juliusz studiował prawo na Uniwersytecie Wileńskim, choć bardziej pociągała go literatura niż prawnicza kariera.

0. Z tekstu dowiadujemy się, że:
   a) Adam Mickiewicz prowadził salon literacki w Wilnie.
   b) Salomea Słowacka miała kontakty z elitą literacką.
   c) Euzebiusz Słowacki zmarł, gdy Juliusz był już studentem prawa.

Początki kariery i debiut literacki

Po ukończeniu studiów wyjechał do Warszawy, gdzie podjął pracę jako aplikant w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. To właśnie w tym okresie rozpoczął swoją drogę artystyczną. W 1830 roku zadebiutował drukiem poematu *Hugo*, a wkrótce potem opublikował także poematy *Lambro* i *Mnich*. Jego twórczość cechowały bogactwo języka, emocjonalność i refleksja nad losem jednostki.

1. Które zdarzenie poprzedza pozostałe?
   a) Publikacja *Lambro* i *Mnicha.*
   b) Debiut poematem *Hugo.*
   c) Podjęcie pracy w Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu.

Emigracja i twórczość romantyczna

Po wybuchu powstania listopadowego w 1830 roku Słowacki został wysłany jako emisariusz Rządu Narodowego do Londynu. Zamiast wrócić do kraju, pozostał na emigracji – przebywał w Dreźnie, Genewie, a następnie w Paryżu, gdzie dołączył do środowiska Wielkiej Emigracji. To właśnie wtedy powstały jego najważniejsze dzieła dramatyczne i poetyckie: *Kordian*, *Balladyna*, *Lilla Weneda*, *Anhelli*, *Król-Duch.* Częstym motywem jego twórczości stało się poświęcenie dla ojczyzny oraz poszukiwanie duchowej prawdy. Relacje z Mickiewiczem były chłodne i nacechowane rywalizacją – Słowacki czuł się często niedoceniony, co oddaje fragment jego listu do matki: „Jeden z Polaków mówił mi zdanie, jakie dał Mickiewicz o moich dwu tomikach... powiedział, że moja poezja jest śliczna, że jest to gmach piękną architekturą stawiony, jak wzniosły kościół – ale w kościele Boga nie ma...".

2. Z tekstu dowiadujemy się, że Słowacki był krytykowany przez Mickiewicza, który zarzucał jego poezji brak duchowości. Jak można rozumieć opinię Mickiewicza o „kościele bez Boga"?
   a) Słowacki nie rozumiał religijnych tematów.
   b) Jego poezja była piękna formalnie, ale pozbawiona głębi.
   c) Jego twórczość była zbyt emocjonalna i chaotyczna.

Podróże i inspiracje

W latach 1836–1837 odbył podróż po Europie i Bliskim Wschodzie. Odwiedził Szwajcarię, Włochy, Grecję, Egipt i Palestynę. Wrażenia z podróży miały ogromny wpływ na jego wyobraźnię i język poetycki. Fascynacja orientem, kulturą śródziemnomorską i krajobrazem znajduje odbicie m.in. w poemacie *Podróż do Ziemi Świętej z Neapolu.*

Był nie tylko poetą narodowym, lecz także świadkiem i kronikarzem duchowego doświadczenia epoki.

3. Z tekstu wynika, że podróże po Europie i Bliskim Wschodzie miały na poetę wpływ przede wszystkim w zakresie:
   a) rozwoju jego poglądów politycznych i społecznych.
   b) wyobraźni i języka poetyckiego, zwłaszcza poprzez fascynację kulturą i krajobrazem.
   c) wyboru miejsca osiedlenia i kariery urzędniczej.

Śmierć i dziedzictwo

Juliusz Słowacki zmarł 3 kwietnia 1849 roku w Paryżu na gruźlicę, mając zaledwie 39 lat. Został pochowany na cmentarzu Montmartre. Na jego pogrzebie było tylko około 30 osób – był wtedy poetą zapomnianym. W 1927 roku, z inicjatywy Józefa Piłsudskiego, jego prochy sprowadzono do Polski i złożono w Krypcie Wieszczów Narodowych na Wawelu, obok Mickiewicza. Dziś uznawany jest za jednego z trzech wielkich wieszczów narodowych. Jego twórczość łączy elementy romantyzmu, mistyki i filozofii narodowej.

4. Z tekstu wynika, że Słowacki zmarł zapomniany, ale z czasem uznano go za wieszcza narodowego. Co mówi to o miejscu poety w kulturze narodowej?
   a) Poeci są doceniani głównie za życia.
   b) Prawdziwa wartość dzieł często ujawnia się po śmierci autora.
   c) Społeczeństwo nie potrafi odróżnić dobrej literatury od słabej.

Na podstawie: *Juliusz Słowacki*. https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/juliusz-slowacki-h-leliwa-1809-1849-poeta-dramatopisarz [dostęp: 12.05.2025].

Kordian

WAŻNE POJĘCIA

Winkelriedzym – określenie pochodzi od Arnolda Winkelrieda, legendarnego bohatera szwajcarskiego, który w bitwie pod Sempach miał poświęcić się, kierując w swoją pierś nieprzyjacielskie kopie, co stworzyło wyłom w szeregach wroga i przyczyniło się do zwycięstwa Szwajcarów. W literaturze i kulturze pojęcie to symbolizuje bohaterstwo, ofiarę jednostki dla dobra ojczyzny oraz gotowość do walki o wolność; podkreśla dramatyczny wybór bohatera między działaniem a biernością oraz wagę poświęcenia dla wyższych wartości.

Na podstawie: Alina Aleksandrowicz: *„Ty słodka wolności uwdzięczasz całe przyrodzenie...”*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1994/1995, nr 12/13, 5, s. 61–68.

Zadanie 1. Proszę uzupełnić zdania poprawnymi formami wyrazów z ramki. W nawiasie znajdują się ich synonimy.

przepaść zawalić się rozbity rozpłynąć ~~przesąd~~
hańba lawina kruchy wdzięk

0. Nie powinieneś ufać każdej informacji – wiele z nich to tylko *...przesąd...* (*zabobon, błędne przekonanie*)
1. Całe wzgórze ..... się po intensywnych opadach deszczu. (*runąć, zapaść się*)
2. Lód był zbyt ....., by utrzymać ciężar człowieka. (*łamliwy, delikatny*)
3. Jego zachowanie było dla nas wszystkich ogromną ..... (*wstyd, upokorzenie*)
4. Gdy dotknęła szklanki, ta natychmiast się ..... (*rozpadła się, została zniszczona*)
5. Mgła była tak gęsta, że latarnia niemal ..... w jej wnętrzu. (*zniknęła, rozmyła się*)

6. Z gór zeszła ogromna ....., niszcząc wszystko na swojej drodze.
   (*osuwisko śniegu*)
7. Mówił z takim ....., że słuchali go nawet ci, którzy się z nim nie zgadzali.
   (*siła wyrazu, urok osobisty*)
8. Przed sobą widział ....., a za nią stromą skałę.
   (*urwisko, głęboka dziura, uskok*)

Zadanie 2. Proszę wyobrazić sobie, że jest Pani/Pan na szczycie wysokiej góry. Wokół tylko cisza i śnieg, a nad głową niebo. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie myśli mogłyby pojawić się w takim miejscu? Czy to doświadczenie mogłoby coś w Pani/Panu zmienić?
2. Czy samotność może pomóc w zrozumieniu samego siebie? Dlaczego niektórzy ludzie celowo szukają odosobnienia?
3. Czy podejmowanie decyzji w samotności jest łatwiejsze od podejmowania jej wspólnie z kimś innym? Dlaczego?

Zadanie 3. Proszę zapoznać się ze streszczeniem dramatu Juliusza Słowackiego *Kordian*, przeczytać fragment aktu III, a następnie odpowiedzieć na pytania.

WARTO WIEDZIEĆ

Akt I

Kordian, młody arystokrata, jest zakochany w Laurze. Przeżywa jednak głębokie rozczarowanie światem, który uważa za pełen fałszu i niesprawiedliwości. Po nieudanej próbie zbliżenia się do Laury przeżywa kryzys duchowy i postanawia opuścić Warszawę, aby odnaleźć sens życia.

Akt II

Podróżując po Europie, Kordian doświadcza różnych przeżyć i poznaje różne postawy ludzi wobec wolności i walki o ojczyznę. Spotyka m.in. Wernyhorę, który przepowiada mu ważną misję. Kordian zaczyna rozumieć, że jego powołaniem jest walka o wolność Polski.

Akt III

Kordian przygotowuje się do zamachu na cara, wierząc, że jego czyn może wyzwolić naród spod rosyjskiego panowania. Przed dokonaniem zamachu przeżywa wewnętrzny konflikt i rozterki moralne.

Juliusz Słowacki
Kordian

Kordian sam, z założonymi na piersiach rękoma,
stoi na najwyższej igle góry Mont Blanc

KORDIAN

Tu szczyt... lękam się[88] spojrzeć w przepaść świata ciemną.
Spojrzę... Ach! pod stopami niebo i nad głową
Niebo... Zamknięty jestem w kulę kryształową[89];
Gdyby ta igła lodu popłynęła ze mną
Wyżej – aż w niebo... nie czułbym, że płynę.
Stąd czarne skrzydła myśli nad światem rozwinę.
Ciszej! słuchajmy... o te lody się ociera[90]
Modlitwa ludzka, po tych lodach droga
Myślom płynącym do Boga.
Tu dźwięk nieczysty głosu ludzi obumiera[91],
A dźwięk myśli płynie dalej.
Tu pierwszy zginę, jeśli niebo się zawali,
A ten kryształ powietrza, by tchnieniem rozbity,
Kręgami się rozpłynie na nieba błękity
I gwiazdy w nieznajomą uciekną krainę,

[88] *Lękać się* – odczuwać strach, obawiać się.
[89] *Kula kryształowa* – metafora przezroczystej, idealnie zamkniętej przestrzeni (np. jak kula śnieżna).
[90] *Ocierać* – mieć styczność z czymś fizycznie lub symbolicznie, wchodzić w lekki kontakt.
[91] *Obumierać* – przestawać działać, zamierać, ustawać.

I znikną, jakby ich nigdy nie było...
Spróbuję – westchnę[92] i zginę...

patrzy w dół

Ha! przypominasz mi się, narodów mogiło![93]
[...]
Jam jest posąg człowieka na posągu świata.

O, gdyby tak się wedrzeć[94] na umysłów górę,
Gdyby stanąć na ludzkich myśli piramidzie
I przebić czołem[95] przesądów chmurę,
I być najwyższą myślą wcieloną[96]...
Pomyśleć tak – i nie chcieć? o hańbo[97]! o wstydzie!
Pomyśleć tak – i nie móc? w szmaty[98] podrę[99] łono!
Nie móc? to piekło!
Mogęż siłą uczucia serce moje nalać,
Aby się czuciem na tłumy rozciekło[100]
I przepełniło serca nad brzegi,
I popłynęło rzeką pod trony – obalać[101]?
Mogęż zruszyć[102] lawiny? potem lawin śniegi,
Zawieszone nad siołem[103],
Zatrzymać ręką lub czołem?
Mogęż, jak Bóg w dzień stworzenia,

92 *Westchnąć* – wypuścić powietrze z uczuciem emocji (np. żalu, ulgi).
93 *Mogiła* – grób, miejsce pochówku.
94 *Wedrzeć się* – wejść siłą, wtargnąć, przejść siłą przez przeszkodę.
95 *Przebić czołem* – pokonać coś siłą woli, myśli, rozumu.
96 *Wcielony* – uosobiony, urzeczywistniony w postaci ludzkiej lub w konkretnej formie.
97 *Hańba* – stan upokorzenia moralnego, wstydliwa sytuacja.
98 *Szmata* – coś bez wartości, pogardliwie o czymś zniszczonym lub podartym.
99 *Podrzeć* – rozerwać, zniszczyć (materiał, symbolicznie coś ważnego).
100 *Rozciec* – archaizm: rozlało się, rozprzestrzeniło się w różnych kierunkach, jak płyn.
101 *Obalić* – zniszczyć, zburzyć, zakończyć istnienie (np. rząd, władzę).
102 *Zruszyć* – archaizm: poruszyć, wprawić w ruch.
103 *Sioło* – wieś, osada.

Ogromnej dłoni zamachem
Rzucać gwiazdy nad świata zbudowanym gmachem,
Tak by w drodze przeznaczenia
Nie napotkały nigdy kruchej świata gliny[104]
I nie strzaskały w żegludze[105]?
Mogę – więc pójdę! ludy zawołam! obudzę!

po chwili – z wyrazem zniechęcenia[106]

Może lepiej się rzucić w lodowe szczeliny?...

po chwili – zrazu spokojnie, potem z zapałem

[...]
Nic – nic – nic – aż w powietrza błękicie
Skąpałem się... i ożyłem,
I czuję życie!
Lecz nim myślą olbrzymią rozpłonę[107]
Posągu piękność mam – lecz lampy brak.
Więc z ognia wszystkich gwiazd uwiję[108] na czoło koronę,
W błękicie nieba sfer, ciało roztopię tak,
Że jak marmur, jak lód słonecznym się ogniem rozjaśni...
Potem piękny jak duch baśni,
Pójdę na zimny świat i mogę przysiąc,
Że te na czole tysiąc gwiazd i w oczach tysiąc,
Że posągowy wdzięk[109] – narodów uczucia rozszerzy
I natchnie[110] lud;
I w serca jak myśl uderzy,

[104] *Glina* – rodzaj miękkiej, wilgotnej ziemi, używanej m.in. do wyrobu ceramiki, cegieł.
[105] *Żegluga* – podróż statkiem po wodzie; tu metaforycznie: droga życiowa, podróż.
[106] *Zniechęcenie* – utrata chęci, zapału, zawód.
[107] *Rozpłonąć* – zapalić się; zapłonąć intensywnym uczuciem lub myślą.
[108] *Uwić* – zrobić coś, skręcając, splatając, np. wianek, koronę.
[109] *Wdzięk* – urok, piękno, powab.
[110] *Natchnąć* – zainspirować, wypełnić twórczą mocą.

Jak Boga cud[111]...

Nie – myśli wielkiej trzeba z ziemi lub z błękitu.
Spojrzałem ze skały szczytu,
Duch rycerza powstał z lodów...
Winkelried dzidy[112] wrogów zebrał i w pierś włożył,
Ludy! Winkelried ożył!
Polska Winkelriedem narodów!
Poświęci się, choć padnie jak dawniej! jak nieraz!
Nieście mię, chmury! nieście, wiatry! nieście, ptacy!

chmura znosi go z igły lodu

CHMURA

Siadaj w mgłę – niosęć... Oto Polska – działaj teraz!...

KORDIAN

rzucając się na rodzinną ziemię z wyciągniętymi rękoma woła:

Polacy!!!

Źródło: Juliusz Słowacki: *Kordian.* https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/kordian/ [dostęp: 5.07.2025].

CIEKAWOSTKI

Mont Blanc – czyli po francusku „Biała Góra" to najwyższy szczyt Alp i całej Europy Zachodniej – mierzy aż 4807 metrów nad poziomem morza. Znajduje się na pograniczu Francji i Włoch i od wieków jest symbolem potęgi natury oraz granicy ludzkich możliwości.

1. Jakie znaczenie ma fakt, że Kordian znajduje się na szczycie Mont Blanc?
2. Co symbolizuje „kula kryształowa", w której bohater czuje się zamknięty?
3. Jakie emocje towarzyszą Kordianowi podczas obserwacji otaczającego go krajobrazu?

[111] *Cud* – nadzwyczajne, niezwykłe zjawisko, często o boskim charakterze.
[112] *Dzida* – włócznia, dawna broń z drewna do walki wręcz.

Zadanie 4. Fragment *Kordiana* rozgrywający się na Mont Blanc to symboliczna scena przemiany duchowej bohatera. Samotność, bunt, duchowe przebudzenie i gotowość do działania – to kolejne etapy, które prowadzą Kordiana do decyzji o poświęceniu się dla ojczyzny. Proszę zeskanować kod QR i obejrzeć cztery ilustracje, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Proszę przypomnieć sobie treść fragmentu oraz emocje i decyzje bohatera, a następnie ułożyć ilustracje we właściwej kolejności – zgodnie z etapami duchowej przemiany Kordiana.
2. Proszę dopasować każdą ilustrację do odpowiedniego etapu i uzasadnić wybór, odwołując się do tekstu.
3. Jakie romantyczne idee są obecne w monologu Kordiana?
4. Jakie znaczenie ma odniesienie do postaci Winkelrieda w kontekście przemiany Kordiana?

Refleksje

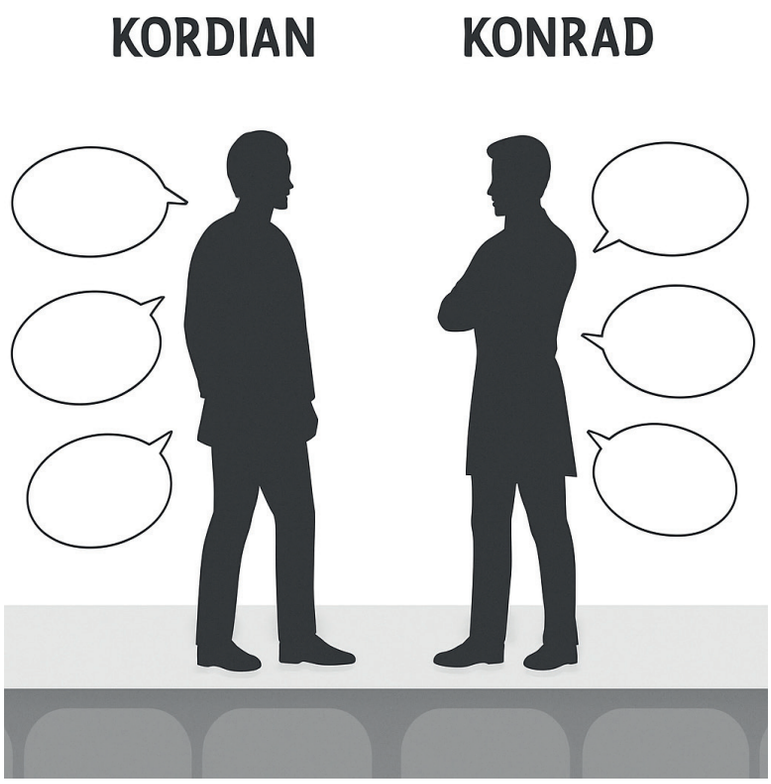
Mówienie

Zadanie 1. Proszę porównać Kordiana i Konrada z III części *Dziadów* Adama Mickiewicza.

1. Stosunek do Boga
   - Jak bohater odnosi się do Boga? Czy z Nim walczy, ufa Mu, czy szuka kontaktu?
2. Wizja narodu i patriotyzmu
   - Jak postrzega ojczyznę? Czy widzi siebie jako jej zbawcę, ofiarę, proroka, czy sługę?
3. Postawa emocjonalna i duchowa
   - Czy dominuje pycha, rozpacz, nadzieja, wiara, siła, czy niemoc?

4. Zakończenie monologu

- Do jakich wniosków dochodzi bohater? Czy kończy swój wywód czynem, decyzją, czy pozostaje w rozdarciu?

CIEKAWOSTKI

Uczta u Januszkiewicza

25 grudnia 1840 roku, podczas świątecznego przyjęcia w Paryżu u Eustachego Januszkiewicza – znanego polskiego księgarza i wydawcy – doszło do niezwykłego wydarzenia literackiego. Adam Mickiewicz i Juliusz Słowacki, dwaj wielcy polscy poeci o skomplikowanych wzajemnych relacjach, spotkali się na tym samym przyjęciu. Słowacki, poproszony o improwizację, wygłosił liryczną mowę, w której wyraził zarówno dumę, jak i podziw dla Mickiewicza, kończąc słowami: „Na łodydze mojego życia wyrosły dwa kwiaty. Jeden zazdrości i dumy, ten więdnieje; drugi miłości ku tobie, świeżo rozwity. Schyl się i zerwij go". Nieoczekiwanie Mickiewicz odpowiedział własną improwizacją, która poruszyła wszystkich obecnych. Świadkowie opisują, że wybuchła histeria, wszyscy płakali, a Słowacki szlochał. To wydarzenie symbolicznie zakończyło ich długoletni konflikt, a Mickiewicz i Słowacki, jak relacjonowano, „jak dwaj bracia – ściskali się i chodzili, opowiadając sobie przeszłe zatargi".

Testament mój

Zadanie 1. Proszę przeczytać definicję testamentu, a następnie zastanowić się, jakie są jego charakterystyczne cechy.

WAŻNE POJĘCIA

Testament – [łac.] jednostronna czynność prawna, w której treści spadkodawca (testator) określa losy swego majątku na czas po swojej śmierci; także dokument obejmujący oświadczenie ostatniej woli; w testamencie spadkodawca może zamieścić różnego rodzaju postanowienia (rozrządzenia testamentowe), a zwłaszcza może powołać jednego lub kilku spadkobierców, wykluczyć spadkobierców ustawowych od dziedziczenia, nie ustanawiając nikogo spadkobiercą w ich miejsce (testament negatywny), ustanowić zapisy i polecenia, zarządzić, w jaki sposób spadkobiercy mają podzielić się spadkiem, ustanowić fundację itp. [...] Spadkodawca może w każdej chwili odwołać swój testament w całości lub w części, co uzasadnia określenie testamentu nazwą oświadczenia ostatniej woli.

Źródło: *Testament*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/testament;3986860.html [dostęp: 16.10.2025].

Nadawca:

.....

Odbiorca:

.....

Język:

.....

Co przekazujemy:

.....

Forma:

.....

Zadanie 2. Proszę dopasować wyrazy do ich znaczeń. Odpowiedzi proszę zapisać w tabelce.

0. *smętny*	**a)** *pełen żalu, melancholii, refleksyjnie smutny*
1. dziedzic	**b)** osoba kierująca statkiem; także metafora: przywódca duchowy lub moralny
2. lutnia	**c)** opowieści, legendy przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie
3. podania	**d)** zdobyty przez błaganie lub żebranie, często z poczuciem upokorzenia
4. sterać	**e)** duży statek, jednostka pływająca
5. maszt	**f)** osoba, która przejmuje coś po kimś, np. majątek lub imię
6. okręt	**g)** dawny instrument muzyczny z rodziny strunowych
7. wyżebrany	**h)** metafora wiedzy szerzonej w narodzie, światło nauki
8. zaklinać	**i)** błagać usilnie, uroczystym tonem prosić
9. kaganiec oświaty	**j)** wyczerpać się pracą, zużyć się fizycznie lub psychicznie
10. szaniec	**k)** przygniatać fizycznie lub psychicznie, wywierać bolesny nacisk
11. sternik	**l)** fortyfikacja polowa, symbol walki i poświęcenia
12. gnieść	**m)** pionowy słup na statku, do którego mocowane są żagle

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.
a												

Zadanie 3. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Co czyni człowieka nieśmiertelnym? Czy są inne formy „pozostawienia po sobie śladu" niż potomstwo lub majątek?
2. Czy można zostawić coś „w spadku" całemu społeczeństwu lub przyszłym pokoleniom? Jeśli tak – co to może być?

Zadanie 4. Proszę przeczytać wiersz, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Juliusz Słowacki
Testament mój

Żyłem z wami, cierpiałem i płakałem z wami,
Nigdy mi, kto szlachetny, nie był obojętny,
Dziś was rzucam i dalej idę w cień – z duchami –
A jak gdyby tu szczęście było – idę smętny.

Nie zostawiłem tutaj żadnego dziedzica
Ani dla mojej lutni, ani dla imienia –
Imię moje tak przeszło jako błyskawica
I będzie jak dźwięk pusty trwać przez pokolenia.

Lecz wy, coście mnie znali, w podaniach przekażcie,
Żem dla ojczyzny sterał moje lata młode;
A póki okręt walczył – siedziałem na maszcie,
A gdy tonął – z okrętem poszedłem pod wodę...

Ale kiedyś – o smętnych losach zadumany
Mojej biednej ojczyzny – przyzna, kto szlachetny,
Że płaszcz na moim duchu był nie wyżebrany,
Lecz świetnościami dawnych moich przodków świetny.

Niech przyjaciele moi w nocy się zgromadzą
I biedne serce moje spalą w aloesie,
I tej, która mi dała to serce, oddadzą –
Tak się matkom wypłaca świat, gdy proch odniesie...

Niech przyjaciele moi siądą przy pucharze
I zapiją mój pogrzeb – oraz własną biedę:
Jeżeli będę duchem, to się im pokażę,
Jeżeli Bóg [mię] uwolni od męki – nie przyjdę...

Lecz zaklinam – niech żywi nie tracą nadziei
I przed narodem niosą oświaty kaganiec;
A kiedy trzeba, na śmierć idą po kolei,
Jak kamienie przez Boga rzucane na szaniec!...

Co do mnie – ja zostawiam maleńką tu drużbę
Tych, co mogli pokochać serce moje dumne;
Znać, że srogą spełniłem, twardą bożą służbę
I zgodziłem się tu mieć – niepłakaną trumnę.

Kto drugi tak bez świata oklasków się zgodzi
Iść... taką obojętność, jak ja, mieć dla świata?
Być sternikiem duchami napełnionej łodzi,
I tak cicho odlecieć, jak duch, gdy odlata?

Jednak zostanie po mnie ta siła fatalna,
Co mi żywemu na nic... tylko czoło zdobi;
Lecz po śmierci was będzie gniotła niewidzialna
Aż was, zjadacze chleba – w aniołów przerobi.

Źródło: Juliusz Słowacki: *Testament mój*. W: Idem: *Wiersze i poematy*. Warszawa 1974, s. 43–44.

1. Jakie życzenia dotyczące swojego pochówku wyraża podmiot liryczny? Proszę wskazać odpowiednie fragmenty tekstu i wyjaśnić ich znaczenie.
2. Jakie zadania lub prośby kieruje poeta do:
   a) swoich przyjaciół?
   b) do przyszłych pokoleń?
3. Jaka jest osoba mówiąca w wierszu? Jakie wartości są dla niej ważne? Jaki ma stosunek do przyszłości i przeszłości?
4. Czy wiersz Słowackiego można uznać za testament? Czy spełnia warunki zarezerwowane dla tego gatunku?

Zadanie 5. Proszę stworzyć mapę myśli na podstawie wiersza Słowackiego.

- emocje:
- tematy:
- wartości:

WAŻNE POJĘCIA

Testament poetycki – utwór stylizowany na testament, zawierający pożegnanie poety ze światem żyjących, wyrażający jego wolę i życzenia skierowane do przyjaciół lub potomnych.

Zadanie 6. Proszę zapoznać się z definicjami dwóch znanych motywów.

WAŻNE POJĘCIA

Exegi monumentum aere perennius – (łac., 'wzniosłem pomnik trwalszy od spiżu') sentencja z *Pieśni* Horacego: „zbudowałem pomnik trwalszy od spiżu, napisałem dzieło nieśmiertelne" (Horacy *Pieśni*).

Źródło: *Exegi monumentum aere perennius.* https://encyklopedia.pwn.pl/szukaj/exegi%20monumentum%20aere%20perennius.html [dostęp: 16.10.2025].

Non omnis moriar – (łac., 'nie wszystek umrę') sentencja z *Pieśni* Horacego będąca wyrazem poetyckiej mocy mistrza słowa.

Źródło: *Horacy „Pieśni"*. https://encyklopedia.pwn.pl/materialy-dodatkowe/haslo/Horacy-Piesni;448650;448650.html [dostęp: 16.10.2025].

Zadanie 7. Proszę przeczytać ponownie ostatnią strofę wiersza Słowackiego, a następnie odpowiedzieć na pytania.

„Jednak zostanie po mnie ta siła fatalna,
Co mi żywemu na nic... tylko czoło zdobi;
Lecz po śmierci was będzie gniotła niewidzialna
Aż was, zjadacze chleba – w aniołów przerobi".

1. Czy Słowacki wyraża przekonanie, że pozostawi po sobie „pomnik"?
   Jak Pani/Pan rozumie metaforę „siły fatalnej"?
2. Czy motyw *non omnis moriar* jest obecny w tym wierszu?
   Na czym według poety polega jego nieśmiertelność?
3. Proszę porównać postawę Słowackiego z postawą Horacego.
   Czy obaj poeci podobnie patrzą na własną twórczość i jej rolę po swojej śmierci?
   W czym się różnią?

Zadanie 8. Proszę przeczytać fragment wiersza, a następnie odpowiedzieć na pytania.

„Lecz wy, coście mnie znali, w podaniach przekażcie,
Żem dla ojczyzny sterał moje lata młode;
A póki okręt walczył – siedziałem na maszcie,
A gdy tonął – z okrętem poszedłem pod wodę...".

1. Proszę zastanowić się, co w tym fragmencie symbolizuje „okręt", a co oznacza „siedzenie na maszcie" i „pójście pod wodę z okrętem".
2. Jaką postawę wobec ojczyzny wyraża podmiot liryczny?
3. Na podstawie tekstu oraz własnych przemyśleń proszę opisać, jakie emocje i wartości niesie ze sobą ta alegoria.
4. Czy potrafi Pani/Pan wskazać inne przykłady literackie lub kulturowe, w których ojczyzna jest przedstawiana za pomocą symboli lub alegorii?

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Jakie uczucia wywołał w Pani/Panu ten wiersz? Który wers lub fragment zapadł szczególnie w pamięć i dlaczego?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać własny „testament duchowy" (180 słów), uwzględniając następujące kwestie:

1. Jakie wartości uważa Pani/Pan za najważniejsze?
2. Jakie idee chciałaby Pani/chciałby Pan, aby przetrwały?
3. Co Pani/Pana zdaniem warto ocalić od zapomnienia?
4. Jak chciałaby Pani/chciałby Pan zostać zapamiętana/zapamiętany.

CIEKAWOSTKI

Fragment *Testamentu mojego* Juliusza Słowackiego: „A kiedy trzeba, na śmierć idą po kolei, Jak kamienie przez Boga rzucane na szaniec!" stał się inspiracją dla tytułu powieści *Kamienie na szaniec* autorstwa Aleksandra Kamińskiego. To właśnie ta metafora – kamieni rzucanych na barykadę – stała się symbolem młodych bohaterów, którzy z poświęceniem walczyli i ginęli za ojczyznę podczas okupacji.

Ciemna strona trzeciego wieszcza – Zygmunt Krasiński

Zadanie 1. Proszę przeczytać biogram Zygmunta Krasińskiego, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Dzieciństwo i pochodzenie

Zygmunt Krasiński urodził się 19 lutego 1812 roku w Paryżu jako Napoleon Stanisław Adam Feliks Zygmunt Krasiński. Pochodził z arystokratycznej rodziny – jego ojcem

był generał Wincenty Krasiński, uczestnik wojen napoleońskich i lojalny sługa cara, matką zaś – Maria Urszula z Radziwiłłów. Wychowywał się w duchu konserwatywnym i lojalistycznym, pod silnym wpływem ojca.

Edukacja i młodość

W latach 1826–1829 studiował prawo na Uniwersytecie Warszawskim, jednak z powodu nieprzychylnej atmosfery politycznej i rodzinnych nacisków wyjechał na dalsze studia do Genewy. Tam zetknął się z europejską myślą filozoficzną oraz literaturą romantyczną. W Genewie spotkał Adama Mickiewicza, co miało ogromny wpływ na jego rozwój duchowy i twórczy. W następnych latach przebywał głównie we Francji i we Włoszech.

Twórczość literacka

Najważniejszym dziełem Krasińskiego jest dramat *Nie-Boska komedia* (1835), w którym ukazał konflikt między arystokracją a rewolucjonistami oraz dramatyczne rozdarcie jednostki między misją poety a rolą społeczną. Drugim ważnym dramatem jest *Irydion* (1836), którego akcja toczy się w starożytnym Rzymie i opowiada o walce o wolność narodów przeciwko tyranii. W późniejszych latach Krasiński pisał teksty o silnym wydźwięku filozoficzno-religijnym, takie jak *Psalmy przyszłości* (1845), w których wyrażał przekonanie o konieczności moralnego odrodzenia narodu w oparciu o chrześcijaństwo.

Poglądy i działalność publiczna

Zygmunt Krasiński był zwolennikiem konserwatyzmu, nieufnie odnosił się do idei rewolucyjnych i demokratycznych. Wierzył, że przyszłość Polski zależy od duchowego i moralnego odrodzenia, a nie od zbrojnych powstań. W swoich pismach przewidywał zagrożenia wynikające z radykalnych zmian społecznych.

Życie prywatne

Krasiński prowadził życie emigranta – mieszkał głównie w Paryżu i we Włoszech. Cierpiał na liczne dolegliwości zdrowotne, zarówno fizyczne, jak i psychiczne. Był rozdarty

między obowiązkami rodzinnymi (poślubił Elizę Branicką) a uczuciami do Delfiny Potockiej, swojej wieloletniej muzy i przyjaciółki.

Śmierć i dziedzictwo

Zmarł 23 lutego 1859 roku w Paryżu. Jego twórczość, pełna refleksji nad losem jednostki i narodu oraz proroczych wizji przyszłości Europy, uczyniła go jednym z trzech wieszczów narodowych. Choć wiele jego dzieł wydano anonimowo, zyskał ogromne uznanie zarówno wśród jemu współczesnych, jak i potomnych.

Na podstawie: *Zygmunt Krasiński h. Ślepowron.* W: *Internetowy polski słownik biograficzny*. Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny. https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/zygmunt-krasinski-1812-1859-poeta-dramatopisarz-powiesciopisarz [dostęp: 1.07.2025].

1. Jakie okoliczności polityczne i rodzinne wpłynęły na decyzję Krasińskiego o wyjeździe z Warszawy do Genewy?
2. W jaki sposób wpływ filozofii europejskiej i spotkanie z Mickiewiczem ukształtowały światopogląd Krasińskiego?
3. Dlaczego Krasiński decydował się na publikację anonimową? Co to mówi o jego relacji z ojcem i o ówczesnej sytuacji politycznej?
4. Jakie cechy twórczości Krasińskiego sprawiły, że został zaliczony do grona trzech wieszczów narodowych, mimo iż nie uczestniczył w powstaniach?
5. Na czym polega dramat jednostki w twórczości Krasińskiego? Proszę przywołać konkretne przykłady z biogramu.

Nie-Boska komedia

WAŻNE POJĘCIA

Konserwatyzm – [łac. *conservatus* ‘zachowany’] postawa, którą charakteryzuje przywiązanie do istniejącego, zakorzenionego w tradycji stanu rzeczy (wartości, obyczajów, praw, ustroju politycznego itp.) oraz niechętny stosunek do gwałtownych zmian i nowości.

Źródło: *Konserwatyzm.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/konserwatyzm;3925186.html [dostęp: 17.10.2025].

Progresywny – taki, który opowiada się za nowoczesnymi sposobami myślenia i działania, inaczej postępowy.

Źródło: *Progresywny*. https://wsjp.pl/haslo/podglad/12678/progresywny/5154043/czlowiek [dostęp: 23.10.2025].

Rewolucja – w znaczeniu szerokim i metaforycznym wszelka szybka i głęboka zmiana (np. rewolucja obyczajowa, przemysłowa, naukowa, techniczna).

Źródło: *Rewolucja*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rewolucja;3967471.html [dostęp: 17.10.2025].

Rewolucja francuska – 1789–1799, rewolucja społeczna, w wyniku której zostały obalone monarchia absolutna i ustrój stanowy we Francji.

Źródło: *Rewolucja francuska*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rewolucja-francuska;3967481.html [dostęp: 17.10.2025].

Zadanie 2. Proszę połączyć nazwy rewolucji i zrywów narodowych z ich krótkimi opisami. Odpowiedzi proszę zapisać w tabelce.

nazwa rewolucji/zrywu narodowego	opis
0. rewolucja francuska (1789–1799) **1.** powstanie listopadowe (1830–1831) **2.** rewolucja lipcowa (1830) **3.** Wiosna Ludów (1848) **4.** powstanie styczniowe (1863–1864)	**A.** próba wyzwolenia Węgier spod władzy Habsburgów w 1848 roku **B.** powstanie przeciwko Rosji, które wybuchło w Królestwie Polskim **C.** rewolucja we Francji, która obaliła króla Karola X **D.** najdłuższy polski zryw przeciwko rosyjskiemu zaborcy **E.** obalenie monarchii absolutnej, wprowadzenie Deklaracji praw człowieka

0.	1.	2.	3.	4.
E				

Na podstawie informacji z tabeli proszę napisać krótko (2–3 zdania), co łączyło te rewolucje i zrywy narodowe oraz jakie miały one cele. Proszę zastanowić się, jakie były ich skutki dla społeczeństw i państw, w których się wydarzyły.

Zadanie 3. Proszę podkreślić właściwe znaczenie podanego słowa.

0. oręż
   a) broń, uzbrojenie
   b) herb rodowy
1. hrabia
   a) tytuł szlachecki
   b) rodzaj broni
2. godło
   a) symbol lub znak
   b) flaga
3. herb
   a) znak rodowy
   b) rodzaj munduru
4. uporczywy
   a) wytrwały, nieustępliwy
   b) leniwy, ospały
5. odgrażająca
   a) groźna, zapowiadająca niebezpieczeństwo
   b) pomocna, wspierająca
6. nędza
   a) ubóstwo, brak środków do życia
   b) bogactwo, dostatek
7. hańba
   a) upokorzenie, zniesławienie
   b) zaszczyt, chwała
8. przesąd
   a) wierzenie bez podstaw naukowych
   b) racjonalne przekonanie

9. odsiecz
   a) pomoc wojskowa podczas bitwy
   b) atak przeciwnika
10. rynsztunek
    a) wyposażenie wojskowe
    b) rodzaj ubrania

Zadanie 4. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czym jest rewolucja?
2. Czy rewolucja zawsze przynosi poprawę losu ludzi?
3. Jakie mogą być skutki gwałtownej zmiany ustroju lub władzy dla różnych grup społecznych?

Zadanie 5. Proszę podać przykłady konfliktów międzypokoleniowych lub społecznych znanych z historii lub współczesności. Jakie wartości przyświecały każdej ze stron?

Zadanie 6. Proszę porównać dwa słowa: „wiara" i „ideologia". Czym się różnią? Jakie mogą mieć źródła? Czy mogą stać się przyczyną konfliktu?

Zadanie 7. Proszę przeczytać streszczenie dramatu i przytoczony fragment dzieła, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Część I

Hrabia Henryk, romantyczny poeta, marzy o idealnej miłości. Oświadcza się Marii i żeni z nią, ale wkrótce przestaje widzieć w niej natchnioną istotę, a odrzuca ją jako zwykłą kobietę. Kobieta, opuszczona emocjonalnie przez męża, popada w obłęd i umiera w klasztorze. Przed śmiercią przepowiada, że ich syn będzie poetą. Henryk zostaje sam z małym Orciem.

Część II

Henryk samotnie wychowuje Orcia. Chłopiec rzeczywiście zostaje poetą, ale traci wzrok. Henryk przeżywa kryzys duchowy – traci wiarę w poezję, religię i własne ideały. Coraz bardziej oddala się od ludzi i rzeczywistości. Uważa, że nikt nie rozumie jego wizji ani cierpienia.

Część III

Wybucha rewolucja społeczna – lud biedny, poniżany przez wieki, buntuje się przeciwko klasie arystokratycznej. Hrabia Henryk zostaje przywódcą obrońców twierdzy arystokratów. Rewolucjoniści, dowodzeni przez charyzmatycznego Pankracego, atakują. W wyniku walk Orcio ginie. Henryk doświadcza duchowej klęski, wątpi w sens walki i w wartość własnej klasy społecznej.

Zygmunt Krasiński
Nie-Boska komedia

Część trzecia

PANKRACY

wchodząc.

Witam hrabiego Henryka. – To słowo „hrabia" dziwnie brzmi w gardle moim.

Siada – zrzuca płaszcz i czapkę wolności i wlepia oczy w kolumnę, na której herb wisi.

MĄŻ

Dzięki ci, żeś zaufał domowi mojemu – starym zwyczajem piję zdrowie twoje.

Bierze puchar, pije i podaje Pankracemu.

Gościu, w ręce twoje!

PANKRACY

Jeśli się nie mylę, te godła czerwone i błękitne zowią się herbem w języku umarłych. – Coraz mniej takich znaczków na powierzchni ziemi.

Pije.

MĄŻ

Za pomocą Bożą, wkrótce tysiące ich ujrzysz.

PANKRACY

puchar od ust odejmując.

Otóż mi stara szlachta – zawsze pewna swego – dumna, uporczywa, kwitnąca nadzieją, a bez grosza, bez oręża, bez żołnierzy. – Odgrażająca się jak umarły w bajce powoźnikowi u furtki cmentarza – wierząca lub udająca, że wierzy w Boga – bo w siebie trudno wierzyć. – Ale pokażcie mi pioruny, na waszą obronę zesłane, i pułki[113] aniołów, spuszczone z niebios.

Pije.

MĄŻ

Śmiej się z własnych słów. – Ateizm to stara formuła – a spodziewałem się czegoś nowego po tobie.

PANKRACY

Śmiej się z własnych słów. – Ja mam wiarę silniejszą, ogromniejszą od twojej. – Jęk przez rozpacz i boleść wydarty[114] tysiącom tysiąców – głód rzemieślników – nędza włościan[115] – hańba ich żon i córek – poniżenie ludzkości, ujarzmionej przesądem

[113] *Pułk* – jednostka wojskowa w różnych rodzajach wojsk, pełniąca funkcje logistyczne, administracyjne, szkoleniowe.

[114] *Wydarty* – zabrany komuś przemocą.

[115] *Włościanie* – dawniej chłopi, rolnicy.

i wahaniem się, i bydlęcym[116] przyzwyczajeniem – oto wiara moja – a Bóg mój na dzisiaj – to myśl moja – to potęga moja – która chleb i cześć im rozda na wieki.

Pije i rzuca kubek.

MĄŻ

Ja położyłem siłę moją w Bogu, który Ojcom moim panowanie nadał.

PANKRACY

A całe życie byłeś diabła igrzyskiem. – Zresztą zostawiam tę rozprawę teologom, jeśli jaki pedant[117] tego rzemiosła żyje dotąd w całej okolicy – do rzeczy – do rzeczy!

MĄŻ

Czegóż więc żądasz ode mnie, zbawco narodów, obywatelu-boże?

PANKRACY

Przyszedłem tu, bo chciałem cię poznać – po wtóre[118] ocalić. –

MĄŻ

Wdzięcznym za pierwsze – drugie zdaj na szablę moją.

PANKRACY

Szabla twoja – szkło, Bóg twój – mara[119]. Potępionyś[120] głosem tysiąców – opasanyś[121] ramionami tysiąców – kilka morgów ziemi[122] wam zostało, co ledwo na wasze groby wystarczy – dwudziestu dni bronić się nie możecie. – Gdzie wasze działa[123],

[116] *Bydlęcy* – tu: bezmyślny.
[117] *Pedant* – człowiek przesadnie dokładny, przywiązujący zbyt dużą wagę do porządku.
[118] *Po wtóre* – po drugie.
[119] *Mara* – widzenie senne.
[120] *Potępiony* – skazany na piekło.
[121] *Opasany* – otoczony.
[122] *Morga* – dawna miara powierzchni gruntu.
[123] *Działo* – ciężka broń palna; armata.

rynsztunki, żywność – a wreszcie, gdzie męstwo?...

Gdybym był tobą, wiem, co bym uczynił.

MĄŻ

Słucham – patrz, jakem cierpliwy.

PANKRACY

Ja więc, hr. Henryk, rzekłbym do Pankracego: „Zgoda – rozpuszczam mój hufiec[124], mój hufiec jedyny – nie idę na odsiecz Świętej Trójcy – a za to zostaję przy moim imieniu i dobrach, których całość warujesz[125] mi słowem".

Źródło: Zygmunt Krasiński: *Nie-Boska komedia.* https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/nie-boska-komedia/ [dostęp: 1.07.2025].

1. W dramacie Krasińskiego zderzają się dwa porządki: stary, arystokratyczno-chrześcijański (konserwatywny), i nowy, rewolucyjno-racjonalistyczny (progresywny). Proszę wyjaśnić, jakie wartości reprezentują Hrabia Henryk i Pankracy. Jakie są źródła ich siły i przekonań?
2. Przytoczony fragment pokazuje ideowy spór między bohaterami. Czyja postawa wydaje się bardziej przekonująca? Proszę uzasadnić odpowiedź, odwołując się do tekstu.
3. Pankracy używa retoryki rewolucyjnej, mówiąc o „głodzie rzemieślników", „nędzy włościan", „hańbie ich córek". Jak ocenia Pani/Pan jego „wiarę"?
4. „Szabla twoja – szkło, Bóg twój – mara" – co mówi ten cytat o stosunku Pankracego do tradycji i religii? W jaki sposób pokazuje to konflikt między racjonalizmem a romantyczną wiarą?
5. Krasiński pokazuje upadek szlachty, ale nie gloryfikuje rewolucji. Jak fragment ten ilustruje romantyczną wizję historii jako tragicznego starcia sił niemożliwych do pogodzenia?
6. Proszę wyjaśnić, dlaczego dramat Krasińskiego nazywany jest „dramatem idei". Jak przytoczony fragment to uzasadnia?

[124] *Hufiec* – o wojsku: oddział wojskowy.

[125] *Warować* – dawniej: gwarantować, zabezpieczać, zapewniać, zastrzegać.

Zadanie 8. Na podstawie przytoczonego dialogu między Pankracym a Hrabią Henrykiem proszę uzupełnić tabelę.

argumenty Pankracego	co z nich wynika?	argumenty Hrabiego Henryka	co z nich wynika?
Otóż mi stara szlachta – zawsze pewna swego – dumna, uporczywa, kwitnąca nadzieją, a bez grosza, bez oręża, bez żołnierzy.		*Ja położyłem siłę moją w Bogu, który Ojcom moim panowanie nadał.*	
Hańba ich żon i córek – poniżenie ludzkości, ujarzmionej przesądem i wahaniem się, i bydlęcym przyzwyczajeniem – oto wiara moja – a Bóg mój na dzisiaj – to myśl moja – to potęga moja.		*Śmiej się z własnych słów. – Ateizm to stara formuła – a spodziewałem się czegoś nowego po tobie.*	
Szabla twoja – szkło, Bóg twój – mara. Potępionyś głosem tysiąców [...] *kilka morgów ziemi wam zostało* [...]		*Wdzięcznym za pierwsze – drugie zdaj na szablę moją.*	

Zadanie 9. Proszę wybrać jeden z cytatów i napisać, jak można go rozumieć w kontekście dialogu oraz konfliktu między Pankracym a Hrabią Henrykiem. Proszę podać co najmniej dwie możliwe interpretacje, uwzględniając emocje, symbole lub historyczne odniesienia.

1. „To słowo «hrabia» dziwnie brzmi w gardle moim".
2. „Te godła czerwone i błękitne zowią się herbem w języku umarłych".
3. „A całe życie byłeś diabła igrzyskiem".
4. „Odgrażająca się jak umarły w bajce powoźnikowi u furtki cmentarza".
5. „A Bóg mój na dzisiaj – to myśl moja – to potęga moja – która chleb i cześć im rozda na wieki".
6. „Szabla twoja – szkło, Bóg twój – mara".
7. „Potępionyś głosem tysiąców – opasanyś ramionami tysiąców".

Zadanie 10. Proszę przeczytać fragment tekstu Marii Janion dotyczący stosunku Zygmunta Krasińskiego do idei rewolucji i historii. Proszę zwrócić uwagę na jego ocenę rewolucji francuskiej, pojęcia wolności, roli Boga oraz moralnych fundamentów dziejów. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

WARTO WIEDZIEĆ

Krasińskiego przerażał wyrastający z Wielkiej Rewolucji Francuskiej wiek XIX, wierzący „w przyszłość pełną wielkości, szczęścia, rozkoszy, w przyszłość, której warunkami są rzezie i mordy, a podstawą materialne szczęście bez religii, bez żadnego ładu, wsparte na dumie człowieka, na dumie rozuzdanej, która spoglądając na gwiazdy w górze, zlatuje w przepaść u dołu" (list do ojca z 10 XII 1831). Uporczywie odmawiał poeta rewolucji prawa do jakichkolwiek ideałów i wzlotów – poza celami „materialistycznymi", najbardziej przyziemnymi i ściągającymi w dół, w nicość wskutek braku jakiejkolwiek pozaziemskiej sankcji. Skrajny antropocentryzm rewolucji francuskiej był właśnie przedmiotem najostrzejszej krytyki ze strony Krasińskiego.

W toku samej rewolucji formowało się później podtrzymywane przekonanie, że stwarza ona dla siebie prawa i że one uświęcają jej czyny. Krasiński jednak, jak

wielu innych, odmówił rewolucji roli twórczyni praw. Ci, którzy krew w rewolucji przelewają, są zbrodniarzami, bynajmniej nie uświęconymi wykonawcami boskich wyroków [...].

„Raju na ziemi" stworzonego przez ludzi nie będzie. Historia ludzi jest bowiem dla Krasińskiego nie-boska, jest rezultatem złego użytku, jaki ludzie czynią z wolności. Z historii, z działania ludzkiego nieopartego o Boga, zrodzić się może jedynie kara za zbrodnie, ale nie początek nowego życia, „nowej Epoki", „świat ten nowy, ogromny".

Źródło: Maria Janion, Maria Żmigrodzka: *Romantyzm i historia*. Warszawa 1978, s. 163.

1. Jak Krasiński rozumie wolność człowieka – jako dar czy zagrożenie?
2. Czy „raj na ziemi" bez Boga jest w ogóle możliwy według Krasińskiego?
3. Jaką rolę odgrywa Bóg w Krasińskiego wizji historii i moralności?
4. Co sugeruje tytuł *Nie-Boska komedia* o stosunku Krasińskiego do historii i rewolucji?

Refleksje

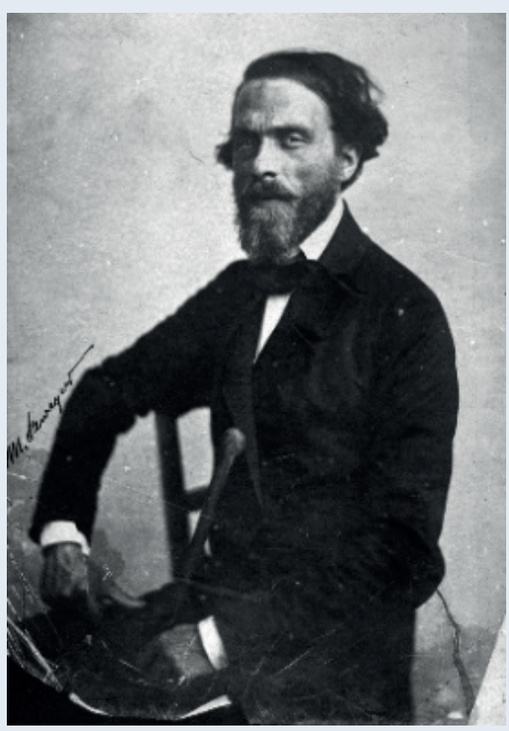
Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytanie, czy możliwa jest trzecia droga – poza rewolucją i konserwatyzmem? Proszę uzasadnić.

Czwarty wieszcz – Cyprian Kamil Norwid

Cyprian Kamil Norwid

Urodził się 24 września 1821 roku w Laskowie-Głuchach, zmarł 23 maja 1883 roku w Paryżu. Polski poeta, prozaik, dramatopisarz, eseista oraz artysta plastyk, uważany za jednego z najwybitniejszych twórców epoki romantyzmu, choć jego twórczość bywa również łączona z klasycyzmem i parnasizmem.

Jego edukacja miała charakter niesystematyczny – był samoukiem we wszystkich dziedzinach sztuki. Obdarzony wyjątkową wrażliwością estetyczną, tworzył nie tylko poezję, lecz także rysunki, akwarele, rzeźby i medale. Związany z polską emigracją, utrzymywał kontakt z takimi postaciami, jak Zygmunt Krasiński, Adam Mickiewicz, Juliusz Słowacki i Fryderyk Chopin.

Norwid większość życia spędził poza Polską, podróżując po Europie, a także przez krótki czas przebywając w USA. Zmarł w nędzy w Domu św. Kazimierza w Paryżu i został pochowany w Montmorency. W ostatnich latach życia zmagał się z postępującą głuchotą, ślepotą i gruźlicą.

Twórczość Norwida charakteryzuje się refleksją filozoficzną, ironią i bogactwem środków stylistycznych, takich jak symbol, alegoria, wieloznaczność czy przemilczenie. Ideowo był tradycjonalistą, ale nieobca była mu krytyka zacofania i społecznej obojętności. Za życia był twórcą niezrozumianym i niedocenianym, a jego znaczenie dla literatury odkryto dopiero w epoce Młodej Polski, m.in. dzięki Z. Przesmyckiemu i J.W. Gomulickiemu.

Do jego najważniejszych dzieł należą m.in.: *Vade-mecum*, *Promethidion*, *Bema pamięci żałobny rapsod*, *Coś Ty Atenom zrobił, Sokratesie?*, *Czarne kwiaty*, *Białe kwiaty* oraz dramat *Pierścień Wielkiej Damy*.

Na podstawie: *Cyprian Kamil Norwid*. W: *Internetowy polski słownik biograficzny*. Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny. https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/cyprian-kamil-norwid-1821-1883-poeta-mysliciel-malarz-rzezbiarz [dostęp: 23.10.2025].

WAŻNE POJĘCIA

Anafora – powtórzenie tego samego słowa lub zwrotu na początku kolejnych segmentów wypowiedzi: grup składniowych, zdań, wersów, strof, zazwyczaj ukształtowanych paralelnie.

Źródło: Aleksandra Okopień-Sławińska: *Anafora*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 28.

Ironia tragiczna – kategoria estetyczna i filozoficzna odpowiadająca takiemu stosunkowi do rzeczywistości humanistycznej, który rozpoznaje w niej przede wszystkim splot nieprzezwyciężalnych sprzeczności, skłóconych dążeń i konfliktowych racji; jest sposobem zdystansowania się podmiotu wobec tych przeciwieństw, ujawnienia ich i opanowania przez twórczość. Wykształcona w filozofii i literaturze antycznej Grecji (ironia sokratyczna, ironia tragiczna), nowe znaczenia i motywacje znalazła w myśli romantycznej (ironia romantyczna).

Źródło: Aleksandra Okopień-Sławińska: *Ironia*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 204.

Pytanie retoryczne – użycie formy pytania nie w celu wyrażenia wątpliwości i uzyskania odpowiedzi, lecz dla podkreślenia przekonań mówcy, który pytając, angażuje mocniej uwagę słuchaczy i apeluje do ich współudziału, niż gdyby wypowiadał zdania twierdzące; jedna z bardziej znanych figur retorycznych. [...] Może występować również w wersji ironicznej.

Źródło: Aleksandra Okopień-Sławińska: *Pytanie retoryczne*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 418.

Coś Ty Atenom zrobił, Sokratesie?

Zadanie 1. Proszę dopasować słowo z ramki do jegoj definicji.

otruć ~~wygnać~~ grabarz trząść zgładzić
zawinić spocząć urna zasługi

0. *...wygnać...* – wyrzucić kogoś z kraju lub zmusić do opuszczenia ojczyzny
1. ..... – doprowadzić kogoś do śmierci przez podanie trucizny
2. ..... – pojemnik, w którym przechowuje się prochy zmarłego
3. ..... – zatrzymać się na zawsze, zakończyć życie (w sensie symbolicznym: „położyć się na wieczny odpoczynek")
4. ..... – powodować drgania czegoś; gwałtownie poruszać
5. ..... – być winnym jakiegoś czynu, najczęściej złego
6. ..... – osoba, która zajmuje się pochówkiem zmarłych
7. ..... – zabić; odebrać komuś życie
8. ..... – wybitne dokonania, czyny warte uznania

Zadanie 2. Proszę połączyć osobę z jej biogramem.

Dante Alighieri Adam Mickiewicz Luís de Camões Sokrates
Tadeusz Kościuszko Napoleon Bonaparte Krzysztof Kolumb

1. ..... – portugalski żeglarz, który jako pierwszy Europejczyk dotarł do Ameryki. Odkrywca Nowego Świata
2. ..... – starożytny filozof grecki, który uczył myślenia, podważał pozory i dogmaty
3. ..... – polski generał, bohater narodowy, walczył o wolność Polski i Stanów Zjednoczonych

4. ..... – portugalski poeta epoki renesansu, autor *Luzjady*, eposu narodowego Portugalii
5. ..... – włoski poeta, autor *Boskiej komedii*, uznany za ojca literackiego języka włoskiego
6. ..... – francuski dowódca i cesarz, geniusz militarny, który zrewolucjonizował Europę, ale zginął na wygnaniu
7. ..... – polski romantyk, autor *Pana Tadeusza*, uważany za narodowego wieszcza. Zmarł 26 listopada 1855 roku

Zadanie 3. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy sława zawsze przychodzi za życia?
2. Jakie mogą być przyczyny tego, że czyjeś dzieło zostaje docenione dopiero po śmierci?

Zadanie 4. Proszę przeczytać wiersz, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Cyprian Kamil Norwid
Coś Ty Atenom zrobił, Sokratesie?

I

Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie,
Że ci ze złota statuę[126] lud niesie*,
Otruwszy pierwej[127]?

* Sokratesowi w kilka czasów po śmierci jego Ateńczycy statuę ze złota postawili.

Coś ty Italii zrobił, Alighieri,
Że ci dwa groby* stawi[128] lud nieszczery,
Wygnawszy pierwej?

* Dante grzebany w Rawennie i we Florencji.

[126] *Statua* – pomnik.
[127] *Pierwej* – najpierw.
[128] *Stawić* – postawić.

Coś ty, Kolumbie, zrobił Europie,
Że ci trzy groby we trzech miejscach* kopie,
Okuwszy pierwej?

* Krzysztof Kolumb jest grzebany w Hiszpanii, w St. Domingo i w Hawannie.

Coś ty uczynił[129] swoim, Camoensie,
Że po raz drugi* grób twój grabarz trzęsie,
Zgładziwszy pierwej?

* Cztery lata temu szukano na cmentarzu komunalnym, gdzie był pochowany jednooki bez nogi żebrak, żeby Camoensa pochować.

Coś ty, Kościuszko, zawinił na świecie,
Że dwa cię głazy[130] we dwu stronach gniecie*,
Bez miejsca pierwej?

* Kościuszko leży w Solurze i w Krakowie.

Coś ty uczynił światu, Napolionie[131],
Że cię w dwa groby* zamknięto po zgonie[132],
Zamknąwszy pierwej?
Coś ty uczynił ludziom Mickiewiczu?

* Napoleona drugi pogrzeb niedawny.

II

Więc mniejsza o to, w jakiej spoczniesz urnie,
Gdzie, kiedy, w jakim sensie i obliczu,
Bo grób twój jeszcze odemkną[133] powtórnie,
Inaczej będą głosić twe zasługi
I łez wylanych dziś będą się wstydzić,

[129] *Uczynić* – zrobić.
[130] *Głaz* – bardzo duży kamień.
[131] Napoleon Bonaparte.
[132] *Zgon* – śmierć.
[133] *Odemknąć* – lekko otworzyć.

A lać ci będą łzy potęgi drugiéj
Ci, co człowiekiem nie mogli cię widziéć.

III

Każdego z takich, jak ty, świat nie może
Od razu przyjąć na spokojne łoże,
I nie przyjmował nigdy, jak wiek wiekiem.
Bo glina w glinę wtapia się bez przerwy,
Gdy sprzeczne ciała zbija się aż ćwiekiem
Później... lub pierwéj...
Pisałem w Paryżu 1856 w styczniu.

Źródło: Cyprian Kamil Norwid: *Coś Ty Atenom zrobił, Sokratesie?*. W: Idem: *Wiersze. Tekst*. Oprac. Juliusz W. Gomulicki. Warszawa 1966, s. 370.

* Autorem wszystkich przypisów oznaczonych gwiazdką jest Cyprian Kamil Norwid.

1. Jak podzielony jest wiersz? Proszę wymienić części i zastanowić się, jaką funkcję pełni taki układ?
2. Jak zbudowana jest pierwsza część utworu?
   - Proszę napisać prosty schemat tej części, zwracając uwagę na powtarzające się elementy.
   - Dlaczego osoba mówiąca używa pytań retorycznych zamiast twierdzeń? Jak to pomaga w wyrażeniu emocji i myśli poety?
3. Wers dotyczący Mickiewicza wygląda na niedokończony. Proszę omówić znaczenie tego zabiegu i jego wpływ na odbiór utworu.
4. Jaką funkcję pełni druga część wiersza? Proszę zwrócić uwagę na słowo „więc" na początku i zastanowić się, jak ta część łączy myśli w utworze.

Zadanie 5. Proszę przeczytać fragmenty I i II części wiersza *Coś ty Atenom zrobił, Sokratesie?*. Norwid przywołuje w nich postaci historyczne i literackie, które łączy wspólny los: za życia odrzucone, po śmierci uczczone. Proszę uzupełnić tabelę.

postać	jak została potraktowana za życia?	jak uczczono ją po śmierci?
Sokrates	*skazany na śmierć przez wypicie trucizny*	
Dante Alighieri	*wygnany z Florencji, zmarł na obczyźnie*	
Krzysztof Kolumb	*osadzony, niedoceniony, uwięziony*	
Luís de Camões	*żył w biedzie, zapomniany*	
Tadeusz Kościuszko	*przegrane powstanie, życie na emigracji*	
Napoleon Bonaparte	*pokonany, zesłany, więziony*	
Adam Mickiewicz	*oskarżany, krytykowany, zmarł na emigracji*	

Zadanie 6. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. W jaki sposób Norwid ukazuje los wybitnych postaci w kontekście ich odbioru za życia i po śmierci?
2. Jakie uczucia i refleksje można wyczytać z tonu wiersza?
3. Jakie przesłanie dotyczące historii i losu jednostki można wydobyć z całego utworu?
4. Dlaczego Norwid kończy swój wiersz informacją: „Pisałem w Paryżu 1856 w styczniu"? Jakie znaczenie ma ta data w kontekście śmierci Adama Mickiewicza, która nastąpiła zaledwie kilka tygodni wcześniej?

Zadanie 7. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Do kogo zwraca się podmiot liryczny w trzeciej części utworu?
2. Jakie ogólne prawidło dotyczące ludzkiego życia lub roli twórcy można wyprowadzić na podstawie tego wiersza?
3. Dlaczego „mniejsza o to, w jakiej spoczniesz urnie, / Gdzie, kiedy, w jakim sensie i obliczu"?

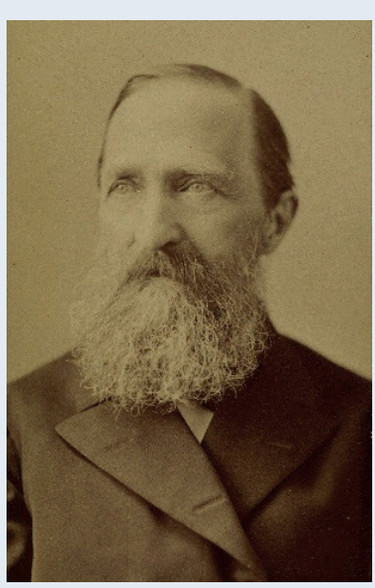
4. Co to znaczy, że „grób twój jeszcze odemkną powtórnie"?
5. Co oznaczają w tym kontekście „łzy potęgi drugiej"?
6. Kim są „Ci, co człowiekiem nie mogli cię widzieć"?
7. Czy przesłanie ma charakter optymistyczny, czy pesymistyczny?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać e-mail (170 słów) do Cypriana Kamila Norwida, w którym zawrze Pani/Pan odpowiedź na pytanie: „Jak dziś rozumiemy los wielkich ludzi, którzy za życia byli wyklęci, po śmierci wynoszeni na pomniki?", a także opisze miejsce Norwida w historii literatury polskiej.

Między legendą a historią – Józef Ignacy Kraszewski

Józef Ignacy Kraszewski

Urodził się 28 lipca 1812 roku w Warszawie, zmarł 19 marca 1887 roku w Genewie. Polski pisarz, publicysta, historyk, działacz społeczny i polityczny, malarz oraz kolekcjoner. Uważany za najpłodniejszego polskiego autora, napisał ponad 600 książek, w tym 232 powieści.

Pochodził ze szlacheckiej rodziny herbu Jastrzębiec. Wychowywał się pod opieką dziadków w Romanowie, gdzie zainteresował się literaturą i kulturą. Studiował na Uniwersytecie Wileńskim literaturę i sztuki piękne.

W czasie studiów zaangażował się w działalność patriotyczną, za co był więziony przez ponad rok. Po uwolnieniu pozostawał pod nadzorem policyjnym. Był współzałożycielem Macierzy Polskiej. W 1883 roku został aresztowany w Berlinie za szpiegostwo na rzecz Francji, zwolniono go po 16 miesiącach z powodów zdrowotnych.

Kraszewski pisał powieści historyczne, obyczajowe, dramaty, poezję, eseje i prace naukowe. Do najważniejszych dzieł należą: *Stara baśń*, *Chata za wsią* oraz powieści z „trylogii saskiej" – *Hrabina Cosel* i *Brühl.*

Na podstawie: *Józef Ignacy Kraszewski.* W: *Internetowy polski słownik biograficzny.* Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny. https://www.biogramy.pl/a/biografia/jozef-ignacy-kraszewski-1812-1887-pisarz-historyk-wiesz [dostęp: 1.07.2025].

Kwiat paproci

Zadanie 1. Do podanych czasowników proszę dopisać antonimy.

czasownik	synonim	antonim
szperać	grzebać, buszować	
zapuścić się	zapędzić się, wejść głęboko	
przedzierać się	przeciskać się, torować drogę	
snuć się	włóczyć się, powłóczyć się	
gnębić	dręczyć, prześladować	
oniemieć	zamilknąć, zastygnąć	
mędrkować	kombinować, rozważać z wyrachowaniem	

WAŻNE POJĘCIA

Baśń – jeden z podstawowych gatunków epickich ludowej literatury; niewielkich rozmiarów utwór o treści fantastycznej, nasyconej cudownością związaną z wierzeniami magicznymi, ukazujący dzieje ludzkich bohaterów swobodnie przekraczających granice między światem poddanym motywacjom realistycznym a sferą działania sił nadnaturalnych. Baśń utrwaliła w sobie zasadnicze elementy ludowego światopoglądu: wiarę w nieustającą ingerencję mocy pozaziemskich, antropomorficzną wizję przyrody, niepisane normy moralne, ideały więzi społecznych i sprawiedliwych zachowań.

Źródło: Michał Głowiński: *Baśń.* W: *Słownik terminów literackich.* Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 57–58.

Zadanie 2. Proszę uzupełnić fragment tekstu Eweliny Krzykały wyrazami z ramki. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

~~noc~~ jeziorach kulturze należała życie istniała czarodziejską zdobywcy szansa

[...] W *noc*[o] sobótkową (z 21 na 22 czerwca) oddawano cześć słońcu, księżycowi, wodzie i ogniu jako zjawiskom dającym .....[1] i zamykającym jego pełen cykl na Ziemi. Stąd palenie potężnych ognisk, skakanie przez ogień i puszczanie wianków na rzekach i .....[2]. W najkrótszą noc w roku zakwitać miała paproć zapewniająca znalazcy bezkresne bogactwo, dostatek i szczęście. Tylko podczas kupalnocki .....[3] .....[4] na zdobycie rzadkiego kwiatu i wzniesienie się ponad ludzką świadomość. Jak mówią legendy, roślina posiadała moc .....[5], która zapewniała .....[6] umiejętność mówienia różnymi językami (widoczna analogia do zstąpienia na apostołów Ducha Świętego), wgląd w przyszłość oraz odpowiedzi na odwieczne pytania o zagadki Uniwersum. [...]

Noc Kupały, niezwykle barwna i radosna uroczystość, ...[7] do najsilniej zakorzenionych w .....[8] ludowej. W erze chrystianizacji nie udało się dokonać

jej wyeliminowania, co poskutkowało zasymilowaniem i przekształceniem w kult postaci św. Jana (przesunięto datę świątecznego dnia na noc z 24 na 25 czerwca).

Źródło: Ewelina Krzykała: *W poszukiwaniu snu na jawie: kwiat paproci w romantycznych kreacjach Józefa Ignacego Kraszewskiego i Novalisa*. W: *Gawędy o kulturach III*. Red. Joanna Szadura, Damian Gocół. Lublin 2017, s. 68.

1. Dlaczego noc przesilenia letniego funkcjonuje pod tyloma nazwami? Co te różne nazwy mówią o przemianach religijnych i kulturowych?
2. Jakie znaczenia – pogańskie, chrześcijańskie i ezoteryczne – nakładają się na siebie w opisie święta? Jakie ślady każdej z tych tradycji widoczne są w obrzędach?
3. Jakie moce przypisywano kwiatowi paproci?
4. Co mówi tekst o roli żywiołów (ognia, wody) w obchodach tej nocy? Jak łączy je z cyklem życia i śmierci?

Zadanie 3. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie rzeczy ludzie uważają dziś za „szczęście"?
2. Czy da się być szczęśliwym w samotności?
3. Jakie cechy powinien mieć ktoś, kto wyrusza w niebezpieczną podróż, by zdobyć coś cennego?

Zadanie 4. Proszę przeczytać tekst, a następnie wykonać polecenia.

Józef Ignacy Kraszewski
Kwiat paproci[134]

Od wieków wiecznych wszystkim wiadomo, a szczególniej starym babusiom, które o tem szeroko a dużo opowiadają wieczorem przy kominie, że nocą św. Jana, która najkrótszą jest w całym roku, kwitnie paproć, a kto jej kwiatuszek znajdzie, urwie i schowa, ten wielkie na ziemi szczęście mieć będzie. […] Ci co się na tych cudowiskach[135] znają, mówią jeszcze i to, że droga do kwiatu bardzo jest trudna

[134] W przytoczonym fragmencie uwspółcześniono zapis ortograficzny dotyczący form narzędnika zgodnie z obowiązującymi zasadami pisowni.

[135] *Cudowisko* – rzecz dziwna, cudowna; dziś: cud.

i niebezpieczna, że tam różne strachy przeszkadzają, bronią, niedopuszczają i nadzwyczajnej odwagi potrzeba, aby zdobyć ten kwiat. Dalej jeszcze powiadają, że samego kwiatka w początku rozeznać trudno, bo się wydaje maleńki, brzydki, niepozorny, a dopiero urwany przemienia się w cudownej piękności i jasności kielich [...], a kto go zerwie, ten już będzie miał co zechce. [...] Wiadomo także, iż tylko młody może tego kwiatu dostać i to rękami czystymi.

Stary człowiek choćby nań[136] trafił, to mu się w palcach w próchno[137] rozsypie.

[...] Pewnego czasu był sobie chłopak, któremu na imię było Jacuś, a we wsi przezywali go ciekawym, że zawsze szperał[138], szukał, słuchał, a co było najtrudniej dostać, on się najgoręcej do tego garnął... taką miał już naturę. [...] Tuż pod wioską, w której stała chata rodzicieli[139] Jacusia, z ogrodem i polem – był niedaleko las, i pod nim właśnie obchodzono Sobótki, a ognie palono w noc świętojańską.

Powiedział sobie Jacuś: – gdy drudzy będą przez ogień skakali i łydki sobie parzyli, pójdę w las, znajdę ten kwiat paproci. [...] Na ostatek nadszedł dzień, zbliżyła się noc, której on tak wyglądał; ze wsi wszystka młodzież się wysypała, ognie palić, skakać, śpiewać i zabawiać się.

Jacuś się umył czysto, wdział koszulinę białą [...], czapeczkę z pawiem piórkiem, i jak tylko pora nadeszła a mrok zapadł, szmyrgnął[140] do lasu.

[...] Znał Jacuś dobrze drogę w głąb lasu po dniu, i jaką ona bywała w powszedni czas. Teraz gdy się zapuścił[141] w głąb, – osobliwsza rzecz, nie mógł ani wiadomej drożyny znaleźć, ani drzew rozpoznać. Wszystko było jakieś inne. Pnie[142] drzew zrobiły się ogromnie grube, powalone na ziemi. Kłody[143] powyrastały tak, że ani ich obejść, ani przez nie przeleźć[144]; krzaki się znalazły gęste a kolące, jakich tu nigdy

[136] *Nań* – na niego.
[137] *Próchno* – rozkładający się materiał organiczny (np. drewno).
[138] *Szperać* – grzebać, szukać czegoś dokładnie lub sekretnie.
[139] *Rodziciele* – rodzice.
[140] *Szmyrgnąć* – przechodzić szybko i po cichu.
[141] *Zapuścić się* – wejść głęboko (np. w las), zapędzić się.
[142] *Pień* – dolna część drzewa, główny trzon.
[143] *Kłoda* – ścięty pień drzewa, leżący zwykle w poprzek drogi; kawałek drzewa.
[144] *Przeleźć* – przedostać się przez coś z trudem.

nie bywało; pokrzywy piekły, osty[145] kąsały. [...] Szedł dalej, ale co to była za ciężka sprawa z tym chodem! To mu kłoda drogę zawaliła, to on przez nią się przewalił.

[...] Zrozumiał tedy, że to wszystko było zwodnictwo[146] nieczystej siły. [...] Wtem patrzy, przed nim ogromny kwiat paproci, ale taki jak dąb najstarszy, a na jednem liściu jego u spodu, świeci się gdyby brylant kwiatuszek jak przylepiony... Pięć w nim listków złotych, w środku zaś oko śmiejące się, a tak obracające ciągle jak młyńskie koło... Jacusiowi serce uderzyło, rękę wyciągnął, i już miał pochwycić kwiat, gdy nie wiedzieć skąd, jak... kogut zapiał: kwiatek otworzył wielkie oko, błysnął niemi – zgasnął.

[...] Przez cały rok tylko o tym dumał, ale żeby się z niego ludzie nie naśmiewali, nikomu nic nie mówił [...] – i gdy drudzy do ogniw szli, on w las.

Myślał że znowu mu przyjdzie się przedzierać[147] jak pierwszym razem, aż ten sam las i taż sama droga zrobiła się zupełnie inną. [...] Zdawało mu się, że szedł rok cały, tak długą wydała mu się ta droga... Kwiatu nigdzie... nie zawrócił się jednak i nie stracił serca a szedł dalej.

Na ostatek... patrzy, świeci z dala ten sam kwiatek, pięć listków złotych dokoła, a w pośrodku oko obraca się jak młyn... Jacuś podbiegł, rękę wyciągnął, znowu kury zapiały[148] i znikło widzenie.

[...] – Do trzech razy sztuka! – zawołał z gniewem... A że zmęczonym się czuł, położył się między kamienie na mchu i zasnął.

[...] Przez cały rok, nic nie mówiąc nikomu, myślał ciągle jakby tego dokazać, żeby kwiatu dostać? [...] Wieczorem znowu koszulę wdział białą, pasik czerwony, łapcie nienoszone, i choć go matka nie puszczała, jak tylko zciemniało, pobiegł do lasu. Stała się znowu inna rzecz, las był taki jak zawsze pospolitych dni, nic się już w nim nie mieniło. [...] Już miał Jacuś z rozpaczy porzucić daremne szukanie, gdy – tuż pod nogami zobaczył kwiatek. Pięć listków miał złotych a w środku oko świecące.

[145] *Oset* – roślina kolczasta.

[146] *Zwodnictwo* – złudzenie, iluzja, działanie mające na celu oszukać kogoś.

[147] *Przedzierać się* – przeciskać się z wysiłkiem przez przeszkody.

[148] *Zapiać* – o kogucie: wydać charakterystyczny, donośny głos.

Wyciągnął rękę i pochwycił go. Zapiekło go jak ogniem, ale nie rzucił... trzymał mocno [...] wtem głos się odezwał do niego:

– Wziąłeś mnie – szczęście to twoje, ale pamiętaj o tym, że kto mnie ma, ten wszystko może co chce, tylko z nikim i nigdy swoim szczęściem dzielić mu się nie wolno...

[...] – A! co mi tam! rzekł w duchu, byle mnie na świecie dobrze było...

[...] Z głową podniesioną stąpał i tylko roił, czego ma żądać. Zachciało mu się naprzód pałacu, wioski ogromnej, służby licznej i strasznego państwa; no i ledwie o tym pomyślał, gdy znalazł się u kraju[149] lasu, ale w okolicy zupełnie mu nieznanej...

Spojrzawszy sam na siebie, poznać się nie mógł. [...] Tuż stał powóz, koni białych sześć w chomątach pozłocistych, służba w galonach[150] – kamerdyner rękę mu podał, kłaniając się, wsadził do karety i – wio[151]! Jacuś nie wątpił, że do pałacu go wiozą; jakoż tak się stało. W mgnieniu oka[152] powóz był u ganku, na którym służba liczna czekała...

Tylko ani znajomego nikogo, ani przyjaciela, twarze wszystkie nieznane, osobliwe, jakby poprzestraszane i pełne trwogi[153].

[...] Stół był zastawiony, gotowy i taki osobliwy, że co Jacuś pomyślał to mu się na półmisku sunęło[154] samo. I jak spał bardzo długo, tak teraz, począwszy jeść a popijać, nie przestał, aż dalej już nie było co wymyśleć i smak stracił do jadła.

[...] Wokoło otaczał go świat zupełnie mu obcy, inny, piękny, wspaniały, ale nie swój. [...] Nazajutrz zaprowadzono go na żądanie do skarbca, gdzie stosami leżało złoto, srebro, diamenty i takie różne malowane papiery szczególne, za które można było dostać, co dusza zapragnęła, choć były zrobione z prostych gałganków[155], jak każdy papier inny.

[149] *Kraj* – brzeg, skraj, granica czegoś (tu: lasu).
[150] *Galon* – ozdobna taśma, zwykle złota lub srebrna, używana do zdobienia mundurów.
[151] *Wio* – okrzyk do koni: „ruszaj!", „jedź!".
[152] *W mgnieniu oka* – bardzo szybko, błyskawicznie.
[153] *Trwoga* – uczucie silnego lęku, przerażenie.
[154] *Sunąć* – przesuwać się powoli.
[155] *Gałganek* – kawałek szmaty, materiału.

Pomyślał sobie Jacuś: – miły Boże, gdybym to ja mógł garść jedną albo drugą posłać ojcu i matusi, braciom i siostrom, żeby sobie pola przykupili [...] – ale wiedział o tym, że jego szczęście takie było, iż mu się z nikim dzielić nim nie godziło, bo zaraz by wszystko przepadło.

[...] I tak żył sobie Jacuś dalej, wymyślając coraz to co nowego na zabawę. [...] Nudzić się zaczynał wściekle, a na to innej rady nie znał, tylko ludzi męczyć, to mu robiło jaką taką rozrywkę a i ta w końcu się uprzykrzyła[156]...

Upłynął tak rok i drugi – [...] Najwięcej go teraz gnębiła[157] tęsknica do wioski swojej, do chaty i rodziców, żeby ich choć zobaczyć, choć dowiedzieć się, co się tam z nimi dzieje... Matkę kochał bardzo, a jak ją wspominał, serce mu się ściskało.

Jednego dnia zebrało mu się na odwagę wielką – i siadłszy do powozu pomyślał, aby się znalazł we wsi przed chatą rodziców. [...] Jacusiowi łzy się z oczu puściły.

[...] Z chaty wychyliła się stara przygarbiona niewiasta[158], w zasmolonej[159] koszuli, z obawą spoglądając na powóz, który się przed chatą zatrzymał. [...] Jacusiowi serce biło wzruszeniem wielkim.

– Matuś, – zawołał – ta toć ja, wasz Jacek!

Na głos ten drgnęła staruszka, oczy zaczerwienione od dymu i płaczu skierowała ku niemu i stała oniemiała[160]. Potrząsnęła potem głową.

– Jacuś! wolne żarty, jaśnie panie[161]! Tamtego już na świecie niema. Gdyby żył, toćby przecie przez lat tyle do biednych rodziców się zgłosił, a gdyby jak wy we wszystko opływał[162], z głodu nie dałby im umrzeć.

[...] I stał tak, stał upokorzony, zawstydzony, a starucha na niego spoglądała. [...] Siadł do powozu i kazał jechać na powrót do raju. Ale co się w nim i z nim działo, tego żaden język nie wypowie, żadne pióro nie opisze. Słowa starej matki, że nie

156 *Uprzykrzyć* – stać się uciążliwym, nudnym.
157 *Gnębić* – dręczyć, męczyć psychicznie.
158 *Niewiasta* – dawne określenie kobiety.
159 *Zasmolony* – pokryty sadzą lub dymem, ubrudzony od ognia.
160 *Oniemieć* – nagle przestać mówić z wrażenia, szoku.
161 *Jaśnie pan* – ironiczne określenie osoby bogatej lub z wyższych sfer.
162 *Opływać* – mieć wszystkiego pod dostatkiem.

ma szczęścia dla człowieka, jeżeli się nim dzielić nie może, brzmiały mu w uszach jak przekleństwo[163].

[...] Nie mógł w końcu wytrzymać, po roku znowu pojechał do wsi swojej i chaty... [...] – ale stara matka nie wyszła. W progu pokazał się w koszulinie najmłodszy brat jego Maciek...

– A matuś gdzie? – zapytał przybyły.

– Chorzy leżą – rzekł malec wzdychając.

– A tatuś?

– Na mogiłach[164]...

[...] Niegodziwy Jacuś począł mędrkować[165].

– Starej już się niewiele na świecie należy, a jam młody. Ona się długo męczyć nie będzie... a przede mną... życie, świat, panowanie.

I wyrwał się z chaty do powozu a z nim do pałacu; ale przybywszy tu, zamknął się i płakał. [...] W uszach ponad wszystkie wrzaski brzmiało:

„Niema szczęścia dla człowieka, jeżeli się nim z drugimi podzielić nie może"!

Rok nie upłynął, aż Jacuś wysechł jak szczypa[166], wyżółkł, jak wosk – i w tym swoim dostatku[167] i szczęściu męczył się nie do zniesienia. [...]

– Niech się już dzieje co chce! – mówił – niech ginę, dłużej z tym robakiem[168] w piersi żyć nie mogę.

Stanęły konie przed chatą.

[...] Jacuś pobiegł do drzwi – [...] zajrzał przez okno, chata była pusta...

Wtem żebrak, stojący u płotu, wołać nań[169] zaczął:

– A czego tam szukacie, jasny panie... Chata, wszystko[170] pomarło z biedy, z głodu i choroby...

---

163 *Przekleństwo* – słowo lub zdanie wyrażające życzenie nieszczęścia; tu: gorzka prawda.

164 *Mogiła* – grób, miejsce pochówku.

165 *Mędrkować* – rozważać z przesadnym wyrachowaniem, kombinować.

166 *Szczypa* – bardzo chuda osoba (jakby „wyschnięty patyk").

167 *Dostatek* – stan posiadania wszystkiego, co potrzebne.

168 *Robak* – insekt; tu: symbol dręczącej myśli, wyrzutu sumienia.

169 *Nań* – na niego.

170 *Wszystko* – dziś: wszyscy; tu: cała rodzina.

Jakby skamieniały, stał ów szczęśliwiec u progu – stał, stał...

– Z mojej winy zginęli oni, – rzekł w duchu, – niechże i ja ginę!

Ledwie to rzekł, gdy ziemia się otworzyła i zniknął, – a z nim ów nieszczęsny kwiat paproci, którego dziś już próżno szukać po świecie.

Źródło: Józef I. Kraszewski: *Kwiat paproci.* https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/kwiat-paproci.html [dostęp: 1.07.2025].

1. Proszę ułożyć chronologiczny plan wydarzeń (w punktach). Proszę skorzystać z ilustracji dostępnych po zeskanowaniu kodu QR.

1) .....
2) .....
3) .....
4) .....
5) .....
6) .....
7) .....
8) .....
9) .....
10) .....

2. Proszę wskazać, które elementy fabuły są realistyczne, a które baśniowe.

3. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

0) Kwiat paproci można zerwać tylko w noc wigilii Bożego Narodzenia. TAK/NIE

1) Kwiat paproci jest początkowo niepozorny i dopiero po zerwaniu staje się piękny. TAK/NIE

2) Stary człowiek może zdobyć kwiat paproci, ale nie wolno mu o tym nikomu mówić. TAK/NIE
3) Kwiat paproci daje bogactwo, ale odbiera rodzinę i wspomnienia. TAK/NIE
4) Zerwanie kwiatu paproci wiąże się z próbami odwagi i przezwyciężeniem strachu. TAK/NIE

4. Droga do kwiatu paproci pojawia się trzy razy. Proszę odpowiedzieć na pytania.
   - Jak wygląda każda z tych dróg?
   - Co one symbolizują?
   - Czy można je odczytać jako metafory dojrzewania lub duchowej przemiany?
5. Proszę wskazać fragmenty, w których opis lasu ulega zmianie. Jakie zmysły są aktywizowane w tych opisach? Na podstawie analizy proszę dokończyć zdanie:
   Las w oczach Jacusia zmienia się, ponieważ .....

Zadanie 5. Proszę stworzyć trzy krótkie charakterystyki Jacusia:

- przed zdobyciem kwiatu
- po zdobyciu kwiatu
- na końcu opowieści

Zadanie 6. Proszę przeczytać poniższy cytat i zastanowić się, co oznacza:

„Niema szczęścia dla człowieka, jeżeli się nim z drugimi podzielić nie może". Następnie proszę wykonać polecenia.

1. Na czym polega paradoks losu Jacusia. Jak jego życie zmieniło się po zdobyciu kwiatu? Co zyskał, a co utracił?
2. Proszę dokończyć zdanie:
   Historia Jacusia pokazuje, że prawdziwe szczęście to .....

Refleksje

Pisanie

Zadanie 1. Proszę dokończyć zdania, odwołując się do całej historii Jacusia.

1. Najważniejsze przesłanie tej opowieści to .....
2. Gdyby Jacuś mógł cofnąć czas, powinien .....

Zadanie 2. Proszę napisać notatkę z dziennika Jacusia – wpis z dnia, w którym udało mu się zerwać kwiat (80 słów).

Podsumowanie epoki

Zadanie 1. Proszę wypisać 6 słów kluczy, które najlepiej oddają ducha tej epoki.

..... # ..... # .....

..... # ..... # .....

Zadanie 2. Proszę wskazać 3 najważniejszych twórców.

.....

Zadanie 3. Proszę wybrać jeden ulubiony utwór spośród poznanych i napisać, dlaczego jest najbardziej interesujący.

.....

Zadanie 4. Proszę wymyślić tytuł wystawy lub plakatu albo hasło lub slogan reklamowy, który promowałby literaturę tej epoki – powinien zawierać hasło lub motto, które oddaje najważniejsze wartości i tematy.

.....

Zadanie 5. Proszę napisać, jaki problem społeczny lub idea z epoki jest według Pani/Pana wciąż aktualna i dlaczego.

.....

Zadanie 6. Proszę narysować prostą mapę myśli lub diagram (np. koło tematyczne lub drzewo problemów), który pokazuje powiązania między tematami, postawami i wartościami w tekstach z epoki.

Lektury uzupełniające – warto sięgnąć

Na wyrywki. 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec. Red. Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Agnieszka Madeja. Katowice 2018 (cytaty z utworów z epoki romantyzmu).

Marek Pytasz: *Emigracje polskie – po wiek XX*. W: *Kultura polska. Silva rerum.* Red. Romuald Cudak, Jolanta Tambor. Katowice 2023, s. 137–148.

Pozytywizm

Wprowadzenie do epoki

Zadanie 1. Proszę przeczytać teksty dotyczące powstania styczniowego oraz obejrzeć rysunki Artura Grottgera z cyklu *Polonia*. Proszę zastanowić się nad znaczeniem i symboliką powstania styczniowego w kulturze polskiej, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie nastroje panowały w społeczeństwie polskim w latach poprzedzających wybuch powstania styczniowego? Co je wywoływało i jak się przejawiały?
2. Czym były tzw. czasy polskie? Jakie znaczenie miały dla świadomości społecznej?
3. Jaka była rola manifestacji i żałoby narodowej w przygotowaniu gruntu pod wybuch powstania?
4. Jak powstanie styczniowe zapisało się w pamięci zbiorowej i w sztuce? Zastanów się nad funkcją cyklu *Polonia* Artura Grottgera – jakie emocje i przesłanie przekazuje ten cykl?
5. W jaki sposób kobiety uczestniczyły w działaniach oporu i jaką rolę odgrywały w kulturze oporu? Proszę poszukać informacji na ten temat.

WARTO WIEDZIEĆ

Nadzieje i nastroje

[...] W przypadku powstania styczniowego legenda wyprzedziła jego wybuch i przebieg. A stało się tak za sprawą manifestacji, jakie przeciągnęły przez Warszawę w latach 1860–1861. Historycy dobrze opisali ten okres, ale i tak pozostaje on prawdziwym fenomenem. Co się wtedy działo na ulicach Warszawy i jaki miało wpływ na dalszy przebieg wydarzeń, na układ sił i emocji?

Otóż trzeba powiedzieć, że od śmierci cara Mikołaja I Polacy nie przestawali myśleć o ułożeniu nowych stosunków z Rosją. [...] Cara Aleksandra II witano w Warszawie

roku 1856 z entuzjazmem, licząc na pewne akty łaski. Nadzieje się nie spełniły. [...] Niejasne przekonanie, że nadszedł właściwy czas wymuszania ustępstw, zmieniło się w ciąg wystąpień i manifestacji. Całą serię wydarzeń zapoczątkowało sprowadzenie do kraju zwłok Zygmunta Krasińskiego. 27 lutego 1859 r. w kościele Kapucynów w Warszawie odprawiono mszę, po której grupy studentów odprowadziły zwłoki poety aż do rogatek miejskich. Do Opinogóry, rodzinnej miejscowości Krasińskich, policja nikogo z młodzieży nie przepuściła. Trzy tygodnie później próbowano odprawić w kościele popijarskim w Warszawie mszę za dusze trzech wieszczów. Policja zakazała nabożeństwa, ale tłum zebrał się w świątyni i przeżywał chwile swego triumfu nad zaborcą. [...]

Przez całą zimę trwano w stanie upojnego zdziwienia. Atmosfera gęstniała, niemal jawnie zbierano pieniądze na uzbrojenie przyszłej armii powstańczej, a Rosjanie nie reagowali. 27 lutego 1861 r. po nabożeństwie u karmelitów na Lesznie manifestacja poszła w stronę Zamku, by upomnieć się o więźniów. Namiestnik carski wydał rozkaz użycia broni. Ku kompletnemu osłupieniu ludzi padła salwa, a wraz z nią pięciu zabitych.

Od czasu tego wydarzenia (właściwie od pogrzebu pięciu ofiar) aż po dzień 8 kwietnia, dzień masakry na placu Zamkowym, patriotyczna opinia publiczna ma w zasadzie wolną rękę. Kieniewicz nazywa ten okres „czasami polskimi". Pisze się i mówi prawie bez ograniczeń. Wygląda na to, że władza nie wie, co robić, lub że się wycofuje z dotychczas obowiązującego stylu rządzenia.

Kwietniowa masakra na placu Zamkowym znowu więc zaskoczyła ludzi. Tym razem ofiar było więcej, choć nie sposób ustalić, ile dokładnie (źródła podają liczby od 10 do 110).

Wielkie manifestacje ograniczono, zadowalając się bardziej kameralnym świętowaniem rocznic (3 maja, 12 sierpnia – rocznica Unii Lubelskiej, 15 października – rocznica śmierci Kościuszki) lub bojkotowaniem świąt zaleconych przez władzę.

14 października 1861 r. w przeddzień obchodów kościuszkowskich, których władza obawiała się na swój sposób, wprowadzono w Warszawie stan wojenny. Decyzja ta zamyka okres przedpowstaniowych manifestacji, rozpoczyna zaś czas działań konspiracyjnych.

Źródło: Grażyna Borkowska: *Pozytywiści i inni.* Warszawa 2007, s. 9–11.

Trochę historii...

Powstanie styczniowe (1863–1864) – powstanie narodowe przeciw Rosji trwające od 22 I 1863 roku do połowy 1864 roku; walki toczono w Królestwie Polskim, a także na Litwie, Białorusi i w części Ukrainy. Osłabienie Rosji w wyniku wojny krymskiej (1853–1856), zjednoczenie Włoch, a w związku z tym nadzieje na dalsze sukcesy ruchów narodowych w Europie – skłoniły Polaków do tworzenia tajnych niepodległościowych ugrupowań politycznych; zacieśniały się związki z emigracją polityczną; organizowano uliczne i kościelne manifestacje patriotyczne (1860–1861), na które władze odpowiadały terrorem (masakra 8 IV 1861 na placu Zamkowym w Warszawie, oblężenie i aresztowania w kościołach po nabożeństwie w rocznicę śmierci T. Kościuszki 15 X 1861, zesłania). [...] Rząd rosyjski ukarał śmiercią kilkuset, a więzieniem, zesłaniem lub katorgą i konfiskatą majątku – kilkadziesiąt tysięcy uczestników powstania (w tym wielu Rosjan, Ukraińców i Białorusinów). Po upadku powstania styczniowego zlikwidowano autonomię Królestwa Polskiego i rozpoczęto ostrą rusyfikację. Powstanie styczniowe było najdłużej trwającym powstaniem polskim; uzyskało pomoc Polaków ze wszystkich zaborów i emigracji oraz sympatię i pomoc narodów europejskich; w oddziałach powstańczych walczyło m.in. kilkuset Rosjan i Ukraińców, kilkudziesięciu Węgrów i Włochów (F. Nullo), Francuzów (F. Rochebrune) i Niemców oraz Anglicy, Czesi, Słowacy, Serbowie, Austriacy, Szwajcarzy i przedstawiciele krajów skandynawskich.

Źródło: *Powstanie styczniowe*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/powstanie-styczniowe;3961317.html [dostęp: 21.10.2025].

CIEKAWOSTKI

Polonia – cykl dziewięciu czarno-białych rysunków, którego autorem jest polski malarz Artur Grottger. Seria przedstawia sceny z powstania styczniowego z roku 1863.

Artur Grottger: *Pobór w nocy*, z cyklu *Polonia*, II

Żałoba narodowa

3 marca 1861 roku władze konspiracyjne wprowadziły tzw. żałobę narodową. Kobietom zalecano noszenie czarnych sukni z białymi elementami, mężczyznom czarne surduty. Nosząc żałobne barwy, kobiety wyrażały protest przeciwko represjom rosyjskim. Żałoba szybko ogarnęła cały obszar Polski. Czarne suknie z krynolinami miały często jeszcze jeden wymiar praktyczny – z łatwością można było w nich ukryć przemycaną bibułę czy broń.

Częścią żałoby narodowej było noszenie czarnej biżuterii. Należały do niej: krzyżyki, obrączki, broszki, klamry, wykonane z tanich materiałów, np. żelaza patynowanego na czarno (oksydowanego). Koraliki noszono w sposób przypominający pętlę.

Źródło: https://muzhp.pl/ [dostęp: 21.10.2025].

Artur Grottger: *Obrona dworu*, z cyklu *Polonia*, VI

Zadanie 2. Proszę przeczytać fragment tekstu Grażyny Borkowskiej *Pozytywiści i inni*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Panorama

Ta epoka ma swój porządek. Po klęsce powstania styczniowego wyczerpały się marzenia o szybkim odzyskaniu niepodległości. Pozytywiści proponowali, by czas niewoli zamienić w okres intensywnej pracy na rzecz społeczeństwa. Banał? Niezupełnie. Program pozytywistów był świadomą alternatywą wobec romantycznej idei „ojczyzny intymnej". Mówił o potrzebie budowy życia publicznego, o kształtowaniu świadomości obywatelskiej, o pożytkach krytycznego stosunku wobec przeszłości.

Trafiał w sedno naszych ułomności, nieprzezwyciężonych ani wtedy, ani dzisiaj. Jakaś część środowiska pisarskiego poparła ten program. A jeśli pisarz angażuje

się w ideologię, to płaci zawsze jakąś cenę. I pisarze pozytywistyczni taką cenę zapłacili. Z mniejszą lub większą świadomością godzili się na pewne ograniczenia. Rezygnowali z artykułowania własnej podmiotowości, trzymali się przyjętej roli „pisarza-społecznika", „pisarza-działacza". Pisząc, wybierali raczej to, co powtarzalne, typowe, charakterystyczne, niż to, co jednostkowe, niepowtarzalne, ściśle prywatne. Pochwalali w swych bohaterach racjonalizm zachowań, powściągliwość, spokój. Bali się namiętności, uczuć uwolnionych spod władzy rozumu, oryginalnych pomysłów nieujętych w żadne karby.

Kierując się podobnymi zasadami, dokonywali wyboru nie tylko tematów, ale i form. Opowiedziano się powszechnie za powieścią jako gatunkiem najodpowiedniejszym dla opisu otaczającego świata. Przyjęto właściwie bez zastrzeżeń konwencję trzecioosobowej powieści z wiele wiedzącym narratorem.

Po latach te konwencje (i towarzyszące im założenia) okazały się niewystarczające. Zaczęto je modyfikować, odchodzić od nich, zmieniać. Oznaczało to kres epoki. Koniec, o którym zadecydowali po części sami twórcy. [...] Dlatego tak trudno wskazać datę końcową epoki. Przy tym rozumowaniu początek nie nastręcza większych kłopotów – to rok 1864 lub najbliższe lata po tej dacie. Koniec epoki wiąże się między innymi z indywidualnymi decyzjami poszczególnych twórców. W przypadku Prusa na przykład będzie to po prostu data śmierci. Biorąc pod uwagę nasilenie pewnych tendencji, można powiedzieć, że w ostatniej dekadzie wieku konwencje epoki zostają przełamane. Pojawiają się wówczas w twórczości pozytywistów nowe kategorie estetyczne: autobiografizm, poetyckość. Coraz częściej pisarze formułują rodzaj autokomentarza do własnej twórczości, odsłaniają elementy swej biografii, ujawniają różne przemilczenia. Długi, kontrolowany początek końca.

Źródło: Grażyna Borkowska: *Pozytywiści i inni*. Warszawa 2007, s. 5–6.

1. Proszę wymienić przynajmniej trzy cechy literatury pozytywistycznej, które autorka wskazuje w tekście.
2. Proszę dokończyć zdanie (na podstawie tekstu):
   Pisarz pozytywistyczny rezygnował z .....

3. Proszę wyjaśnić, co to znaczy, że „pisarz angażuje się w ideologię i płaci za to jakąś cenę"? Jakie konsekwencje miało to dla twórców pozytywizmu?
4. Proszę wyjaśnić, czym różni się „ojczyzna intymna" od propozycji pozytywistów.
5. Proszę wskazać, jakie dwa wydarzenia – zdaniem autorki – wyznaczają ramy czasowe pozytywizmu. Jakie trudności wiążą się z określeniem daty końca epoki?

WAŻNE POJĘCIA

Publicystyka – jedno z kluczowych narzędzi oddziaływania na świadomość społeczną w epoce pozytywizmu. Pełniła funkcję zarówno informacyjną, jak i formacyjną. Była nośnikiem idei modernizacyjnych, promujących wartości pracy organicznej, edukacji, postępu technicznego i społecznego.

W drugiej połowie XIX wieku wyraźnie zarysował się podział na tzw. starą i młodą prasę. Pierwsza z nich skupiała autorów o orientacji romantycznej i konserwatywnej, druga natomiast – młodsze pokolenie literatów zaangażowanych w realizację postulatów pozytywizmu.

Rozwój prasy był jednak ograniczany przez mechanizmy cenzury prewencyjnej, sprawowanej przez instytucje państwowe. W celu obejścia ograniczeń autorzy posługiwali się językiem ezopowym – strategią polegającą na zawoalowanym przekazywaniu treści poprzez metafory, aluzje czy symbole, co pozwalało na przekazanie istotnych treści bez narażania się na interwencję cenzora.

Szczególne znaczenie miała prasa literacka, na łamach której publikowano nie tylko felietony czy eseje społeczne, lecz także powieści w odcinkach. Taki model dystrybucji literatury zwiększał jej dostępność i pozwalał na bieżące komentowanie podejmowanych w utworach kwestii społecznych, etycznych czy narodowych. Prasa stanowiła wówczas ważne forum wymiany idei, sprzyjające debacie publicznej. Omawiano w niej również zagadnienia krytycznoliterackie, analizowano nowe publikacje i formułowano sądy estetyczne, co wpływało na kształtowanie kanonu literackiego i rozwój świadomości czytelniczej.

Na podstawie: Renata Lesiakowska: *Publicystyka społeczna w Królestwie Polskim drugiej połowy XIX wieku jako zastępcza forma udziału inteligencji w sprawowaniu władzy. Prolegomena.* Lublin 2020.

Zadanie 3. Proszę napisać skojarzenia ze słowami „realizm", „realistyczny". Jaka powinna być literatura realistyczna?

Zadanie 4. Proszę przeczytać fragment tekstu Józefa Ignacego Kraszewskiego *Sztuka i realizm*, a także hasło słownikowe dotyczące realizmu w literaturze. Czy wypowiedź Kraszewskiego zgadza się ze współcześnie opisanymi założeniami realizmu? Proszę odpowiedzieć na pytania.

Sztuka i realizm

W literaturze, w malarstwie, na scenie, wszędzie i we wszystkich sferach działalności ludzkiej spotykamy się dziś z zadaniem, które niezaprzeczenie zwiastuje nowy zwrot w pojęciach, nową szkołę, nowy świat sztuki, oparty na tak zwanym realizmie. Realizm ten, będący logicznym następstwem kierunku naukowego naszych czasów, tak zwanego pozytywizmu, odbija się wszędzie, narzuca jako wielki problemat. Plastycznie występuje on najwidoczniej w nowej szkole francuskiej impresjonistów, która w tym roku szczególnie uwydatniła się osobną wystawą adeptów jej w Paryżu. Powieści Zoli z obrazami Maneta i Gervex w najściślejszym są związku. Ale Zoli nie poprzedziłże Flaubert z *Panią Bovary*, a Maneta – Courbet ze swym *Pogrzebem w Ornans*? A wszystkich ich nie wyprzedziła li fotografia, której wpływ na sztukę nie daje się zaprzeczyć, choć ona sama sztuką nie jest?

Źródło: Józef I. Kraszewski: *Sztuka i realizm*. W: Idem: *O powieściopisarzach i powieściach. Zbiór wypowiedzi teoretycznych i krytycznych*. Oprac. Stanisław Burkot. Warszawa 1962, s. 200.

WAŻNE POJĘCIA

Realizm – w węższym znaczeniu to kierunek ukształtowany ok. 1850 roku w większości literatur europejskich, który wypełniał epokę między romantyzmem a naturalizmem. W szerszym rozumieniu oznacza wszelkie dążenia w obrębie literatury i sztuk plastycznych, zmierzające do przedstawienia życia codziennego człowieka w jego historycznym środowisku oraz do respektowania tego, co uznaje się za prawa rządzące rzeczywistością.

W pojęciu realizmu zwykle łączą się oba te znaczenia: jest on z jednej strony kierunkiem literackim, który w sposób programowy ukształtował się w połowie XIX wieku, z drugiej zaś – wyrażał dążenia obecne wcześniej i rozwijające się także później. Realizm obejmuje swym działaniem głównie gatunki fabularne, na poezję oddziałując jedynie wtórnie.

Podstawę realizmu stanowi swoiście interpretowana estetyka mimetyczna (*mimesis*) – przedmiotem naśladowania jest świat współczesny twórcy i odbiorcy. Realizm wytworzył charakterystyczne konwencje literackie: operował zazwyczaj fabułą, ukształtował narratora wszechwiedzącego, wprowadzał tzw. komentarz autorski, faworyzował kompozycję zamkniętą. Dopuścił do literatury wszelkie odmiany języka, o ile były one treściowo uzasadnione – zjawisko to nazywa się demokratyzacją języka i stanowi ono zjawisko równoległe do demokratyzacji tematów. W zakresie konstrukcji bohatera realizm respektował zarówno motywację społeczną, jak i psychologiczną.

Źródło: Michał Głowiński: *Realizm*. W: *Słownik terminów literackich*. Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 422–423.

1. Proszę wskazać, jakie zjawiska z dziedziny literatury i sztuk plastycznych przywołuje Kraszewski. Co zdaniem autora łączy te zjawiska?
2. Proszę wyjaśnić, jak Kraszewski postrzega realizm w kontekście zmian epoki: czy widzi w nim kontynuację, przełom, czy może zagrożenie dla sztuki.
3. Proszę ocenić, na ile przedstawione przez Kraszewskiego przykłady (np. twórczość Zoli, Maneta, Courbeta) odpowiadają definicji realizmu zawartej w haśle słownikowym.
4. Proszę wskazać, w czym widać zgodności, a w czym ewentualne różnice między wypowiedzią Kraszewskiego na temat realizmu a definicją słownikową.

Manifest poetycki pozytywistów – Adam Asnyk

Adam Asnyk

Urodził się 11 września 1838 roku w Kaliszu w rodzinie o silnych tradycjach patriotycznych – jego ojciec był uczestnikiem powstania listopadowego. Już w młodości przesiąkł duchem walki o niepodległość i zaangażował się w działalność konspiracyjną, za co w 1860 roku trafił do warszawskiej Cytadeli. Po zwolnieniu kontynuował naukę za granicą – m.in. w Paryżu i Heidelbergu, gdzie uzyskał tytuł doktora filozofii (1866). W czasie powstania styczniowego należał do radykalnego skrzydła „czerwonych" i pełnił funkcję w rządzie narodowym. Jego najważniejsze utwory to m.in. cykl sonetów *Nad głębiami*, poemat *Sen grobów* oraz wiersze: *Daremne żale*, *Do młodych* czy *Jednego serca...* Po upadku powstania Asnyk zamieszkał w Krakowie, gdzie zaangażował się w życie polityczne i samorządowe. Równolegle rozwijał działalność literacką, publikując m.in. na łamach prasy lwowskiej. Pisał pod pseudonimami El...y i Jan Stożek.

Zmarł 2 sierpnia 1897 roku w Krakowie, a pochowany został w Krypcie Zasłużonych na Skałce.

Na podstawie: *Adam Prot Asnyk*. W: *Internetowy polski słownik biograficzny*. Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny. https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/adam-prot-asnyk-1838-1897-poeta [dostęp: 26.10.2025].

Do młodych

Zadanie 1. Proszę przeczytać zdania, a następnie na ich podstawie zdefiniować wyróżnione słowa.

0. **Płomień** unosił się nad świecą, drgając delikatnie w ciemnym pokoju.
   płomień – *...to ogień, który widać, gdy coś się pali, np. świeca lub zapałka...*
1. Niewielu zna **tajniki** pracy zegarmistrza – to wiedza przekazywana z pokolenia na pokolenie.
   tajniki – .....
2. Po długim marszu postanowili **otrząsnąć** z ubrań kurz i liście.
   otrząsnąć – .....
3. Dziecko patrzyło na pokaz sztucznych ogni z niemym **zachwytem**.
   zachwyt – .....
4. **Pochodnia** zrobiona naprędce z kawałka kija, materiału i kilku kropel benzyny oświetlała nam drogę w ciemnym lesie.
   pochodnia – .....
5. Nowy **gmach** opery zachwyca nowoczesną architekturą i przestronnością.
   gmach – .....
6. W starej kaplicy w centralnym miejscu stał kamienny **ołtarz**, przy którym modlili się ludzie.
   ołtarz – .....
7. W piecu wciąż **żarzyły się** ostatnie kawałki drewna.
   żarzyć się –.....
8. Mieszkańcy wioski przyszli, by **oddać cześć** bohaterowi, który ocalił ich domy.
   oddać cześć – .....
9. W muzeum pamięci narodowej każdy eksponat **stoi na straży** historii i tożsamości.
   stać na straży – .....
10. Z czasem nauczyła się odróżniać rzeczywistość od własnych **urojeń**.
    urojenia – .....

Zadanie 2. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie wyzwania i nadzieje wiążą się dziś z byciem młodym?
2. Jakie zadania stoją dziś przed młodymi ludźmi?
3. Czy młodzi czują się odpowiedzialni za przyszłość? Jakie wartości powinny im przyświecać?

Zadanie 3. Proszę przeczytać wiersz Adama Asnyka *Do młodych*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Adam Asnyk
***Do młodych* (1880)**[171]

Szukajcie prawdy jasnego płomienia,
Szukajcie nowych, nieodkrytych dróg!
Za każdym krokiem w tajniki stworzenia
Coraz się dusza ludzka rozprzestrzenia
I większym staje się Bóg!

Choć otrząśniecie kwiaty barwnych mitów,
Choć rozproszycie legendowy mrok,
Choć mgłę urojeń zedrzecie z błękitów –
Ludziom niebiańskich nie zbraknie zachwytów,
Lecz dalej sięgnie ich wzrok.

Każda epoka ma swe własne cele
I zapomina o wczorajszych snach:
Nieście więc wiedzy pochodnię na czele
I nowy udział bierzcie w wieków dziele –
Przyszłości podnoście gmach!

Ale nie depczcie przeszłości ołtarzy,
Choć macie sami doskonalsze wznieść:
Na nich się jeszcze święty ogień żarzy,

[171] Wiersz *Do młodych* został wydany w zbiorze *Poezje*, opublikowanym w 1880 roku.

I miłość ludzka stoi tam na straży,
I wy winniście im cześć!

Ze światem, który w ciemność już zachodzi
Wraz z całą tęczą idealnych snów,
Prawdziwa mądrość niechaj was pogodzi:
I wasze gwiazdy, o zdobywcy młodzi,
W ciemnościach pogasną znów!

Źródło: Adam Asnyk: *Do młodych*. W: Idem: *Wybór poezji*. Wybór Izabella Korsak. Warszawa 1956, s. 188.

1. Do kogo i w jaki sposób zwraca się osoba mówiąca?
2. Do czego zachęca młodych w pierwszej strofie?
3. Jak widzi relację między przyszłością a przeszłością?
4. Które fragmenty wiersza odnoszą się do romantyzmu, a które do pozytywizmu?

Zadanie 4. Proszę napisać, jak można rozumieć następujące sformułowania.

1. prawdy jasny płomień – .....
2. tajniki stworzenia – .....
3. otrząsnąć kwiaty barwnych mitów – .....
4. mgła urojeń – .....
5. pochodnia wiedzy – .....
6. ołtarze przeszłości – .....
7. tęcza idealnych snów – .....

Zadanie 5. Jakie wartości należy szanować mimo dążenia do postępu? Proszę uzasadnić odpowiedź fragmentami wiersza.

Zadanie 6. Proszę zinterpretować ostatni fragment wiersza, zwracając uwagę na jego ton, przesłanie oraz znaczenie metafor. Proszę zastanowić się, czy osoba mówiąca ostrzega młode pokolenie, czy raczej udziela mu rady. Jakie emocje

wywołuje zakończenie utworu? Jakie refleksje na temat postępu i idealizmu mogą się z niego wyłaniać?

> „Ze światem, który w ciemność już zachodzi
> Wraz z całą tęczą idealnych snów,
> Prawdziwa mądrość niechaj was pogodzi:
> I wasze gwiazdy, o zdobywcy młodzi,
> W ciemnościach pogasną znów!"

Zadanie 7. Każdej strofie wiersza przypisano zestaw symboli graficznych (emoji), które obrazują główne idee utworu. Proszę zinterpretować przypisane znaki – wyjaśnić, co one oznaczają i w jaki sposób odnoszą się do treści danej strofy. Proszę uzasadnić swój wybór skojarzeń i symboli.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytanie „Czy przeszłość zawsze zasługuje na szacunek?". Proszę uzasadnić.

Interpretacja

Zadanie 1. Proszę porównać wiersz Asnyka z fragmentem *Ody do młodości* Adama Mickiewicza. Proszę zastanowić się nad różnicami i podobieństwami w przed-

stawieniu młodości, postulatami skierowanymi do młodego pokolenia oraz użytym językiem i formą utworów. Proszę ocenić, jak różne epoki literackie wpływają na sposób wyrażania tych treści.

Adam Mickiewicz
Oda do młodości

Bez serc, bez ducha, – to szkieletów ludy!
Młodości! dodaj mi skrzydła!
Niech nad martwym wzlecę światem
W rajską dziedzinę ułudy:
[...]
Takie widzi świata koło,
Jakie tępemi zakreśla oczy.

Młodości! ty nad poziomy
Wylatuj, a okiem słońca
Ludzkości całe ogromy
[...]
Razem młodzi przyjaciele!
I ten szczęśliwy, kto padł wśród zawodu,
Jeżeli poległem ciałem
Dał innym szczebel do sławy grodu.
Razem, młodzi przyjaciele!
Choć droga stroma i śliska,
Gwałt i słabość bronią wchodu:
Gwałt niech się gwałtem odciska,
A ze słabością łamać uczmy się za młodu!

Dzieckiem w kolebce kto łeb urwał Hydrze
[...]
Tam sięgaj, gdzie wzrok nie sięga,
Łam, czego rozum nie złamie!

Młodości! orla twych lotów potęga,
Jako piorun twoje ramie!

Hej! ramie do ramienia! spólnemi łańcuchy
Opaszmy ziemskie kolisko!
Zestrzelmy myśli w jedno ognisko,
I w jedno ognisko duchy!
Dalej, bryło, z posad świata!
Nowemi cię pchniemy tory,
Aż opleśniałej zbywszy się kory,
Zielone przypomnisz lata!

[...]

W krajach ludzkości jeszcze noc głucha,
Żywioły chęci jeszcze są w wojnie...
Oto miłość ogniem zionie,
Wyjdzie z zamętu świat ducha!
Młodość go pocznie na swojem łonie,
A przyjaźń w wieczne skojarzy spojnie.

Pryskają nieczułe lody,
I przesądy, światło ćmiące...
Witaj jutrzenko swobody,
Zbawienia za tobą słońce!

Źródło: Adam Mickiewicz: *Oda do młodości*. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/oda-do-mlodosci.html [dostęp: 1.07.2025].

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać list do młodych z przyszłości, który odpowiada na wezwania Asnyka (100 słów).

Ruch emancypacyjny – Eliza Orzeszkowa

Eliza Orzeszkowa

Ogólnego zbioru numer 881, tom 33. — Serya III.
TYGODNIK ILUSTROWANY
№ 13. Warszawa, 25 marca 1876 r. Tom I.
Eliza Orzeszkowa.

Urodziła się 6 czerwca 1841 roku w Miłkowszczyźnie, zmarła 18 maja 1910 roku w Grodnie. Wybitna polska pisarka pozytywistyczna, znana przede wszystkim z powieści *Nad Niemnem* (1888). Napisała także takie utwory, jak *Cham* (1888), *Meir Ezofowicz* (1878) czy *Gloria victis* (1910). Używała pseudonimów literackich, m.in. E.O. i Bąk. W swojej twórczości łączyła realizm z elementami naturalizmu oraz modernizmu. Orzeszkowa była zaangażowana w działalność społeczną i patriotyczną – podczas powstania styczniowego wspierała powstańców, m.in. ukrywając Romualda Traugutta. Była nominowana do Nagrody Nobla w 1905 roku. Utrzymywała bliskie kontakty z innymi pisarzami, m.in. Marią Konopnicką i Zygmuntem Miłkowskim. W swej twórczości podkreślała społeczną rolę literatury i problematykę narodową.

Na podstawie: *Orzeszkowa (z domu Pawłowska, 2.v. Nahorska) Eliza (Elżbieta)*. W: *Internetowy polski słownik biograficzny*. Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny. http://www.biogramy.pl/a/biografia/eliza-orzeszkowa-1841-1910-pisarka-publicystka-wiesz [dostęp: 26.10.2025].

Zadanie 1. Proszę przeczytać definicje pojęć, a następnie odpowiedzieć na pytania.

WAŻNE POJĘCIA

Emancypacja – uwolnienie się od zależności, poddaństwa, ucisku; usamodzielnienie; uzyskanie równości; uzyskanie równouprawnienia (np. przez kobiety).

Źródło: Władysław Kopaliński: *Emancypacja*. W: Idem: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa 1967, s. 146.

Emancypantka – zwolenniczka, bojowniczka równouprawnienia kobiet; por. sufrażystka.

Źródło: Władysław Kopaliński: *Emancypantka*. W: Idem: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa 1967, s. 146.

1. Co dziś oznacza bycie wyemancypowaną kobietą? Czy to pojęcie jest nadal aktualne?
2. Jakie prawa kobiety w Polsce już zdobyły, a o co nadal muszą walczyć?
3. Jakie trudności może napotkać osoba, która próbuje samodzielnie odnaleźć się na rynku pracy?
4. Jakie cechy i umiejętności są dziś potrzebne, by zdobyć dobrą pracę?

Zadanie 2. Proszę przeczytać tekst Elizy Orzeszkowej *Kilka słów o kobietach*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Kilka słów o kobietach

Jedną z najpospoliciej[172] roztrząsanych[173] w wieku naszym idei jest tak zwana idea emancypacji kobiet.

[...] Kobieta od dzieciństwa słyszy, że przeznaczeniem jej, celem życia jest zostać żoną, matką, gospodynią. Innymi słowami celem kobiety jest życie rodzinne, a więc małżeństwo. [...] Naprzód studiuje ona tajemnice toalety[174], potem uczy się szyć, haftować, zawiązać wstążkę, przypiąć szpilkę[175], włożyć kwiat we włosy. Ale nie dosyć jest mieć zdobiącą wszystko dłoń czarodziejską, trzeba jeszcze posiąść[176] sztukę uwydatnienia[177] własnej piękności. Panna tedy uczy się chodzić z wdziękiem, to jest płynąć chodząc, trzymać się prosto, ale bez sztywności, umieć zawsze dopomóc naturze, to ukazać, tamto ukryć, w porę się uśmiechnąć, w porę oczy spuścić, mieć wyraz twarzy skromny, a postawą swoją w każdej chwili mówić: jestem piękną.

[172] *Najpospoliciej* – najczęściej, najpowszechniej.
[173] *Roztrząsany* – omawiany, analizowany, dyskutowany.
[174] *Toaleta* – strój, ubiór, przygotowanie wyglądu zewnętrznego (makijaż, fryzura itd.).
[175] *Przypiąć szpilkę* – ozdobić strój lub włosy dodatkiem; tu: umieć się odpowiednio uczesać, przystroić.
[176] *Posiąść sztukę* – zdobyć, opanować, nauczyć się czegoś.
[177] *Uwydatnić* – podkreślić, wyeksponować.

Źródło: Eliza Orzeszkowa: *Kilka słów o kobietach.* „Tygodnik Mód i Powieści. Pismo ilustrowane dla kobiet" 1870. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/kilka-slow-o-kobietach.html [dostęp: 26.10.2025].

1. Które z poniższych twierdzeń najlepiej oddaje przesłanie fragmentu?

a) Kobieta powinna skupić się na wyglądzie, by lepiej realizować rolę matki i żony.

b) Wychowanie kobiet jest zbyt wymagające i powinno zostać uproszczone.

c) Kobiety są zbyt powierzchowne, by brać udział w dyskusjach o emancypacji.

d) Tradycyjne wychowanie kobiet przygotowuje je do spełniania oczekiwań społecznych, a nie do samodzielnego życia.

[...] Zmieniły się warunki ekonomiczne i obyczajowe społeczności; minęła pora rezydentek[178] i panien na respekcie[179] – a nadszedł czas pracownic. Ale jakże pracować można, gdy się nic gruntownie[180] robić nie umie? A jak umieć, nie ucząc się? A jakże się uczyć, gdy zwyczaj nakazuje zakończyć uczenie się w 16. lub najdalej 17. roku życia, a potem co najprędzej wyjść za mąż lub zająć się specjalnym zawodem poszukiwania męża? Wiele by się uniknęło bied, nieszczęść i za późnych żalów, a nigdy nienagrodzonych upadków, jeśliby każda kobieta, dorastając, wniknęła[181] w swoje zdolności i usposobienia[182], a według nich wybrawszy sobie stosowną jakąś naukę, talent lub rzemiosło[183], na sumienne i gruntowne wyuczenie się obranego zawodu poświęciła pewną dłuższą lub krótszą porę swej młodości, stosownie do uzdolnienia swego i wymagań studiowanego przedmiotu.

[178] *Rezydentka* – kobieta (zazwyczaj starsza lub samotna) mieszkająca na łasce zamożniejszej rodziny, w charakterze towarzyszki, bez pełnych praw domownika.

[179] *Panna na respekcie* – niezamężna kobieta w średnim wieku, która – choć nie założyła rodziny – wciąż liczyła na zamążpójście i była traktowana z szacunkiem, ale z dystansem.

[180] *Gruntownie* – dokładnie, solidnie, dogłębnie.

[181] *Wniknąć* – zagłębić się, uważnie się przyjrzeć, zrozumieć dogłębnie.

[182] *Usposobienie* – cechy charakteru, sposób reagowania, naturalne skłonności psychiczne.

[183] *Rzemiosło* – zawód oparty na pracy fizycznej lub praktycznej umiejętności; ale też metaforycznie – dowolna konkretna umiejętność zawodowa.

2. Które z poniższych zdań najlepiej oddaje przesłanie fragmentu?

a) Kobiety muszą same wybrać swoje zainteresowania, by uniknąć osobistych tragedii.

b) Edukacja kobiet powinna być pobieżna, bo ich rola w gospodarce jest ograniczona.

c) Niewykształcona kobieta lepiej radzi sobie w rolach rodzinnych.

d) Zmiana modelu społecznego nie wpłynęła znacząco na konieczność przygotowywania kobiet do pracy.

[...] Sądzimy więc, iż pominąwszy zwyczaj, tradycję i rozmaitego rodzaju uprzedzenia, wielce byłoby zbawiennym[184], aby kobiety trzecią epokę swego kształcenia się, od lat 18 do 22 lub 20 przynajmniej, zapełniły doskonaleniem się w jakimś wyłącznie wybranym zawodzie, poznawaniem siebie, ludzi i świata.

3. Do czego odnosi się wyrażenie „trzecia epoka kształcenia się" użyte w tekście?

a) do czasu między dzieciństwem a okresem narzeczeństwa

b) do późnej starości

c) do etapu wczesnej dorosłości

d) do okresu przygotowań do zamążpójścia po zakończeniu szkoły

[...] W naszej społeczności jaką jest praca kobiet, a jaką być powinna? Oto są pytania, nad którymi zastanowić się wypada. [...] Kobieta bogata nie pracuje, bo pracować nie może i nie chce; cóż robi, gdy zrządzeniem losu[185] zubożeje[186]? [...] Dziś kiedy kobiety zarówno jak mężczyźni powołane są do pojmowania idei wymagających poświęceń, potrzebują tejże samej mocy, która uniezależnia byt i godność człowieka od tego, co on posiada. Każdy z nas zresztą naocznie[187] mógł widzieć niejeden świetny przykład kobiet w imię wielkiej ukochanej idei zstępujących[188] z salonów

[184] *Zbawienny* – bardzo korzystny, mający dobroczynny, pozytywny wpływ; ratujący przed czymś złym.

[185] *Zrządzenie losu* – skutek przypadku, zdarzenie niezależne od woli człowieka.

[186] *Zubożeć* – stać się biednym, utracić majątek lub źródło dochodu.

[187] *Naocznie* – osobiście, bezpośrednio, widząc coś na własne oczy.

[188] *Zstępujący* – schodzący, opuszczający wyższy status lub miejsce.

do ciasnych izdebek[189], z karet[190] na wilgotny bruk[191] ulicy, były nawet i takie, które odważnie wzięły się do pracy i wypieszczoną ręką ująwszy igłę lub pióro, wytwarzały byt codzienny dla siebie, a niekiedy i dla innych. [...] Tymczasem dla kobiety zubożałej a nieumiejącej pracować dostaje się zwykle w udziale gorzki chleb jałmużny. U bogatych krewnych albo uczciwszych od innych przyjaciół dawnych znajduje przytułek[192] chłodny, bo u serc cudzych, i miejsce przy stole, które zdaje się wołać do niej: tyś tu obca!

4. Jakie zagrożenie spotyka kobietę zubożałą, która nie potrafi pracować?
   - **a)** Zostaje zmuszona do małżeństwa z osobą niższego stanu.
   - **b)** Doświadcza samotności i duchowej pustki.
   - **c)** Trafia do miejsca, gdzie musi pracować fizycznie ponad siły.
   - **d)** Jest skazana na zależność i uczucie obcości nawet wśród dawnych bliskich.

Marta

WARTO WIEDZIEĆ

Powieść *Marta* Elizy Orzeszkowej, opublikowana w 1873 roku, jest klasycznym przykładem pozytywistycznej powieści tendencyjnej.

Bohaterka powieści, Marta Świcka, to młoda wdowa i matka kilkuletniej Janci, po śmierci męża zostaje bez środków do życia. Pozbawiona praktycznego wykształcenia i przygotowania do pracy zarobkowej, podejmuje rozpaczliwą walkę o utrzymanie siebie i córki. Spotyka się jednak z obojętnością społeczeństwa, które nie dostrzega problemu samotnych kobiet zmuszonych do samodzielnego życia. Kolejne próby podjęcia pracy kończą się fiaskiem, a Marta popada w coraz większe ubóstwo.

189 *Izdebka* – zdrobnienie od „izba" – mały pokoik, skromne, często biedne pomieszczenie mieszkalne.
190 *Kareta* – luksusowy powóz konny, symbol bogactwa i wyższych sfer.
191 *Bruk* – kamienna nawierzchnia ulicy, często wilgotna, zimna – symbol trudnych, surowych warunków.
192 *Przytułek* – schronienie, miejsce dające opiekę, ale zwykle biedne i prowizoryczne; schronisko.

Orzeszkowa podejmuje w niej istotną problematykę społeczną, koncentrując się na sytuacji kobiet w drugiej połowie XIX wieku – zwłaszcza ich sprowadzania do ról żon, matek i opiekunek domowego ogniska. Po klęsce powstania styczniowego wiele z nich zostało bez środków do życia – jako wdowy nie miały możliwości podjęcia pracy, ponieważ nie posiadały wykształcenia ani praktycznych kwalifikacji. Kształcone były w duchu konwenansu: uczono je języka francuskiego, gry na instrumentach czy rysunku, co miało podnosić ich wartość towarzyską, nie zawodową.

Zadanie 1. Proszę – zgodnie z przykładem – połączyć słowa z kolumny I z ich definicjami z kolumny II. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

I	II
0. pozór	**A.** coś, co może być mylące lub nieprawdziwe
1. świadectwo	**B.** mający dużą wiedzę i doświadczenie w jakiejś dziedzinie
2. posada	**C.** dokument potwierdzający wiedzę lub ukończenie szkoły
3. trudnić się	**D.** stanowisko pracy, zatrudnienie
4. biegły	**E.** wykonywać jakąś pracę, zajmować się czymś zawodowo

0.	1.	2.	3.	4.
A				

Zadanie 2. Proszę wypisać, które elementy CV (*curriculum vitae*) są wymagane (obowiązkowe).

Zadanie 3. Proszę przeczytać fragment *Marty*, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Eliza Orzeszkowa
Marta

BIURO INFORMACYJNE DLA NAUCZYCIELI I NAUCZYCIELEK LUDWIKI ŻMIŃSKIEJ

[...] W pokoju znajdowały się trzy osoby, z których jedna powstała na spotkanie Marty. Była to kobieta średniego wieku, z włosami niepewnego koloru, gładko przyczesanymi pod kształtnym białym czepeczkiem[193], z postawą trochę sztywną[194]. Twarz jej, dość regularnych rysów, nie nosiła na sobie żadnej wyraźnej cechy i tak jak popielata[195] suknia, pozbawiona wszelkich ozdób i rzędem monotonnych guzików spięta na piersi, nie raziła[196] niczym i niczym nie pociągała. Była to postać od stóp do głowy obleczona[197] w wyraz urzędowości; [...] Salonik ten miał tylko pozór saloniku; w gruncie był miejscem handlu takim, jakim bywają wszelkie inne miejsca handlu; właścicielka jego ofiarowywała porady swe, wskazówki, stosunki tym, którzy ich od niej żądali, w zamian wzajemnej usługi tłumaczącej się monetą. Był to także czyściec[198], przez który przechodziły dusze ludzkie, wstępując zeń[199] w niebo zdobytej pracy lub zstępując w piekło przymusowego bezrobocia.

[...] Tu, na pierwszej zaraz stacji nieznanej tej drogi, zaczynała domyślać się rzeczy strasznych, niemniej jednak nie drżała, upewniała siebie w myśli, że ją, kobietę młodą i zdrową, starannie[200] kiedyś wychowywaną przez najlepszych rodziców, ją, towarzyszkę człowieka rozsądnego i umysłową pracą zarabiającego sobie na życie, spotkać nie może los podobny temu, jaki spotkał tę biedną, smutną dziewczynę,

[193] *Czepek* – nakrycie głowy, wykonane przeważnie z miękkiego materiału.

[194] *Sztywny* – 1. tak mało giętki, że utrzymuje swoją formę, nie ugina się ani nie odkształca w inny sposób; 2. zachowujący się niespontanicznie, często w sposób skrępowany.

[195] *Popielaty* – jasnoszary.

[196] *Razić* – drażnić lub rzucać się w oczy.

[197] *Obleczony* – ubrany.

[198] *Czyściec* – miejsce pokuty dusz po śmierci; przenośnie: stan cierpienia, oczyszczenia.

[199] *Zeń* – z niego.

[200] *Starannie* – dokładnie, z uwagą.

którą spotkała na wschodach, i tę stokroć nieszczęśliwszą jeszcze staruszkę, która odeszła przed chwilą z dwoma strumieniami łez opływającymi zmarszczone policzki. [...]

Ludwika Żmińska zaczęła od pytania, od którego zwyczajnie znać zaczynała rozmowy ze zjawiającymi się kandydatkami na nauczycielskie posady:

– Pani trudniłaś się już nauczycielstwem?

– Nie, pani; jestem wdową po urzędniku zmarłym przed kilku dniami. Teraz dopiero po raz pierwszy pragnę rozpocząć zawód nauczycielki.

– A! Więc posiadasz pani może świadectwo ukończenia którego z wyższych naukowych zakładów[201]?

– Nie, pani; wychowałam się w domu.

Słowa te dwie kobiety zamieniały ze sobą po francusku. Marta wyrażała się w języku tym poprawnie i z łatwością, wymowa jej nie była jak najdoskonalsza, ale nie raziła żadnymi osobliwszymi[202] uchybieniami[203].

– Jakichże przedmiotów pani możesz i życzysz sobie udzielać?

Marta nie zaraz odpowiedziała. Rzecz dziwna, przyszła tu z zamiarem wyjednania[204] dla siebie miejsca nauczycielki, ale nie wiedziała dobrze, czego właściwie nauczać mogła i chciała. Nie była przyzwyczajona do rachowania się[205] z posiadanymi zasobami[206] umysłu, wiedziała tylko o tym, że to, co umiała, było zupełnie wystarczającym dla kobiety zostającej w tych położeniach, w jakich ona zostawała, dla córki szlacheckiej, dla żony urzędnika. Nie czas jednak był namyślać się długo; pamięci Marty nasunęły się naturalnie te przedmioty, nad którymi w dzieciństwie pracowała najwięcej, które stanowiły tło ukształcenia jej i jej rówieśnic[207].

– Mogłabym dawać lekcje muzyki i francuskiego języka – rzekła.

---

201 *Zakład naukowy* – instytucja edukacyjna, szkoła.

202 *Osobliwszy* – dziwniejszy, bardziej niezwykły.

203 *Uchybienie* – błąd, niedociągnięcie.

204 *Wyjednanie* – uzyskanie, wyproszenie czegoś.

205 *Rachowanie* – liczenie.

206 *Zasoby* – środki, majątek.

207 *Rówieśnica* – kobieta w tym samym wieku.

– Co do drugiego – odparła gospodyni domu – uważam, iż pani posiadasz wymowę francuską dość biegłą i poprawną, a chociaż nie jest ona jeszcze wszystkim, czego potrzeba dla możności nauczania, to jednak pewna jestem, iż pani i gramatyka, i pisownia, i może nieco piśmiennictwo francuskie obcymi nie są... Co do muzyki... racz[208] pani przebaczyć... ale muszę znać stopień artystycznego jej wykształcenia, ażeby znaleźć sposób odpowiedniego dlań[209] zużytkowania.

Na blade policzki Marty wystąpiły rumieńce. Wychowała się w domu, nie zdawała nigdy egzaminów żadnych przed nikim, nie produkowała się nawet przed światem, bo w kilka miesięcy po ślubie, zamknąwszy kupiony jej przez męża fortepian, otwierała go zaledwie parę razy, i to wtedy zawsze, kiedy gry jej słuchały tylko cztery ściany ładnego jej saloniku i drobniutkie uszki Janci, skaczącej na kolanach piastunki[210] w takt muzyki matczynej. [...]

Marta zaczęła grać. Grała *la Prière d'une Vierge*. [...] Wąskie brwi Ludwiki Żmińskiej zsunęły[211] się bardzo nieznacznie, przez co jednak fizjonomia[212] jej stała się więcej jeszcze chłodna i surowa, jak była wprzódy[213]. Marta czuła sama, że gra źle. Nie rozumiała już dziś tej wiązanki[214] czułych tonów, która niegdyś wydawała się jej melodią anielską; palce jej utraciły wprawę i plątały się[215] po klawiszach, nie zawsze na właściwe trafiając, myliła się w pasażach[216], cisnęła zbytecznie pedał[217], opuszczała całe takty, zatrzymywała się i szukała po klawiaturze[218] drogi, którą gubiła.

[...] Marta wstała od fortepianu. Rumieńce jej, lekkie wprzódy, przemieniły się teraz w purpurowe[219] plamy, oczy błyszczały połyskiem silnego wzruszenia. Stało się!

[208] *Racz* – uprzejma prośba: proszę, zechciej.

[209] *Dlań* – dla niego.

[210] *Piastunka* – opiekunka dzieci, niania.

[211] *Zsunąć się* – zbliżyć do siebie.

[212] *Fizjonomia* – wyraz twarzy, wygląd.

[213] *Wprzódy* – najpierw, wcześniej.

[214] *Wiązanka* – ciąg melodii lub tonów złożonych w jedną całość.

[215] *Plątać się* – kręcić się bezładnie, przeszkadzać.

[216] *Pasaż* – techniczny fragment utworu, często wymagający precyzji i szybkości; pomylić się w pasażu znaczy: zagrać złą nutę lub w złym rytmie w takim fragmencie.

[217] *Pedał* – część fortepianu naciskana nogą.

[218] *Klawiatura* – zespół klawiszy (np. w instrumencie muzycznym).

[219] *Purpurowy* – czerwono-fioletowy, intensywnie czerwony.

Z dłoni jej wypadło jedno z narządzi, na jakie rachowała, jedna z nici mogących prowadzić ją ku zarobkowi urwała się stanowczo. [...]

– Nie miałam nigdy talentu do muzyki – zaczęła głosem dość cichym, ale nie stłumionym[220] i nie drżącym – uczyłam się jej przecież przez lat dziewięć, ale do czego się nie ma zdolności, to zapomina się łatwo. Przy tym przez pięć lat po zamążpójściu nie grywałam wcale. [...] Pani! – ozwała się głośno. – Rada byłabym otrzymać stałą jaką posadę.

Żmińska namyślała się chwilę.

– Nie jest to zupełnie niepodobne, ale nie jest także i łatwe, a do tego wątpię, aby dla pani było korzystne. Spodziewam się, iż pani uznasz, że w stosunkach[221] z osobami udającymi się do mnie otwartość jest moim obowiązkiem. Z francuszczyzną pani niezłą, ale niezupełnie paryską, z małym, żadnym prawie ukształceniem muzykalnym mogłabyś pani zostać nauczycielką tylko na początki.

– Co znaczy? – z bijącym sercem zapytała Marta.

– Co znaczy, że otrzymywałabyś pani 600, 800, najwyżej 1000 złotych rocznie.

Marta nie namyślała się ani chwili.

– Zgodziłabym się na tę zapłatę – rzekła – gdyby przyjęto mię wraz z małą moją córeczką.

Oczy Ludwiki Żmińskiej, wyrażające przed chwilą nadzieję budzący namysł, ochłodły.

– A! – wymówiła. – Pani nie jesteś więc sama, masz dziecko...

– Czteroletnią dziewczynkę, łagodną, spokojną, która nikomu nie wyrządziłaby nigdy przykrości żadnej...

– Wierzę – rzekła Żmińska – a jednak nie mogę udzielić pani najmniejszej nadziei otrzymania miejsca wraz z dzieckiem. [...] Po ustach surowej właścicielki biura po raz pierwszy w ciągu rozmowy przewinął się[222] uśmiech, a zimne jej oczy spojrzały w twarz Marty z wyrazem, który zdawał się mówić: „Jak to! Nie wiedziałaś więc o tym? Skądże przybywasz?" [...].

220 *Stłumiony* – przyciszony, powściągnięty.

221 *Stosunki* – warunki, relacje społeczne.

222 *Przewinąć się* – przemknąć, szybko przejść.

– Skoro więc nie mogę mieć nadziei otrzymania posady stałej, racz pani dostarczyć mi lekcji prywatnych...

– Lekcji francuskiego języka? – wtrąciła gospodyni domu.

– Tak, pani, i innych przedmiotów także, jak na przykład geografii, historii powszechnej, historii literatury polskiej... Uczyłam się kiedyś tego wszystkiego, potem czytywałam, niezbyt wiele wprawdzie, zawsze jednak trochę czytywałam. Pracując nad sobą dopełniłabym moich wiadomości...

– Na nic by się to pani nie przydało – przerwała Żmińska.

– Jak to, pani?

– Tak, bo ani ja, ani żadna z właścicielek biur informacyjnych nie mogłybyśmy sumiennie[223] przyrzekać pani lekcji wspomnianych przez panią nauk...

Marta szeroko otwartymi oczami spoglądała na mówiącą kobietę; ta po krótkiej chwili przestanku dodała:

– Ponieważ zajmują się nimi wyłącznie prawie mężczyźni.

– Mężczyźni – wyjąkała[224] Marta. – Dlaczego wyłącznie mężczyźni?

Żmińska podniosła na młodą kobietę oczy, które mówiły znowu:

„Skądże przybywasz?"

Głośno zaś rzekła:

– Dlatego zapewne, że mężczyźni są mężczyznami.

Źródło: Eliza Orzeszkowa: *Marta*. Warszawa 1953, s. 66–82.

0. Ludwika Żmińska przywitała Martę serdecznie. TAK/NIE

1. Marta ukończyła wyższą uczelnię i posiadała dyplom. TAK/NIE

2. Marta wcześniej nigdy nie pracowała zawodowo. TAK/NIE

3. W trakcie rozmowy Marta płynnie mówiła po francusku. TAK/NIE

4. Marta zagrała na fortepianie bardzo dobrze, wzbudzając podziw. TAK/NIE

5. Ludwika Żmińska odmówiła znalezienia pracy Marcie, bo ta miała dziecko. TAK/NIE

[223] *Sumiennie* – rzetelnie, uczciwie, z obowiązkiem.

[224] *Wyjąkać* – powiedzieć coś z trudem, powtarzając sylaby.

6. Marta była pewna, że może uczyć geografii i historii. TAK/NIE
7. Większość przedmiotów humanistycznych wykładali mężczyźni. TAK/NIE

Zadanie 4. Proszę jeszcze raz przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie są pierwsze wrażenia Marty po wejściu do biura Ludwiki Żmińskiej?
2. Co Marta proponuje jako swoje kwalifikacje zawodowe?
3. Dlaczego Marta, mimo dziewięciu lat nauki, nie potrafiła przekonać do siebie jako nauczycielka muzyki?
4. W których momentach Marta traciła pewność siebie – jakie były tego przyczyny?
5. Dlaczego Marta nie była przygotowana do samodzielnego życia po śmierci męża?
6. Czy Marta miała jakiekolwiek szanse, aby zmienić zdanie pani Żmińskiej?

Zadanie 5. Proszę uzupełnić tabelę, odwołując się do fragmentu powieści. Proszę opisać każdą z postaci, a także ocenić ich postawy i decyzje.

postać	cechy zewnętrzne	cechy charakteru	motywacje i wartości	ocena postawy i decyzji
pani Żmińska				
Marta				

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jak można ocenić postawę Ludwiki Żmińskiej w kontekście warunków społecznych drugiej połowy XIX wieku? Czy potraktowała Martę sprawiedliwie?
2. Co mówi ten fragment o barierach, z jakimi mierzyły się kobiety pragnące samodzielności?

3. Czym powinno być dobre wykształcenie? Czy wykształcenie przygotowuje nas do życia i pracy?
4. Jak wyglądała rola „biura informacyjnego"? Czy przypomina współczesne urzędy pracy?
5. Jakie emocje budzi los Marty? Co najbardziej porusza w tej scenie?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę dokończyć zdania.

1. Aby móc pracować jako nauczycielka w czasach Marty, trzeba było .....
2. Marta mogłaby być dobrą nauczycielką, ponieważ ..... / Marta nie mogłaby być dobrą nauczycielką, ponieważ .....
3. Brak spójnych zasad zatrudniania nauczycieli świadczył o tym, że .....
4. Marta nie mogła uczyć historii lub literatury, nawet jeśli sama dużo czytała, ponieważ .....
5. Zdanie pani Żmińskiej: „Dlatego zapewne, że mężczyźni są mężczyznami" pokazuje, że .....

Zadanie 2. Proszę napisać list Marty do przyjaciółki, w którym opowiada ona o swoich obawach, nadziejach i rozczarowaniach związanych z próbą znalezienia pracy jako nauczycielka (170 słów).

Ku pokrzepieniu serc – Henryk Sienkiewicz

WARTO WIEDZIEĆ

Henryk Sienkiewicz

Urodził się 5 maja 1846 roku w Woli Okrzejskiej, zmarł 15 listopada 1916 roku w Vevey, w Szwajcarii. Polski powieściopisarz, publicysta i działacz społeczny. Laureat literackiej Nagrody Nobla w 1905 roku za całokształt twórczości.

Autor takich dzieł, jak: *Ogniem i mieczem*, *Potop*, *Pan Wołodyjowski*, *Krzyżacy* (1900), *W pustyni i w puszczy*, *Janko Muzykant*.

Studiował w Szkole Głównej i na Uniwersytecie Warszawskim, jednak żadnego kierunku nie ukończył. Pisał felietony (często pod pseudonimem „Litwos"), pracował jako korespondent w USA (1876–1878), dużo podróżował (m.in. do Konstantynopola, Aten i Zanzibaru).

Angażował się społecznie: założył sanatorium dla dzieci chorych na gruźlicę w Bystrem, wspierał młodych twórców (jego stypendium otrzymywali m.in. Wyspiański, Konopnicka i Tetmajer). W czasie I wojny światowej, mieszkając w Szwajcarii, organizował pomoc dla ofiar wojny w Polsce.

Z inicjatywy rodaków w 1900 roku, na 25-lecie jego pracy pisarskiej, zakupiono dla niego dworek w Oblęgorku – był to wyraz narodowej wdzięczności i uznania dla pisarza.

Na podstawie: *Henryk Adam Sienkiewicz.* W: *Internetowy polski słownik biograficzny*. Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny. https://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/henryk-adam-sienkiewicz-1846-1916-pisarz-publicysta [dostęp: 26.10.2025].

Zadanie 1. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

„Ku pokrzepieniu serc"

Trylogia autorstwa Henryka Sienkiewicza (1846–1916) to zbiór trzech powieści historycznych, ukazujących burzliwy okres w dziejach Rzeczypospolitej. Na cykl składają się:

1. *Ogniem i mieczem* (1884) – opowieść oparta na wydarzeniach powstania Chmielnickiego, czyli buntu Kozaków i ludności ruskiej (obecnie ukraińskiej) przeciwko panowaniu Rzeczypospolitej;
2. *Potop* (1886) – fabuła toczy się w czasie potopu szwedzkiego, czyli inwazji na ziemie polskie w latach 1655–1660;
3. *Pan Wołodyjowski* (1888) – powieść o czasach wojen Rzeczypospolitej z Turcją w latach 1668–1673.

Całość obejmuje 25 lat nieustannych wojen, które stanowią tło dla losów fikcyjnych bohaterów. Wśród nich są postacie przewijające się przez wszystkie tomy – jak Onufry Zagłoba i Michał Wołodyjowski – oraz bohaterowie poszczególnych części, np. Jan Skrzetuski i Helena Kurcewiczówna (*Ogniem i mieczem*), Andrzej Kmicic i Oleńka Billewiczówna (*Potop*) czy Barbara Wołodyjowska (*Pan Wołodyjowski*). Wszystkie powieści łączy dynamiczna akcja, w której przeplatają się wątki miłosne, efektowne bitwy, pojedynki i zwroty akcji, przedstawione z humorem i literackim talentem.

Po klęsce powstania styczniowego wielu Polaków traciło nadzieję na odzyskanie niepodległości. W tej sytuacji Henryk Sienkiewicz postanowił stworzyć dzieło „ku pokrzepieniu serc", które ukazywałoby dawną chwałę Rzeczypospolitej, bohaterstwo jej żołnierzy i niezłomność ducha narodowego. Poprzez barwne postacie, patriotyzm, walkę o wolność i miłość do ojczyzny Trylogia miała budować dumę z polskiej historii, wzmacniać więź z tradycją i przywracać wiarę w przyszłe odrodzenie Polski.

Popularność dzieła utrwaliły ekranizacje filmowe w reżyserii Jerzego Hoffmana, które – podobnie jak same powieści – cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem do dziś.

Na podstawie: Julian Krzyżanowski: *Bohater Trylogii*. „Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza" 1966, nr 1, s. 5–11.

0. Trylogia powstała w:

a) XVIII wieku

b) XIX i XX wieku

c) XIX wieku

d) XX wieku

1. Która powieść z Trylogii opisuje powstanie Chmielnickiego?

a) *Potop*

b) *Krzyżacy*

c) *Ogniem i mieczem*

d) *Pan Wołodyjowski*

2. Akcja *Potopu* rozgrywa się w czasie:

a) wojen z Turcją

b) powstania listopadowego

c) powstania Chmielnickiego

d) potopu szwedzkiego

3. Główna bohaterka *Potopu* to:

a) Barbara Wołodyjowska

b) Helena Kurcewiczówna

c) Aleksandra Billewiczówna

d) Anna Danuta

4. Która postać pojawia się we wszystkich częściach Trylogii?

a) Andrzej Kmicic

b) Michał Wołodyjowski

c) Jan Skrzetuski

d) Barbara Wołodyjowska

5. W jakim celu Henryk Sienkiewicz napisał Trylogię w okresie zaborów?

a) by zachęcić Polaków do konfliktów zbrojnych

b) by wzruszyć i pobudzić emocje Polaków

c) by przekazywać informacje o wydarzeniach historycznych

d) by podnieść na duchu Polaków

Zadanie 2. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Co może dziś pokrzepiać serca? Co podtrzymuje na duchu ludzi w trudnych czasach?
2. Czy literatura może wpływać na nasze emocje i poczucie tożsamości narodowej? Jak?
3. Jakie cechy powinna mieć postać literacka, by budzić podziw i inspirować?
4. Czy bohaterowie narodowi muszą być idealni?

Potop

Zadanie 1. Proszę przeczytać poniższe informacje, a następnie na ich podstawie napisać notatkę.

WARTO WIEDZIEĆ

W 1655 roku, w którym rozpoczyna się akcja *Potopu*, Rzeczpospolita była na skraju upadku militarnego i politycznego. Toczyły się konflikty na kilku frontach – z Kozakami, Moskwą i Szwecją. To właśnie w 1655 roku rozpoczął się najazd szwedzki, zwany potopem szwedzkim, który pogrążył kraj w chaosie i doprowadził do wielu zdrad i upadku autorytetu państwa.

Na podstawie: *Wojna północna 1655–60, druga wojna północna.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/wojna-polnocna;3997502.html [dostęp: 26.10.2025].

Żmudź – (lit. Žemaitija) 1. północno-zachodnia część Litwy; 2. historyczna kraina leżąca w północno-zachodniej części Wielkiego Księstwa Litewskiego. Po unii polsko-litewskiej stała się częścią Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Na podstawie: *Żmudź.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Zmudz;4003034.html [dostęp: 26.10.2025].

Smoleńsk – 1. miasto nad Dnieprem, dziś w zachodniej Rosji; 2. miasto na wschodnich krańcach dawnej Litwy. W XVI–XVII wieku był ważnym punktem strategicznym, obiektem wielu wojen polsko-moskiewskich. Ostatecznie został utracony przez Rzeczpospolitą w 1654 roku.

Na podstawie: *Smoleńsk.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Smolensk;3976805.html [dostęp: 26.10.2025].

Bitwa pod Beresteczkiem (1651) – była jednym z największych starć XVII wieku – polsko-litewska armia pokonała siły kozacko-tatarskie. Zwycięstwo to było źródłem ogromnej dumy narodowej i często służyło w literaturze jako symbol świetności dawnej Rzeczypospolitej.

Na podstawie: *Beresteczko.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Beresteczko;3876210.html [dostęp: 26.10.2025].

Powieść historyczna – powieść, w której świat przedstawiony umieszczony został w epoce traktowanej przez twórcę i jego odbiorców nie jako epoka współczesna, ale jako w zasadzie zamknięty okres dziejów. W przeciwieństwie do dawnego romansu historycznego, w którym historia stanowiła jedynie niezobowiązujące tło dla rozlicznych przygód bohaterów, powieść historyczna dąży na ogół do respektowania prawdy historycznej, zmierzając do oddania charakterystycznych właściwości epoki i jej problemów. Obok postaci znanych z dziejów występują z reguły postacie fikcyjne, ich losy wkomponowane są w tok wydarzeń historycznych [...]. Częstym zjawiskiem są rozwiązania kompromisowe, wyrażające się we wprowadzaniu elementów dawnej mowy (słownikowych bądź składniowych) w język współczesny.

Źródło: Michał Głowiński: *Powieść historyczna.* W: *Słownik terminów literackich.* Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 384.

Potop (rozdział I)

Zadanie 1. Proszę przeczytać fragment I rozdziału *Potopu*, a następnie wykonać zadania.

Henryk Sienkiewicz
Potop

Rozdział I

Przyszedł nowy rok 1655. Styczeń był mroźny, ale suchy; zima tęga[225] przykryła Żmudź świętą grubym na łokieć białym kożuchem [...]. Pewnego wieczora siedziała

[225] *Tęgi* – silny, mocny, dotkliwy.

panna Aleksandra w izbie czeladnej wraz z dziewczętami dworskimi. [...] Panna Aleksandra wraz z krewną swą panną Kulwiecówną siedziały w pośrodku, a dziewczęta po bokach na ławach; wszystkie kądziel przędły[226]. [...] [Aleksandra] Była to urodziwa panna o płowych włosach, bladawej cerze i delikatnych rysach. Miała piękność białego kwiatu. Żałobna suknia dodawała jej powagi. Siedząc przed tym kominem, była tak w myślach pogrążona jak w śnie; zapewne nad dolą własną rozmyślała, gdyż losy jej były w zawieszeniu.

Testament przeznaczał ją na żonę człowieka, którego nie widziała od lat dziesięciu, a że dobiegała dopiero dwudziestu, więc pozostało jej tylko niejasne wspomnienie dziecinne jakiegoś burzliwego wyrostka[227], który za czasu swego pobytu z ojcem w Wodoktach[228] więcej z rusznicą[229] po bagnach latał, niż na nią patrzył.

„Gdzie on jest i jaki on jest teraz?" – oto pytania, które cisnęły się na myśl poważnej pannie.

[...] Otóż, wedle tych opowiadań, miał to być „wielkiej fantazji kawaler, choć gorączka okrutny". Po owym układzie o małżeństwo dzieci, zawartym między starym Billewiczem a Kmicicem ojcem, miał ów kawaler przyjechać zaraz do Wodoktów akomodować się[230] pannie; tymczasem wybuchła wielka wojna i kawaler zamiast do panny pociągnął na pola beresteckie. Tam postrzelon, leczył się w domu; potem ojca schorzałego i bliskiego śmierci pilnował; potem znów była wojna – i tak zeszły owe cztery lata. Teraz od śmierci starego pułkownika upłynął już kawał czasu, a o Kmicicu słuch przepadł. [...]

Więc niepokój ogarniał ją, czasem luby, a czasem przykry, i dusza jej ciągle zadawała sobie pytania, na które nie było odpowiedzi, a raczej dopiero miała nadejść z pól dalekich. W owych czasach układy rodzicielskie o małżeństwo dzieci bywały rzeczą zwykłą, a dzieci, choćby po śmierci rodziców, związane pod błogosławieństwem[231] dotrzymywały najczęściej układu. W samym więc zaswataniu jej nie

[226] *Prząść* – wykonywać nić z włókien na kołowrotku.
[227] *Wyrostek* – młodzieniec, chłopak w okresie dorastania.
[228] *Wodokty* – nazwa własna, fikcyjna miejscowość na Żmudzi; majątek Billewiczów.
[229] *Rusznica* – dawna strzelba, broń palna używana w XVII wieku.
[230] *Akomodować się* – zabiegać o czyjeś względy.
[231] *Błogosławieństwo* – zgoda i wsparcie duchowe (zwłaszcza rodziców).

widziała panienka nic nadzwyczajnego, ale że dobra wola nie zawsze z obowiązkiem chodzi w parze, więc i ta troska obciążyła płową główkę panny: „Czy on mnie pokocha?" I potem już stado[232] myśli opadło ją, jak stado ptastwa opada drzewa samotnie na rozległych polach stojące: „Ktoś ty jest? Jakiś jest? Żyw chodzisz po świecie? Czy może już gdzie tam poległeś?... Dalekoś ty? Czy blisko?..." [...] „Bywaj, junaku[233]! Bo nie masz nic gorszego w świecie nad oczekiwanie!".

Wtem, jakby w odpowiedź wołaniu, z zewnątrz, właśnie z owych śnieżnych dalekości nocą pokrytych, doszedł głos dzwonka. [...]

– Obacz, kto przyjechał – rzekła panna Kulwiecówna do obracającego żarna Żmudzina[234]. [...]

– Panas Kmitas.

– A słowo stało się ciałem[235]! – wykrzyknęła panna Kulwiecówna. [...]

Panna Aleksandra wstała także; serce jej biło jak młotem, na twarz występowały rumieńce[236], a po nich bladość; ale odwróciła się umyślnie od komina[237], żeby wzruszenia nie okazać.

Wtem we drzwiach pojawiła się wyniosła jakaś postać w szubie[238] i czapce futrzanej na głowie. Młody mężczyzna postąpił[239] na środek izby i spytał dźwięcznym głosem, nie zdejmując czapki:

– Hej! A gdzie to wasza panna?

– Jestem – odpowiedziała dość pewnym głosem Billewiczówna.

Usłyszawszy to, przybyły zdjął czapkę, rzucił ją na ziemię i skłoniwszy się rzekł:

– Jam jest Andrzej Kmicic.

Oczy panny Aleksandry spoczęły błyskawicą na twarzy Kmicica, a potem znów wbiły się w ziemię; przez ten czas jednak zdołała panienka dojrzeć

[232] *Stado* – duża grupa.

[233] *Junak* – młody, odważny mężczyzna; śmiałek.

[234] *Żmudzin* – mieszkaniec Żmudzi.

[235] *Słowo ciałem się stało* – zwrot pochodzi z Biblii, a dokładnie z Ewangelii według św. Jana (J 1,14); tu: spełniła się zapowiedź lub przeczucie.

[236] *Rumieniec* – czerwone zabarwienie policzków (np. ze wstydu, emocji).

[237] *Kominek* – miejsce w domu, w którym pali się ogień; zwykle ma ozdobny wygląd.

[238] *Szuba* – długa futrzana odzież wierzchnia, kożuch.

[239] *Postąpić* – wykonać krok, podejść.

płową[240] jak żyto, mocno podgoloną czuprynę[241], smagłą[242] cerę, siwe oczy bystro przed się[243] patrzące, ciemny wąs i twarz młodą, orlikowatą[244], a wesołą i junacką[245].

On się zaś w bok ujął[246] lewą ręką, prawą do wąsa podniósł i tak mówił:

– Jeszczem w Lubiczu nie był, jeno[247] tu ptakiem śpieszyłem do nóg panny łowczanki[248] się pokłonić. Prosto z obozu mnie tu wiatr przywiał, daj Boże, szczęśliwy. [...]

– To waćpan[249] jeszcze swojego Lubicza nie widział?

– Czas na to będzie. Tu pierwsze służby[250] i droższy legat[251], który naprzód chciałbym odziedziczyć. Jeno mi się waćpanna[252] tak od komina odwracasz, żem[253] dotąd i w oczy spojrzeć nie mógł. Ot tak! Odwróć się waćpanna, a ja od komina zajdę! – Ot – tak!

To rzekłszy, śmiały żołnierz chwycił nie spodziewającą się takiego postępku Oleńkę za ręce i ku ognisku odwrócił, tak nią jak frygą[254] zakręciwszy. [...]

– Jak mi Bóg miły, rarytet[255]! Dam na sto mszy po moim dobrodzieju[256], że mi cię zapisał. Kiedy ślub?

– Jeszcze nieprędko, jeszczem nie waćpana – odrzekła Oleńka.

– Ale będziesz, choćbym ten dom miał podpalić! [...]

– Dobrze nieboszczyk[257] dziaduś mi powiadał, żeś waćpan gorączka.

---

240 *Płowy* – jasny, jasnorudy.

241 *Czupryna* – gęste włosy na głowie.

242 *Smagły* – ciemny, opalony (o cerze).

243 *Przed się* – archaiczne: przed siebie.

244 *Orlikowaty* – o rysach przypominających orła, drapieżnych, szlachetnych.

245 *Junacki* – młodzieńczy, odważny, zuchwały.

246 *Ująć się w bok* – przyjąć jakąś pozę, wziąć się pod bok.

247 *Jeno* – tylko, wyłącznie (archaizm).

248 *Łowczanka* – córka łowczego, tytuł dziedziczny w dawnej Polsce. Billewiczówna była córką łowczego koronnego.

249 *Waćpan* – dawna forma grzecznościowa: pan.

250 *Służba* – obowiązek, praca, zadanie.

251 *Legat* – spadek, zapis w testamencie.

252 *Waćpanna* – dawna forma grzecznościowa: panna.

253 *Żem* – że jestem (archaizm).

254 *Fryga* – bączek, zabawka kręcąca się wokół własnej osi.

255 *Rarytet* – coś wyjątkowego, rzadkiego, niezwykle cennego.

256 *Dobrodziej* – osoba, która wyświadczyła dobro, życzliwy darczyńca.

257 *Nieboszczyk* – zmarły.

– Tacy u nas wszyscy w Smoleńskiem, nie jak wasi Żmudzini. Raz-dwa! – I musi być, jak chcemy, a nie, to śmierć!

Oleńka uśmiechnęła się i rzekła już pewniejszym głosem, podnosząc na kawalera[258] oczy:

– Ej! To chyba Tatarzy u was mieszkają?

– Wszystko jedno! A waćpanna moją jesteś z woli rodziców i po sercu.

– Po sercu, to jeszcze nie wiem.

– Niechbyś nie była, to bym się nożem pchnął!

[...] Pan Andrzej nie zdejmował wzroku z Oleńki i oczy iskrzyły mu się coraz bardziej, na koniec rzekł:

– Są ludzie, którym majętność nad wszystko milsza, inni za zdobyczą[259] na wojnie gonią, inni się w koniach kochają, ale ja bym waćpanny za żadne skarby nie oddał! Dalibóg[260], im więcej patrzę, tym większa ochota do żeniaczki, żeby choć i jutro! Już tę brew to chyba waćpanna korkiem przypalonym malujesz?

– Słyszałam, że tak płoche[261] czynią, ale jam nie taka.

– A oczy jakoby z nieba! Od konfuzji[262] słów mnie brakuje.

– Nie bardzoś waćpan skonfundowany, gdy tak obcesem[263] na mnie nastajesz, aż mnie i dziwno.

– To też obyczaj nasz smoleński: do niewiast czy w ogień śmiało iść. Musisz, królowo, do tego przywyknąć[264], bo tak zawsze będzie.

– Musisz waćpan odwyknąć, bo nie może tak być. [...]

– „Kiedy kochasz, padaj do nóg" – ot tak!

To rzekłszy, pan Kmicic już był na kolanach, panienka zaś wołała, chowając nogi pod stołek:

---

258 *Kawaler* – młody mężczyzna, nieżonaty.

259 *Zdobycz* – to, co zostało zdobyte (np. w walce).

260 *Dalibóg* – doprawdy, przysięgam na Boga (archaizm).

261 *Płocha* – lekkomyślna, niepoważna (o kobiecie).

262 *Konfuzja* – zakłopotanie, zmieszanie.

263 *Obces* – bezceremonialność, zbytnia bezpośredniość.

264 *Przywyknąć* – przyzwyczaić się.

– Dla Boga! Tego w konwencie[265] nie uczyli! Daj waćpan spokój, bo się rozgniewam... i ciotka zaraz przyjdzie...

On zaś, klęcząc ciągle, podniósł głowę w górę i w oczy jej patrzył.

– A niech i cała chorągiew[266] ciotek nadciągnie, nie zaprę się ochoty!

– Wstańże waćpan.

– Już wstaję.

– Siadaj waćpan.

– Już siedzę.

– Zdrajca z waćpana, Judasz[267]!

– A nieprawda, bo jak całuję, to szczerze!... Chcesz się przekonać?

– Ani się waćpan waż[268]!

Panna Aleksandra śmiała się jednak, a od niego aż łuna biła młodości i wesołości.

[...] Wtem północ poczęła bić z wolna na wielkim gdańskim zegarze[269] w jadalnej izbie stojącym.

– Dla Boga! Czas! Czas! – zawołał Kmicic. – Nic tu już nie wskóram[270]! Miłujesz że mnie choć na obwinięcie palca?

– Kiedy indziej odpowiem. Przecie będziesz mnie waćpan odwiedzał?

– Co dzień! Chybaby się ziemia pode mną rozpadła. Niech mnie usieką[271]!...

To rzekłszy Kmicic wstał i wyszli oboje do sieni[272]. Sanki czekały już przed gankiem[273], więc ubrał się w szubę i żegnać ją począł, prosząc, by do komnat[274] wróciła, bo z ganku zimno leci.

[265] *Konwent* – klasztor lub zakon, miejsce nauki dziewcząt z dobrych domów.

[266] *Chorągiew* – jednostka wojskowa lub sztandar wojskowy.

[267] *Judasz* – symbol zdrajcy (od biblijnego Judasza).

[268] *Ważyć się* – ośmielić się, mieć odwagę.

[269] *Gdański zegar* – to wysoki, stojący zegar szafkowy, wytwarzany od XVII wieku przez gdańskich rzemieślników. Słynął z precyzyjnego mechanizmu, ozdobnej obudowy i wysokiej jakości wykonania. Był symbolem zamożności, prestiżu i kunsztu rzemieślniczego Gdańska, jednego z najważniejszych miast handlowych dawnej Rzeczypospolitej.

[270] *Wskórać* – osiągnąć coś, uzyskać.

[271] *Usiec* – zabić (bronią sieczną, np. szablą).

[272] *Sień* – przedsionek, korytarz wejściowy w dawnym domu.

[273] *Ganek* – zadaszone wejście do domu.

[274] *Komnata* – pokój w bogatym lub szlacheckim domu.

– Dobranoc, królowo miła – mówił – śpij smaczno, bo ja to chyba oka nie zmrużę, o twojej gładkości rozmyślając! [...]

– Z Bogiem! To rzekłszy, Oleńka cofnęła się, a pan Kmicic ruszył ku gankowi.

[...] [Oleńka] Z wolna wziąwszy świecę, przeszła do izby sypialnej i klękła do pacierzy[275]. Zaczynała je z pięć razy, nim wszystkie z należytą powagą odmówiła. Ale potem jej myśli jakby na skrzydłach pognały do tych sanek i do tej postaci w nich siedzącej... Bór[276] z jednej strony, bór z drugiej, w środku szeroka droga, a on sobie jedzie... Pan Andrzej! Tu Oleńce wydało się, że widzi jak na jawie[277] płową czuprynę, siwe oczy i śmiejące sią usta, w których błyszczały białe jak u młodego psiaka zęby. Trudno bowiem miała przed sobą zapierać poważna panna, że jej się okrutnie[278] podobał ów rozhukany kawaler. Zaniepokoił ją trochę, trochę przestraszył, ale jakże pociągnął zarazem właśnie tą fantazją, tą wesołą swobodą i szczerością. [...]

– Żołnierz jest, jakich dziaduś najwięcej miłował[279] [...]. Potem zaczęła się rozbierać, gdy drzwi skrzypnęły[280] i weszła ciotka Kulwiecówna ze świecą w ręku.

– Straszniescie długo siedzieli! – rzekła. – Nie chciałam młodym przeszkadzać, żebyście się sami pierwszym razem nagadali – Grzeczny wydaje się kawaler. A tobie jak się udał[281]? [...]

– Ciotuchna, aj, ciotuchna!

– Oho! – mruknęła[282] stara panna[283] podnosząc w górę oczy i świecę.

Źródło: Henryk Sienkiewicz: *Potop. Tom pierwszy*. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/potop.pdf [dostęp: 25.10.2025].

275 *Pacierz* – modlitwa katolicka (od łac. *Pater noster – Ojcze nasz*).
276 *Bór* – gęsty las.
277 *Jawa* – w rzeczywistości, nie we śnie.
278 *Okrutnie* – bardzo, niezwykle (wzmocnienie emocji).
279 *Miłować* – kochać (forma archaiczna).
280 *Skrzypnąć* – wydać skrzypiący dźwięk.
281 *Udać się* – spodobać się, wywrzeć dobre wrażenie.
282 *Mruknąć* – powiedzieć półgłosem, niewyraźnie.
283 *Stara panna* – niezamężna kobieta.

1. Proszę przeczytać poniższe fragmenty *Potopu* Henryka Sienkiewicza, a następnie wybrać prawidłową odpowiedź.

0) „Oczy panny Aleksandry spoczęły błyskawicą na twarzy Kmicica, a potem znów wbiły się w ziemię" oznacza, że:

a) Oleńka spojrzała z gniewem i wyraźną dezaprobatą na Kmicica.

b) jej spojrzenie było szybkie, nagłe i pełne emocji.

c) spojrzała uważnie i długo, by rozpoznać przybysza.

d) wzrok Oleńki był łagodny i spokojny, jak błysk światła.

1) „Jeszczem w Lubiczu nie był, jeno tu ptakiem śpieszyłem do nóg panny łowczanki się pokłonić" oznacza:

a) przybiegłem pieszo, omijając konie i drogę.

b) przyszedłem z gołębiem, by złożyć hołd narzeczonej.

c) przybyłem szybko i lekko, z wielkim pośpiechem i chęcią.

d) przyleciałem niespodziewanie.

2) „Prosto z obozu mnie tu wiatr przywiał, daj Boże, szczęśliwy" w wypowiedzi Kmicica oznacza:

a) nadzieję, że jego wizyta zakończy się powodzeniem.

b) prośbę o zdrowie po trudach wojny.

c) wątpliwość, czy dobrze trafił.

d) nadzieję, że opuszczenie obozu było dobrą decyzją.

3) „Dobrze nieboszczyk dziaduś mi powiadał, żeś waćpan gorączka" – gorączka w tym kontekście oznacza:

a) osobę często chorującą i osłabioną.

b) człowieka impulsywnego, porywczego, działającego bez namysłu.

c) kogoś, kto z trudem ukrywa swoje emocje.

d) osobę niezwykle rozważną i zamyśloną.

4) „Ej! To chyba Tatarzy u was mieszkają?" – co sugeruje Oleńka, używając porównania do Tatarów?

a) Uważa, że Smoleńszczyzna została najechana przez Tatarów.

b) Żartobliwie komentuje porywczość Kmicica i brak manier jak u stereotypowego Tatara.

c) Przypomina, że Tatarzy byli częstymi najeźdźcami w XVII wieku.

d) Uważa, że jego rodzina nie należy do szlachty.

5) Co sugeruje Kmicic, pytając Oleńkę: „Już tę brew to chyba waćpanna korkiem przypalonym malujesz?"?

a) Oleńka używa kosmetyków.

b) Wygląda jak kobieta starsza i doświadczona.

c) Używa sztuczek kosmetycznych, jak kobiety kokieteryjne lub uwodzące.

d) Jej brwi są nierówno przyciemnione i nieestetyczne.

6) Co chce podkreślić Oleńka, odpowiadając: „Słyszałam, że tak płoche czynią, ale jam nie taka"?

a) Pochodzi z biedniejszego domu niż inne panny.

b) Nie interesują jej nowe mody.

c) Nie zachowuje się lekkomyślnie jak inne panny.

d) Nie lubi być oceniana przez mężczyzn.

7) „A niech i cała chorągiew ciotek nadciągnie, nie zaprę się ochoty". Mówiąc to, Kmicic:

a) obawia się, że starsze kobiety mogą zakazać mu spotkań z Oleńką.

b) żartobliwie stwierdza, że nie zrezygnuje z uczucia mimo ewentualnej dezaprobaty otoczenia.

c) ma nadzieję, że ciotki pomogą mu przekonać Oleńkę do ślubu.

d) zastanawia się, czy powinien poprosić o zgodę rodzinę.

8) Co oznacza pytanie Kmicica: „Miłujeszże mnie choć na obwinięcie palca?"?

a) Pyta, czy Oleńka kocha go bardziej niż własne życie.

b) Prosi o symboliczny pierścionek zaręczynowy.

c) Chce wiedzieć, czy darzy go choćby najmniejszym uczuciem.

d) Sugeruje, że powinien owinąć ją wokół palca.

2. Proszę przeanalizować sposób przedstawienia Oleńki i Kmicica w przeczytanym fragmencie *Potopu*. Na podstawie opisu wyglądu bohaterów oraz ich zachowania proszę odpowiedzieć na pytania.

Aleksandra Billewiczówna

1) Jak wygląda Oleńka?
2) Co symbolizuje ten opis?
   (Na co może wskazywać porównanie do „białego kwiatu", żałobny strój, bladość?)
3) Czy jej zachowanie potwierdza ten obraz?
   (Jak okazuje emocje? Czy jej postawa współgra z wyglądem?)
4) Jak reaguje na przybycie Kmicica i jego śmiałość?
   (Czy łatwo okazuje emocje? Jak wyraża dystans lub aprobatę?)
5) Jak wpływa to na sposób, w jaki Kmicic ją traktuje?
   (Czy wzbudza jego podziw, chęć zaimponowania, prowokuje do śmiałości?)
6) Jaką rolę społeczną przypisano Oleńce?
   (Czy pełni ją z przekonaniem? Czy się jej poddaje, czy może ją przekształca?)
7) Jak się wobec tej roli zachowuje?
   (Czy podkreśla swoje wychowanie, obowiązek, wiarę, czy też wyraża własne zdanie?)
8) W jaki sposób Oleńka postrzega związek wynikający z testamentu?
   (Czy traktuje go jako obowiązek, wyzwanie, los, czy może coś więcej?)
9) Jakie wartości zdają się kształtować jej sposób myślenia i działania?
   (Na czym jej zależy? Co ją wzrusza, zawstydza, powstrzymuje?)

Andrzej Kmicic

1) Jak wygląda Kmicic?
2) Co symbolizuje jego wygląd i sposób wejścia?
   (Jaką rolę społeczną lub kulturową może odzwierciedlać?)
3) Czy jego zachowanie potwierdza ten obraz?
   (Jak mówi, jak się porusza, jak traktuje innych?)
4) Jak Kmicic rozumie relację między kobietą a mężczyzną?
   (Czy wyznaje jakieś konkretne wartości, czy może je łamie?)
5) Co można wyczytać z jego stosunku do narzeczeństwa „z testamentu"?
   (Czy traktuje to jako obowiązek, zabawę, zobowiązanie, szansę?)
6) Jakie cechy dominują w jego charakterze – i jakie z tego wynikają napięcia?
   (Czy widoczna jest sprzeczność między uczuciem a zachowaniem?)

7) Jakie wartości lub wzorce zachowań reprezentuje Kmicic jako Sarmata? (Czy odnosi się z szacunkiem do innych? Czy ceni wolność, honor, uczucia?)

3. Proszę wskazać, jakie elementy obyczajowości szlacheckiej widoczne są w scenie pierwszego spotkania Kmicica z Oleńką.
   1) Jak wygląda relacja między młodymi?
   2) Jakie zasady i konwenanse są przestrzegane, a jakie łamane?
   3) Jaką rolę odgrywa ciotka?
   4) Jak przedstawione są zwyczaje domowe, np. wspólne wieczory z czeladzią, zaręczyny z woli rodziców, rola kobiet i mężczyzn?

Zadanie 2. Proszę wyobrazić sobie, że jest Pani/Pan świadkiem pierwszego spotkania dwojga młodych ludzi: Oleńki oraz Andrzeja Kmicica. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie emocje budzi ta scena – co w niej zaskakuje, bawi, a co porusza?
2. Czy to spotkanie zapowiada zgodne małżeństwo, czy raczej konflikt charakterów?
3. Kto kogo będzie próbował zmienić – czy Oleńka Kmicica, czy Kmicic Oleńkę?
4. W jaki sposób scena ta ukazuje napięcie między uczuciem a obowiązkiem?

Potop (rozdział VII)

Zadanie 1. Proszę uzupełnić tabelę.

1. Słowa z ramki nazywające dźwięki proszę dopasować do ich definicji w tabeli.

rzężenie okrzyk szelest świst szmer
mruknięcie chrząknięcie szczęk

2. Proszę wypowiedzieć zbitki dźwiękowe podane w ramce, a następnie dopasować każdą onomatopeję do odpowiedniego słowa z tabeli.

fiii-sss-śśś szszszsz hej! mhm szu-szu ykhm
sz-cz-sz-cz trach (grrhhh... chrchrchr...)

słowo	definicja	onomatopeja (dźwięk)	sytuacja
	trudny, chrapliwy oddech, np. przy chorobie; o maszynach, pojazdach: wydawać nieprzyjemne, zgrzytliwe dźwięki		
	dźwięk powietrza przeciskającego się przez wąską szczelinę; dźwięk podobny do gwizdu, np. wiatr wiejący przez szparę w oknie		
	cichy szum poruszanych np. liści, kartek papieru, sztywnych tkanin		
	metaliczny odgłos zderzenia dwóch przedmiotów, np. metalowe sztućce zderzające się ze sobą		
	krótki, nieartykułowany dźwięk z krtani dla oczyszczenia gardła lub zwrócenia uwagi, np. osoba oczyszczająca gardło przed wystąpieniem publicznym		
	niewyraźny dźwięk, niezrozumiałe słowo wypowiadane z niechęcią, ze złością, np. uczeń ukarany niesprawiedliwie		
	delikatny, ledwo słyszalny odgłos rozmów lub wody, np. bardzo ciche rozmowy ludzi w bibliotece		
	gwałtowne, krótkie zawołanie wyrażające emocje, np. publiczność wyrażająca gwałtownie emocje po świetnym występie		

Zadanie 2. Proszę przeczytać zdania, a następnie na podstawie kontekstu wyjaśnić znaczenie wyróżnionego słowa.

0. Strażnik miał pilnować warty, ale postanowił odpocząć i całkowicie **zaniedbał** swoje obowiązki.
   zaniedbać – *...nie zrobić czegoś, co trzeba było zrobić...*
1. Wokół pojedynkujących się rycerzy szlachta zaczęła **zataczać krąg**, tworząc zamkniętą przestrzeń.
   zatoczyć krąg – .....
2. Musiał **mierzyć się** z silniejszym przeciwnikiem – nie tylko fizycznie, lecz także psychicznie.
   mierzyć się – .....
3. Na odgłos strzału wszyscy zaczęli **zrywać się** z miejsc.
   zrywać się – .....
4. Małe dziecko próbowało **wyrywać się** opiekunce, która trzymała je za rękę.
   wyrywać się – .....
5. Po wstrząsającej wiadomości długo nie mógł **dojść do siebie**.
   dojść do siebie – .....
6. Nie spodziewałam się zdrady po moim przyjacielu. Naprawdę **się** na nim **zawiodłam**.
   zawieść się – .....

Zadanie 3. Proszę zastanowić się, co dziś oznacza honor i jakie ma znaczenie w relacjach międzyludzkich. Proszę porównać, jak rozwiązywało się konflikty kiedyś i dziś – jak zmieniły się sposoby wyrażania gniewu, obrony dobrego imienia, walki o sprawiedliwość?

WARTO WIEDZIEĆ

Po pierwszym zauroczeniu pomiędzy Oleńką a Kmicicem powstają nieporozumienia. Wynikają one z porywczego charakteru Kmicica oraz konfliktów z sąsiadami Oleńki. Kmicic musi uciekać, po pewnym czasie powraca i porywa Oleńkę. Na jej ratunek przybywa Michał Wołodyjowski, a wtedy dochodzi do pojedynku.

Zadanie 4. Proszę przeczytać fragment rozdziału VII *Potopu*, a następnie wykonać zadania.

Henryk Sienkiewicz
Potop

Rozdział VII

Mały pułkownik[284] wysunął się naprzód.

– Jam jest – odrzekł.

– Ho! nie na wielkoluda waszmość wyglądasz – rzekł Kmicic czyniąc przymówkę[285] do wzrostu rycerza. – Spodziewałem się zacniejszą[286] figurę[287] znaleźć, choć ci to muszę przyznać, żeś widać żołnierz doświadczony.

– Nie mogę tego waści przyznać, boś straży zaniedbał. Jeśliś taki do szabli jak do komendy, to i nie będę miał roboty.

– Gdzie staniemy? – spytał żywo Kmicic.

– Tu... podwórzec równy jak stół.

– Zgoda! gotuj się na śmierć!

– Takiś waść pewien?

– Widać, żeś w Orszańskiem[288] nie bywał, skoro o tym wątpisz... Nie tylkom pewien, ale i żal mi waćpana, bom o tobie jako o sławnym żołnierzu słyszał. Dlatego ostatni raz mówię: zaniechaj[289] mnie! Nie znamy się... po co mamy sobie w drogę wchodzić? Czemu na mnie nastajesz[290]?... Dziewka[291] testamentem mi przynależy, jako i ta majętność, i Bóg widzi, swego tylko dochodzę... [...] Ale pan Wołodyjowski nie spieszył się i nie wydobywając jeszcze szabli, obejrzał się naokoło po niebie.

[284] *Pułkownik* – dowódca oddziału wojskowego w stopniu poniżej generała.

[285] *Czynić przymówkę* – robić aluzję, żartować w sposób złośliwy.

[286] *Zacny* – godny szacunku, uczciwy.

[287] *Figura* – potoczne określenie kogoś wyróżniającego się – znanej postaci, osoby wpływowej, charakterystycznej lub barwnej.

[288] *Orszańskie* – region wokół Orszy, miasta na wschodnich kresach dawnej Rzeczypospolitej; miejsce, z którego pochodził ród Kmiciców.

[289] *Zaniechać* – zaprzestać, odstąpić od czegoś.

[290] *Nastawać* – naciskać, żądać, nalegać.

[291] *Dziewka* – młoda kobieta, dziewczyna.

Światło już. Na wschodzie pierwsza złota i błękitna wstążka[292] rozciągnęła się świetlistym pasmem, na podwórzu jednak dość było jeszcze ciemno, zwłaszcza zaś przed domem mrok panował zupełny.

– Dobrze się dzień zaczyna – rzekł pan Wołodyjowski – ale słońce nieprędko jeszcze wejdzie. Może waść życzysz, żeby nam poświecili?

– Wszystko mi jedno.

[...] Tymczasem szlachta zatoczyła w milczeniu krąg naokół rycerzy; wszyscy podnieśli zapalone drzazgi[293] w górę, za nimi umieścili się inni, ciekawi i niespokojni; w środku przeciwnicy mierzyli się oczyma. Cisza uczyniła się okrutna[294], jeno węgielki spalone obsuwały się z szelestem na ziemię. Pan Wołodyjowski wesół był jak szczygieł[295] w pogodny ranek.

– Zaczynaj waść! – rzekł Kmicic.

Pierwszy szczęk ozwał się echem w sercach wszystkich patrzących; pan Wołodyjowski przyciął jakby z niechcenia[296], pan Kmicic odbił i przyciął z kolei, pan Wołodyjowski znów odbił. Suchy szczęk stawał się coraz szybszy. Wszyscy dech wstrzymali. Kmicic atakował z furią, pan Wołodyjowski zaś lewą rękę w tył założył i stał spokojnie, niedbale czyniąc ruchy bardzo małe, prawie nieznaczne; zdawało się, że chciał siebie tylko osłonić, a zarazem oszczędzić przeciwnika – czasem cofnął się o mały krok w tył, czasem postąpił naprzód – widocznie badał biegłość Kmicica. Tamten rozgrzewał się, ten był chłodny jak mistrz próbujący ucznia i coraz spokojniejszy; wreszcie, ku wielkiemu zdumieniu szlachty, przemówił:

– Pogawędzimy – rzekł – nie będzie nam się czas dłużył... Aha! to to orszańska[297] metoda?..., widać, tam sami musicie groch młócić[298], bo waćpan machasz jak

[292] *Wstążka* – pasmo światła przypominające kształtem tasiemkę.
[293] *Drzazga* – kawałek drewna; tu: płonący kawałek użyty jako pochodnia.
[294] *Okrutny* – bardzo silny, wzmocnione określenie; tu: „wielka cisza".
[295] *Szczygieł* – gatunek drobnego, wesołego ptaka.
[296] *Z niechcenia* – z braku wyraźnej chęci; dziś: „jakby od niechcenia".
[297] *Orszański* – pochodzący z Orszy.
[298] *Młócić* – wyrażenie potoczne, uderzać w coś bez ładu (bez techniki).

cepem[299]... Okrutnie się zmachasz[300]. Zaliś[301] to naprawdę w Orszańskiem najlepszy? [...] Uważaj waćpan na koniec szabli... Nie wyginaj tak dłoni, bo patrz, co się stanie... Podnieś!...

Ostatnie słowo wymówił pan Wołodyjowski dobitnie, jednocześnie zatoczył[302] półkole, dłoń i szablę pociągnął ku sobie i nim patrzący zrozumieli, co znaczy: „podnieś!" – już szabla Kmicica, jak wywleczona[303] igła z nitki, furknęła[304] nad głową pana Wołodyjowskiego i upadła mu za plecami; on zaś rzekł:

– To się nazywa: wyłuskiwać szablę.

Kmicic stał blady, z obłąkanymi[305] oczyma, chwiejący się, zdumiony nie mniej od szlachty laudańskiej[306]; mały pułkownik zaś usunął się w bok i ukazawszy na leżącą na ziemi szerpentynę[307] powtórzył po raz drugi: – Podnieś!

Przez chwilę zdawało się, że Kmicic rzuci się na niego z gołymi rękoma... [...]

Szmery głośne poczęły się zrywać w kole patrzących i koło ścieśniało[308] się coraz bardziej, a za nim uformowało się drugie, trzecie. Kozacy Kmicicowi utykali[309] głowy między ramiona szlachty, jakby całe życie w najlepszej z nią żyli zgodzie. Mimowolne okrzyki wyrywały się[310] z ust widzów; czasem rozlegał się wybuch niepohamowanego[311], nerwowego śmiechu, poznali wszyscy mistrza nad mistrzami.

Ten zaś bawił się okrutnie, jak kot z myszą – i pozornie coraz niedbalej robił szablą. Lewą rękę wysunął zza pleców i wsunął w kieszeń hajdawerów[312]. Kmicic

299 *Cep* – narzędzie do młócenia zboża; tu: metafora na nieporadny styl walki.
300 *Zmachać się* – zmęczyć się bardzo.
301 *Zaliś* – pytanie: czy ty jesteś? (archaizm).
302 *Zatoczyć* – wykonać okrężny ruch.
303 *Jak wywleczona igła z nitki* – wyjęta z trudem.
304 *Furknąć* – nagle i lekko przelecieć (np. o szabli w powietrzu).
305 *Obłąkany* – zszokowany lub szalony.
306 *Laudański* – pochodzący z Laudy, okolicy w Wielkim Księstwie Litewskim.
307 *Szerpentyna* – rodzaj szabli.
308 *Ściesniać się* – skurczyć się, zacieśnić.
309 *Utykać* – wkładać coś w coś ciasno (głowę między ramiona).
310 *Wyrywać się* – wypadać, wydobywać się spontanicznie (tu: okrzyki).
311 *Niepohamowany* – trudny do powstrzymania.
312 *Hajdawery* – szerokie spodnie noszone przez szlachtę.

pienił się[313], rzęził[314], na koniec chrapliwe słowa wyszły mu z gardzieli przez zaciśnięte usta:

– Kończ... waść!... wstydu... oszczędź!...

– Dobrze! – rzekł Wołodyjowski.

Dał się słyszeć świst krótki, straszny, potem stłumiony krzyk... jednocześnie Kmicic rozłożył ręce, szabla wypadła mu z nich na ziemię... i runął[315] twarzą do nóg pułkownika...

– Żyje! – rzekł Wołodyjowski – nie padł na wznak!

[...] Zawrzasła szlachta jednym głosem, w tych zaś krzykach brzmiało coraz wyraźniej:

– Dobić zdrajcę... dobić!...

[...]

– Wara[316]!... wara!... Teraz on mój, nie wasz!... Precz[317]!...

Umilkli wszyscy bojąc się gniewu męża[318], on zaś rzekł:

– Nie potrzeba mi tu jatek[319]!... Waszmościowie szlachtą będąc powinniście rozumieć kawalerski obyczaj, aby rannego nie dobijać. Nieprzyjacielowi nawet tego się nie czyni, a cóż dopiero przeciwnikowi w pojedynku zwyciężonemu.

[...] To rzekłszy pan Wołodyjowski zasunął[320] szabelkę do pochwy[321] i wszedł przez porąbane drzwi do domu. [...] zaś szukając panny [Aleksandry] przetrząsnął cały dom i znalazł ją dopiero w skarbczyku[322] położonym w rogu, do którego prowadziły maleńkie, a ciężkie drzwi z izby sypialnej. [...] Panna siedziała na skrzyni niedaleko drzwi, z głową spuszczoną, z twarzą prawie zasłoniętą włosami i całkiem nie podniosła jej słysząc wchodzącego rycerza. Myślała zapewne, że to sam Kmicic

313 *Pienić się* – wściekać się, złościć.
314 *Rzęzić* – oddychać z trudem, chrapliwie.
315 *Runąć* – gwałtownie się przewrócić.
316 *Wara* – zakaz (np. „wara od niego!" – zakaz zbliżania się).
317 *Precz* – rozkaz oddalenia się.
318 *Mąż* – tu: człowiek o dużej sile charakteru lub władzy.
319 *Jatka* – rzeź, niepotrzebne okrucieństwo.
320 *Zasunąć* – schować, wsunąć do środka.
321 *Pochwa* – futerał na broń białą, np. szablę.
322 *Skarbczyk* – małe pomieszczenie do przechowywania kosztowności.

lub kto z jego ludzi. Pan Wołodyjowski stanął we drzwiach, zdjął czapkę, chrząknął raz i drugi, a widząc, iż i to nie pomaga, ozwał się:

– Mościa panno... wolna jesteś!...

Wówczas spod narzuconych włosów spojrzały na rycerza oczy błękitne, a potem wychyliła się z nich twarz śliczna, choć blada i jakby nieprzytomna. Pan Wołodyjowski spodziewał się podziękowań, wybuchu radości, tymczasem panna siedziała nieruchomie i tylko patrzyła nań[323] błędnie; więc rycerz ozwał się[324] po raz drugi:

– Przyjdź[325] waćpanna do siebie... Jesteś wolna i możesz wracać do Wodoktów.

Tym razem w spojrzeniu Billewiczówny więcej było przytomności. Powstawszy ze skrzyni strząsnęła[326] w tył włosy i spytała:

– Kto waćpan jesteś?

– Michał Wołodyjowski, pułkownik dragoński[327] wojewody wileńskiego.

– Słyszałam bitwę... strzały?... Mów waćpan... [...] – A z tamtym co się stało?...

– Z Kmicicem? Nie bój się waćpanna: leży bez duszy na podwórzu... i jam to, nie chwaląc się, sprawił.

Wołodyjowski wyrzekł to z pewną chełpliwością[328], ale jeśli spodziewał się podziwu, to zawiódł się srodze[329]. Billewiczówna nie odrzekła ani słowa, natomiast zachwiała się na nogach i rękoma poczęła szukać oparcia za sobą, na koniec siadła ciężko na tejże samej skrzyni, z której przed chwilą się podniosła.

Rycerz poskoczył ku niej żywo.

– Co waćpannie jest?

– Nic... nic... Czekaj waść... pozwól... To pan Kmicic zabity?...

– Co mnie[330] pan Kmicic! – przerwał Wołodyjowski – tu o waćpannę chodzi!

---

323 *Nań* – na niego (archaizm).

324 *Ozwać się* – odezwać się.

325 *Przyjść do siebie* – dziś: dojść do siebie; odzyskać równowagę emocjonalną.

326 *Strząsnąć* – zrzucić coś gwałtownie (np. włosy z twarzy).

327 *Dragon* – żołnierz z lekkiej jazdy wojskowej uzbrojonej w broń palną.

328 *Chełpliwość* – przesadne chwalenie się.

329 *Srodze* – bardzo mocno, dotkliwie.

330 *Co mnie* – nie obchodzić; nie interesować.

Wówczas siły jej nagle wróciły, bo się podniosła znowu i spojrzawszy mu wprost w oczy, wykrzyknęła z gniewem, zniecierpliwieniem i rozpaczą:

– Na Boga żywego, odpowiadaj! zabity?...

– Pan Kmicic ranny – odpowiedział zdumiony pan Wołodyjowski.

– Żyje?...

– Żyje.

– Dobrze! Dziękuję waści...

I chwiejnym jeszcze krokiem skierowała się ku drzwiom. Wołodyjowski stał przez chwilę ruszając mocno wąsikami i kręcąc głową; następnie mruknął sam do siebie:

– Zali[331] mi ona dziękuje za to, że Kmicic ranny, czy za to, że żyje?

I wyszedł za nią.

Źródło: Henryk Sienkiewicz: *Potop. Tom pierwszy*. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/potop.pdf [dostęp: 25.10.2025].

CIEKAWOSTKI

Pan Michał Wołodyjowski, zwany „małym pułkownikiem", był postacią niską, ale niezwykle zwinną i groźną w walce. Dla kontrastu Kmicic to postawny, silny żołnierz – dlatego ich pojedynek ma także wymiar symboliczny: mistrzostwo kontra brutalna siła.

W filmowym *Potopie* (w reżyserii Jerzego Hoffmana) w roli Wołodyjowskiego wystąpił Tadeusz Łomnicki, który miał ok. 162 cm wzrostu – co idealnie pasowało do przydomku bohatera i dodatkowo podkreślało kontrast między nim a potężniejszymi przeciwnikami, takimi jak Kmicic (grany przez Daniela Olbrychskiego, mierzącego ok. 178 cm).

1. Proszę wskazać trzy szczegóły pojedynku, które najbardziej przyciągają uwagę. Dlaczego właśnie one?

.....

.....

.....

2. Pojedynek Kmicica z Wołodyjowskim to nie tylko walka na szable, to także walka z własną dumą, honorem i uczuciami. Każdy z trojga bohaterów tej sceny – Kmicic,

[331] *Zali* – partykuła: czyżby, czy (archaizm).

Wołodyjowski i Oleńka – przeżywa ją inaczej. Proszę przyjrzeć się uważnie postaciom i ich emocjom. Proszę spróbować zrozumieć nie tylko to, co robią – lecz przede wszystkim dlaczego to robią. Odpowiedzi proszę poprzeć konkretnymi fragmentami tekstu.

Kmicic: „Kończ... waść!... wstydu... oszczędź!".

1) Proszę opisać, jak czuje się Kmicic przed pojedynkiem, a jak po jego zakończeniu.
2) Proszę wskazać dokładny moment, w którym Kmicic uświadamia sobie swoją porażkę.

Pan Wołodyjowski: „– Z Kmicicem? Nie bój się waćpanna: leży bez duszy na podwórzu... i jam to, nie chwaląc się, sprawił".

1) Proszę krótko opisać sposób walki Wołodyjowskiego.
2) Proszę określić, co jego styl walki mówi o jego charakterze i doświadczeniu.
3) Proszę wybrać jeden cytat z opisu pojedynku, który najlepiej ukazuje wartości szlacheckie.
4) Proszę opisać, jakie jest samopoczucie Wołodyjowskiego po walce – przed rozmową z Oleńką i po niej.

Oleńka: „– Na Boga żywego, odpowiadaj! zabity?...".

1) Proszę wyjaśnić, dlaczego reakcja Oleńki na wiadomość, że Kmicic żyje, jest tak gwałtowna.
2) Proszę wyjaśnić, jak zachowanie Oleńki zmienia rozumienie całej sceny pojedynku.

3. Proszę dopisać określenia opisujące troje bohaterów sceny pojedynku. Każde określenie powinno wynikać z ich zachowania, wypowiedzi lub sposobu, w jaki przedstawia ich narrator.

Wołodyjowski: *pewny siebie, doskonale walczy*, ...

Kmicic: .....

Oleńka: .....

4. Proszę przeczytać uważnie poniższe cytaty z *Potopu*, a następnie proszę:
   - określić, czy zawierają komizm sytuacyjny, językowy, czy ironię,
   - wyjaśnić, co czyni dany fragment zabawnym lub zaskakującym,
   - zastanowić się, dlaczego autor wprowadził humor w tym miejscu – jaką funkcję pełni w scenie.

A. Kmicic: „– Ho! nie na wielkoluda waszmość wyglądasz...".

Rodzaj komizmu: .....

Dlaczego to jest śmieszne lub zaskakujące: .....

Znaczenie w kontekście sceny: .....

B. Narrator: „Pan Wołodyjowski wesół był jak szczygieł w pogodny ranek".

Rodzaj komizmu: .....

Dlaczego to jest śmieszne lub zaskakujące: .....

Znaczenie w kontekście sceny: .....

C. Wołodyjowski: „– Pogawędzimy – rzekł – nie będzie nam się czas dłużył...".

Rodzaj komizmu: .....

Dlaczego to jest śmieszne lub zaskakujące: .....

Znaczenie w kontekście sceny: .....

D. Wołodyjowski: „– [...] waćpan machasz [szablą] jak cepem".

Rodzaj komizmu: .....

Dlaczego to jest śmieszne lub zaskakujące: .....

Znaczenie w kontekście sceny: .....

E. Wołodyjowski: „To się nazywa: wyłuskiwać szablę".

Rodzaj komizmu: .....

Dlaczego to jest śmieszne lub zaskakujące: .....

Znaczenie w kontekście sceny: .....

F. Narrator: „Kozacy Kmicicowi utykali głowy między ramiona szlachty, jakby całe życie w najlepszej z nią żyli zgodzie".

Rodzaj komizmu: .....

Dlaczego to jest śmieszne lub zaskakujące: .....

Znaczenie w kontekście sceny: .....

G. Narrator: „Wołodyjowski stał przez chwilę ruszając mocno wąsikami i kręcąc głową; następnie mruknął sam do siebie: – Zali mi ona dziękuje za to, że Kmicic ranny, czy za to, że żyje? – I wyszedł za nią".

Rodzaj komizmu: .....

Dlaczego to jest śmieszne lub zaskakujące: .....

Znaczenie w kontekście sceny: .....

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę zastanowić się, czy przeczytany fragment *Potopu* pozwala lepiej zrozumieć, dlaczego autor pisał „ku pokrzepieniu serc". Proszę wskazać sceny, które najbardziej poruszają emocje, i wyjaśnić dlaczego. Proszę ocenić, które cechy lub zachowania bohaterów Trylogii pozostają aktualne, a które dziś wydają się anachroniczne lub problematyczne.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę wyobrazić sobie, że jest Pani/Pan Oleńką i prowadzi Pani/Pan pamiętnik. Proszę stworzyć wpis z dnia, w którym przyjechał Kmicic (170 słów).

Zadanie 2. Proszę napisać esej na temat „Czy honor i emocje mogą iść w parze?" (refleksje po lekturze sceny pojedynku Kmicica z Wołodyjowskim) (180 słów).

Realizm i społeczeństwo – Bolesław Prus

Bolesław Prus (właśc. Aleksander Głowacki)

Urodził się 20 sierpnia 1847 roku w Hrubieszowie, a zmarł 19 maja 1912 roku w Warszawie. Był jednym z najwybitniejszych pisarzy polskiego pozytywizmu, uznawanym za twórcę realizmu w literaturze polskiej. Jego twórczość porównywana jest do dzieł Karola Dickensa i Antoniego Czechowa.

W młodości stracił oboje rodziców i był wychowywany przez krewnych. Pod wpływem brata Leona wziął udział w powstaniu styczniowym, podczas którego został ranny i trafił do więzienia. Po odzyskaniu wolności ukończył gimnazjum w Lublinie i rozpoczął studia na Wydziale Matematyczno-Fizycznym Szkoły Głównej w Warszawie, których jednak nie ukończył z powodu trudności finansowych.

Pracował jako korepetytor i robotnik, nie rezygnując z samokształcenia. Publikował felietony w „Niwie" oraz słynne *Kroniki tygodniowe* w „Kurierze Warszawskim", które przyniosły mu stabilizację materialną i które do dziś stanowią jedno z najważniejszych źródeł ukazujących życie Warszawy. W 1875 roku ożenił się ze swoją kuzynką Oktawią Trembińską.

Jego powieści, takie jak *Placówka*, *Lalka* czy *Faraon*, stanowią analizę społeczną, ukazującą typy ludzkie ukształtowane przez przemiany społeczne. Interesowały go również procesy polityczne zachodzące w XIX wieku, które ukazywał pod maską historii. Prus opierał swoją pracę literacką na obserwacji, systematyzacji spostrzeżeń i wnioskowaniu. Angażował się w działalność społeczną i oświatową, m.in. w organizowanie

Kasy Przezorności i Opieki dla Literatów i Dziennikarzy oraz pomoc dla robotników po strajkach w 1905 roku. W testamencie ufundował stypendium dla zdolnych dzieci wiejskich, które jest wypłacane do dziś. Prus był również popularyzatorem wiedzy i działaczem społecznym. Jego dorobek literacki i publicystyczny pozostaje ważnym elementem polskiego dziedzictwa kulturowego.

Na podstawie: *Bolesław Prus (właściwie Aleksander Głowacki)*. W: *Internetowy polski słownik biograficzny*. Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny. https://www.biogramy.pl/a/biografia/boleslaw-prus-wlasciwie-aleksander-glowacki-1847-1912-pisarz-wiesz [dostęp: 26.10.2025].

Zadanie 1. Proszę przeczytać definicje dwóch ważnych pojęć dotyczących pozytywizmu, a następnie odpowiedzieć na pytania.

WAŻNE POJĘCIA

Praca organiczna – termin „praca organiczna" etymologicznie łączy się z organicyzmem – poglądem filozoficznym, według którego natura w całości i jej poszczególne dziedziny tworzą osobne struktury funkcjonujące na wzór żywego organizmu [...]. Koncepcje legalnej samoobrony narodu rozwijały się zwłaszcza w okresach następujących po klęskach zrywów zbrojnych i akcji spiskowych we wszystkich zaborach jako dążenie do regeneracji organizmu narodowego. [...] Zasada „pracy organicznej" stanowiła podstawę programu narodowo-społecznego pozytywistów warszawskich. [...] szczegółowe postulaty [programu] formułowane i propagowane przez organy prasowe ruchu: [...] wskazywały kierunki pracy nad wzmacnianiem sił narodowych przez przebudowę świadomości społeczeństwa w duchu liberalizmu, demokratyzacji i solidaryzmu, podnoszenie poziomu kultury i wiedzy, postęp cywilizacyjny, industrializację i waloryzację pracy. Wzywały do legalnej działalności w dziedzinie oświaty i szkolnictwa, organizowania samopomocy w zakresie wytwórczości, przemysłu, rzemiosła, kredytu, ochrony pracy i zdrowia, warunków sanitarnych i higieny.

Źródło: Maria Brykalska: *Praca organiczna i praca u podstaw*. W: *Słownik literatury polskiej XIX wieku*. Red. Józef Bachórz, Alina Kowalczykowa. Wrocław 2009, s. 775–778.

Praca u podstaw – hist. działalność, praktykowana w Polsce po upadku powstania styczniowego, mająca na celu odbudowanie gospodarcze i kulturalne Polski przez

edukację i podniesienie poziomu życia najbiedniejszych warstw społecznych, dzięki czemu będą one mogły włączyć się w pracę na rzecz pomnożenia bogactwa narodowego.

Źródło: *Praca u podstaw*. https://wsjp.pl/haslo/podglad/30466/praca-u-podstaw/2908173/w-pozytywizmie [dostęp: 22.10.2025].

1. Co może dziś oznaczać „praca u podstaw"?
2. Kto ją wykonuje i na czym może polegać?
3. Jakie działania społeczne przypominają dziś „pracę organiczną"?

Powracająca fala

Zadanie 1. Proszę uzupełnić zdania odpowiednimi słowami z ramki. W nawiasie znajdują się ich synonimy.

hulać osobliwy swatać anegdota wybitny

1. Gdy tylko rodzice wyjechali na weekend, młodzież zaczęła ..... (*zachowywać się swobodnie, bawić się beztrosko*) na całego.
2. Profesor był człowiekiem bardzo ..... (*człowiek o szczególnym, nietypowym zachowaniu lub wyglądzie*) – nosił stare, zielone kapelusze i mówił do siebie po łacinie.
3. Ciocia Hela od lat próbuje mnie ..... (*łączyć kogoś w parę małżeńską*), ale jakoś nikt jej nie odpowiada.
4. Na zakończenie wykładu opowiedział krótką ..... (*historia, często zabawna, opowiadana w towarzystwie*) z czasów studenckich.
5. To był naprawdę ..... (*odznaczający się dużymi osiągnięciami, talentem lub wiedzą*) pianista – potrafił zagrać każdy utwór bez nut.

Zadanie 2. Proszę przeczytać fragment *Powracającej fali* Bolesława Prusa, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Bolesław Prus
Powracająca fala

Przed kilkudziesięcioma laty mieszkał w tej okolicy majętny[332] szlachcic, którego sąsiedzi nazywali „dziwakiem". Istotnie musiał to być osobliwy człowiek. Nie ożenił się, choć go swatano do późnej starości; nie hulał i – co stanowiło najciemniejszą plamę jego życia – bawił się w nauczanie chłopów.

Otworzył elementarną szkołę, w której dzieci przede wszystkim uczyły się czytania, pisania, religii, rachunków tudzież[333] szewstwa i krawiectwa. Każdy chłopiec musiał umieć szyć buty, sukmany[334], koszule, czapki, kapelusze, i to stanowiło początek edukacji. Potem sprowadził ogrodnika, a następnie kowala, ślusarza[335], stolarza i kołodzieja[336]. I znowu każdy wychowaniec[337], który poznał krawiectwo i szewstwo, musiał uczyć się ogrodnictwa, kowalstwa, ślusarstwa i kołodziejstwa, a obok tego arytmetyki w obszernym[338] zakresie, geometrii i rysunku.

Sam pan wykładał im geografię i historię, czytał książki naukowe i opowiadał mnóstwo anegdot, z których zawsze wypływała zasada, że trzeba być pracowitym, uczciwym, rozumnym, cierpliwym, oszczędnym i posiadać wiele innych przymiotów, ażeby zostać prawdziwym człowiekiem.

Okoliczni panowie sarkali[339] na niego, że psuł chłopów, a ludzie fachowi wyśmiewali go, że dzieci uczył wszystkich rzemiosł. Ale on na zarzuty wzruszał ramionami i twierdził, że gdyby na świecie było wielu Robinsonów[340], którzy za młodu

[332] *Majętny* – bogaty, zamożny.
[333] *Tudzież* – czy.
[334] *Sukmana* – dawne, długie męskie okrycie wierzchnie.
[335] *Ślusarz* – rzemieślnik wyrabiający lub naprawiający przedmioty metalowe.
[336] *Kołodziej* – rzemieślnik zajmujący się wyrobem drewnianych wozów i kół.
[337] *Wychowaniec* – dziś: wychowanek.
[338] *Obszerny* – rozległy, szczegółowy, wszechstronny.
[339] *Sarkać* – wyrazić głośno niezadowolenie z czegoś.
[340] Aluzja do powieści Daniela Defoe *Robinson Cruzoe*. Robinsonowie – ludzie, którzy radzą sobie w każdej sytuacji.

ze wszelkimi rzemiosłami obeznać by się musieli, to – byłoby mniej ludzi ograniczonych, hultajów[341] i przykutych do jednego miejsca niewolników.

– Zresztą – mówił dziwak – taki jest mój kaprys, jeżeli chcecie. Wam wolno hodować pewne gatunki psów, bydła i koni, niechże mnie będzie wolno hodować pewien gatunek ludzi.

Szlachcic umarł nagle. Majątek po nim odziedziczyła rodzina, strwoniła go w ciągu kilku lat, a o szkole zapomniano. Ale szkoła wydała pewną liczbę jednostek dużej wartości ekonomicznej, umysłowej i moralnej, choć żaden z nich nigdy nie zajął wybitnego stanowiska.

Duch szlachcica musiał cieszyć się w niebie z kierunku swoich wychowańców na ziemi; on bowiem nie kształcił ich na geniuszy, ale na użytecznych obywateli średniej miary, jakich pewnym społeczeństwom zawsze braknie.

Źródło: Bolesław Prus: *Powracająca fala*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1996, s. 184–185.

1. Dlaczego szlachcic uznawany jest za dziwnego? Co było „najciemniejszą plamą jego życia"?
2. Jak „dziwny" szlachcic wciela w życie ideę pracy organicznej? W jaki sposób szkoła odpowiada postulatom pracy u podstaw?
3. Jakie zarzuty kierują wobec szlachcica inni szlachcice i fachowcy? Jakie obawy i lęki mogą kryć się za taką krytyką? Co to znaczy, że szlachcic „psuł chłopów"?
4. Jakie wartości moralne i społeczne propaguje szlachcic?
5. Jak postawa innych szlachciców pomaga zrozumieć trudności, z jakimi musieli mierzyć się pozytywiści, wprowadzając swoje programy społeczne?
6. W jaki sposób krytyka ta odzwierciedla konflikt między tradycją a ideami pozytywizmu (pracy organicznej i pracy u podstaw)?
7. Czy sformułowanie „kształcił [chłopów] na użytecznych obywateli średniej miary" jest zarzutem czy pochwałą?
8. Na czym polegał sukces tej edukacji, mimo braku „wybitnych" jednostek?

[341] *Hultaj* – łobuz.

Zadanie 3. „Sam pan wykładał im geografię i historię, czytał książki naukowe i opowiadał mnóstwo anegdot, z których zawsze wypływała zasada, że trzeba być pracowitym, uczciwym, rozumnym, cierpliwym, oszczędnym i posiadać wiele innych przymiotów, ażeby zostać prawdziwym człowiekiem". Jak nazywa się taka zasada płynąca z opowieści?

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Dlaczego edukacja chłopów mogła być postrzegana jako zagrożenie dla starego porządku społecznego?
2. Czy dziś zdarzają się podobne sytuacje, w których działania społecznie potrzebne spotykają się z lekceważeniem lub krytyką?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać esej na temat „Czy warto być »dziwakiem«, jeśli robi się coś pożytecznego?" (refleksja na podstawie fragmentu *Powracającej fali* Bolesława Prusa) (170 słów).

Lalka

WARTO WIEDZIEĆ

Lalka to powieść realistyczna o losach warszawskiego kupca Stanisława Wokulskiego, byłego powstańca styczniowego, który dorobił się majątku dzięki interesom prowadzonym podczas wojny rosyjsko-tureckiej. Po powrocie do Warszawy, znajdującej się wówczas pod zaborem rosyjskim, zakochuje się w arystokratce Izabeli Łęckiej i próbuje zdobyć jej względy, inwestując w rodzinę Łęckich i zbliżając się do środowiska arystokracji. Obserwując upadek arystokracji, społeczne nierówności, rusyfikację i własne rozczarowanie miłością, popada w kryzys. Równolegle rozwijają się wątki subiekta Ignacego Rzeckiego, idealisty wierzącego w idee napoleońskie, oraz środowiska warszawskiego mieszczaństwa i Żydów (m.in. doktora Szumana).

Powieść ukazuje złożony obraz społeczeństwa Warszawy końca XIX wieku pod panowaniem rosyjskim: napięcia klasowe, konflikty narodowościowe i religijne, marazm polityczny, ale też nadzieje wiązane z rozwojem nauki i przemysłu. To także opowieść o samotności, niespełnionej miłości i refleksje o miejscu jednostki w zniewolonym społeczeństwie.

WAŻNE POJĘCIA

Oniryzm – [gr. *óneiros* ‘sen’, ‘marzenie senne’] tendencja w literaturze, sztukach plastycznych i filmie polegająca na kreowaniu rzeczywistości na wzór snu i nawiązywaniu w budowie utworu do reguł rządzących marzeniem sennym; sen jako motyw lub jako zasada budowy świata przedstawionego występował w literaturze różnych okresów i kierunków.

Źródło: *Oniryzm.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/oniryzm;3951139.html [dostęp: 22.10.2025].

Zadanie 1. Proszę przeczytać zdania, a następnie wyjaśnić własnymi słowami znaczenie wyróżnionego wyrażenia.

0. Po stracie pracy był zmuszony **zaciągnąć długi** u przyjaciół, by zapłacić czynsz.
   zaciągnąć długi – *...pożyczyć pieniądze...*

1. Wdzięczny klient postanowił **hojnie wynagrodzić** artystę za jego zaangażowanie i talent. Zapłacił za obraz dużo więcej niż miał.
   hojnie wynagrodzić – .....
2. Zegarowy mechanizm był tak stary, że wskazówki **posuwały się z wolna** niemal niezauważalnie.
   posuwać się z wolna – .....
3. Firma budowlana zdecydowała się **złożyć ofertę** na renowację zabytkowego pałacu.
   złożyć ofertę – .....
4. Dzięki spłacie długu, udało mu się **uwolnić od wierzyciela** i odzyskać spokój. Już nikt więcej nie dzwonił i nie prosił o uregulowanie długu.
   uwolnić od wierzyciela – .....
5. Po opłaceniu rachunków i zakupie leków nie zostało jej już nic ponad to, co mogła przeznaczyć na **pierwsze potrzeby**: jedzenie i podstawowe kosmetyki.
   pierwsze potrzeby – .....
6. To nie pierwszy raz, kiedy **mam do czynienia** z tak upartym klientem – potrafi podważyć każdy argument.
   mieć do czynienia – .....
7. Nowy dyrektor miał **surowe oblicze** i nigdy się nie uśmiechał, co wzbudzało respekt, a nawet strach wśród pracowników.
   surowe oblicze – .....

Zadanie 2. Proszę przywołać sytuacje z własnych snów, w których coś niepokojącego nie pozwalało się obudzić lub które wywoływały niepokój, choć nic dramatycznego się w nich nie działo. Jakie emocje zostają po takim śnie?

Zadanie 3. Proszę przeczytać fragment *Lalki*. W trakcie lektury proszę zaznaczyć odpowiednie fragmenty tekstu opisujące:

- wygląd zewnętrzny Izabeli,
- jej emocje (np. wstyd, niepokój, lęk).

Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

Bolesław Prus
Lalka

Rozdział VI

Już mrok ogarnął ziemię... Panna Izabela jest znowu sama w swoim gabinecie; upadła na szezlong[342] i obu rękami zasłoniła oczy. Spod kaskady[343] tkanin spływających aż na podłogę wysunął się jej wąski pantofelek[344] i kawałek pończoszki[345]; ale tego nikt nie widzi ani ona o tym nie myśli. W tej chwili jej duszą znowu targa[346] gniew, żal i wstyd. Ciotka ją przeprosiła, ona sama będzie kwestować[347] przy najładniejszym grobie i będzie miała najpiękniejszy kostium; lecz mimo to – jest nieszczęśliwa... Doznaje takich uczuć, jak gdyby szedłszy do pełnego salonu ujrzała nagle na swym nowym kostiumie ogromną tłustą plamę obrzydłej formy i koloru, jakby suknię wytarzano[348] gdzieś na kuchennych schodach. Myśl o tym jest dla niej tak wstrętna[349], że ślina[350] napływa jej do ust.

Co za straszne położenie!... Już miesiąc zadłużają się u swego lokaja, a od dziesięciu dni jej ojciec na swoje drobne wydatki wygrywa pieniądze w karty... Wygrać można; panowie wygrywają tysiące, ale – nie na opędzenie[351] pierwszych potrzeb, i przecież – nie od kupców. Ach, gdyby można, upadłaby ojcu do nóg i błagała[352] go, ażeby nie grywał z tymi ludźmi, a przynajmniej nie teraz, kiedy ich stan majątkowy jest tak ciężki. Za kilka dni, gdy odbierze pieniądze za swój serwis[353], sama wręczy ojcu paręset rubli prosząc, ażeby je przegrał do tego pana Wokulskiego, ażeby wynagrodził go hojniej[354], niż ona wynagrodzi Mikołaja za zaciągnięte długi.

342 *Szezlong* – długa, niska sofa z podparciem na głowę i nogi; leżanka.
343 *Kaskada* – spływające fałdy, zwisy materiału.
344 *Pantofelek* – lekki damski but.
345 *Pończochy* – cienkie, damskie rajstopy.
346 *Targać* – szarpać, miotać, wstrząsać silnym uczuciem.
347 *Kwestować* – zbierać datki, prowadzić kwestę, prosić o ofiarę pieniężną.
348 *Wytarzać* – obtoczyć, ubrudzić.
349 *Wstrętny* – odrażający, budzący obrzydzenie, antypatyczny.
350 *Ślina* – płyn ustny; plwocina.
351 *Opędzić* – zaspokoić, pokryć koszty, uregulować najpilniejsze wydatki.
352 *Błagać* – prosić usilnie, zaklinać, żarliwie apelować.
353 *Serwis* – komplet stołowych naczyń (tu: srebra stołowe).
354 *Hojniej* – bardziej szczodrze, obficiej, z większą ofiarnością.

Ale czyż jej wypada zrobić to, a nawet mówić o tym ojcu?...

„Wokulski?... Wokulski?... – szepcze[355] panna Izabela. – Któż to jest ten Wokulski, który dziś tak nagle ukazał się jej od razu z kilku stron, pod rozmaitymi postaciami. Co on ma do czynienia z jej ciotką, z ojcem?..." [...].

Zrobiło się już zupełnie ciemno; na ulicy zapalono latarnie[356], których blask[357] wpadał do gabinetu panny Izabeli malując na suficie ramę okna i zwoje[358] firanki. Wyglądało to jak krzyż na tle jasności, którą powoli zasłania gęsty obłok.

„Gdzie to ja widziałam taki krzyż, taką chmurę i jasność?..." – zapytała się panna Izabela. Zaczęła przypominać sobie widziane w życiu okolice i – marzyć.

Zdawało się jej, że powozem[359] jedzie przez jakąś znaną miejscowość. Krajobraz jest podobny do olbrzymiego pierścienia, utworzonego z lasów i zielonych gór, a jej powóz znajduje się na krawędzi pierścienia i zjeżdża na dół. Czy on zjeżdża? bo ani zbliża się do niczego, ani od niczego nie oddala, tak jakby stał w miejscu. Ale zjeżdża: widać to po wizerunku[360] słońca, które odbija się w lakierowanym skrzydle powozu i, drgając, z wolna posuwa się w tył. Zresztą słychać turkot... To turkot[361] dorożki na ulicy?... Nie, to turkoczą machiny pracujące gdzieś w głębi owego[362] pierścienia gór i lasów. Widać tam nawet, na dole, jakby jezioro czarnych dymów i białych par, ujęte w ramę zieloności.

Teraz panna Izabela spostrzega ojca, który siedzi przy niej i z uwagą ogląda sobie paznokcie, od czasu do czasu rzucając okiem na krajobraz. Powóz ciągle stoi na krawędzi[363] pierścienia, niby bez ruchu, a tylko wizerunek słońca, odbitego w lakierowanym skrzydle, wolno posuwa się ku tyłowi. Ten pozorny spoczynek czy też utajony ruch w wysokim stopniu drażni pannę Izabelę. „Czy my jedziemy, czy stoimy?"

355 *Szeptać* – mówić półgłosem, cicho.
356 *Latarnia* – uliczna lampa.
357 *Blask* – jasność, światło, poświata.
358 *Zwój* – fałda, plisowanie materiału.
359 *Powóz* – konny pojazd (kareta, kolaska).
360 *Wizerunek* – odbicie, obraz, przedstawienie.
361 *Turkot* – jednostajny dźwięk, stukanie kół.
362 *Owy* – tamten, wspomniany, rzeczony.
363 *Krawędź* – brzeg.

– pyta ojca. Ale ojciec nie odpowiada nic, jakby jej nie widział; ogląda swoje piękne paznokcie i czasami rzuca okiem na okolicę...

Wtem (powóz ciągle drży i słychać turkot) z głębi jeziora czarnych dymów i białych par wynurza się do pół figury jakiś człowiek. Ma krótko ostrzyżone włosy, śniadą[364] twarz, która przypomina Trostiego, pułkownika strzelców (a może gladiatora z Florencji[365]?), i ogromne czerwone dłonie. Odziany jest w zasmoloną koszulę z rękawami zawiniętymi wyżej łokcia; w lewej ręce, tuż przy piersi, trzyma karty ułożone w wachlarz, w prawej, którą podniósł nad głowę, trzyma jedną kartę, widocznie w tym celu, aby ją rzucić na przód siedzenia powozu. Reszty postaci nie widać spośród dymu.

„Co on robi, ojcze?" – pyta się zalękniona panna Izabela.

„Gra ze mną w pikietę[366]" – odpowiada ojciec, również trzymając w rękach karty.

„Ależ to straszny człowiek, papo!"

„Nawet tacy nie robią nic złego kobietom" – odpowiada pan Tomasz.

Teraz dopiero panna Izabela spostrzega, że człowiek w koszuli patrzy na nią jakimś szczególnym wzrokiem, ciągle trzymając kartę nad głową. Dym i para, kotłujące[367] w dolinie, chwilami zasłaniają jego rozpiętą koszulę i surowe oblicze; tonie wśród nich – nie ma go. Tylko spoza dymu widać blady połysk jego oczów, a nad dymem obnażoną do łokcia rękę i – kartę.

„Co znaczy ta karta, papo?.." – zapytuje ojca.

Ale ojciec spokojnie patrzy we własne karty i nie odpowiada nic, jakby jej nie widział.

„Kiedyż nareszcie wyjedziemy z tego miejsca?..."

Ale choć powóz drży i słońce odbite w skrzydle posuwa się ku tyłowi, ciągle u stopni widać jezioro dymu, a w nim zanurzonego człowieka, jego rękę nad głową i – kartę.

---

364 *Śniady* – mający ciemną karnację, oliwkowy.

365 Nawiązanie do renesansowej rzeźby przedstawiającej antycznego wojownika; synonim potężnej postaci.

366 *Piketa* – stara francuska gra karciana *piquet* rozgrywana w dwie osoby.

367 *Kotłujący* – kłębiący się, wirujący, kipiący.

Pannę Izabelę ogarnia nerwowy niepokój, skupia wszystkie wspomnienia, wszystkie myśli, ażeby odgadnąć: co znaczy karta, którą trzyma ten człowiek?...

Czy to są pieniądze, które przegrał do ojca w pikietę? Chyba nie. Może ofiara, jaką złożył Towarzystwu Dobroczynności[368]? I to nie. Może tysiąc rubli, które dał jej ciotce na ochronę, a może to jest kwit[369] na fontannę, ptaszki i dywany do ubrania grobu Pańskiego[370]?... Także nie; to wszystko nie niepokoiłoby jej.

Stopniowo pannę Izabelę napełnia wielka bojaźń. Może to są weksle jej ojca, które ktoś niedawno wykupił?... W takim razie, wziąwszy pieniądze za srebra i serwis, spłaci ten dług najpierw i uwolni się od podobnego wierzyciela. Ale człowiek pogrążony w dymie wciąż patrzy jej w oczy i karty nie rzuca. Więc może... Ach!...

Panna Izabela zrywa się z szezlonga, potrąca w ciemności o taburet i drżącymi rękoma dzwoni. Dzwoni drugi raz, nie odpowiada nikt, więc wybiega do przedpokoju i we drzwiach spotyka pannę Florentynę, która chwyta ją za rękę i mówi ze zdziwieniem:

– Co tobie, Belciu?... Światło w przedpokoju nieco oprzytomnia[371] pannę Izabelę. Uśmiecha się.

– Weź, Florciu, lampę do mego pokoju. Papo jest?

– Przed chwilą wyjechał.

– A Mikołaj? – Zaraz wróci, poszedł oddać list posłańcowi[372]. Czy gorzej boli cię głowa? – pyta panna Florentyna.

– Nie – śmieje się panna Izabela – tylko zdrzemnęłam się[373] i tak mi się coś majaczyło[374].

Źródło: Bolesław Prus: *Lalka.* T. 1. Rozdział 6: *W jaki sposób nowi ludzie ukazują się nad starymi horyzontami.* Oprac. Józef Bachórz. Wrocław 1991, s. 111–115.

368 *Towarzystwo Dobroczynności* – organizacja charytatywna, instytucja niosąca pomoc ubogim.

369 *Kwit* – dowód odbioru lub zapłaty.

370 *Grób Pański* – wielkosobotnia dekoracja w kościele upamiętniająca spoczynek Chrystusa w grobie.

371 *Oprzytomnieć* – odzyskać przytomność, otrzeźwieć, dojść do siebie.

372 *Posłaniec* – kurier, goniec, doręczyciel.

373 *Zdrzemnąć się* – zasnąć na krótko w ciągu dnia.

374 *Majaczyć* – mieć omamy, bredzić, śnić na jawie.

1. Co wiadomo o sytuacji życiowej Izabeli?
2. Co ten fragment mówi o relacji Izabeli z ojcem?
3. Na podstawie przytoczonego fragmentu proszę wypisać informacje o Izabeli, a następnie uzupełnić tabelę.

wygląd	charakter	wyznawane wartości	przeżywane emocje

Zadanie 4. Proszę stworzyć mapę mentalną snu Izabeli Łęckiej, uwzględniając następujące elementy:

- przebieg snu – główne wydarzenia i kolejne obrazy senne,
- postaci obecne we śnie – ich rola i znaczenie symboliczne,
- elementy symboliczne – powtarzające się motywy i ich możliwe interpretacje,
- cechy Izabeli ujawnione we śnie – emocje, reakcje, postrzeganie siebie i innych, wewnętrzne konflikty.

przebieg:	postaci:
SEN	
elementy symboliczne:	cechy Izabeli we śnie:

Zadanie 5. Proszę zeskanować kod QR i obejrzeć ilustracje, a następnie wykonać polecenia.

1. Proszę porównać ilustracje przed snem i w trakcie snu. Co różni je pod względem: kolorystyki, nastroju i symboliki?
2. Jak ilustracje pomagają zrozumieć treść snu i emocje Izabeli?

Zadanie 6. Proszę uzupełnić zdania na podstawie analizy snu Izabeli.

1. Postać ojca w śnie symbolizuje dla niej .....
2. Mężczyzna wyłaniający się z dymu budzi w niej .....
3. Karta trzymana przez postać ze snu może oznaczać .....
4. Stały turkot i brak ruchu powozu wyrażają .....
5. Izabela unika konfrontacji z rzeczywistością, ponieważ .....
6. Wrażenie utknięcia na krawędzi pierścienia symbolizuje .....
7. Motyw gry w karty można odczytać jako znak .....
8. Izabela ma trudność z odróżnieniem dobra od zła, bo .....
9. Lęk przed Wokulskim bierze się z .....
10. Moment przebudzenia i reakcja Izabeli wskazują na .....

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytanie, czy ucieczka w sen może być próbą uniknięcia prawdy o sobie lub świecie? Proszę uzasadnić.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać esej na temat „Jak sny pomagają nam zrozumieć siebie i swoje położenie?" (refleksja na podstawie fragmentu *Lalki* Bolesława Prusa i własnych doświadczeń) (170 słów).

Manifest patriotyzmu – Maria Konopnicka

Maria Konopnicka (1842–1910)

Była jedną z najważniejszych postaci polskiej literatury pozytywistycznej. Urodziła się w Suwałkach, a zmarła we Lwowie. Była wszechstronną twórczynią – poetką, nowelistką, publicystką oraz tłumaczką, aktywnie zajmującą się również krytyką literacką. W swoich utworach często sięgała do motywów ludowych i realistycznych, pisząc zarówno liryki, jak i opowiadania, które ukazywały życie zwykłych ludzi i problemy społeczne. Tworzyła też bajki dla dzieci, inspirowane otaczającą ją naturą i codziennością.

Konopnicka zdobyła szeroką popularność dzięki takim utworom jak *Mendel Gdański* czy patriotyczny wiersz *Rota*, który przez pewien czas rywalizował o status hymnu narodowego. Jej twórczość odzwierciedlała troskę o los narodu i sprawiedliwość społeczną, a także była silnie związana z doświadczeniami podróży po Europie. Ostatnie lata życia poświęciła pracy nad poematem *Pan Balcer w Brazylii.*

Jej dorobek miał duży wpływ na kształtowanie świadomości społecznej i narodowej w Polsce przełomu XIX i XX wieku.

Na podstawie: *Maria Stanisława Konopnicka (z domu Wasiłowska)*. W: *Internetowy polski słownik biograficzny*. Filmoteka Narodowa – Instytut Audiowizualny. https://www.biogramy.pl/a/biografia/maria-stanislawa-konopnicka-1842-1910-poetka-nowelistka-wiesz [dostęp: 26.10.2025].

WAŻNE POJĘCIA

Rota – formuła przyrzeczenia, przysięgi, zwłaszcza przed sądem; tekst przysięgi, przysięga.

Źródło: *Rota* (II). https://sjp.pwn.pl/doroszewski/rota-II;5490598 [dostęp: 23.10.2025].

Germanizacja na ziemiach polskich w XIX wieku – polityka Prus prowadzona w okresie zaborów, zmierzająca do rozpowszechnienia języka niemieckiego (państwowego), ewentualnie niemieckiej świadomości narodowej wśród mieszkańców ziem zajętych w wyniku rozbiorów Polski, a z upływem czasu – do wykorzenienia polskiej świadomości narodowej (wynarodowienia).

Źródło: *Germanizacja na ziemiach polskich w XIX w.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/germanizacja-na-ziemiach-polskich-w-XIX-w;3905080.html [dostęp: 23.10.2025].

Zadanie 1. Proszę przeanalizować znaczenia słowa „rota". Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Dlaczego ktoś może napisać wiersz, który przypomina przysięgę?
2. W jakich sytuacjach – historycznych lub współczesnych – ludzie czują potrzebę składania sobie nawzajem uroczystych deklaracji?

Zadanie 2. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

WARTO WIEDZIEĆ

Rota jako przykład literatury okolicznościowej

Maria Konopnicka aktywnie zabierała głos w sprawach politycznych. Szczególnie mocno sprzeciwiała się polityce germanizacyjnej prowadzonej przez władze pruskie, które uderzały w fundamenty polskiej tożsamości narodowej. W 1901 roku wydano nakaz prowadzenia lekcji religii w języku niemieckim, co doprowadziło do głośnego protestu dzieci we Wrześni. Uczniowie odmówili modlitwy w języku narodowym, za co spotkały ich brutalne represje – nauczyciele stosowali kary cielesne: dzieci były bite linijkami, kijami, trzymane w karcerze, a niektórzy chłopcy byli karani publicznie. W obronie dzieci stanęli ich rodzice, co z kolei doprowadziło do aresztowań i procesów sądowych. Wydarzenia te odbiły się szerokim echem nie tylko w Polsce, lecz także w Europie. Prasa francuska, brytyjska i rosyjska relacjonowała skandaliczne działania władz pruskich, podkreślając ich brutalność i nieludzkość.

Na te dramatyczne wydarzenia zareagowała Maria Konopnicka, pisząc przejmujący wiersz *O Wrześni*, w którym potępiła wynaradawianie młodzieży i ujęła się za niewinnymi dziećmi:

Tam od Gniezna i od Warty
Biją głosy w świat otwarty,
Biją głosy, ziemia jęczy;
– Prusak dzieci polskie męczy!

Za ten pacierz w własnej mowie,
Co ją zdali nam ojcowie,
Co go nas uczyły matki,
– Prusak męczy polskie dziatki!
(fragment)

W kolejnych latach represje wobec Polaków się nasilały. W 1904 roku wprowadzono ustawę, która praktycznie uniemożliwiała polskim chłopom budowanie domów na własnym gruncie. Kolejny cios przyszedł w 1908 roku, gdy planowano przymusowe wywłaszczanie Polaków z ich ziem – działania te spotkały się jednak z międzynarodową krytyką. W tym samym roku weszły w życie przepisy ograniczające prawo do używania języka polskiego w miejscowościach z mniejszościową ludnością polską.

Na tle tych wydarzeń Konopnicka napisała *Rotę* – przejmujący wiersz będący odpowiedzią na systemową dyskryminację i apelujący o zachowanie narodowej tożsamości. Tekst utworu został po raz pierwszy opublikowany w sierpniu i wrześniu 1908 roku, w ocenzurowanej wersji, na łamach tygodnika „Głos Wielkopolanek". Dopiero kilka miesięcy później, w listopadzie tego samego roku, *Rota* ukazała się w całości i bez ingerencji redakcyjnych w „Gwiazdce Cieszyńskiej", a następnie także w prasie krakowskiej.

Utwór szybko zyskał ogromne znaczenie symboliczne, stając się nie tylko jednym z najważniejszych głosów sprzeciwu wobec germanizacji, lecz także pieśnią patriotyczną, która przez pewien czas rozważana była jako możliwy hymn narodowy. Choć wiersze *O Wrześni* i *Rota* nie są utworami pozytywistycznymi – powstały bowiem w czasie innej epoki – Młodej Polski – stanowią wyraźny rezultat wieloletniej działalności

Konopnickiej, która w duchu pozytywizmu walczyła o prawa narodowe, społeczne i edukacyjne Polaków. Jej twórczość i zaangażowanie były kontynuacją idei pracy u podstaw i obrony tożsamości narodowej.

Na podstawie: Andrzej Romanowski: *„Rota" – pieśń niepodległości: powstanie – przemiany – funkcja społeczna*. „Pamiętnik Literacki" 1987, nr 78/2, s. 229–262.

1. Co było bezpośrednią przyczyną protestu dzieci we Wrześni w 1901 roku?
   a) zakaz uczęszczania do szkół przez dzieci polskie
   b) nakaz nauki religii w języku niemieckim
   c) zmiana programu nauczania historii
   d) przymusowe wywłaszczenia rodzin chłopskich
2. Jakie represje zastosowano wobec dzieci we Wrześni?
   a) bito je linijkami i kijami
   b) zamykano w karcerze
   c) skreślano ze szkoły
   d) odbierano rodzicom
3. Które europejskie kraje zareagowały oburzeniem na wydarzenia we Wrześni?
   a) Francja
   b) Rosja
   c) Włochy
   d) Wielka Brytania
4. Wiersz *Rota* pierwotnie ukazał się w pełnej wersji w krakowskiej prasie.
   a) prawda
   b) fałsz
5. Dlaczego *Rota* zyskała tak duże znaczenie symboliczne?
   a) była napisana po niemiecku
   b) stała się wyrazem buntu przeciwko rusyfikacji
   c) była pieśnią patriotyczną i kandydowała na hymn narodowy
   d) została napisana przez uczniów z Wrześni

6. Dlaczego twórczość Konopnickiej można uznać za kontynuację idei pozytywistycznych?
   a) ponieważ podejmowała tematykę niepodległościową w duchu romantycznym
   b) ponieważ dążyła do integracji europejskiej i idei unifikacji językowej
   c) ponieważ walczyła o prawa do edukacji, społeczne i narodowe Polaków
   d) ponieważ promowała w swoich utworach tradycje sarmackie i szlacheckie

Rota

Zadanie 1. Proszę – zgodnie z przykładem – połączyć słowa z kolumny I z ich definicjami z kolumny II. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

I	II
0. gnębić	A. uzbrojony, posiadający broń
1. twierdza	B. granica domu, wejście
2. próg	C. uciskać, prześladować
3. pył	D. budowla obronna, forteca
4. orężny	E. dowódca wojsk w dawnej Polsce
5. hufiec	F. dawne określenie oddziału wojskowego
6. hetman	G. bardzo drobny kurz, symbol ruiny
7. trumna	H. skrzynia na ciało zmarłego

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
C							

Zadanie 2. Proszę uzupełnić luki słowami z ramki w odpowiedniej formie. Uwaga! Jedno słowo jest zbędne.

hetman orężny ~~pył~~ twierdza hufiec trumna gnębić

0. Po pożarze ze starej biblioteki został tylko popiół i ...*pył*...
1. W średniowieczu zamek pełnił funkcję obronną i był prawdziwą .....
2. ..... dzieci przez władze zaborcze wywołało protesty w całej Europie.
3. Gdy wróg zaatakował, z lasu wyszedł jeden zbrojny .....
4. W dawnych czasach w polu dowodził najczęściej doświadczony .....
5. Uroczysty pogrzeb zakończył się złożeniem ciała do .....

Zadanie 3. Proszę przeczytać tekst *Roty* Marii Konopnickiej, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Maria Konopnicka
***Rota* (1908)**

Nie rzucim[375] ziemi, skąd nasz ród.
Nie damy pogrześć[376] mowy,
Polski my naród, polski lud,
Królewski szczep[377] piastowy[378].
Nie damy, by nas gnębił wróg.
Tak nam dopomóż Bóg!
Tak nam dopomóż Bóg!

Do krwi ostatniej kropli z żył
Bronić będziemy ducha,
Aż się rozpadnie w proch i pył

375 *Rzucim* – dziś: rzucimy.
376 *Pogrześć* – pogrzebać.
377 *Szczep* – mała grupa etniczna mająca wspólny język, wspólne obyczaje itp.
378 *Piastowie* – pierwsza historyczna polska dynastia panująca.

Krzyżacka zawierucha[379].
Twierdzą nam będzie każdy próg.
Tak nam dopomóż Bóg!
Tak nam dopomóż Bóg!

Nie będzie Niemiec pluł nam w twarz,
Ni dzieci nam germanił,
Orężny wstanie hufiec nasz,
Duch będzie nam hetmanił.
Pójdziem[380], gdy zabrzmi złoty róg.
Tak nam dopomóż Bóg!
Tak nam dopomóż Bóg!

Nie damy miana[381] Polski zgnieść,
Nie pójdziem żywo w trumnę,
W Ojczyzny imię i w jej cześć[382]
Podnosim[383] czoła dumne.
Odzyska ziemię dziadów wnuk.
Tak nam dopomóż Bóg!
Tak nam dopomóż Bóg!

Źródło: Maria Konopnicka: *Rota*. W: Eadem: *Wybór poezji*. Warszawa 1974, s. 340.

1. Które fragmenty odnoszą się do wydarzeń historycznych? Proszę je zaznaczyć i zinterpretować ich znaczenie dla tekstu.
2. Jaki ton dominuje w utworze (np. gniew, duma, determinacja, rozpacz)? Jakie emocje wzbudza w odbiorcy?
3. Proszę wypisać z utworu wszystkie wyrazy lub zwroty o charakterze militarnym. O czym świadczy użycie tylu militarnych wyrażeń?

379 Odwołanie do Zakonu Krzyżackiego, który w historii Polski był symbolem agresji niemieckiej.
380 *Pójdziem* – dziś: pójdziemy.
381 *Miano* – nazwa, imię; tu: tożsamość narodowa.
382 *Cześć* – szacunek, hołd.
383 *Podnosim* – dziś: podnosimy.

Zadanie 4. Co mogą oznaczać czasowniki:

hetmanić – .....

germanić – .....

Zadanie 5. Proszę zinterpretować wersy.

1. „Nie damy pogrześć mowy, / Do krwi ostatniej kropli z żył bronić będziemy ducha" – proszę określić, czym jest tu „duch".
2. Dlaczego w zwrocie „Krzyżacka zawierucha" pojawia się motyw Krzyżaków w kontekście zaboru niemieckiego?
3. „Twierdzą nam będzie każdy próg" – co symbolizuje domowy „próg"?
4. „Duch będzie nam hetmanił" – proszę wskazać, kto będzie przewodził.
5. „Nie pójdziem żywo w trumnę" – co oznacza ta metafora?

CIEKAWOSTKI

Złoty róg a *Rota*

W wersie „Pójdziem, gdy zabrzmi złoty róg" Maria Konopnicka nawiązuje do dramatu Stanisława Wyspiańskiego *Wesele* (1901). W utworze złoty róg symbolizuje narodowe przebudzenie i wezwanie do walki. Jego utrata oznacza zmarnowaną szansę na niepodległość. W *Rocie* motyw ten nabiera znaczenia mobilizacji – róg ma obudzić ducha narodu i zjednoczyć Polaków w oporze przeciw germanizacji.

Zadanie 6. Jakie wartości i ideały są przedstawione w utworze jako najważniejsze? Proszę wskazać konkretne wersy, które je ilustrują.

Zadanie 7. Czy *Rota* sprawdza się jako pieśń? Proszę zastanowić się, jakie cechy utworu wpływają na jego śpiewność, siłę przekazu i potencjał do jednoczenia ludzi. Jakie znaczenie ma obecność refrenu: „Tak nam dopomóż Bóg"?

CIEKAWOSTKI

Maria Konopnicka zmarła 8 października 1910 roku we Lwowie. Jej pogrzeb stał się jedną z największych patriotycznych manifestacji przed 1914 rokiem: w orszaku szło ponad 50 tys. ludzi, a trumnę przykrytą karmazynowym suknem (barwy narodowe były

zakazane przez austriackie władze zaborcze) wieziono otwartym wozem. Pisarka nie doczekała więc, podobnie jak Henryk Sienkiewicz, odzyskania przez Polskę niepodległości.

Zadanie 8. Czy pieśń daje nadzieję na odzyskanie niepodległości (wers: „Odzyska ziemię dziadów wnuk")? Proszę uzasadnić swoją odpowiedź.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Czy *Rota* mogłaby pełnić funkcję polskiego hymnu narodowego? Czym różni się *Rota* od *Mazurka Dąbrowskiego* pod względem treści i przesłania? Która pieśń wydaje się bardziej emocjonalna, a która bardziej historyczna? Proszę uzasadnić swoją opinię.

Zadanie 2. Dlaczego *Rota* tak mocno przemówiła do ludzi w czasach zaborów? Czy tekst może być dla współczesnych równie ważny jak dla ludzi sprzed ponad stu lat?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać esej na temat „Dlaczego *Rota* Marii Konopnickiej stała się symbolem oporu i nadziei?" (170 słów).

Podsumowanie epoki

Zadanie 1. Proszę wypisać 6 słów kluczy, które najlepiej oddają ducha tej epoki.

..... # ..... # .....

..... # ..... # .....

Zadanie 2. Proszę wskazać 3 najważniejszych twórców.

.....

Zadanie 3. Proszę wybrać jeden ulubiony utwór spośród poznanych i napisać, dlaczego jest najbardziej interesujący.

.....

Zadanie 4. Proszę wymyślić tytuł wystawy lub plakatu albo hasło lub slogan reklamowy, który promowałby literaturę tej epoki – powinien zawierać hasło lub motto, które oddaje najważniejsze wartości i tematy.

.....

Zadanie 5. Proszę napisać, jaki problem społeczny lub idea z epoki jest według Pani/Pana wciąż aktualna i dlaczego.

.....

Zadanie 6. Proszę narysować prostą mapę myśli lub diagram (np. koło tematyczne lub drzewo problemów), który pokazuje powiązania między tematami, postawami i wartościami w tekstach z epoki.

Lektury uzupełniające – warto sięgnąć

Czytaj po polsku. T. 1: *Bolesław Prus „Kamizelka", „Z legend dawnego Egiptu". Materiały pomocnicze do nauki języka polskiego jako obcego. Edycja dla początkujących (poziom A1/A2).* Oprac. Wioletta Hajduk-Gawron. Red. serii Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Jolanta Tambor. Katowice 2003.

Czytaj po polsku. T. 2: *Henryk Sienkiewicz „Latarnik", „Janko Muzykant". Materiały pomocnicze do nauki języka polskiego jako obcego. Edycja dla początkujących (poziom A2/B1).* Oprac. Aleksandra Achtelik, Wioletta Hajduk-Gawron. Red. serii Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Jolanta Tambor. Katowice 2004.

Czytaj po polsku. T. 3: *Maria Konopnicka „Nasza szkapa". Eliza Orzeszkowa „Dobra pani". Materiały pomocnicze do nauki języka polskiego jako obcego. Edycja dla początkujących (poziom A2).* Oprac. Magdalena Bąk, Barbara Morcinek. Red. serii Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Jolanta Tambor. Katowice 2004.

Czytaj po polsku. T. 13: *Eliza Orzeszkowa „Gloria victis". Materiały pomocnicze do nauki języka polskiego jako obcego. Edycja dla początkujących (poziom A1–A2).* Oprac. Magdalena Nowak, Paulina Stasiak. Red. serii Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Jolanta Tambor. Katowice 2020.

Czytaj po polsku. T. 17: *Maria Konopnicka: „Mendel Gdański". Materiały pomocnicze do nauki języka polskiego jako obcego. Edycja dla początkujących (poziom A2/B1).* Oprac. Katarzyna Szczotka. Red. serii Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Jolanta Tambor. Katowice 2023.

Na wyrywki. 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec. Red. Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Agnieszka Madeja. Katowice 2018 (cytaty z utworów z epoki pozytywizmu).

Marek Pytasz: *Żydzi w Polsce.* W: *Kultura polska. Silva rerum.* Red. Romuald Cudak, Jolanta Tambor. Katowice 2023, s. 213–228.

Młoda Polska

Wprowadzenie do epoki

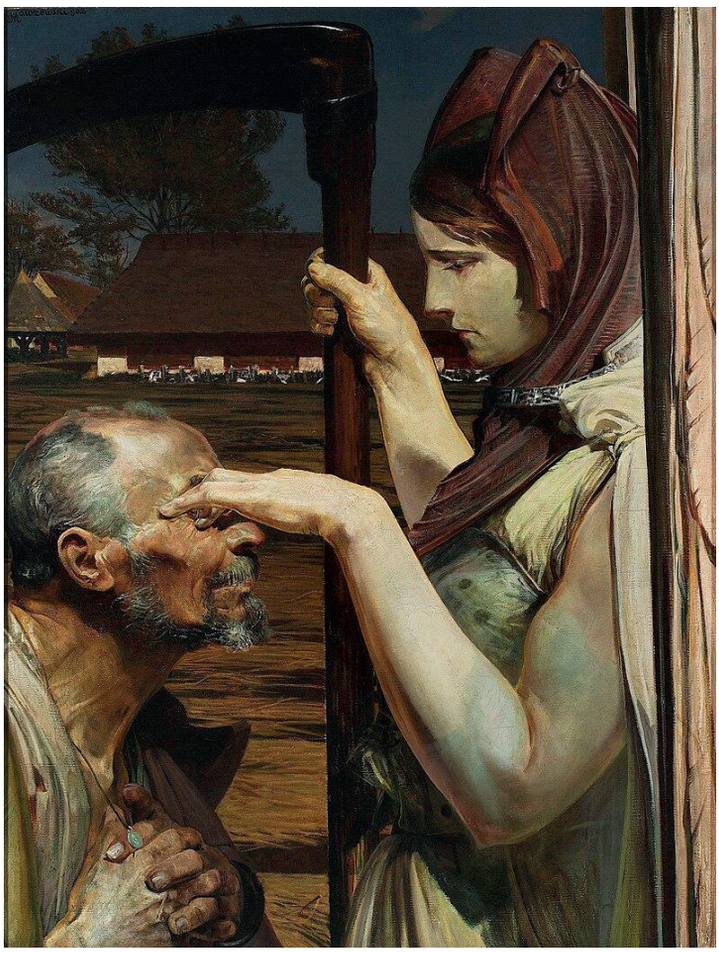
Zadanie 1. Proszę wyobrazić sobie, że mieszka Pani/Pan w Europie na przełomie XVIII/XIX wieku, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Czym mogłaby się Pani/mógłby się Pan zajmować?
2. Gdyby była Pani malarką/był Pan malarzem, jakie obrazy by Pani tworzyła/Pan tworzył?
3. Gdyby była Pani pisarką/był Pan pisarzem, jakie teksty by Pani pisała/Pan pisał?
4. Co robiłaby Pani/robiłby Pan w wolnym czasie?

Zadanie 2. Proszę opisać obrazy i przedstawione na nich sytuacje.

Jacek Malczewski: ***Młoda Polska***

Jacek Malczewski: *Śmierć*

Zadanie 3. Proszę przeczytać teksty i odpowiedzieć na pytania.

WARTO WIEDZIEĆ

Modernizm (fr. *modernisme* < *moderne* ‘nowoczesny’) – zespół nowatorskich zjawisk literacko-artystycznych, głównie z lat 1880–1910, różnie ukształtowanych w obrębie poszczególnych literatur (Młoda Skandynawia, Młode Niemcy, Młoda Belgia); w literaturze polskiej nazwa stosowana jako synonim Młodej Polski lub jako określenie wstępnej fazy jej rozwoju.

Źródło: *Modernizm*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/modernizm;3942541.html [dostęp: 30.05.2025].

WARTO…

Artur Górski (1870–1959)

Wspominany jest obowiązkowo w syntezach historycznoliterackich jako autor manifestu pokoleniowego *Młoda Polska*, ogłoszonego na łamach „Życia” krakowskiego w 1898 roku.

Pamięta się też o jego książce eseistycznej *Monsalwat. Rzecz o Adamie Mickiewiczu*, wydanej z datą 1908, która stała się bestsellerem wśród pierwszych czytelników, urzeczonych poetycką sugestywnością otrzymanej opowieści – misterium o tytułowym bohaterze. Dzięki tym osiągnięciom pisarskim Górski przyczynił się do ugruntowania nazwy epoki artystycznej przełomu XIX i XX w., która też ukształtowała jego drogi twórcze, zaś dla wielu przedstawicieli pokolenia młodopolskiego odnowił szlaki Mickiewiczowskiej tradycji, ukazując – odpowiadający ich wrażliwości i oczekiwaniom wezbranym pod wpływem rewolucji 1905 roku – mityczny wizerunek poety – geniusza romantycznego i odsłaniając jego „odyseję duchową" zmierzającą ku „człowiekowi wiecznemu" i ku „syntezie polskości".

Źródło: Anna Kieżuń: *Drogi własne. O twórczości młodopolskiej Artura Górskiego*. Białystok 2006, s. 7.

1. Co to jest modernizm?
2. Jaką nazwę epoki wymyślił Artur Górski?
3. Które czasopismo opublikowało manifest pokoleniowy Artura Górskiego?
4. Kogo opisuje Artur Górski w *Monsalwacie*?

Zadanie 4. Proszę uporządkować wydarzenia historyczne w kolejności chronologicznej.

Europa

...1... Druga rewolucja przemysłowa – koniec XIX wieku (ok. 1870–1914).

..... Publikacja *Jutrzenki* Charles'a Baudelaire'a: ważnej dla rozwoju symbolizmu – 1857 rok.

..... Rewolucja 1905 roku w Rosji – lata 1905–1907.

..... Rozwój psychoanalizy Zygmunta Freuda – koniec XIX wieku (ok. 1895 roku).

..... Teoria względności Alberta Einsteina – 1905 rok.

..... Wybuch I wojny światowej – 1914 rok.

..... Zakończenie I wojny światowej i upadek starego porządku politycznego – 1918 rok.

WARTO WIEDZIEĆ

Polska

...1... Powstanie Stowarzyszenia Artystów Polskich „Sztuka" – 1897 rok.

..... „Krwawa środa" w Warszawie i innych miastach zaboru rosyjskiego – 1906 rok.

..... Polska odzyskuje niepodległość po 123 latach zaborów – 1918 rok.

..... Powstanie Naczelnego Komitetu Narodowego oraz Legionów Polskich pod komendą Józefa Piłsudskiego – 1914 rok.

..... Rewolucja w Królestwie Polskim i Galicji: fala protestów, strajków i zamieszek – 1905 rok.

..... Strajk szkolny we Wrześni w zaborze pruskim – 1901 rok.

..... Manifest *Młoda Polska* Artura Górskiego – 1898 rok.

Zadanie 5. Proszę dopasować definicję do terminu.

WAŻNE POJĘCIA

0. modernizm – *...a)*.....

1. bohema – .....

2. chłopomania – .....

3. dekadentyzm – .....

4. ekspresjonizm – .....

5. filister – .....

6. impresjonizm – .....

7. katastrofizm – .....

8. *l'art pour l'art* – .....

9. naturalizm – .....

10. neoromantyzm – .....

11. parnasizm – .....

12. symbolizm – .....

a) kierunek w literaturze i sztuce przełomu XIX i XX wieku eksponujący rolę indywidualizmu, symbolizmu i estetyzmu

b) francuski zwrot oznaczający „sztuka dla sztuki", sztuka powinna być tworzona dla samej siebie, dla czystej przyjemności estetycznej, a nie w celu przekazywania jakichkolwiek nauk czy ideologii

c) kierunek artystyczny powstały na początku XX wieku, głoszący, że twórczość powinna być wyrazem intensywnych, wewnętrznych przeżyć i uczuć artysty, a nie odtwarzaniem rzeczywistości

d) kierunek artystyczny powstały w końcu XIX wieku, który postulował utrwalanie ulotnych wrażeń artysty

e) kierunek w literaturze i sztuce XIX wieku, zgodnie z którym dzieło powinno wiernie odzwierciedlać rzeczywistość, bez jej upiększania i łagodzenia rzeczy przykrych

f) nurt artystyczny w literaturze, sztuce i muzyce przełomu XIX i XX wieku nawiązujący do romantyzmu i charakteryzujący się poszukiwaniem nowych koncepcji dzieł i form wyrazu oraz podkreślający rolę indywidualizmu i symbolizmu

g) osoba charakteryzująca się zacofanymi poglądami, ograniczonymi zainteresowaniami i zbytnim przywiązaniem do tradycji

h) pesymistyczna postawa życiowa oparta na przekonaniu o nieuchronności katastrofy

i) prąd ideowy, literacki i artystyczny, powstały u schyłku XIX wieku w wyniku buntu przeciw cywilizacji, postępowi technicznemu i postawie mieszczańskiej, wyrażający pesymizm i przekonanie o nieuchronnym upadku społeczeństw i kultur oraz głoszący niemoc twórczą

j) przesadna fascynacja wsią i życiem codziennym osób pracujących na roli, postrzeganym jako idealne ze względu na bliski związek z naturą

k) środowisko artystów prowadzących ekscentryczny styl życia; inna nazwa: cyganeria

l) wywodzący się z Francji prąd w literaturze i sztuce drugiej połowy XIX wieku, kładący nacisk na używanie wieloznacznych symboli umożliwiających różnorodną interpretację dzieła sztuki

m) wywodzący się z Francji prąd w poezji drugiej połowy XIX wieku, kładący nacisk na refleksyjność i obiektywizm opisu oraz tworzenie utworów wyrafinowanych pod względem formy

Zadanie 6. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Młoda Polska – okres literatury polskiej rozpoczynający się około 1890 roku, wygasły około 1918 roku. Nie stanowiła wydzielonego zjawiska literackiego, łączyła się z analogicznymi tendencjami w innych dziedzinach sztuki (w muzyce i w malarstwie) oraz z całokształtem kultury przełomu wieków, z jego dążeniami społecznymi, ideologicznymi, filozoficznymi, a także obyczajami. W pierwszej fazie swego rozwoju skłaniała się ku tendencjom dekadenckim w ówczesnej literaturze europejskiej, zwłaszcza w liryce kreowała bohatera biernie przeżywającego świat i przekonanego o schyłkowym charakterze kultury, w której żyje. Po 1900 roku zwyciężyły tendencje aktywistyczne, wyrażające się m.in. w twórczości Wyspiańskiego. Zmiana ta wiąże się z rozwojem sytuacji politycznej i społecznej. Istotnym momentem dla rozwoju Młodej Polski była rewolucja 1905 roku, która spowodowała rewizję wielu poprzednio przyjętych założeń. Rozwijała się w ścisłym związku z tendencjami w ówczesnej kulturze europejskiej, znajdowała się w sferze oddziaływania tych filozofów, których dzieła ożywiały ówczesną myśl europejską (m.in. Arthur Schopenhauer, Friedrich Nietzsche, później Henri Bergson), bliska była licznym kierunkom (tzw. izmom), które wówczas się kształtowały. W jej obrębie występowały tendencje rozmaite, od naturalizmu przez elementy parnasizmu, impresjonizmu i symbolizmu do ekspresjonizmu w okresie końcowym. Żaden z tych kierunków nie stanowił bezwzględnej dominanty, ich elementy wchodziły w różnorakie związki, decydując o swoistościach literatury okresu. Młoda Polska pojmowała literaturę przede wszystkim jako ekspresję, jako wyraz sytuacji i przeżyć artysty. Koncepcją taką objęto wszystko, co może być przedmiotem wypowiedzi literackiej, a więc zarówno treści prywatne, jak i problemy społeczne, polityczne, filozoficzne. Młoda Polska dostosowywała gatunki literackie do swoich programów i dążeń. W zakresie liryki na pierwszym etapie rozwoju ukształtowała nowy wzorzec bohatera; stała się nim jednostka rozczarowana światem i kulturą współczesną, bierna i wątpiąca o wartościach, wyrażająca jednak swą postawę w formach, które ukształtowane

zostały w epoce poprzedniej, a więc przez bezpośrednią deklarację liryczną. Już wówczas liryka rozwijała się w dwu podstawowych formach: parnasistowskiej i impresjonistycznej. Już w pierwszym etapie Młodej Polski pojawiły się w liryce tendencje bliskie symbolizmowi, jednakże w pełni doszły do głosu po 1900 roku. Od tego momentu liryka epoki jest bardzo zróżnicowana: obok wizji refleksyjno-religijnych Jana Kasprowicza (*Hymny*) kształtuje się liryka o wyrazistych konturach kompozycyjnych, przedstawiająca bohatera osadzonego w określonej sytuacji (pierwsze tomy Leopolda Staffa). Dochodzą do głosu także tendencje będące polskim odpowiednikiem symbolizmu, rezygnujące zarówno z dominującej nastrojowości, jak i dosłownego opisu na rzecz poszukiwań nowego słowa poetyckiego, które działałoby przez swe właściwości muzyczne i magiczne (Bolesław Leśmian). Pojawia się też poezja wizyjna, zapowiadająca poezję ekspresjonizmu (Tadeusz Miciński). Pod koniec okresu kształtuje się dążność do zdyscyplinowania formy, związana z powrotem do poetyki neoklasycznej oraz przede wszystkim do zbliżenia poezji do wypowiedzi potocznej, obniżenia jej tonu, podejmowania spraw codziennych, co wiąże się z rozpowszechnieniem postawy franciszkańskiej (tomy Staffa i Kasprowicza z tych lat). Wyszczególnione tendencje występowały w liryce epoki zazwyczaj łącznie, wzajemnie na siebie oddziałując. Powieść Młodej Polski wywodzi się bezpośrednio z tradycji realizmu, wnosi jednak do niej istotne zmiany, powstaje bowiem na skrzyżowaniu tendencji naturalistycznych oraz programów jako całości. Z naturalizmem wiąże się tendencja do względnie swobodnej kompozycji, ograniczenia kompetencji narratora wszechwiedzącego, ukazywanie świata z punktu widzenia poszczególnych postaci. W pierwszym okresie tendencje Młodej Polski w prozie wyrażały się przede wszystkim w powieściach w pierwszej osobie, stylizowanych na dokument, ich zadaniem było stworzyć przekaz przeżywania bohatera, w powieściach w trzeciej osobie tendencje modernistyczno-naturalistyczne nakładały się na wzorce realistyczne. Po 1900 roku zaczyna dominować powieść w trzeciej osobie, o swobodnej konstrukcji, oparta zazwyczaj na biografii jednego bohatera, ujmowanej jako seria scen. Obok tej dominującej formy kształtuje się powieść środowiskowa (*Chłopi* Władysława Stanisława Reymonta), pojawiają się także tendencje

radykalnie nowatorskie (*Pałuba* Karola Irzykowskiego). Dramat rozwinął się w pełni dopiero w drugiej fazie Młodej Polski głównie za sprawą Wyspiańskiego. Rozwijała się także komedia bliska tradycjom realizmu (Gabriela Zapolska). Przezwyciężanie stylu i problematyki Młodej Polski było rozległym procesem historycznym, zakończonym dopiero w okresie międzywojennym. Odrzucono wówczas wiele jej elementów, zdobycze jej jednak, zazwyczaj niekontynuowane bezpośrednio, okazały się ważnym czynnikiem w rozwoju późniejszej literatury polskiej.

Na podstawie: Michał Głowiński: *Młoda Polska.* W: *Słownik terminów literackich.* Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 289–292.

0. Młoda Polska rozpoczęła się ok. 1890 roku. TAK/NIE

1. Młoda Polska była wyłącznie zjawiskiem literackim niemającym wpływu na inne dziedziny sztuki. TAK/NIE

2. W początkowej fazie Młodej Polski dominował dekadentyzm. TAK/NIE

3. Rewolucja w 1905 roku nie miała wpływu na rozwój Młodej Polski. TAK/NIE

4. Na Młodą Polskę wpłynęły tylko dzieła filozoficzne Arthura Schopenhauera i Friedricha Nietzschego. TAK/NIE

5. W Młodej Polsce dominował tylko jeden kierunek artystyczny. TAK/NIE

6. W Młodej Polsce powstały nowe gatunki literackie. TAK/NIE

7. W Młodej Polsce pojawił się nowy sposób kreowania bohatera lirycznego. TAK/NIE

8. Poezja Młodej Polski nie była zróżnicowana. TAK/NIE

9. Powieść Młodej Polski inspirowała się realizmem. TAK/NIE

10. Przed 1900 rokiem w powieści młodopolskiej dominowała tylko narracja trzecioosobowa. TAK/NIE

11. *Chłopi* Reymonta są przykładem powieści radykalnie nowatorskiej. TAK/NIE

12. Dramat młodopolski rozwinął się dzięki twórczości Gabrieli Zapolskiej. TAK/NIE

13. W okresie międzywojennym odrzucono wiele elementów poetyki Młodej Polski. TAK/NIE

Zadanie 7. Proszę uzupełnić tabelę wyznacznikami właściwymi dla impresjonizmu i ekspresjonizmu w literaturze.

a) subiektywizm (świat przedstawiony widziany oczami bohatera lub narratora, często przez pryzmat emocji i nastroju)
b) nastrojowość (dominują opisy uczuć, atmosfery, wrażeń – np. melancholii, zamyślenia, zachwytu przyrodą)
c) zmysłowość (odwołania do doznań zmysłowych: zapachów, kolorów, dźwięków, światła)
d) ulotność chwili (opisy krótkich momentów, przejściowych stanów – np. mgły o poranku, zachodu słońca, ciszy przed burzą)
e) luźna kompozycja utworów (brak wyraźnej fabuły, logiki zdarzeń czy zakończenia, ważniejszy jest nastrój i przeżycie)
f) poetyckość (bogactwo środków stylistycznych: epitety, porównania, onomatopeje, synestezje)
g) opisowość i skupienie na detalach (szczegółowe opisy przyrody, pór dnia, światła, kolorów)
h) ekspresja wewnętrznych przeżyć (przekazywanie silnych emocji: lęku, bólu, gniewu, rozpaczy, zachwytu)
i) deformacja rzeczywistości (świat przedstawiony jest zniekształcony, pełen kontrastów, przerysowany – odzwierciedla psychikę bohatera)
j) kult subiektywności i indywidualizmu (najważniejsze jest to, co przeżywa jednostka)
k) bunt przeciw mieszczaństwu i cywilizacji (krytyka społeczeństwa, industrializacji, wojen, religii)
l) groteska i hiperbola (osiągnięcie efektu przesady, wyolbrzymienia, zniekształcenia)
m) mistycyzm i metafizyka (pojawiają się motywy duchowe, wizje, sny, apokalipsa, śmierć, wieczność)
n) dynamizm i dramatyzm języka (krótkie zdania, wykrzyknienia, silne kontrasty)
o) forma otwarta i eksperymenty językowe (łamanie zasad kompozycji, gramatyki, logiki – chaos jako odbicie psychicznego rozdarcia)

impresjonizm	ekspresjonizm
a) *subiektywizm (świat przedstawiony widziany oczami bohatera lub narratora, często przez pryzmat emocji i nastroju)*	

Zadanie 8. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

CIEKAWOSTKI

Młoda Polska była *...epoką...*[0] (epoka), w której sztuka eksplodowała różnorodnością form, a malarstwo, literatura i muzyka pulsowały tym samym niepokojem ducha .....[1] (przełom) XIX i XX wieku. Czy można mówić o jednolitym stylu w epoce tak przepełnionej kontrastami? Impresjonizm, symbolizm, ekspresjonizm i secesja – cztery nurty, które stały się dominantami tego okresu, układały się w .....[2] (mozaika), w której

każdy element był równie istotny. Impresjonizm, czerpiący z ulotności chwili i gry światła, rozkwitał w Polsce pod .....[3] (pędzel) artystów takich, jak Józef Pankiewicz czy Władysław Podkowiński, podczas gdy symbolizm, z jego metafizyczną tajemniczością, stał się .....[4] (domena) Jacka Malczewskiego, który w swoich obrazach łączył mistykę z narodową tożsamością. Ekspresjonizm, rozedrgany intensywnymi emocjami, odnalazł swoją siłę w sztuce dramatycznej, a także literaturze, natomiast secesja, pełna dekoracyjnych linii i organicznych form, zdominowała .....[5] (twórczość) Stanisława Wyspiańskiego oraz Józefa Mehoffera, których monumentalne witraże i pejzaże oddawały w pełni .....[6] (duch) epoki. W tym artystycznym tyglu nie było miejsca na jednoznaczność – malarstwo było literaturą w kolorze, a literatura .....[7] (obraz) utkanym ze słów. Muzeum Narodowe w Warszawie i Muzeum Literatury przechowują do dziś ślady tych wielkich wizji, przypominając, że sztuka Młodej Polski była niczym nieskrępowanym wyrazem nastrojowości, ekspresji i idei, które wciąż rezonują w.....[8] (kultura).

Źródło: *Młoda Polska – malarstwo.* https://www.ahe.lodz.pl/strefa-wiedzy/mloda-polska-malarstwo [dostęp: 30.05.2025].

Zadanie 9. Proszę przeczytać tekst, a następnie uzupełnić tabelę.

WARTO WIEDZIEĆ

Filozofię końca wieku XIX zdominowały trzy koncepcje filozoficzne, które miały ogromny wpływ na sposób myślenia ludzi oraz literaturę i sztukę młodopolską. [...] Pesymistyczne tezy o bólu istnienia, autorstwa niemieckiego filozofa doby romantyzmu – Artura Schopenhauera, stały sią popularne pod koniec XIX wieku. W dziele *Świat jako wola i przedstawienie* zawarł on myśl, zgodnie z którą los ludzki zawsze naznaczony jest cierpieniem, poczuciem niedosytu, niezadowolenia i lęku przed śmiercią. Na pytanie: *czym jest życie?* uczony odpowiedział jednoznacznie: *pasmem cierpień.* Ratunkiem dla gatunku ludzkiego miało być wyzbycie się pożądań, potrzeb i wejście w stan niebytu – nirwany. [...]

W odmienny sposób postrzegał rzeczywistość i miejsce człowieka w świecie Friedrich Nietzsche, autor dzieła *Tako rzecze Zaratustra.* Głosił on kult życia, siły, tężyzny

fizycznej, pogardzał natomiast wizją człowieka jako jednostki słabej. Zgodnie z jego filozofią życie ludzkie miało sens w postaci dążenia do doskonałości wewnętrznej i ideału nadczłowieka. Profesor odrzucił istnienie moralności obiektywnej oraz pojęć dobra i zła. [...]

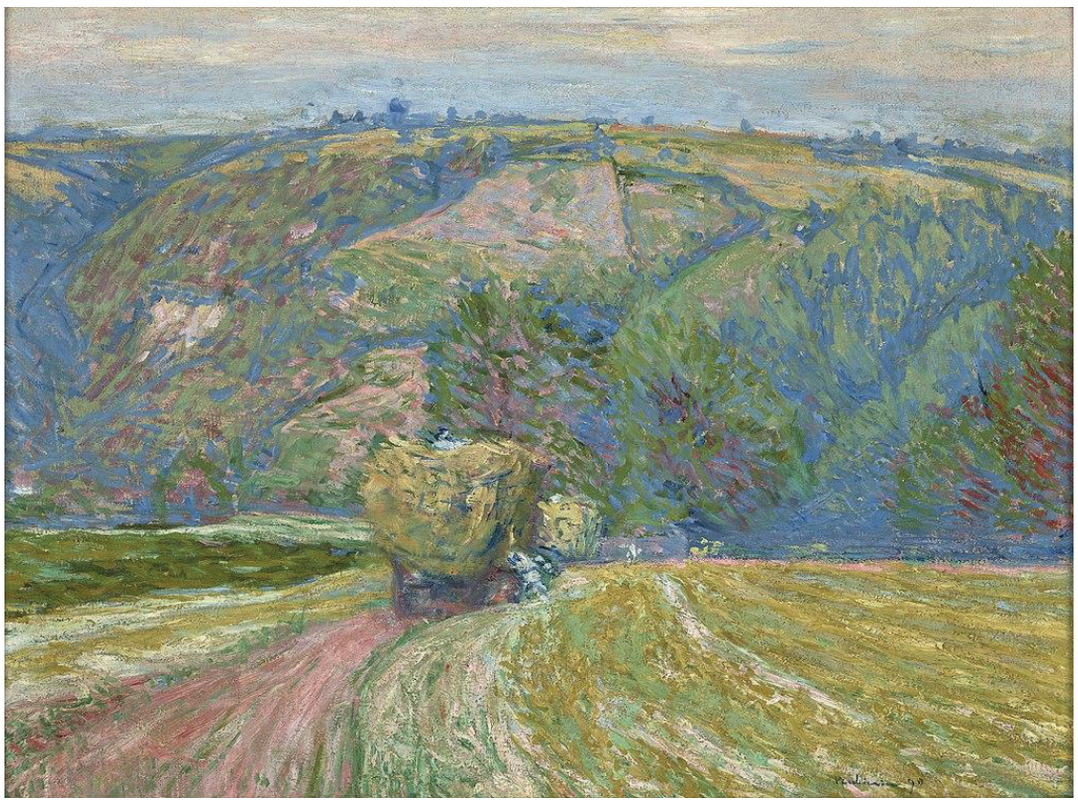
Trzeci sposób myślenia o świecie, który został uznany w epoce Młodej Polski, zaproponował myśliciel francuski – Henri Bergson. W swej filozofii intuicjonistycznej negował on rozumowe i zmysłowe metody poznania rzeczywistości, przypisując szczególne znaczenie świadomemu instynktowi, rozumianemu jako intuicja. Tylko za pomocą intuicji można poznać świat jako zmienną całość, podczas gdy metody intelektualne dzielą rzeczywistość na kawałki, zamykają ją w pojęciach i schematach. Według Bergsona człowiek i przyroda podlegają prawu nieustannego rozwoju, którego motorem jest twórczy, swobodny pęd życiowy. Wyłącznie intuicja pozwala ludziom dotrzeć do głębi własnego *ja*.

Źródło: Magdalena Buszek: *Polska w szale modernizmu*. „Pisma Humanistyczne" 2004, nr 6, s. 114–116.

filozofia	filozof	główne zasady
schopenhaueryzm	*Artur Schopenhauer*	
bergsonizm		
nietzscheanizm		

Zadanie 10. Proszę podpisać obrazy nazwiskami malarzy.

Aleksander Gierymski Józef Pankiewicz Władysław Podkowiński

.....: Wóz z sianem

.....: Mokra wieś

.....: W altanie

Zadanie 11. Na podstawie obrazów z zadania 10 proszę napisać, czym charakteryzuje się malarstwo impresjonistyczne.

Poeta myśli. Twórczość Jana Kasprowicza

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakimi barwami opisałaby Pani/opisałby Pan ranek, południe, popołudnie, wieczór i noc?
2. Jaki jest Pani/Pana ulubiony krajobraz?
3. Dlaczego wielu ludzi fascynuje się dziką przyrodą?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę przeczytać fragmenty tekstów i – zgodnie z przykładem – zaznaczyć właściwą odpowiedź.

Wędrówki przez Tatry i Podhale

0. Od swojego „odkrycia" Tatry, Podhale i Zakopane rozpalały wyobraźnię mieszczuchów, wśród nich pisarzy i poetów. *Dziennik podróży do Tatrów* jest jednym z pierwszych utworów poświęconych tym górom i ich okolicy w polskiej literaturze – jego autor, Seweryn Goszczyński, zapoczątkował modę na „góralszczyznę" oraz Tatry.

0. Z tego tekstu wynika, że Tatry

a) wzbudzały ogromne zainteresowanie wśród mieszkańców miast.

b) były najważniejszym tematem literackim dla Seweryna Goszczyńskiego.

c) stanowiły inspirację tylko dla poetów.

1. Najbardziej znani twórcy nurtu o nazwie „poezja tatrzańska" to Jan Kasprowicz i Kazimierz Przerwa-Tetmajer, którzy widzieli w dzikiej przyrodzie górskiej ucieczkę od cywilizacji, presji i hipokryzji własnego środowiska. Najsłynniejsze wiersze, w tym *Melodia mgieł nocnych* (Przerwa-Tetmajer) czy *Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach* (Kasprowicz), podkreślają piękno i niewinność tatrzańskiej przyrody.

1. Z tego tekstu wynika, że tatrzańska dzika przyroda

a) była opisywana w literaturze polskiej tylko przez Jana Kasprowicza.

b) symbolizowała presję środowiska.

c) była jednym z tematów poezji tatrzańskiej.

2. O Tatrach i Podhalu pisano także prozą. *Sześć dni w Tatrach* to książka, która zdobyła ogromną popularność. Nic dziwnego, bo jej autor, Tytus Chałubiński, wybitny lekarz i społecznik, uznany został za odkrywcę Zakopanego i zbawiennego dla zdrowia wpływu tamtejszego klimatu. Jego reportaż to bezcenny zapis czasów,

gdy tatrzańska turystyka była jeszcze zajęciem elitarnym i romantycznym, a słowo „taternik" było tak nowe, że wymagało od autora wyjaśnienia w nawiasie.

2. Z tego tekstu wynika, że Tytus Chałubiński
   a) był uznanym medykiem.
   b) uznawał się za odkrywcę Zakopanego.
   c) napisał reportaż o kulturze góralskiej.

3. Powieść Jerzego Żuławskiego *Powrót* to historia Romana Turskiego. Niegdyś znany literat, obecnie bogaty biznesmen powraca po latach do Krakowa. Wzbudza ogromne zainteresowanie śmietanki towarzyskiej, zwłaszcza księżnej Heleny Hazarapelianowej, pięknej kobiety, łamaczki serc otoczonej wiankiem adoratorów. Turski, który wyjechał ze względu na nieudaną relację z nią, wierzy, że ten etap jest już zakończony i przystępuje do planowania biznesu w Zakopanem...

3. Z tego tekstu wynika, że powieść *Powrót*
   a) opowiada o urokach Zakopanego.
   b) opisuje losy Romana Turskiego.
   c) przedstawia jedynie historię Heleny Hazarapelianowej.

4. *Nietota* Tadeusza Micińskiego to powieść mistyczna. Należy więc ze spokojem przyjąć fakt, że o podnóże Tatr uderzają tu fale morskie, a wśród fiordów gdzieś pod Krywaniem książę Hubert (tj. utajniony pod tym imieniem Witkacy) podróżuje łodzią podwodną. Na szczęście na drodze poznania – własnej jaźni czy rdzennej istoty Polski – najwznioślejsza metafizyka nierzadko i nieodzownie spotyka przewrotną trywialność.

4. Z tego tekstu wynika, że w powieści Micińskiego w Tatrach
   a) nie występują fiordy.
   b) można pływać łodzią podwodną.
   c) nie ma morza.

5. Bliska codzienności jest satyryczna powieść z romansem i Giewontem w tle pt. *Sezonowa miłość* Gabrieli Zapolskiej. Główna bohaterka, Tuśka, wyrusza z córką na wymarzone wakacje do Zakopanego, jest jednak zła na męża, że nie dał jej wystarczająco dużo pieniędzy. W tej sytuacji gotowa jest na najwyższe poświęcenie: „w Krakowie starała się nie kupić nic prócz rzeczy niezbędnych dla siebie i Pity. Trzy kapelusze, dwie parasolki, cztery metry aplikacji, kilka par bucików białych i szarych (tych karlsbadzkich), za które w Warszawie zapłaciłoby się trzy, cztery razy tyle… Za to ani ona, ani Pita przez dwa dni nie jadły obiadu. Piły kawę, jadły ciastka, nawet i szynkę przyniesioną w sekrecie pod peleryną do hotelu". To rozgoryczenie pchnie ją w kierunku sezonowych rozrywek…

5. Z tego tekstu wynika, że

a) Tuśka i jej córka cierpiały głód przez cały pobyt w Zakopanem z powodu braku jedzenia.

b) Tuśka, mimo ograniczonych środków, nie zrezygnowała z zakupu drogich rzeczy.

c) Tuśka otrzymała dużo pieniędzy od męża, ale roztrwoniła je na rozrywki.

Na podstawie: *Wędrówki przez Tatry i Podhale.* https://wolnelektury.pl/katalog/lektury/wedrowki-przez-tatry-i-podhale/ [dostęp: 30.05.2025].

Zadanie 4. Proszę – zgodnie z przykładem – połączyć tytuły z kolumny I z fragmentami tekstów z kolumny II. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

I	II
0. Podstawowe informacje o poecie	**A.** Jan Kasprowicz to jeden z najwybitniejszych polskich poetów, który swoją twórczością wpisał się w kanon literatury Młodej Polski. Urodził się 12 grudnia 1860 roku w Szymborzu, a zmarł 1 sierpnia 1926 roku w Zakopanem. Jego dorobek literacki obejmuje szeroką gamę gatunków, w tym literaturę piękną, poezję oraz dramaturgię.

1. Osiągnięcia i wpływ na literaturę	**B.** Twórczość Jana Kasprowicza była nieustanną ewolucją postaw estetycznych, od bluźnierczych początków po franciszkański zachwyt nad prostotą i bliskością z przyrodą. Jego liryka, głęboko zakorzeniona w tradycji chrześcijańskiej, często nawiązywała do duchowych zagadnień, takich jak Droga Krzyżowa czy Paruzja. Przemiany w jego poezji odzwierciedlają osobistą walkę z egzystencjalnymi kryzysami oraz poszukiwanie sensu w trudnych doświadczeniach życiowych.
2. Życie osobiste i inspiracje	**C.** *Poezje* *Miłość* *Chwile* *Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach* *Świat się układa*
3. Symbolika i zmiany w twórczości	**D.** Kasprowicz był nie tylko poetą, ale również krytykiem literackim i tłumaczem. Jego twórczość, zdominowana przez naturalizm, symbolizm i ekspresjonizm, wniosła świeże spojrzenie na polską literaturę. Był prekursorem nowoczesnego wiersza wolnego oraz katastrofizmu, a także wyrazistym przedstawicielem tendencji prymitywistycznych we współczesnej sztuce. Wyróżniał się oryginalnością stylu i twórczą niezależnością, co czyniło go jednym z najważniejszych głosów swojego czasu.
4. Ważne dzieła	**E.** Kasprowicz tworzył w obliczu licznych przeciwności losu, takich jak bieda, samotność i rozpad więzi rodzinnych. Jego osobiste doświadczenia miały ogromny wpływ na jego twórczość, prowadząc do głębokich refleksji nad życiem i wiarą. W jego poezji często pojawiały się motywy związane z naturą, szczególnie przyrodą Kujaw oraz Tatr. Dzięki pasji do wędrówek po górach i fascynacji mitologią grecką oraz kulturą Dalekiego Wschodu Kasprowicz wzbogacił swoje utwory o różnorodne inspiracje.

Źródło: *Twórczość i życie Jana Kasprowicza.* https://ksiegarnia.pwn.pl/autor/Jan-Kasprowicz,a,74109656?srsltid=AfmBOor_3te53xtQ-Ywkj50GB4Uj7p47MO5NT3huZ2yBRKST8_SuwcrZ [dostęp: 30.05.2025].

0.	1.	2.	3.	4.
A				

Zadanie 5. Proszę jeszcze raz przeczytać wiadomości z zadania 4, a następnie wypisać pięć cech twórczości Jana Kasprowicza.

Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach

Zadanie 1. Proszę przeczytać utwór *Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach* Jana Kasprowicza, a następnie wykonać polecenia.

Jan Kasprowicz
Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach

Żonie poświęcam

I

W ciemnosmreczyńskich skał zwaliska,
Gdzie pawiookie drzemią stawy,
Krzak dzikiej róży pąs swój krwawy
Na plamy szarych złomów ciska.

U stóp mu bujne rosną trawy.
Bokiem się piętrzy turnia[384] śliska,
Kosodrzewiny wężowiska
Poobszywały głaźne[385] ławy...

[384] *Turnia* – stromy, skalisty szczyt.
[385] *Głaźne ławy* – ławy utworzone z głazów.

Samotny, senny, zadumany,
Skronie do zimnej tuli ściany,
Jakby się lękał tchnienia burzy.

Cisza... O liście wiatr nie trąca,
A tylko limba próchniejąca
Spoczywa obok krzaku róży.

II

Słońce w niebieskim lśni krysztale,
Światłością stały się granity,
Ciemnosmreczyński las spowity
W blado błękitne, wiewne fale.

Szumna siklawa[386] mknie po skale,
Pas rozwijając srebrnolity,
A przez mgły idą, przez błękity,
Jakby wzdychania, jakby żale.

W skrytych załomach, w cichym schronie,
Między graniami[387] w słońcu płonie,
Zatopion w szum, krzak dzikiej róży...

Do ścian się tuli jakby we śnie,
A obok limbę toczą pleśnie,
Limbę, zwaloną tchnieniem burzy.

III

Lęki! wzdychania! rozżalenia,
Przenikające nieświadomy
Bezmiar powietrza!... Hen! na złomy,
Na blaski turnic, na ich cienia

[386] *Siklawa* – największy wodospad w Polsce, znajdujący się w Tatrach Wysokich; tu: każdy wodospad górski.
[387] *Grań* – stromy, skalisty grzbiet górski.

Stado się kozic rozprzestrzenia;
Nadziemskich lotów ptak łakomy
Rozwija skrzydeł swych ogromy;
Świstak gdzieś świszcze spod kamienia.

A między zielska i wykroty,
Jak lęk, jak żal, jak dech tęsknoty
Wtulił się krzak tej dzikiej róży.

Przy nim, ofiara ach! zamieci,
Czerwonym próchnem limba świeci,
Na wznak rzucona świstem burzy...

IV

O rozżalenia! o wzdychania!
O tajemnicze, dziwne lęki!...
Ziół zapachniały świeże pęki
Od niw liptowskich, od Krywania.

W dali echowe słychać grania:
Jakby nie z tego świata dźwięki
Płyną po rosie, co hal miękki
Aksamit w wilgną biel osłania.

W seledyn stroją się niebiosy,
Wilgotna biel wieczornej rosy
Błyszczy na kwieciu dzikiej róży.

A cichy powiew krople strąca
Na limbę, co tam próchniejąca
Leży, zwalona wiewem burzy...

Źródło: Jan Kasprowicz: *Krzak dzikiej róży w Ciemnych Smreczynach.* W: Idem: *Z wichrów hal.* Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, s. 24–26. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/z-wichrow-i-hal.pdf [dostęp: 17.06.2025].

1. Jakie pory dnia zostały przedstawione w utworze? Proszę je opisać.
2. Co symbolizuje krzak dzikiej róży?
3. Co symbolizuje próchniejąca limba?
4. Dlaczego krzak dzikiej róży został zestawiony z próchniejącą limbą?
5. Jakie cechy krajobrazu tatrzańskiego opisuje poeta?
6. Czy opisany świat przyrody jest tłem dla ludzkich emocji, czy raczej staje się bohaterem wiersza?
7. Proszę w czwartej części utworu wskazać czasowniki oznaczające dźwięk, zapach, ruch oraz wizualność.
8. Jakie elementy właściwe dla impresjonizmu można dostrzec w utworze? Proszę wskazać fragmenty i je omówić.
9. Jaki gatunek literacki reprezentuje utwór? Proszę uzasadnić.

Dies irae

Zadanie 1. Jan Kasprowicz jest również autorem hymnów. Proszę przeczytać fragmenty utworu *Dies irae*, a następnie wykonać polecenia.

Jan Kasprowicz
***Dies irae*[388]**

Trąba dziwny dźwięk rozsieje,
ogień skrzepnie, blask ściemnieje[389],
w proch powrócą światów dzieje.
Z drzew wieczności spadną liście

[388] *Dies irae* (łac.) – dosł. dzień gniewu, tj. dzień Sądu Ostatecznego; tytuł średniowiecznej pieśni religijnej autorstwa włoskiego poety Tomasza z Celano (1190–1260), jej główne przesłanie stanowi zapowiedź nadejścia dnia kary Bożej za grzechy; do dzisiaj *Dies irae* wchodzi w skład requiem, czyli utworu wykonywanego z okazji uroczystości pogrzebowych.

[389] *Ogień skrzepnie, blask ściemnieje* – nawiązanie do kolędy *Bóg się rodzi.*

na Sędziego straszne przyjście,
by świadectwo dać Psalmiście...

A ty, psalmisto Pański, nastrój harfę swoją
już na ostatni ton!

Grzech krwią czarną duszę plami...
Bez obrońcy staniem sami –
któż zlituje się nad nami?

Kyrie elejson[390]!...
O Boże! Ty bądź naszą łaską i obroną!
Kyrie elejson!

O Głowo, owinięta cierniową koroną,
gasnącym wieki wieków spojrzyj na nas okiem!
O spojrzyj na nas z tej głuszy,
która swym tchnieniem głębokiem
ogarnia światów bezmiary,
a którą ty wypełniasz swych bólów ogromem,
o Głowo, owinięta cierniową koroną!

Żałobna drogo nieochybnej kary,
broczącej we łzach i przy jęków wtórze
w ten pozbawiony końca
Pańskiego gniewu dzień,
w którym w pożarach spokojnego słońca
szatańskim chichotem płoną
świeże, niezwiędłe róże
grzechu i winy!
[...]

[390] *Kyrie eleison* (gr.) – Panie, zmiłuj się.

O Boże miłosierny, zmiłuj się nad nami!
Niech łaska Twoja winy nam odpuści...
A ty swe skronie tul
do zimnych opok, do strzaskanych grani,
sterczących smutnie nad gardłem czeluści,
i płacz...
[...]

O duszo, pełna miłości,
a którą nieustanne szarpią niepokoje!
Pańskiego gniewu zwalił się już dzień!
Trombita Sądu nad tobą rozbrzmiewa
piorunną mocą archanielskich tchnień
w Pańskiego gniewu nieskończony dzień...

Niechaj mnie sądzą,
niechaj mnie karzą –
tak, mnie, Adama, com na barki swoje
zabrał z Ogrodu to nadludzkie brzemię
przygniatającej winy
i wieki wieków pnę się z tym ciężarem
ku wiekuistej wyży[391]
i zbladłą nie śmiem odwrócić się twarzą
tam, ku tym zmrokom, co zaległy ziemię,
tam, ku piekielnej przełęczy,
na której siadła jasnowłosa Ewa
z padalcem grzechu u swych białych stóp...

Miliardy krzyży,
opromienione okręgami tęczy,
z padolnych Styksów powstają głębiny
w Pańskiego gniewu nieskończony dzień

[391] *Wyż* (neol.) – wysokość.

i rosną, rosną w jakiś straszny las,
co wierzchołkami swych bolesnych drzew
przeszywa wszystkie mgły
i wszystkie blaski, które lśnią nad mgłami,
wypływające z Wszechmocy Istnienia.

O Boże miłosierny, zmiłuj się nad nami!
Twojego gniewu nadszedł wielki czas,
głos już zagrzmiał hiobowy,
niebios walą się posowy[392],
z owiniętej cierniem Głowy
rzeką i morzem płynie ciepła krew,
w rzekę i morze krwi jej ból się zmienia...
[...]

Biją pioruny,
a nad pioruny idzie Jego zew!
Ogrom bytu błyskawic wszystkich nie pomieści,
a Jego światłość złota
strzela nad pełnię, nad ogniste łuny
błyskawicowych potoków...

Czym jestem wobec Ciebie, ja, com z rajskich włości
zabrał z sobą, wygnaniec, tę łamiącą winę
i teraz ginę,
od Wschodu do Zachodu tułacz nieszczęśliwy,
pod nieuchronnych wyroków
w początkach dnia i nocy wzniesionym obuchem?!
Stopę Swoją złożyłeś na pokoleń grzbiecie
i sądzisz! Kyrie elejson!
Płaczów i jęków słuchasz niesłyszącym uchem

[392] *Posowa* (gw.) – sufit.

i sądzisz! Kyrie elejson!
Na mękę wieków patrzysz niewidzącym okiem
i sądzisz! Kyrie elejson!
Niewiasta z rozpaczliwym krzykiem rodzi dziecię,
Ty jego duszę grzechu oblewasz hyzopem[393]
i sądzisz! Kyrie elejson!
Wichr idzie po rozdrożach westchnieniem głębokiem
ku Twojej wyży,
modlitwy niesie krwawe, przybite do krzyży,
Ty sądzisz! Kyrie elejson!
A kto mnie stworzył na to, ażebym w tej chwili,
odziany potępienia podartą żałobą,
kawałem kiru, zdjętym z mar Twojego świata,
wił się i czołgał przed Tobą,
i martwym, osłupiałym z przerażenia okiem
strasznego Sądu wyławiał płomienne,
świat druzgocące rozkazy?
A kto mi kazał patrzeć na te czarne głazy,
rozpadające się na gruz pod mocą
Twojego gniewu, przeraźliwy Boże –
na głazy te, gdzie straszny owoc Twego drzewa,
złocistowłosa Ewa,
do piersi pierś padalca tuli obnażoną?...
[...]

Mą duszę pali wieczna, niezamknięta rana!
Któż mi lekarstwo poda?
Ojcze rozpusty! Kyrie elejson!
Nic, co się stało pod sklepem niebiosów[394],

[393] *Hyzop* – roślina (półkrzew), z którego olejek używany był przez starożytnych Żydów w oczyszczających obrzędach rytualnych.

[394] *Pod sklepem niebiosów* (daw. formy) – dziś: pod sklepieniem niebios.

bez Twej się woli nie stało!
Kyrie elejson!
O źródło zdrady! Kyrie elejson!
Przyczyno grzechu
i zemsty i rozpaczy szaleńczego śmiechu!
Kyrie elejson!

Sądź, Sprawiedliwy!
Krusz światów posady,
rozżegnij wielki pożar w tlejącej iskierce,
na popiół spal Adama oszukane serce
i płacz!
Z nim razem płacz, kamienny, lodowaty Boże!
Niech Twa surma[395] przeraźliwa
echem płaczu się odzywa
nad pokosem Twego żniwa...

Dwujęzycznego smoka,
Szatana o trzech grzbietach zwalczył w wielkim boju
archanioł pański, Michał, i zginął w otchłani. Amen.

I stał się koniec świata... O chwilo spokoju!
Zgasł płomienny głos proroka,
i wieczności noc głęboka
nieprzejrzaną jest dla oka.
A ja, wygnaniec z Raju, tułacz nieszczęśliwy,
zesłany, aby konać, na te ziemskie niwy,
i patrzeć, jak pod złomem niebotycznej grani
usiadła matka Śmierci, Ewa jasnowłosa,
pieszcząca węża Grzechu, posyłam w niebiosa,
opadłe nad wieczności tajemniczym mrokiem,

[395] *Surma* – instrument dęty o przenikliwym brzmieniu, używany w dawnym wojsku do sygnalizacji.

to moje wiekuiste, nieprzebrzmiałe: Amen!
Amen![396]

W umarłych bytów milczeniu głębokiem
słychać jedynie Amen, moje straszne Amen.

O Boże miłosierny, zmiłuj się nad nami!
Kyrie elejson!

Przede mną przepaść, zrodzona przez winę,
przez grzech Twój, Boże!... Ginę! ginę! ginę!
Amen.

A cóż powstanie ponad nicościami,
gdzie ongi były światy
i Ja, w chęć życia bogaty,
a dziś w umarłych postawiony rzędzie?

Niech nic nie będzie!
Amen!

Bo cóż być może, jeślim ja zaginął?...
Na wszystko mrok nicości nieprzebyty spłynął –
Amen.

Źródło: Jan Kasprowicz: *Dies irae*. W: Idem: *Hymny*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, s. 2–11. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/hymny.pdf [dostęp: 17.06.2025].

1. Proszę opisać postawę podmiotu lirycznego.
2. Proszę omówić obraz Boga przedstawiony w utworze? Za pomocą jakich środków stylistycznych poeta kreuje wizerunek Stwórcy?
3. Na czym polega w hymnie konflikt między podmiotem lirycznym a Bogiem?

[396] *Amen* (z hebr.) – tak, zaiste; niech się stanie; w judaizmie i chrześcijaństwie formuła uroczystego potwierdzenia i zgody.

4. Jakie postaci z Biblii są obecne w utworze? Proszę sprawdzić, kim one są, a następnie porównać ich pierwowzory z wizerunkiem poetyckim.
5. Hiperbola to zwrot stylistyczny polegający na zamierzonej przesadzie w opisie przedmiotu lub zjawiska. Proszę wskazać i omówić hiperbole zawarte w utworze.
6. Czy utwór jest klasyczną realizacją gatunku, jakim jest hymn? Proszę wyjaśnić.
7. *Dies irae* w języku łacińskim oznacza „dzień gniewu". W nawiązaniu do treści utworu jak można rozumieć jego tytuł?
8. Jakie elementy właściwe dla ekspresjonizmu można dostrzec w utworze?
9. Jakie elementy właściwe dla katastrofizmu można dostrzec w utworze?

Zadanie 2. Proszę – zgodnie z przykładem – uzupełnić zdania wyrazami z ramki (przyimkami).

~~dzięki~~ od przez przeciwko z w

Hymny Jana Kasprowicza powstały *...dzięki...*[0] poczuciu wewnętrznego rozdarcia między siłami dobra oraz zła i to właśnie one przyniosły mu największy rozgłos.

Hymny były .....[1] najdawniejszych czasów przypisane tradycji religijnej. Jednak te napisane .....[2] Kasprowicza nie chwalą Boga, a buntują się .....[3] niemu. Kryzys zaufania, jaki dopada autora, spowodował, że w poematach czytelnik odnajdzie pytania dotyczące ludzkiej egzystencji, spór między przeciwstawnymi siłami, czy postać samego szatana cieszącego się .....[4] moralnego upadku człowieczeństwa. *Hymny* składają się z dwóch części (część I: *Ginącemu światu*, część II: *Salve Regina*), ...[5] których znajduje się m.in. poemat *Dies irae* oraz *Moja pieśń wieczorna*.

Źródło: *Jan Kasprowicz – „Hymny"*. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/hymny/ [dostęp: 30.05.2025].

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę za pomocą różnych barw opisać przestrzeń, w której obecnie Pani/Pan przebywa.

Zadanie 2. Proszę opisać krajobraz, który podziwiała Pani/podziwiał Pan na wakacjach.

Zadanie 3. Co w Pani/Pana kulturze symbolizuje róża?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać tekst argumentacyjny na temat „Natura – zachwycające piękno czy niekontrolowane zagrożenie?" (170 słów).

Pasjonat niemożliwego
Twórczość Kazimierza Przerwy-Tetmajera

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Który zmysł jest według Pani/Pana najważniejszy?
2. Jaki krajobraz człowiek może odczuwać za pomocą wszystkich zmysłów?
3. Jak Pani/Pan myśli – czy na świecie jest więcej pesymistów, realistów czy optymistów? Dlaczego?
4. Dlaczego niektórzy ludzie są pesymistami?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Jednym z poetów, który spopularyzował krajobraz tatrzański w literaturze, był Kazimierz Przerwa-Tetmajer. Proszę nadać tytuły poszczególnym fragmentom dotyczącym biografii pisarza.

0. *...Kim był Kazimierz Przerwa-Tetmajer?...*

Kazimierz Przerwa-Tetmajer (ur. 1865, zm. 1940) to jedna z najważniejszych postaci w literaturze okresu Młodej Polski. Poeta, powieściopisarz, eseista i dramaturg, zyskał uznanie nie tylko za swoją twórczość literacką, lecz także za wkład w rozwój turystyki w regionie Tatr i Podhala. Jego wiersze, znane z niezwykłej wrażliwości, były wielokrotnie opracowywane muzycznie przez kompozytorów, takich jak Mieczysław Karłowicz, Władysław Żeleński czy Karol Szymanowski.

1. .....

Urodził się jako syn Adolfa Tetmajera i Julii z Grabowskich, a swoje młodzieńcze lata spędził w Krakowie. Po ukończeniu studiów na Uniwersytecie Jagiellońskim zadebiutował w 1886 roku nowelą *Rekrut*. Jego twórczość literacka obejmuje także powieści, takie jak *Zatracenie. Romans* oraz *Otchłań. Fantazja psychologiczna*, które pokazują inny wymiar jego talentu.

2. .....

Poeta zdobył popularność już za młodu, między innymi dzięki słynnej poezji miłosnej. Jego utwory, takie jak: *Lubię, kiedy kobieta...*, *Mów do mnie jeszcze...*, *Prometeusz* oraz *Hej Krywaniu Krywaniu wysoki!*, są odzwierciedleniem uczucia i tęsknoty, które wyróżniają jego pisarstwo. Warto również zwrócić uwagę na *Melancholię*, uznawaną za jeden z najpiękniejszych poematów Tetmajera.

3. .....

Przez całe życie Tetmajer był związany z górami, odbywał liczne wyprawy w Tatry. Jego miłość do gór znalazła swoje odzwierciedlenie w cyklu opowieści *Na skalnym Podhalu* oraz epopei *Legenda Tatr*. W 1902 roku jedna z przełęczy otrzymała jego nazwisko, a w 1934 roku został członkiem honorowym Polskiej Akademii Literatury.

4. .....

Pomimo wielu trudności w życiu osobistym, w tym długotrwałej choroby psychicznej, Kazimierz Przerwa-Tetmajer pozostawił po sobie bogate dziedzictwo literackie. Jego twórczość była inspiracją dla wielu artystów i była adaptowana w różnych formach, od teatru po film. W 1928 roku zdobył Nagrodę Literacką m.st. Warszawy, a jego prace były wystawiane na deskach teatrów oraz przenoszone na ekrany kinowe.

Źródło: *Kazimierz Przerwa-Tetmajer – biografia*. https://ksiegarnia.pwn.pl/autor/Kazimierz-Przerwa-Tetmajer,a,74115191 [dostęp: 30.05.2025].

Zadanie 4. Proszę dopasować znaczenie do terminu.

WAŻNE POJĘCIA

0. synestezja – *...a)*.....
1. eufonia – .....
2. impresja – .....
3. oniryzm – .....
4. refren – .....

a) taki sposób ukształtowania tekstu lub wypowiedzi, w którym wrażenia pochodzące z jednego zmysłu przyporządkowuje się innemu zmysłowi
b) harmonijny dobór dźwięków w utworze literackim, dający zamierzony efekt
c) myśl lub ulotne wrażenie, które powstaje pod wpływem tego, co widzimy, słyszymy, czytamy; też: utwór artystyczny, który jest oparty na subiektywnych myślach lub odczuciach
d) odcinek melodii i tekstu powtarzający się po każdej zwrotce piosenki; też: wers lub kilka wersów w utworze poetyckim, wyodrębnionych kompozycyjnie, powtarzających się w określonych odstępach
e) tendencja w literaturze, sztukach plastycznych i filmie polegająca na kreowaniu rzeczywistości na wzór snu i nawiązywaniu w budowie utworu do reguł rządzących marzeniem sennym

Zadanie 5. Proszę zaznaczyć poprawną odpowiedź.

0. Co to jest kotlina?
a) wzniesienie terenu
b) obniżenie terenu otoczone wzgórzami lub górami
c) strumienie w górach

1. Co to jest głębina?
a) płytka rzeka
b) głęboka część zbiornika wodnego
c) inna nazwa morza

2. Co to jest ćma?
a) gatunek ptaka

b) owad aktywny głównie w nocy

c) grzyb rosnący w lesie

3. Co to jest potok?

a) słone jezioro

b) szybki nurt wody płynący wąskim korytem

c) rodzaj drzewa

4. Co to jest bór?

a) małe miasteczko

b) duży, gęsty i stary las głównie z drzewami iglastymi

c) głębokie jezioro

5. Co to jest przestwór?

a) ograniczona przestrzeń

b) rozległa, otwarta przestrzeń

c) podziemna jaskinia

6. Co to jest tęcza?

a) duża góra lodowa

b) zjawisko optyczne widoczne na niebie w postaci kolorowego łuku powstające zwykle po deszczu

c) gwałtowna erupcja wulkanu

7. Co to jest mlecz?

a) roślina z żółtymi kwiatami

b) mała żaba

c) rodzaj kamienia

8. Co to jest sowa?

a) ptak dzienny

b) ptak nocny

c) ptak wodny

9. Co to jest nietoperz?

a) niebezpieczny owad

b) latający ssak

c) duży gad

10. Co to jest skała?

a) olbrzymi głaz

b) rodzaj drzewa

c) nazwa zwierzęcia

11. Co to jest melodia?

a) układ dźwięków tworzących linię muzyczną

b) cisza przed koncertem

c) szum wiatru na plaży

12. Co to jest mgła?

a) rodzaj ptaka

b) zjawisko atmosferyczne ograniczające widoczność

c) pożar w lesie

Melodia mgieł nocnych

Zadanie 1. Proszę przeczytać utwór *Melodia mgieł nocnych (Nad Czarnym Stawem Gąsienicowym)* Kazimierza Przerwy-Tetmajera, a następnie wykonać polecenia.

Kazimierz Przerwa-Tetmajer
Melodia mgieł nocnych
(Nad Czarnym Stawem Gąsienicowym)

Cicho, cicho, nie budźmy śpiącej wody w kotlinie,
Lekko z wiatrem pląsajmy po przestworów głębinie...
Okręcajmy się wstęgą naokoło księżyca,
Co nam ciała przezrocze[397] tęczą blasków nasyca,

[397] *Przezroczy* – dziś popr.: przezroczysty.

I wchłaniajmy potoków szmer, co toną w jeziorze,
I limb[398] szumy powiewne i w smrekowym[399] szept borze,
Pijmy kwiatów woń rzeźwą[400], co na zboczach gór kwitną,
Dźwięczne, barwne i wonne, w głąb wzlatujmy błękitną.
Cicho, cicho, nie budźmy śpiącej wody w kotlinie,
Lekko z wiatrem pląsajmy po przestworów głębinie...
Oto gwiazdę, co spada, lećmy chwycić w ramiona,
Lećmy, lećmy ją żegnać, zanim spadnie i skona,
Puchem z mlecza się bawmy i ćmy błoną przezroczą,
I sów pierzem puszystym, co w powietrzu krąg toczą,
Nietoperza ścigajmy, co po cichu tak leci,
Jak my same, i w nikłe oplatajmy go sieci,
Z szczytu na szczyt przerzućmy się jak mosty wiszące,
Gwiazd promienie przybiją do skał mostów tych końce,
A wiatr na nich na chwilę uciszony odpocznie,
Nim je zerwie i w pląsy znów pogoni nas skocznie...

Źródło utworu i przypisów: Kazimierz Przerwa-Tetmajer: *Melodia mgieł nocnych*. Oprac. red. i przypisy Marta Niedziałkowska, Paweł Kozioł. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/melodia-mgiel-nocnych.pdf [dostęp: 28.05.2025].

1. Kim jest podmiot liryczny w wierszu? Proszę go opisać.
2. Proszę opisać nastrój wiersza.
3. W jaki sposób w utworze zostały opisane góry?
4. Jaką funkcję pełni powtarzający się wers „Cicho, cicho, nie budźmy śpiącej wody w kotlinie"?
5. Proszę wskazać i omówić fragmenty, w których poeta posłużył się:
   - synestezją,
   - eufonią.

398 *Limba* – drzewo iglaste podobne do sosny, występujące w górach.
399 *Smrekowy* (reg.) – świerkowy.
400 *Rzeźwy* – świeży.

6. Realizację jakiego kierunku literackiego dostrzega Pani/Pan w utworze? Proszę wskazać odpowiednie fragmenty i je omówić.
7. Jak rozumie Pani/Pan tytuł wiersza?

Koniec wieku XIX

Zadanie 1. Dla wielu artystów koniec XIX wieku jawił się również jako koniec świata. Niepewność związana z przyszłością przyczyniła się do ukształtowania postawy dekadenckiej. Proszę przeczytać teksty, a następnie na ich podstawie wynotować pięć wyznaczników dekadentyzmu.

WAŻNE POJĘCIA

Dekadentyzm – kulturowy prąd ideowy, literacki i artystyczny, powstały u schyłku XIX wieku w wyniku buntu przeciw cywilizacji, postępowi technicznemu i postawie mieszczańskiej, wyrażający pesymizm i przekonanie o nieuchronnym upadku społeczeństw i kultur oraz głoszący niemoc twórczą.

Źródło: *Dekadentyzm.* https://wsjp.pl/haslo/podglad/62310/dekadentyzm/5168041/mlodopolski [dostęp: 30.05.2025].

Dekadentyzm (fr. *décadence* – ‘upadek’, ‘schyłek’) – termin określający tendencję występującą w literaturze w drugiej połowie XIX i w początkach XX w. jako wyraz przekonania o kryzysie i upadku tradycyjnych form kultury europejskiej. Użyty po raz pierwszy we Francji (przedmowa Th. Gautiera do *Kwiatów zła* Ch. Baudelaire'a 1868) i tam upowszechniony (pismo „Décadent" 1886–89, twórczość symbolistów), przyjął się następnie w innych krajach europejskich (także w formie: *fin de siècle*). Podłożem dekadentyzmu były zjawiska towarzyszące procesom industrializacji i urbanizacji, dezintegracji tradycyjnych układów i więzi społecznych, powszechnie akceptowanych norm i zasad obyczajowych i moralnych, co interpretowano jako oznakę wyczerpania całej kultury kręgu łacińskiego i zapowiedź jej rychłego końca. Najpełniejszą manifestację

lub opis postaw dekadenckich prezentowała twórczość prekursorów i przedstawicieli modernizmu, m.in. Ch. Baudelaire'a, P. Verlaine'a, S. Mallarmégo, J.K. Huysmansa (powieść *Na wspak*), P. Bourgeta, A.Ch. Swinburne'a, O. Wilde'a, A. Strindberga, M. Maeterlincka, w Polsce – S. Przybyszewskiego, W. Berenta (*Próchno*), K. Przerwy-Tetmajera. Charakterystyczna dla dekadentyzmu świadomość wyobcowania ze społeczeństwa mieszczańskiego i ostra opozycja wobec jego moralności i kultury wyrażały się w zróżnicowanych i niejednoznacznych formach: kult artysty, jako jednostki stojącej ponad tłumem „filistrów", i sztuki czystej, uwolnionej od zadań służebnych („sztuka dla sztuki"), splatał się z poczuciem bezcelowości wszelkiego buntu i działania, uwydatnianie objawów znużenia, zniechęcenia, bezsiły i przesytu łączyło się z przewrotną fascynacją tymi stanami oraz demonstrowaniem postaw hedonistycznych i anarchicznych, co uzewnętrzniło się zwłaszcza w stylu obyczajowym środowisk moderny artystycznej (cyganeria). W Polsce dekadentyzm odegrał zrazu rolę twórczego fermentu w fazie przełomu modernistycznego (zwalczany wówczas ostro przez krytykę zachowawczą jako objaw psychopatologii społecznej i artystycznej), jednak w miarę nasilania się tendencji społeczno-narodowych w literaturze Młodej Polski został przezwyciężony i odrzucony przez czołowych twórców okresu (S. Brzozowski); pewne elementy dekadentyzmu znalazły rozwinięcie w XX-wiecznym katastrofizmie.

Źródło: *Dekadentyzm.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/dekadentyzm;3891404.html [dostęp: 30.05.2025].

Zadanie 2. Proszę przeczytać utwór *Koniec wieku XIX* Kazimierza Przerwy-Tetmajera, a następnie wykonać polecenia.

Kazimierz Przerwa-Tetmajer
Koniec wieku XIX

Przekleństwo?... Tylko dziki, kiedy się skaleczy,
złorzeczy swemu bogu, skrytemu w przestworze[401].

[401] *Przestwór* – rozległa przestrzeń; tu: niebo.

Ironia?… Lecz największe z szyderstw czyż się może
równać z ironią biegu najzwyklejszych rzeczy[402]?

Wzgarda… Lecz tylko głupiec gardzi tym ciężarem
którego wziąć na słabe nie zdoła ramiona,
Rozpacz?… Więc za przykładem trzeba iść skorpiona,
co się zabija, kiedy otoczą go żarem[403]?

Walka?… Ale czyż mrówka rzucona na szyny
może walczyć z pociągiem, nadchodzącym w pędzie,
Rezygnacja?… Czyż przez to mniej się cierpieć będzie,
gdy się z poddaniem schyli pod nóż gilotyny[404]?

Byt przyszły?… Gwiazd tajniki któż z ludzi ogląda,
kto zliczy zgasłe słońca[405] i kres światu zgadnie?
Użycie?… Ależ w duszy jest zawsze coś na dnie,
co wśród użycia pragnie, wśród rozkoszy żąda.

Cóż więc jest? Co zostało nam, co wszystko wiemy,
dla których żadna z dawnych wiar już nie wystarcza?
Jakaż jest przeciw włóczni złego twoja tarcza
człowiecze z końca wieku?… Głowę zwiesił niemy.

Źródło utworu i przypisów: Kazimierz Przerwa-Tetmajer: *Koniec wieku*. Oprac. red. i przypisy Marta Niedziałkowska, Paweł Kozioł. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/koniec-wieku.pdf [dostęp: 28.05.2025].

[402] „[…] równać z ironią biegu najzwyklejszych rzeczy?" – w niektórych wydaniach po tej strofie pojawiała się jeszcze jedna: „Idee?… Ależ lat już minęły tysiące, / A idee są zawsze tylko ideami. / Modlitwa?… Lecz niewielu tylko jeszcze mami / Oko w trójkąt wprawione i na świat patrzące".

[403] „Więc za przykładem trzeba iść skorpiona, / co się zabija, kiedy otoczą go żarem" – mówi się, że skorpion, zaatakowany ogniem, nie mogąc znaleźć drogi ucieczki, sam w siebie wbija umieszczony w odwłoku kolec jadowy. W istocie jest to efekt przedśmiertnych drgawek.

[404] *Gilotyna* – urządzenie do wykonywania egzekucji przez ścięcie głowy; na szyję skazańca spadał ciężki (ok. 30–40 kg) nóż o skośnym ostrzu, umieszczony na pionowych prowadnicach.

[405] *Słońca* – tu: gwiazdy.

1. Proszę opisać postawę podmiotu lirycznego.
2. Czym według podmiotu lirycznego charakteryzuje się koniec XIX wieku?
3. Jaką postawę wobec cierpienia zajmuje podmiot liryczny?
4. Jaką funkcję pełnią pytania retoryczne w wierszu?
5. Jak rozumie Pani/Pan fragment: „Jakaż jest przeciw włóczni złego twoja tarcza / człowiecze z końca wieku?... Głowę zwiesił niemy"?
6. Jakie elementy właściwe dla dekadentyzmu dostrzega Pani/Pan w utworze? Proszę wskazać fragmenty i je omówić.
7. Jakie poglądy filozoficzne właściwe dla Młodej Polski dostrzega Pani/Pan w utworze?

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę opisać wybrany krajobraz, wykorzystując synestezję.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać tekst argumentacyjny na temat „Koniec świata – realna perspektywa czy niespełniona wizja przyszłości?" (170 słów).

„Trza być w butach na weselu" *Wesele* Stanisława Wyspiańskiego

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jaka jest różnica między ślubem a weselem?
2. Jakie zna Pani/Pan polskie tradycje związane ze ślubem i weselem?
3. Dlaczego ludzie decydują się na wzięcie ślubu?
4. Dlaczego niektórzy ludzie będący w związku nie decydują się na wzięcie ślubu?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę uporządkować wydarzenia z życia Stanisława Wyspiańskiego w kolejności chronologicznej.

...1... Urodził się w Krakowie – 15 stycznia 1869 roku.
..... Namalował cykl widoków na kopiec Kościuszki – lata 1904–1905.
..... Namalował obraz *Macierzyństwo* – 1902 rok.
..... Rozpoczął współpracę z Teatrem Miejskim w Krakowie i wystawił *Wesele* – 1901 rok.
..... Studia malarskie w Paryżu – lata 1891–1894.
..... Studiował historię sztuki na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz malarstwo w Szkole Sztuk Pięknych w Krakowie (z przerwami) – lata 1884–1897.
..... Wykonał witraże do kościoła Franciszkanów w Krakowie – lata 1897–1905.
..... Wystawił dramat *Warszawianka* – 1898 rok.
..... Wystawił swoje dramaty: *Akropolis* i *Noc listopadowa* – 1904 rok.
..... Wystawił swoje sztuki: *Wyzwolenie*, *Bolesław Śmiały* i *Achilles* – 1903 rok.
..... Zmarł w Krakowie 28 listopada – 1907 rok.

Źródło: *Stanisław Wyspiański.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Wyspianski-Stanislaw;3999082.html [dostęp: 30.05.2025].

Zadanie 4. Proszę jeszcze raz przeczytać wydarzenia z życia autora *Wesela*, a następnie odpowiedzieć na pytanie, czym zajmował się Wyspiański.

Zadanie 5. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Stanisław Wyspiański – polski dramaturg, poeta ...*okresu*...[0] (okres) Młodej Polski, malarz, grafik. Studiował w .....[1] (krakowska) Szkole Sztuk Pięknych oraz historię sztuki, literaturę i historię na UJ. W latach 1890–1894 podróżował po .....[2] (Europa) (Włochy, Szwajcaria, Francja, Niemcy, Praga czeska). Ożeniony z .....[3] (chłopka). Charakterystyczne są jego pastele – impresjonistyczne pejzaże

oraz portrety w duchu estetyki .....[4] (secesja), na których postacie obrysowane wyrazistym konturem uchwycone są w naturalnych pozach. Jest .....[5] (twórca) polichromii i witraży w .....[6] (kościół) Franciszkanów w Krakowie. W nawiązujących do .....[7] (tradycja) dramatu antycznego i szekspirowskiego dramatach symbolicznych Wyspiańskiego refleksji nad historią oraz problematyką narodową i społeczną dotyczącą Polski towarzyszy ideowa dyskusja z .....[8] (romantyzm).

Źródło: *Stanisław Wyspiański.* https://wolnelektury.pl/katalog/autor/stanislaw-wyspianski/ [dostęp: 30.05.2025].

Zadanie 6. Na podstawie tekstów proszę swoimi słowami opowiedzieć, na czym polegało zjawisko chłopomanii na przełomie XIX i XX wieku w Polsce.

WAŻNE POJĘCIA

Chłopomania – przesadna fascynacja wsią i życiem codziennym osób pracujących na roli, postrzeganym jako idealne ze względu na bliski związek z naturą.

Źródło: *Chłopomania.* https://wsjp.pl/haslo/podglad/53289/chlopomania [dostęp: 30.05.2025].

Ludomaństwo, chłopomaństwo – nacechowane egzaltacją zainteresowanie sprawami ludu na przełomie XIX i XX w. w Polsce; w ramach ludomaństwa propagowano ideę odzyskania niepodległości Polski z udziałem chłopów jako głównej siły oraz odrodzenie kultury narodowej przez odwołania do kultury ludowej (źródło polskości o rodowodzie piastowskim); życie na wsi przedstawiano jako szczęście przynoszące odrodzenie witalne i moralne; fascynowano się chłopską tężyzną, gwarą, folklorem; rozwinął się regionalizm; S. Witkiewicz popularyzował styl góralski w budownictwie i sztuce użytkowej, K. Przerwa-Tetmajer i S. Wyspiański heroizowali górali, K. Szymanowski nawiązywał do muzyki ludowej, powstawały wiejskie pejzaże i sceny z życia chłopów; entuzjazmowano się Nagrodą Nobla dla *Chłopów* W.S. Reymonta; aspekt humorystyczny ludomaństwa wykorzystał m.in. Wyspiański w *Weselu* (postać Pana Młodego).

Źródło: *Ludomaństwo.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ludomanstwo;3934262.html [dostęp: 30.05.2025].

Zadanie 7. Proszę przeczytać fragment *Plotki o „Weselu" Wyspiańskiego* Tadeusza Boya-Żeleńskiego, a następnie uzupełnić tabelę.

CIEKAWOSTKI

Bronowice jest to, jak wiadomo, wioska o pół mili od Krakowa [...]. Modlą się zwykle bronowiczanie w pobliskim wiejskim kościółku, ale śluby biorą z paradą u Panny Marii w Krakowie. Wówczas to przez długą ulicę Karmelicką, przez cały Rynek krakowski zajeżdżają przed kościół owe wozy chłopskie wyładowane białymi sukmanami, „bajecznie kolorowymi" gorsetami, kierezjami, wieńcami, czapkami, w asystencji szumnych drużbów na koniach, tworząc istotnie porywający grą swoich barw i zamaszystością fantazji obraz. [...]

Tak więc orszak ślubny przejechał przez Kraków w lecie roku 1890; i na całe miasto gruchnęła wieść: Włodzio Tetmajer ożenił się z wiejską dziewczyną. [...] Młody i pełen przyszłości malarz, piękny i świetny młodzieniec z „dobrej rodziny" – z chłopką! [...] Żona Tetmajera miała dwie siostry, obie, jak i ona, bardzo urodziwe. Z jedną zaręczył się utalentowany malarz i kolega Tetmajera, Ludwik de Laveaux, suchotnik; wyjechał dla studiów za granicę i tam umarł. O drugą, Jadwisię, posunął w konkury Lucjan Rydel, poeta, i pojął ją w małżeństwo w dziesięć lat po ślubie Tetmajera, w roku 1900. Ale i wesele to, i małżeństwo nie były podobne do tamtego.

Małżeństwo Rydla miało, jak wspomniałem, zupełnie inny charakter niż małżeństwo Tetmajera. Tamto było czymś samorzutnym, śmiałym, urodziło się z serca i oczu, to – raczej z głowy i z papieru. [...] Rydel przeżywał swoją „miłość" jak temat literacki; pisywał pseudoklasyczne wiersze, w których porównywał swoją Jadwisię do Afrodyty wychodzącej z fali zboża etc. [...] Zabawny był stosunek Rydla do chłopów. Ten poeta był to klasyczny mieszczuch, niewiele mający poczucia wsi i chłopa; popełniał tedy co chwilę wykroczenia przeciw etykiecie wiejskiej, które raziły bronowickich gospodarzy. [...] Rydel posuwał swoją „ludowość" tak daleko, że przyszedłszy raz z wizytą do willi swej ciotki, p. Domańskiej (Radczyni z *Wesela*), prosił ją o pozwolenie zdjęcia butów, bo tak się już przyzwyczaił... Pokazywał wszystkim, kto chciał i kto nie chciał, że nie nosi gatek etc. I gadał, gadał, gadał... [...]

Wesele Rydla odbywało się w domu Tetmajera [...]. Wieś była oczywiście zaproszona cała, z miasta kilka osób z rodziny i przyjaciół Rydla, cały prawie światek malarski z Krakowa. I Wyspiański. Pamiętam go jak dziś, jak szczelnie zapięty w swój czarny tużurek stał całą noc oparty o futrynę drzwi, patrząc swoimi stalowymi, niesamowitymi oczyma. Obok wrzało weselisko, huczały tańce, a tu do tej izby raz po raz wchodziło po parę osób, raz po raz dolatywał jego uszu strzęp rozmowy. I tam ujrzał i usłyszał swoją sztukę. [...]

Niepodobna dobrze zrozumieć postaci Dziennikarza, o ile się ją oderwie od figury, z której wyszła. Wiadomo, iż Dziennikarzem tym był Rudolf Starzewski, redaktor krakowskiego „Czasu". Starzewski była to jedna z najświetniejszych polskich inteligencji współczesnych [...].

Poeta jest bratem Gospodarza; bo też, wiadomo, był nim Kazimierz Tetmajer, „żurawiec" bawiący wówczas w kraju przelotem, między jednym a drugim pobytem we Włoszech. Wówczas na szczycie rozgłosu poety, ale przed wydaniem najbardziej męskich swoich dzieł, admirowany przez czytelniczki. [...] Radczyni – to profesorowa Domańska, ciotka Lucjana Rydla, żona lekarza i radcy miejskiego, później autorka wybornych powieści dla młodzieży; z temperamentu kostyczna i weredyczka. Panienki [...] to Zosia i Maryna Pareńskie, młodziutkie wówczas podlotki, córki sławnego lekarza. Trzeźwa i obowiązkowa Haneczka – to Hanka Rydlówna, siostra Lucjana, a rówieśnica i przyjaciółka Zosi. [...] Wprowadzenie Racheli, jako integralny składnik tego polskiego dworku i tego świata artystów, jest dowodem niezmiernej bystrości wyczucia u Wyspiańskiego. [...] Takich Rachel było w Krakowie dużo; one wypełniały czytelnie dla kobiet, wypożyczalnie książek, teatry, koncerty. I niezmiernie interesującą jest właśnie ta rola Racheli na weselu bronowickim.

Autentycznymi, z zachowaniem imion i nazwisk, są postacie chłopskie: Klimina, wspaniała baba wiejska mająca pod czterdziestkę, pełna ochoty zarówno do swatów, jak i do ołtarza; olbrzymi pod powałę Czepiec, w którego ramionach drżały od nowej emocji miejskie panienki; autentycznym jest Nos, czyli malarz Tadeusz Noskowski, lub może kombinacja Noskowskiego z malarzem również, Stanisławem Czajkowskim. [...] Figura Gospodyni wiernie zachowała typ swego oryginału, jedynie może stała się

dojrzalsza, poważniejsza, gdyż Hanusia Tetmajerowa liczyła sobie wówczas niespełna dwadzieścia siedem lat. [...] W Pannie Młodej większa jest domieszka fantazji, jest ona raczej rozwinięciem tej ślicznej Jadwisi takiej, jaką mogłaby być, gdyby została bardziej sobą. Wówczas to była szesnastoletnia dziewczynka, nie bardzo przygotowana do „honoru", jaki ją spotkał. I Rydel postępował też z nią inaczej niż Tetmajer z Hanusią: starał się ją forsownie „rozwijać", czytywał jej swoje wiersze i dramaty, opowiadał o królach polskich, tak że na jakiś czas w tej ślicznej młodej głowinie wytworzył rozczulający zamęt.

Źródło: Tadeusz Boy-Żeleński: *Plotka o „Weselu" Wyspiańskiego*. W: Idem: *O Krakowie*. Kraków 1968, s. 381–394.

pierwowzór postaci	postać w *Weselu*
Rudolf Starzewski	*Dziennikarz*

Zadanie 8. Proszę przeczytać fragmenty *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego, a następnie wykonać polecenia.

Stanisław Wyspiański
Wesele

Akt I

Scena 24

Poeta, Gospodarz

POETA

My jesteśmy jak przeklęci,
że nas mara, dziwo nęci,
wytwór tęsknej wyobraźni

serce bierze, zmysły drażni;
że nam oczy zaszły mgłami;
pieścimy się jeno snami,
a to, co tu nas otacza,
zdolność nasza przeinacza:
w oczach naszych chłop urasta
do potęgi króla Piasta!

GOSPODARZ

A bo chłop i ma coś z Piasta,
coś z tych królów Piastów – wiele!
– Już lat dziesięć pośród siedzę,
sąsiadujemy o miedzę.
Kiedy sieje, orze, miele,
taka godność, takie wzięcie;
co czyni, to czyni święcie;
godność, rozwaga, pojęcie.
A jak modli się w kościele,
taka godność, to przejęcie;
bardzo wiele, wiele z Piasta;
chłop potęgą jest i basta.

Źródło: Stanisław Wyspiański: *Wesele*. Oprac. Jan Nowakowski. Wrocław 1981, s. 57–58.

1. Proszę opisać intelektualistów, o których mówi Poeta.
2. Proszę opisać chłopów, o których mówi Gospodarz.
3. Proszę porównać obraz intelektualistów z obrazem chłopów.
4. Na czym polega różnica między spojrzeniem Poety a spojrzeniem Gospodarza na życie na wsi i chłopów?
5. Jak rozumie Pani/Pan fragment: „w oczach naszych chłop urasta / do potęgi króla Piasta"?
6. Jakie znaczenie ma postać Piasta w rozmowie Poety i Gospodarza?

Akt I

Scena 25

Poeta, Gospodarz, Czepiec, Ojciec

CZEPIEC

Szczęść wam Boże!

OJCIEC

Pochwalony.

GOSPODARZ

Pochwalony, ojcze, kumie –
tyle gości od Krakowa!

OJCIEC

A bo lo nich to rzecz nowa,
co jest lo nos rzeczą starą,
inszom sie ta rzondzom wiarą,
przypatrujom sie jak czarom.

GOSPODARZ

A to dla nich nowe rzeczy,
to ich z ospałości leczy.

CZEPIEC

Pan brat – z miasta – do nas znowu.
Jak się panu na wsi widzi?

POETA

Jak u siebie za pazuchą.

CZEPIEC

Tu ta ładniej, tam to brzydzij;
z miastowymi to dziś krucho;
ino na wsi jesce dusa,
co się z fantazyją rusa.

GOSPODARZ

Gdyby wam tak...

CZEPIEC

Nie powtórzyć; –
jakby kiedy co do czego,
myśmy – wi sie, nie od tego; –
ino kto by nos chcioł użyć –
kosy wissom nad boiskiem.

OJCIEC

Toście zawdy mocny pyskiem.

CZEPIEC

Ino sie napatrzcie pięści,
niech no ino kaj-gdzie świsnę,
to słychać, jak w ziobrach chrzęści.

Źródło: Stanisław Wyspiański: *Wesele*. Oprac. Jan Nowakowski. Wrocław 1981, s. 48–49.

1. Proszę przeczytać informacje o bitwie pod Racławicami, a następnie na podstawie fragmentu *Wesela* odpowiedzieć na pytanie, jaki jest stosunek chłopów do walki o niepodległość Polski?

WARTO WIEDZIEĆ

Bitwa pod Racławicami odbyła się 4 kwietnia 1794 roku w trakcie insurekcji kościuszkowskiej. Polskimi oddziałami dowodził Tadeusz Kościuszko, który poprowadził je przeciwko wojskom rosyjskim. Starcie miało miejsce w pobliżu Racławic, niedaleko Krakowa. Szczególną rolę odegrali w niej kosynierzy – chłopi walczący za pomocą kos, którzy z odwagą zdobyli działa przeciwnika. Ich obecność w walce stała się symbolem narodowej jedności i znaczenia ludu w walce o wolność. Chociaż bitwa nie przesądziła o wyniku powstania, to zwycięstwo Polaków miało wielkie znaczenie dla morale i stało się trwałym symbolem odwagi i patriotyzmu.

2. Jaką postawę społeczną reprezentuje Czepiec? Czy to przejaw dumy, determinacji, czy może żalu?
3. Jaką postawę wobec mieszczan i inteligencji prezentuje Czepiec w rozmowie z Poetą?
4. Czy dostrzega Pani/Pan w tym fragmencie napięcie między chłopami a inteligencją? Proszę uzasadnić.

Akt I

Scena 1

Czepiec, Dziennikarz

CZEPIEC

Cóż tam, panie, w polityce?
Chińcyki trzymają się mocno!?

DZIENNIKARZ

A, mój miły gospodarzu,
mam przez cały dzień dosyć Chińczyków.

CZEPIEC

Pan polityk!

DZIENNIKARZ

Otóż właśnie polityków
mam dość, po uszy, dzień cały.

CZEPIEC

Kiedy to ciekawe sprawy.

DZIENNIKARZ

A to czytaj, kto ciekawy;
wiecie choć, gdzie Chiny leżą?

CZEPIEC

No, daleko, kajsi gdzieś daleko;
a panowie to nijak nie wiedzą,

że chłop chłopskim rozumem trafi,
choćby było i daleko.
A i my tu cytomy gazety
i syćko wiemy.

DZIENNIKARZ

A po co – ?

CZEPIEC

Sami się do światu garniemy.

DZIENNIKARZ

Ja myślę, że na waszej parafii
świat dla was aż dosyć szeroki.

Źródło: Stanisław Wyspiański: *Wesele*. Oprac. Jan Nowakowski. Wrocław 1981, s. 7–8.

1. Proszę opisać postawę Czepca.
2. Proszę opisać postawę Dziennikarza.
3. Jak rozumie Pani/Pan wypowiedź Czepca: „chłop chłopskim rozumem trafi, / choćby było i daleko"?
4. Jak ta scena ukazuje relacje między chłopstwem a inteligencją?

Akt I

Scena 17

Pan Młody, Żyd

PAN MŁODY

Przyszedł Mosiek na wesele...

ŻYD

Nu, ja tu przyszedł nieśmiele.

PAN MŁODY

No to jesteśmy przyjaciele.

ŻYD

No, tylko że my jesteśmy tacy przyjaciele, co się nie lubią.

Źródło: Stanisław Wyspiański: *Wesele*. Oprac. Jan Nowakowski. Wrocław 1981, s. 51–52.

1. Jaką postawę wobec Żyda przyjmuje Pan Młody?
2. Jak rozumie Pani/Pan wypowiedź Żyda: „No, tylko że my jesteśmy tacy przyjaciele, co się nie lubią"?
3. Jaką relację między Panem Młodym a Żydem ukazano w tej scenie? Jak interpretuje Pani/Pan ją w szerszym kontekście relacji polsko-żydowskich w tamtym czasie?

Akt I

Scena 19

Pan Młody, Rachel

PAN MŁODY

Tak to czuję, tak to słyszę:
i ten spokój, i tę ciszę,
sady, strzechy, łąki, gaje,
orki, żniwa, słoty, maje.
Żyłem dotąd w takiej cieśni,
pośród murów szarej pleśni:
wszystko było szare, stare,
a tu naraz wszystko młode,
znalazłem żywą urodę,
więc wdecham to życie młode;
teraz patrzę się i patrzę
w ten lud krasy, kolorowy,
taki rześki, taki zdrowy –
choćby szorstki, choć surowy.
Wszystko dawne coraz bladsze,

ja to czuję, ja to słyszę,
kiedyś wszystko to napiszę;
teraz tak w powietrzu wiszę
w tej urodzie, w tym weselu;
lecę, jak mnie konie niosą –
od miesiąca chodzę boso,
od razu się czuję zdrowo,
chadzam boso, z gołą głową;
pod spód więcej nic nie wdziewam,
od razu się lepiej miewam.

Źródło: Stanisław Wyspiański: *Wesele*. Oprac. Jan Nowakowski. Wrocław 1981, s. 39–40.

1. W jaki sposób Pan Młody opisuje swoje doświadczenie życia na wsi?
2. Jak w kontekście wypowiedzi Pana Młodego rozumie Pani/Pan fragment: „chadzam boso, z gołą głową; / pod spód więcej nic nie wdziewam, / od razu się lepiej miewam"?
3. Proszę uzasadnić, dlaczego wypowiedź Pana Młodego można odczytać jako przejaw chłopomanii.

Akt III

Scena 35

CHOCHOŁ

. . . . . .

Jak ci spadła czapka z piór.

JASIEK

Tom sie chyloł po te copke,
to mi może sie odwinoł.

CHOCHOŁ

Miałeś, chłopie, złoty róg,
miałeś, chłopie, czapkę z piór:

czapkę ze łba wicher zmiótł.

JASIEK

Bez tom wieche z pawich piór.

CHOCHOŁ

Ostał ci sie ino sznur.

JASIEK

Najdę ka gdzie przy figurze.

CHOCHOŁ

Pod figurą ktosik stał.

JASIEK

Strasy u rozstajnych dróg – –

cy to pioł, cy nie pioł kur?

Źródło: Stanisław Wyspiański: *Wesele*. Oprac. Jan Nowakowski. Wrocław 1981, s. 119–120.

1. Co symbolizuje czapka z piór i jej utrata przez Jaśka?
2. Jakie znaczenie ma złoty róg, o którym mówi Chochoł?
3. Proszę przeczytać informację o postaci Chochoła i odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób ten fragment wpisuje się w ogólną symbolikę Chochoła w dramacie Wyspiańskiego.

WARTO WIEDZIEĆ

Chochoł w *Weselu* Stanisława Wyspiańskiego to symbol uśpienia i bierności narodu polskiego. Jest to słomiana kukła okrywająca różę, która w dramacie ożywa i zapowiada pojawienie się duchów oraz tzw. chocholi taniec – metaforę bezwolności i braku działania społeczeństwa. Chochoł przypomina o marazmie, w jakim tkwi polskie społeczeństwo, ukazując tragiczną niemożność przebudzenia i zmiany.

4. Na podstawie fragmentu dramatu proszę omówić kondycję narodu polskiego.

Zadanie 9. Proszę – zgodnie z przykładem – podkreślić najlepszą spośród możliwości podanych w nawiasie.

Wesele kończy się sceną zbiorową. Wszyscy bohaterowie, zgromadzeni w izbie, zasłuchani w dźwięki smętnej melodii granej przez Chochoła na nutę narodowego tańca, poloneza, (poruszają, tańczą, chodzą)[0] się bezmyślnie w rytm usypiającej muzyki. Popadają w letarg, oczekując nadaremnie głosu złotego rogu. „Chocholi taniec" (rysuje, maluje, wizualizuje)[1] duchowe uśpienie narodu, jego małość i słabość. Symbolika Chochoła nie jest jednak do końca jednoznaczna w swej wymowie. (Otwiera, Kryje, Uwiera)[2] on w sobie otulony przed mrozem krzak róży. Przykryty słomą krzak (symbolizuje, zawiera, dotyka)[3] uwięziony i uśpiony naród, ale budzi nadzieję, że tak jak wiosną kwiat rozkwitnie na nowo, tak naród polski zmartwychwstanie. Wyspiański (marzy, wierzy, śni)[4] w ukrytą moc duchową narodu. Mówi o tym również inny symbol w *Weselu*, jakim jest złota podkowa, którą zgubił koń Wernyhory. Podkowę (odnajduje, otwiera, odbiera)[5] Gospodyni i chowa do skrzyni „na zaś". Ten gest w symboliczny sposób (zapowiada, śpiewa, recytuje)[6] przyszłe zwycięstwo. Ale kiedy ono nastąpi, tego nikt nie wie. Żeby doszło do odzyskania przez naród wolności, naród musi (przejść, spacerować, płynąć)[7] przez piekło cierpienia i śmierci po to, aby oczyszczany z grzechów, zmartwychwstał do wspólnej walki o wolność. A zatem nie czyn zbrojny źle zaprojektowany, tylko czyn wolnej świadomości – czyn myślowy – (prowadzi, idzie, kieruje się)[8] do wolności i wybicia się na niepodległość. Trzeba pokonać zło w sobie.

Źródło: Maria Jolanta Olszewska: *Wyspiański. Nowatorska opowieść o polskich toposach. Szkic do problemu.* https://teologiapolityczna.pl/maria-jolanta-olszewska-wyspianski-szkic-o [dostęp: 30.05.2025].

Zadanie 10. Jak rozumie Pani/Pan podany cytat w kontekście treści całego utworu? Do jakich słów innego znanego poety nawiązuje Wyspiański?

Akt I

Scena 1

DZIENNIKARZ

Niech na całym świecie wojna,
Byle polska wieś zaciszna,
Byle polska wieś spokojna.

Źródło: Stanisław Wyspiański: *Wesele*. Oprac. Jan Nowakowski. Wrocław 1981, s. 7.

Zadanie 11. Na podstawie znajomości całego utworu proszę dopasować symbole do ich znaczeń.

symbol	znaczenie
0. Widmo	A. niespełniona miłość, tęsknota za wymarzonym uczuciem
1. Stańczyk	B. nawiązanie do walk powstańczych i gotowości chłopów do boju
2. Rycerz (Zawisza Czarny)	C. prorok i symbol nadziei na zjednoczenie narodu i odzyskanie niepodległości
3. Hetman (Branicki)	D. przypomnienie krwawego buntu chłopów i tragicznych podziałów społecznych
4. Upiór (Jakub Szela)	E. symbol dawnej potęgi i wielkości Polski
5. Wernyhora	F. symbol honoru, odwagi i utraconej rycerskości narodowej
6. dzwon Zygmunt	G. symbol pokoju i porozumienia

7. kaduceusz	**H.** symbol próżności, pozorów i powierzchownego patriotyzmu
8. złoty róg	**I.** symbol szansy narodowego odrodzenia i wezwania do czynu
9. złota podkowa	**J.** symbol uśpienia narodu, bezczynności i iluzji działania
10. czapka z pawimi piórami	**K.** symbol zdrady narodowej i rozkładu moralnego wśród możnych
11. sznur	**L.** symbol zmarnowanej szansy i bezsilności wobec historii
12. kosa	**M.** symbol zniewolenia duchowego, marazmu i bezsilności narodu, który zamiast działać, kręci się w miejscu – uśpiony i pogrążony w iluzji
13. Chochoł	**N.** uosobienie mądrości politycznej i krytyka bezczynności elit
14. chocholi taniec	**O.** znak szczęścia, ale też przemijającej łaski losu

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.
A														

Zadanie 12. Wiele cytatów z *Wesela* na stałe weszło do języka polskiego. Proszę uzupełnić tabelę.

CIEKAWOSTKI

cytat	kto mówi	współczesne znaczenie
„Miałeś, chamie, złoty róg"	*Chochoł*	*określenie utraconej szansy, zmarnowanej okazji*
„Polska to jest wielka rzecz"		
„Niech na całym świecie wojna, byle polska wieś spokojna"		

„Trza być w butach na weselu!"		
„[...] ale Świętości nie szargać, / bo trza, żeby święte były, / ale Świętości nie szargać: / to boli"		
„Każden sobie rzepkę skrobie"		

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Jakie znaczenie w Pani/Pana kulturze ma ślub?

Zadanie 2. Proszę opowiedzieć o tradycjach weselnych w Pani/Pana regionie lub kraju.

Zadanie 3. Proszę opisać najważniejsze symbole kulturowe w Pani/Pana regionie lub kraju.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać charakterystykę jednego z bohaterów *Wesela* Stanisława Wyspiańskiego (180 słów).

Zadanie 2. Proszę obejrzeć *Wesele* w reżyserii Andrzeja Wajdy będące ekranizacją dramatu Stanisława Wyspiańskiego. Następnie proszę:

1. opisać podobieństwa i różnice pomiędzy dramatem a filmem (100 słów),
2. napisać recenzję filmu (170 słów).

Wszystko zostaje w rodzinie
Moralność pani Dulskiej Gabrieli Zapolskiej

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Co oznacza czasownik „obgadywać"? Jakie ma znaczenie?
2. Dlaczego niektórzy ludzie tak bardzo przejmują się opinią innych?
3. W jaki sposób można radzić sobie z krytyką?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Proszę uzupełnić tekst wyrazami z ramki w poprawnej formie.

~~dramatopisarka~~ idee ironia klasyka kontakty ludzka społeczeństwo teatr wymiar zaangażowanie życie

Gabriela Zapolska, właściwie Maria z Korwin-Piotrowskich, była wybitną *...dramatopisarką...*[0], aktorką i felietonistką, urodzoną w 1857 roku w Podhajcach. Jej .....[1] osobiste i zawodowe naznaczone było licznymi kontrowersjami i odwagą w łamaniu społecznych konwenansów. Po zerwaniu .....[2] z rodziną i nieudanym małżeństwie rozpoczęła karierę sceniczną i literacką. Przebywała w Paryżu, gdzie zetknęła się z awangardowym teatrem oraz .....[3] socjalistycznymi, co silnie wpłynęło na jej twórczość. Po powrocie do Polski działała aktywnie w .....[4], organizując m.in. własny Teatr Niezależny i szkołę aktorską. Jako pisarka Zapolska zasłynęła z bezkompromisowego naturalizmu i .....[5] społecznego – podejmowała tematy tabu, takie jak prostytucja, choroby weneryczne czy hipokryzja mieszczańska. Największą sławę przyniósł jej dramat *Moralność pani Dulskiej*, który do dziś pozostaje .....[6] literatury polskiej. Tworzyła postacie typowe, często ukazując .....[7] głupotę, zakłamanie i pozory. Jej styl był zjadliwy, publicystyczny, pełen .....[8] i celnych obserwacji społecznych. Choć krytykowano ją za „niemoralność" i „epatowanie brudem", jej twórczość miała głęboki .....[9] etyczny i edukacyjny. Zapolska zmarła we Lwowie w 1921 roku, ale jej dzieła są ciągle aktualne i pozostają przestrogą przed obłudą i duchową małością .....[10].

Na podstawie: Halina Floryńska-Lalewicz: *Gabriela Zapolska*. https://culture.pl/pl/tworca/gabriela-zapolska [dostęp: 24.05.2025].

Zadanie 4. Proszę dopasować definicję do odpowiedniego pojęcia.

0. dramat mieszczański – *...a)*.....
1. didaskalia – .....

WAŻNE...

2. filister – .....
3. kołtun – .....
4. komizm – .....
5. moralność – .....
6. tragifarsa – .....

a) utwór ukazujący życie, problemy i obyczaje klasy średniej, często krytycznie przedstawiający jej wartości
b) człowiek ograniczony i mający wąskie horyzonty intelektualne
c) efekt uzyskiwany w utworze artystycznym poprzez przedstawienie postaci, wypowiedzi, obyczajów lub sytuacji w sposób budzący rozbawienie odbiorcy
d) osoba charakteryzująca się zacofanymi poglądami, ograniczonymi zainteresowaniami i zbytnim przywiązaniem do tradycji
e) utwór teatralny lub filmowy łączący w sobie cechy tragedii i farsy, też: o sytuacji tragicznej, ale groteskowo zabawnej
f) wskazówki autora dramatu co do sposobu wystawienia jego sztuki na scenie, umieszczone obok wypowiedzi postaci i dotyczące zachowań aktorów, wyglądu sceny i rekwizytów
g) zespół zasad postępowania uznawanych za właściwe

Zadanie 5. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

W sztuce *Moralność pani Dulskiej* autorstwa wybitnej polskiej pisarki i aktorki Gabrieli Zapolskiej poznajemy rodzinę mieszczańską: państwa Dulskich oraz trójkę ich dzieci – dwie córki: Melę i Hesię oraz syna Zbyszka. Są one pozornie wychowywane w duchu moralności. Dziewczynki chodzą na pensję, uczą się gry na fortepianie. Nie wolno im się garbić, mają być skromne. Syn romansuje ze służącą, Hanką, ale jego matka przymyka na to oko. Swój pogląd w tej sprawie wyraża formułą: „Na to mamy cztery ściany i sufit, aby brudy swoje prać w domu i aby nikt o nich nie wiedział". Niespodziewanie Hanka zachodzi w ciążę. Czy Zbyszek zdecyduje

się wziąć ślub z Hanką? A może pani Dulska znajdzie jakieś rozwiązanie, aby uniknąć skandalu?

Moralność pani Dulskiej to tragifarsa: przeplatają się w niej elementy komedii i tragedii, ukazuje m.in. ludzką głupotę, pazerność, skąpstwo oraz hipokryzję wypaczającą stosunki społeczne. Gabriela Zapolska niezwykle przenikliwie widzi wady zarówno indywidualne, jak i środowiskowe czy charakterystyczne dla całej zbiorowości. Co więcej, opisuje je wyjątkowo bezkompromisowo.

Mimo że sztuka została napisana w epoce modernizmu, poruszane w niej tematy są uniwersalne i nadal aktualne, a dotyczą sfery obyczajowej, mianowicie wykorzystywania władzy, jaką daje pozycja pracodawcy, do wywierania nacisku na pracownicę, w tym do zmuszania jej do usług seksualnych. Współcześnie czyny takie określamy jako: mobbing, molestowanie seksualne. W czasach Zapolskiej nie miały nazwy, ale problem istniał i został odważnie podniesiony przez autorkę.

Warto wymienić również ważne terminy związane z tym utworem. Przede wszystkim: *dulszczyzna* – określenie utworzone od nazwiska tytułowej bohaterki, oznaczające drobnomieszczaństwo, kołtuństwo. *Kołtun* – człowiek o wąskich horyzontach umysłowych, zacofany lub ograniczony oraz *kołtuneria* – grupa ludzi o wstecznych, nietolerancyjnych poglądach. Ostatni termin, z którym warto się zapoznać, to *filister* oznaczający człowieka ograniczonego, bez wyższych aspiracji, o zakłamanej moralności.

Autorka napisała sztukę w krótkim czasie – w trzy tygodnie – na zamówienie Teatru Miejskiego we Lwowie. Po raz pierwszy utwór wystawiony był na scenie w 1906 roku w Krakowie. W formie książkowej wydany został rok później, w 1907 roku.

Dzieło doczekało się także kilku ekranizacji filmowych i adaptacji na potrzeby Teatru Telewizji. Pierwszy film, o tym samym tytule co dramat, powstał w 1930 roku, w reżyserii Bolesława Newolina. Następnie w latach 70., a dokładnie w 1975 roku, ukazała się ekranizacja pt. *Dulscy*, wyreżyserowana przez Jana Rybkowskiego. Twórcą adaptacji *Panie Dulskie* z 2015 roku jest Filip Bajon.

W 1968 roku Teatr Telewizji zaprezentował swoją wersję *Moralności pani Dulskiej*, w reżyserii Lidii Zamkow. Dwa lata później kolejną inscenizację przygotował

Józef Słotwiński. W 1992 roku pojawiła się wersja dramatu wyreżyserowana przez Tomasza Zygadłę, a w 2013 przez Marcina Wronę.

Utwór ten stanowi pierwszą część trylogii o tytule *Pani Dulska*; drugi tom zatytułowany jest *Pani Dulska przed sądem*, natomiast ostatni z nich nosi tytuł *Śmierć Felicjana Dulskiego: opowiadanie.*

Źródło: *Gabriela Zapolska – „Moralność pani Dulskiej”*. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/moralnosc-pani-dulskiej/ [dostęp: 10.06.2025].

0. Gabriela Zapolska jest autorką sztuki *Moralność pani Dulskiej.* TAK/NIE

1. Państwo Dulscy mieli dwoje dzieci. TAK/NIE

2. Potomstwo Dulskich jest wychowywane rzekomo zgodnie z zasadami moralności, choć w rzeczywistości brakuje tam autentyczności i tolerancji. TAK/NIE

3. Dziewczynki z rodziny Dulskich pobierają lekcje gry na fortepianie i uczęszczają do szkoły dla panien. TAK/NIE

4. Zbyszek, syn Dulskich, zakochuje się w bogatej szlachciance. TAK/NIE

5. Pani Dulska stanowczo sprzeciwia się związkowi syna z Hanką. TAK/NIE

6. Według pani Dulskiej sprawy rodzinne powinny pozostać ukryte przed światem. TAK/NIE

7. Ciąża jest efektem romansu Zbyszka z Hanką. TAK/NIE

8. W obliczu ciąży Hanki pani Dulska nie zgadza się na małżeństwo. TAK/NIE

9. Utwór *Moralność pani Dulskiej* nie jest jedynie komedią – to tragifarsa poruszająca istotne kwestie społeczne. TAK/NIE

10. W sztuce Zapolska obnaża takie cechy jak chciwość, zakłamanie i brak rozsądku. TAK/NIE

11. Zapolska w dramacie podejmuje temat nadużywania władzy wobec służących. TAK/NIE

12. Termin „dulszczyzna” odnosi się do uczciwości i odwagi. TAK/NIE

13. Filister to osoba ambitna i uczciwa. TAK/NIE

14. Gabriela Zapolska napisała sztukę w ciągu trzech tygodni na prośbę Teatru Miejskiego we Lwowie. TAK/NIE

15. *Moralność pani Dulskiej* to pierwsza część trylogii o rodzinie Dulskich. TAK/NIE

Zadanie 6. Proszę przeczytać fragmenty *Moralności pani Dulskiej* Gabrieli Zapolskiej, a następnie wykonać polecenia.

Gabriela Zapolska
Moralność pani Dulskiej

Akt I

Scena 9

Lokatorka – Dulska

DULSKA

Przepraszam... jestem nieubrana. Proszę panią – zaraz wrócę.

LOKATORKA

Ja tylko na chwilkę. Niech się pani gospodyni nie krępuje.

DULSKA

Tak – tak – wrzucę tylko co na siebie.

biegnie do swego pokoju. Lokatorka wchodzi powoli. Jest bardzo blada i smutna. Widocznie przeszła jakąś ciężką chorobę i moralne zmartwienie. Siada na najbliższym krześle – patrzy w ziemię i siedzi nieruchoma. Po chwili wchodzi Dulska, odziana w barchanowy, dostatni szlafrok.

Proszę panią na kanapę.

LOKATORKA

Dziękuję. Tylko parę słów. Dostałam list pani...

urywa. Milczenie.

DULSKA

Pani już zupełnie wyszła ze szpitala?

LOKATORKA

Tak. Pozawczoraj[406] mnie mama przywiozła.

[406] *Pozawczoraj* (daw.) – przedwczoraj.

DULSKA

Widzę, że pani zdrowa.

LOKATORKA

ze smutnym uśmiechem

O! jeszcze daleko!

DULSKA

Och! w domeczku swoim wróci pani szybko do sił. Dla kobiety nie ma jak dom. Ja zawsze to powtarzam.

LOKATORKA

Tak, skoro ktoś ma ten dom.

DULSKA

Wszakże pani ma męża, stanowisko.

LOKATORKA

Tak... ale...

milczenie. Z wysiłkiem.

Proszę pani. Czy to rzeczywiście konieczne, ażebym na przyszłego pierwszego się wyprowadziła?

DULSKA

Proszę pani... ja mieszkania pani koniecznie potrzebuję dla krewnych.

LOKATORKA

Wolałabym pozostać. Trudno będzie znaleźć w zimie.

DULSKA

Ach, to niemożliwe. Powtarzam pani, niemożliwe.

LOKATORKA

Przecież przy dobrej woli. Wiem, że pani kazała kartę na mieszkanie wywiesić, a więc krewni pani się nie sprowadzają.

DULSKA

sznurując usta

Ach! niech pani nie zmusza mnie do sprawienia jej przykrości.

LOKATORKA

Czy pani ma mi co do zarzucenia?

DULSKA

z wybuchem

A! proszę pani, to już przechodzi granice! A skandal, który pani przez swe otrucie wywołała!

LOKATORKA

A więc o to chodzi?

DULSKA

A o cóż innego? Płacili mi państwo czynsz – dzieci i psów nie mieli, ostatecznie tyle co o te ranne trzepanie dywanów się rozchodziło. I mogliby państwo mieszkać nadal, aż tu... skoro o tym pomyślę, pąsy na mnie biją. Pogotowie ratunkowe przed moją kamienicą!!! Pogotowie! jak przed szynkiem, gdzie się pobiją.

LOKATORKA

Ależ, proszę pani, wypadek może się zdarzyć wszędzie.

DULSKA

W porządnej kamienicy wypadki się nie trafiają. Czy pani widziała kiedy przed hrabską kamienicą Pogotowie? Nie! A potem ta publika w gazetach! Trzy razy wymienione nazwisko Dulskiej – nazwisko moich córek przy takim skandalu... [...]

Źródło: Gabriela Zapolska: *Moralność pani Dulskiej*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, s. 16–17. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/moralnosc-pani-dulskiej.pdf [dostęp: 10.06.2025].

1. Proszę opisać zachowanie Lokatorki.
2. Proszę opisać zachowanie pani Dulskiej.

3. Dlaczego Dulska nazywa próbę samobójczą Lokatorki skandalem?
4. Proszę omówić zjawisko dulszczyzny na podstawie zachowania pani Dulskiej.

Akt I

Scena 12

Ciż sami – Hanka

HANKA

z kuchni

Proszę wielmożnej pani parasol.

DULSKA

Pozostaw w przedpokoju... a potem idź zamieć przedpokój. Czy kucharka wróciła?

HANKA

wraca z przedpokoju – idzie do kuchni

Już.

DULSKA

Ja tylko na chwileczkę...

wybiega do kuchni

JULIASIEWICZOWA

do Zbyszka

Rzeczywiście – ciocia ma rację. Mógłbyś się trochę ustatkować. Wyglądasz jak śmierć angielska.

ZBYSZKO

Ty także ładnie wyglądasz...

JULIASIEWICZOWA

Ja? Ja wczoraj z domu nie wychodziłam.

ZBYSZKO

To znaczy – że ja się lumpowałem za domem, a ty w domu.

JULIASIEWICZOWA

śmiejąc się

Jesteś niemożliwy...

ZBYSZKO

Jak kiedy...

Hanka przechodzi przez pokój z łopatką i ze szczotką, Zbyszko patrzy na nią.

JULIASIEWICZOWA

do Zbyszka

Cóż tak patrzysz za Hanką?

ZBYSZKO

Bo mi się podoba.

JULIASIEWICZOWA

Sługa?

ZBYSZKO

A cóż to? nie kobieta? Zaręczam ci, że nawet bardzo...

JULIASIEWICZOWA

Wiesz już coś o tym?

ZBYSZKO

Co ci do tego.

JULIASIEWICZOWA

Myślałam, że masz gust wykwintniejszy.

ZBYSZKO

Głupia jesteś z twoją kołtuńską estetyką. A zresztą, ja jestem jak pianista. Gdy zobaczy fortepian, musi zaraz pasaż...

JULIASIEWICZOWA

Tak... ale fortepianu nie...

ZBYSZKO

Moja droga – każda kobieta to fortepian – tylko trzeba umieć grać... Ach!... jaki ja śpiący...

JULIASIEWICZOWA

Czego ty po tych knajpach się włóczysz?

ZBYSZKO

A gdzież się będę włóczył? Gdzieś muszę.

JULIASIEWICZOWA

Ja na twoim miejscu starałabym się o jaką znajomość... solidną... no... Tyle mężatek co – Boże.

ZBYSZKO

Dziękuję. Mam dosyć kołtunerii w domu i w... samym sobie.

JULIASIEWICZOWA

Dlaczegóż jesteś... kołtunem?

ZBYSZKO

Bom się urodził po kołtuńsku, aniele! bo w łonie matki już nim byłem – bo żebym skórę zdarł z siebie, mam tam pod spodem, w duszy, całą warstwę kołtunerii, której nic wyplenić nie zdoła. Coś taki nowy, taki inny walczy z tym podstawowym – szarpie się, ciska. Ale ja wiem, że to do czasu – że ten kołtun rodzinny weźmie mnie za łeb, że przyjdzie czas, gdy ja będę Felicjanem, będę odbierał czynsze, będę... no... Dulskim, pra-Dulskim, ober-Dulskim – że będę rodził Dulskich, całe legiony Dulskich – będę miał srebrne wesele i porządny nagrobek, z dala od samobójców. I nie będę zielony, ale nalany tłuszczem i nalany teoriami i będę mówił dużo o Bogu...

urywa – idzie do fortepianu i gra nerwowo.

JULIASIEWICZOWA

podchodzi za nim

Z kołtuństwa można się wyswobodzić.

ZBYSZKO

Nieprawda. Tobie się zdaje, że jesteś wyzwolona, bo masz trochę politury po wierzchu. Ale ty jesteś tylko zrobiona na mahoń – jak twoje secesyjne meble i twoje malowane włosy. To jest piętno... pani radczyni... piętno...

JULIASIEWICZOWA

grając z nim jedną ręką

Czy ty się uczyłeś grać?

ZBYSZKO

Ja? nie znam ani jednej nuty. To tak we mnie coś gra... We mnie tłucze się także coś... ale to się wszystko z czasem zatłucze... e! co tam...

obejmuje ją

Wiesz co... jesteś wcale... wcale...

JULIASIEWICZOWA

śmiejąc się

Dajże mnie spokój!

ZBYSZKO

śmieje się

Pasaże, moja droga... pasaże...

Hanka przechodzi przez pokój i rzuca ponure spojrzenie na nich oboje – wchodzi do kuchni.

JULIASIEWICZOWA

patrzy za nią uważnie

A wiesz, to ciekawe.

ZBYSZKO

Co takiego?

JULIASIEWICZOWA

Ta dziewczyna. Gdybyś widział, jak ona na nas popatrzyła... Ja na twoim miejscu...

ZBYSZKO

Ja też, jak będę miał czas...

JULIASIEWICZOWA

Nie rozumiesz mnie. Ja bym się właśnie daleko od niej trzymała.

ZBYSZKO

E!

JULIASIEWICZOWA

Jest zazdrosna. Będzie ci robić awantury.

ZBYSZKO

To by było kapitalne.

Źródło: Gabriela Zapolska: *Moralność pani Dulskiej*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, s. 24–26. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/moralnosc-pani-dulskiej.pdf [dostęp: 10.06.2025].

1. Proszę wymienić osoby pojawiające się w tym fragmencie.
2. Jaką postawę przyjmuje Zbyszko wobec Hanki?
3. W jaki sposób Zbyszko postrzega własne pochodzenie i dziedzictwo rodzinne?
4. Jakie stanowisko zajmuje Zbyszko wobec dulszczyzny?
5. Czym według Zbyszka jest kołtuneria?
6. Proszę opisać różnice w poglądach i zachowaniu między Juliasiewiczową a Zbyszkiem.

Zadanie 7. Proszę odpowiedzieć na pytania, odwołując się do treści całego utworu Gabrieli Zapolskiej.

1. Dlaczego pani Dulska tak bardzo dba o pozory i opinię społeczną? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty dramatu.
2. W jaki sposób tytułowa „moralność" pani Dulskiej różni się od powszechnie rozumianej moralności? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty dramatu.
3. Jaką funkcję pełni postać Hanki w utworze? Jak jej obecność wpływa na rozwój akcji i co pokazuje o relacjach społecznych? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty dramatu.

4. Jaką funkcję pełni komizm w utworze? Czy śmieszność postaci i sytuacji ma jedynie bawić, czy też służy ukazaniu poważniejszych problemów? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty dramatu.
5. Proszę opisać konflikt międzypokoleniowy przedstawiony w dramacie. Proszę przywołać odpowiednie fragmenty dramatu.

Refleksje

Czytanie

Zadanie 1. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

CIEKAWOSTKI

Ile dulszczyzny było w czasach Zapolskiej?
Wzorce pań domu na przełomie XIX i XX w.

Wartości wywodzące się z tradycji mieszczańskiej na przełomie XIX i XX wieku stały się dominujące w polskiej kulturze. Widać to w popularnie czytanej literaturze – poradnikach domowych, które miały jednocześnie promować wartościowe wzorce.

Poradniki domowe były adresowane głównie do przedstawicieli klasy średniej, zwłaszcza do kobiet. Coraz liczniejsze polskie mieszczaństwo dążyło do polepszania swojej pozycji, a do tego niezbędny był majątek, który należało stale pomnażać. Wśród społeczeństwa upowszechniła się wiara w samodzielny sukces, a nie dobre urodzenie.

Na pierwszy plan poradników wybijały się wskazówki dotyczące oszczędności. Sugerowano, aby w prowadzeniu domu kierować się zasadami oszczędności i pracowitości. Zachęcano także do utrzymywania domu w porządku oraz przypominano, że należy polegać na sobie oraz owocach własnej pracy. Ganiono z kolei wystawne życie i obnoszenie się bogactwem. Poradniki dużą uwagę zwracały na odpowiednie zaplanowanie zajęć i oszczędzanie czasu. Dobra gospodyni powinna się kierować zasadami ekonomii domowej, wykładanej w popularnych podręcznikach, czyli sztuką wydawania pieniędzy i zarządzania gospodarstwem.

Praca zawodowa kobiet z warstwy średniej nie była wówczas postrzegana pozytywnie, ale panie domu mogły przyczynić się do pomnożenia majątku dzięki odpowiedniemu zarządzaniu gospodarstwem.

Karolina Nakwaska, autorka poczytnego poradnika *Dwór wiejski*, ostrzegała swoje czytelniczki: „nie ścierp, aby się co u Ciebie marnowało i przez niedbalstwo psuło i niszczyło. Ani zapałki dobrowolnie stracić nie powinnaś".

Z kolei Lucyna Ćwierciakiewiczowa, która pisała książki kucharskie i poradniki, uważała wręcz, że znajomość pracy domowej była podstawową umiejętnością kobiety. Kobieta była zatem partnerką męża w pomnażaniu dochodu, tyle że jej rola nie polegała na zarabianiu pieniędzy, lecz ich oszczędzaniu.

Jedną z propagowanych form oszczędności było dbanie o przedmioty codziennego użytku oraz ich samodzielne wyrabianie bądź przerabianie z dostępnych w domu materiałów. Do najczęściej wytwarzanych domowym sposobem należało mydło, które wytwarzano z resztek tłuszczu pozostającego po gotowaniu.

Źródło: *Ile dulszczyzny było w czasach Zapolskiej? Wzorce pań domu na przełomie XIX i XX w.* https://www.polskieradio.pl/13/11465/Artykul/2795821,Ile-dulszczyzny-bylo-w-czasach-Zapolskiej-Wzorce-pan-domu-na-przelomie-XIX-i-XX-w [dostęp: 10.06.2025].

1. Do kogo były adresowane poradniki domowe?
2. Jakie zachowania i postawy były promowane w poradnikach domowych, a jakie potępiane?
3. Jak kobiety mogły wpływać na poprawę sytuacji materialnej rodziny?
4. Jakie konkretne wskazówki dawały autorki poradników swoim czytelniczkom?
5. Jakie formy oszczędności podejmowano?

Mówienie

Zadanie 1. Proszę przedstawić porady dotyczące radzenia sobie z nieuprzejmymi ludźmi.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę obejrzeć spektakl telewizyjny *Moralność pani Dulskiej* w reżyserii Marcina Wrony, następnie proszę wykonać polecenia.

1. Opisać podobieństwa i różnice pomiędzy dramatem a spektaklem (100 słów).
2. Napisać recenzję spektaklu (170 słów).

Zadanie 2. Proszę napisać tekst argumentacyjny na temat „Klasowe podziały społeczne – relikt dawnych epok czy wciąż aktualny problem?" (170 słów).

Zadanie 3. Proszę napisać charakterystykę pani Dulskiej (170 słów).

Zadanie 4. Proszę napisać esej na temat „Obecność dulszczyzny we współczesnym świecie" (170 słów).

Epopeja narodowa
Chłopi Władysława Stanisława Reymonta

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Dlaczego ludzie decydują się na przeprowadzkę z miasta na wieś?
2. Jak wygląda życie na wsi?
3. Jakie zna Pani/Pan zwyczaje związane z wsią?

Zadanie 2. Proszę opisać obraz *Babie lato* Józefa Chełmońskiego i przedstawioną na nim sytuację.

Józef Chełmoński: *Babie lato*

Zadanie 3. Proszę uporządkować tekst w odpowiedniej kolejności.

...1... Władysław Stanisław Reymont (właściwie Stanisław Rejment) urodził się 7 maja 1867 r. w Kobielach Wielkich koło Radomska, w rodzinie Józefa (organisty pochodzenia chłopskiego) i Antoniny z Kupczyńskich (ze zubożałej rodziny szlacheckiej). Rodzice chcieli, by został

..... do Warszawy, gdzie zaczął się utrzymywać z pracy literackiej. Trzy lata później zaręczył się z ukochaną Aurelią Szabłowską, która pozostawała wówczas w separacji ze swoim pierwszym mężem. Na stwierdzenie nieważności jej

..... księdzem, on jednak nie miał takiego zamiaru. W 1880 r. został czeladnikiem krawieckim w Warszawie. Potem był m.in. wędrownym aktorem oraz dróżnikiem na Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej. W 1893 r. przeniósł się na stałe

..... literacką Nagrodą Nobla. Do jego innych wybitnych dzieł należą *Ziemia obiecana* (1899), *Komediantka* (1896) i *Rok 1794* (1913–1918). Dzięki pieniądzom zarobionym za swoją pracę pisarską Reymont mógł sobie pozwolić na zakup rezydencji w Kołaczkowie koło

..... małżeństwa czekali sześć lat. W 1900 r. w wyniku wypadku kolejowego trafił do szpitala, jednak wysokie odszkodowanie znacznie poprawiło jego sytuację finansową. Swoją najsłynniejszą powieść *Chłopi* pisał

..... odbył się na cmentarzu Powązkowskim, gdzie pochowano go jako pierwszego w Alei Zasłużonych na tyłach katakumb cmentarnych. Jego serce złożono w jednym z filarów kościoła św. Krzyża, obok serca Chopina.

..... przez wiele lat. Dzięki znakomitemu niemieckiemu tłumaczeniu książka zdobyła sobie uznanie światowych krytyków, a w 1924 r. autor został wyróżniony

..... Wrześni. Nie bywał jednak tam zbyt często z powodu swojego stale pogarszającego się stanu zdrowia – dlatego też głównie pozostawał na Riwierze Francuskiej. Zmarł 5 grudnia 1925 r. w Warszawie. Jego pogrzeb

Źródło: *Władysław Stanisław Reymont.* https://muzhp.pl/kalendarium/urodzil-sie-wladyslaw-reymont [dostęp: 10.06.2025].

Zadanie 4. Proszę podkreślić poprawną formę.

0. W 1924 roku Władysław Stanisław Reymont otrzymał literacką Nagrodę Nobla / nagrodę Nobla.
1. Wczoraj przeczytałem artykuł z „Gazety wyborczej" / „Gazety Wyborczej".
2. Nie wiem, kto w tym roku wygrał Oscara / oscara.
3. Moja ulubiona książka zdobyła Paszport polityki / Paszport Polityki.
4. Janek zdobył tytuł Mistrza Polski / mistrza Polski w szachach.
5. Międzynarodowy Komitet Olimpijski / Międzynarodowy komitet olimpijski rozpatrzył skargę tego zawodnika.

Zadanie 5. Proszę przeczytać tekst i – zgodnie z przykładem – dopasować usunięte z niego fragmenty (A–K).

Powieść *Chłopi* Władysława Reymonta …*A*…[0] autorowi literacką Nagrodę Nobla. Utwór ukazuje życie wiejskiej społeczności z niezwykłą dbałością o realizm, jednocześnie poruszając uniwersalne tematy, takie jak konflikt jednostki z grupą. Powstanie powieści było możliwe dzięki wypadkowi kolejowemu, ……[1]. Tam właśnie rozpoczął pracę nad dziełem, które początkowo spalił, niezadowolony z jego jakości. Ostateczna wersja *Chłopów* powstawała w latach 1902–1908 i ……[2]. Fabuła powieści opiera się na losach rodziny Borynów i obejmuje cztery pory roku, co odzwierciedla cykliczność życia wiejskiego. Główny wątek ……[3], która zdradza go z jego synem Antkiem. Konflikty rodzinne przeplatają się z dramatycznymi wydarzeniami społecznymi, m.in. walką chłopów o prawo do lasu. Autor połączył ……[4], która odzwierciedla emocje bohaterów. Powieść wpisuje się w nurt chłopomanii, choć prezentuje bardziej dojrzałe i krytyczne podejście do tematu niż inne dzieła epoki. Reymont ukazał ……[5] i losy jednostek wykluczonych, takich jak chorzy czy ubodzy. Wieś funkcjonuje w cyklu rocznym, niezależnym od historii. Lipce, będące miejscem akcji, choć wzorowane na realnej miejscowości, są ujęte ……[6]. Dzięki temu *Chłopi* stają się ponadczasową epopeją. Dzieło od ……[7] i artystyczną kompozycję. Powieść została przetłumaczona m.in. na angielski, niemiecki, francuski czy szwedzki. Pierwsza ekranizacja *Chłopów* miała premierę 7 kwietnia 1922 roku i ……[8], jednak film ten nie przetrwał do czasów współczesnych. Znacznie bardziej znana jest wersja z 1972 roku – trzynastoodcinkowy serial i jego kinowa adaptacja w reżyserii Jana Rybkowskiego, ……[9]. Do powieści powrócili również twórcy animacji *Twój Vincent*, Dorota Kobiela i Hugh Welchman, realizując film w technice animacji malarskiej, który ……[10] w 2023 roku – do jego stworzenia namalowano ręcznie około 80 000 klatek, inspirowanych sztuką młodopolską.

Na podstawie: Robert Kowalski: *Władysław Stanisław Reymont – „Chłopi"*. https://culture.pl/pl/dzielo/wladyslaw-reymont-chlopi [dostęp: 10.06.2025].

A. to jedno z najwybitniejszych dzieł Młodej Polski, które w 1924 roku przyniosło
B. była publikowana najpierw w odcinkach, a następnie jako czterotomowa książka (1904–1909)
C. który zapewnił Reymontowi odszkodowanie i środki do życia w Paryżu
D. naturalizm z impresjonistycznymi i symbolicznymi opisami przyrody
E. razu zdobyło uznanie krytyków, którzy chwalili jego głębię
F. to małżeństwo Macieja Boryny z młodą Jagną
G. w sposób niemal mitologiczny, odcięte od wpływów nowoczesności
H. z Władysławem Hańczą jako Maciejem Boryną i Emilią Krakowską jako Jagną
I. zaprezentowano na Festiwalu Filmów Fabularnych w Gdyni
J. złożoność społeczności wiejskiej, podkreślając różnice majątkowe
K. została zrealizowana przez Eugeniusza Modzelewskiego przy udziale samego Reymonta

Zadanie 6. Proszę przeczytać tekst, a następnie na jego podstawie wynotować pięć wyznaczników naturalizmu w literaturze.

WAŻNE POJĘCIA

Naturalizm – prąd literacki ukształtowany we Francji w 2. połowie XIX w.; termin używany też wymiennie z terminem „realizm" na oznaczenie radykalnych przejawów poetyki realistycznej; prekursorami naturalizmu byli G. Flaubert, E. i J. Goncourtowie (powieść *Herminia Lacerteux* 1864, z programową przedmową), twórcą i teoretykiem – É. Zola (studium *Le roman expérimental* 1880). Naturalizm przejawił się głównie w prozie i dramacie. Był uwarunkowany pozytywistyczną myślą filozoficzną, rozwojem nauk ścisłych i przyrodniczych; identyfikując założenia literatury z zadaniami nauki, oparł koncepcje artystyczne na teoriach naukowych, zwłaszcza Ch. Darwina i H. Taine'a; koncepcja świata przedstawionego w utworze literackim zmierzała do ukazania egzystencji ludzkiej zdeterminowanej fatalistycznie prawami natury (fizjologizm) i środowiska społecznego; postulat naukowej metody twórczej oznaczał podporządkowanie fikcji literackiej dokumentaryzmowi, dominację bezstronnej, bezpośredniej i szczegółowej obserwacji faktów (inspirator C. Bernard). Naturalizm poszerzył zakres tematyczny literatury (panorama klas, warstw i grup społecznych, ostre widzenie kontrastów społecznych, np. wyzysk proletariatu, demaskatorski obraz obyczajowości i moralności

burżuazji) oraz zasób środków ekspresji artystycznej (brutalność obrazowania, autentyzm językowy – żargon, drastyczne słownictwo). We Francji przedstawicielami naturalizmu byli pisarze skupionej wokół Zoli tzw. Grupy Medanu; program Zoli oddziałał zwłaszcza na literatury Niemiec, Włoch (weryzm), krajów skandynawskich, Anglii, Hiszpanii. W Polsce hasła naturalizmu upowszechniali A. Sygietyński oraz publicyści i pisarze skupieni wokół „Wędrowca" (redaktorzy A. Gruszecki, S. Witkiewicz, A. Dygasiński), realizatorami haseł byli: G. Zapolska, I. Dąbrowski, Z. Niedźwiecki, J.A. Kisielewski, W. Perzyński, w początkowym okresie twórczości: W.S. Reymont, W. Orkan, S. Żeromski, W. Sieroszewski. Założenia naturalizmu inspirowały nurt tzw. literatury faktu: niemieckiej (Neue Sachlichkeit), rosyjskiej (LEF), polskiej (Przedmieście), Stanów Zjednoczonych, gdzie związane z teorią behawioryzmu, najdłużej zachowały aktualność (E. Hemingway, J. Steinbeck, E. Caldwell, J. Dos Passos, N. Mailer).

Źródło: *Naturalizm.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/naturalizm-Literatura;3946142.html [dostęp: 10.06.2025].

Zadanie 7. Proszę przeczytać fragmenty *Chłopów* Władysława Stanisława Reymonta, a następnie wykonać polecenia.

Władysław Stanisław Reymont
Chłopi

Tom I

Rozdział 1

– Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!

– Na wieki wieków, moja Agato, a dokąd to wędrujecie, co?

– We świat, do ludzi, dobrodzieju kochany – w tyli świat!... – zakreśliła kijaszkiem łuk od wschodu do zachodu.

Ksiądz spojrzał bezwiednie w tę dal i rychło przywarł[407] oczy, bo nad zachodem wisiało oślepiające słońce; a potem spytał ciszej, lękliwiej jakby...

[407] *Przywrzeć* – przymknąć.

– Wypędzili was Kłębowie, co? A może to ino niezgoda?... może...

Nie zaraz odrzekła, wyprostowała się nieco, powlekła ciężko starymi wypełzłymi[408] oczami po polach ojesieniałych, pustych i po dachach wsi, zanurzonej w sadach.

– I... nie wypędzali... jakżeby... dobre są ludzie – krewniaki. Niezgody też nijakiej być nie było. Samam ino zmiarkowała, że trza mi w świat. Z cudzego woza to złaź choć i w pół morza.

Trza było... roboty już la mnie nie miały... na zimę idzie, to jakże – darmo mi to dadzą warzę[409] abo i ten kąt do spania?...

A że rychtyk[410] i ciołka odsadzili od maci... a i gąski, bo to już zimne nocki, trza zagnać pod strzechę, tom i zrobiła miejsce... jakże, bydlątek szkoda, Boże stworzenie też... A ludzie dobre, bo mię choć latem przytulą, kąta ani tej łyżki strawy nie żałują, że se człowiek kiej jaka gospodyni paraduje...

A na zimę we świat, po proszonym.

Niewiela mi potrza, to se u dobrych ludzi uproszę i do zwiesny[411] z Panajezusową łaską przechyrlam, a jeszcze się coś niecoś grosza uścibi – to rychtyk la nich na przednowek[412]... krewniaki przeciech...

A już ta Jezusiczek przenajsłodszy biedoty opuścić nie opuści.

– Nie opuści, nie – zawołał gorąco i wstydliwie wsadził jej w garść złotówkę.

– Dobrodzieju nasz serdeczny, dobrodzieju!

Przypadła mu do kolan roztrzęsioną głową, a łzy jak groch posypały się po jej twarzy szarej i zradlonej[413] jak te jesienne podorówki[414].

– Idźcie z Bogiem, idźcie – szeptał zakłopotany, podnosząc ją z ziemi.

---

408 *Wypełzły* – wyblakłymi.

409 *Warza* – gotowany posiłek; por. warzyć: gotować.

410 *Rychtyk* – akurat, właśnie.

411 *Zwiesna* – wiosna.

412 *Przednówek* – dawniej najtrudniejszy do przetrwania na wsi okres, po zimie (w czasie której ludzie żywili się zapasami zebranymi jesienią), a przed nowymi zbiorami.

413 *Zradlony* – poorany, naznaczony bruzdami (jak pocięta radłem ziemia).

414 *Podorówka* – pole płytko zaorane po jesiennych zbiorach i w ten sposób przygotowane do wiosennej orki.

Zebrała drżącymi rękami torby i kijaszek z jeżem[415] na końcu, przeżegnała się i poszła szeroką, wyboistą drogą ku lasom; raz w raz tylko odwracała się ku wsi, ku polom, na których kopano kartofle; i na te dymy pastusich ognisk, co się snuły nisko nad ścierniskami – poglądała żałośnie, aż i zniknęła za przydrożnymi krzami.

Źródło: Władysław Stanisław Reymont: *Chłopi*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Aneta Rawska, Dorota Kowalska, Hanna Charęza et al., s. 2–3. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/chlopi.pdf [dostęp: 20.06.2025].

1. Proszę opisać postać Agaty.
2. Dlaczego Agata zdecydowała się odejść „we świat"?
3. Proszę opisać zachowanie księdza.
4. Jakie znaczenie mają obrazy przyrody opisane we fragmencie?

Tom I

Rozdział 3

– Słońce już na dwa chłopa, a ty się jeszcze wylegujesz! – krzyknął [Boryna] do syna.

– Zmogłem się wczoraj kiej bydlę, to muszę się wywczasować.

– Do sądu pojadę... Zwieź ziemniaki, a jak ludzie skończą kopanie, to zagnać je do grabienia ściółki, a ty mógłbyś kołki pozabijać do ogacenia[416].

– Ogaćcie se sami chałupę, nama tutaj nie wieje.

– Rzekłeś... to swoją stronę ogacę, a ty marznij, kiejś wałkoń.

Trzasnął drzwiami i poszedł na swoją stronę. Józka już rozpaliła ogień i szła doić krowy.

– Rychło daj jeść, bo trza mi jechać...

– Przecięch się nie ozedrę, dwóch robót razem nie poradzę – i poszła.

[415] *Kijaszek z jeżem* – dawnym zwyczajem wędrowni żebracy nabijali na koniec kostura, którym się podpierali, skórkę jeża, która służyła im do obrony przed napastliwymi psami.

[416] *Ogacenie* – ocieplenie.

– Spokojnego oczymgnienia nie ma, ino kłyżnij się[417] ze wszystkimi! – myślał i wziął się do obleczenia, ale zły był i zgryziony. Jakże, ciągła wojna z synem, słowa nie można rzec, bo zaraz do oczów z pazurami skacze albo rzeknie coś, co jaże we wątpiach poczujesz. Na nikogo się spuścić, ino haruj i haruj!

Złość w nim zbierała, aż poklinał z cicha i rzucał szmatami po izbie a butami.

– Słuchać się powinny, a nie słuchają! Czemu to? – myślał.

– Widzi mi się, co bez kijaszka z nimi obyć się nie obędzie, bez twardego! Dawno się im to należało, zaraz po śmierci nieboszczki, kiej kłyźnić się zaczęły o gronta, ale się jeszcze wagował[418], żeby zgorszenia we wsi nie czynić. Gospodarz był przeciech nie leda jaki, na trzydziestu morgach, i z rodu nie bele chto – Boryna, wiadomo. Ale dobrością z nimi się nie skończy, nie!... – Tu przyszedł mu na myśl zięć, kowal, któren wszystkich po cichu burzył, a i sam wciąż nastawał, żeby mu sześć morgów odpisać i morgę lasu, a już na resztę chciał poczekać...

– To niby kiej zamrę! Poczekaj, jucho, poczekaj – myślał ze złością. – Póki się ino rucham, nie powąchasz ty ani zagona! Widzisz go, mądrala!

Źródło: Władysław Stanisław Reymont: *Chłopi*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Aneta Rawska, Dorota Kowalska, Hanna Chareza et al., s. 18–19. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/chlopi.pdf [dostęp: 20.06.2025].

1. Proszę opisać zachowanie Boryny.
2. Proszę opisać zachowanie syna.
3. Proszę opisać relacje między Boryną a jego synem?
4. Na podstawie fragmentu proszę omówić hierarchię i strukturę rodziny chłopskiej.
5. Jakie znaczenie ma temat gruntu i podziału majątku?
6. Jakie funkcje spełnia dialektyzacja języka w wypowiedziach bohaterów?

[417] *Kłyżnić się* – kłócić się.

[418] *Wagował* – wahał się.

Tom I

Rozdział 2

– A zabaczyłaś[419] o jednej, co by była la nich w sam raz.

– Która?...

– A Jagna Dominikowa?

– Prawda, całkiem o niej przepomniałam.

– Sielna dziewucha, a rosła, że bez płot nie przejdzie, bo żerdki pod nią pękają... a piękna, biała na gębie, a urodna kiej jałowica.

– Jagna – powtórzył Boryna słuchający w milczeniu wyliczania – a to powiedają o niej, że łasa na chłopaków.

– Ale, był to kto przy tym, to wie! Pleciuchy pletą, byle pleść, a wszystko ino przez zazdrość – broniła mocno wójtowa.

– Ja też nie powiedam sam z siebie, ino tak pogadują. Ale trza mi iść – poprawił pasa, wraził węgielek we fajkę i pyknął parę razy.

– Na którą to w sądzie? – zapytał spokojnie.

– Na dziewiątą napisane w powiestce. Musicie do dnia wstać, jeśli na piechty.

– I... źróbką se wolno pojadę. Ostańcie z Bogiem, dziękuję wama za pożywienie i somsiedzką radę.

– Idźcie z Bogiem, a pomyślcie, coświa wama raili[420]... Powiecie, to z wódką pójdę do pani matki i jeszcze przed Godami sprawim wesele...

Boryna nie odrzekł nic, łypnął ino oczami i wyszedł.

– Jak stary młódkę bierze, diabeł się cieszy, bo profit z tego miał będzie — rzekł dziad poważnie, skrobiąc głośno po dnie miski.

Boryna wolno wracał i żuł w sobie rozważnie, co mu raili. Nie dał poznać po sobie tam u wójtów, że mu się ta myśl strasznie udała[421], bo jakże, gospodarz był, a nie żaden chłopak, co to ma jeszcze mleko pod nosem, a na wspominek o żeniaczce aże kwiczy i z nogi na nogę przedeptuje.

[419] *Zabaczyć* – zapomnieć.

[420] *Coświa wama raili* – cośmy wam raili; *raić* – polecać, rekomendować, swatać.

[421] *Udała mu się* – spodobała.

Noc już ogarnęła ziemię, gwiazdy srebrną rosą pobłyskiwały z ciemnych, głuchych głębin, cicho było we wsi, psy tylko niekiedy poszczekiwały, a tu i owdzie spoza drzew mżyły się słabe światełka... czasem wilgotny podmuch zawiał z łąk, że drzewa poczęły się lekko chybotać i z cicha poszmerywać listkami.

Boryna nie wrócił drogą, jaką był przyszedł, a tylko puścił się w dół, przeszedł most, pod którym woda z bełkotem przelewała się do rzeki i waliła głucho na młyn, i nawrócił na drugą stronę stawu – wody leżały ciche i lśniły się czarniawo, pobrzeżne drzewa rzucały na taflę czarne cienie i jakby ramą obejmowały brzegi, a w pośrodku stawu, gdzie jaśniej było, odbijały się gwiazdy niby w zwierciadle stalowym.

Maciej sam nie wiedział, dlaczego nie poszedł prosto do domu, a wybrał dłuższą drogę, może aby przejść koło domu Jagny? a może aby zebrać nieco myśli i pomedytować.

– Juści, że byłoby niezgorzej! Juści! A co tam o niej mówią, to taka prawda. – Splunął. – Sielna kobieta! – Dreszcz nim wstrząsnął, bo i chłód wilgotny szedł od stawów, a u wójtów gorąc był silny.

– A bez kobiety trza zmarnieć abo dzieciom gospodarkę odpisać – myślał – a duża jucha i kiej malowana. – A krowa najlepsza padła, a kto wie jutra?... Może to i trza poszukać żony? Tyle obleczenia[422] po nieboszce jest – przygodziłoby się. Ale stara Dominikowa to pies... a cóż, mają chałupę i gront, to by na swojem ostała. Troje ich, a mają piętnaście morgów, to niby na Jagnę pięć i spłata za chałupę i lewentarz[423]! Pięć morgów to rychtyk te pola za mojem kartofliskiem, żyto, widzi mi się, posiały latoś, tak... Pięć morgów do moich to... trzydzieści i pięć bez mała! Karwas pola!...

Zatarł ręce i poprawił pasa. – To ino młynarz ma więcej... złodziej, krzywdą ludzką a precentami, a oszukaństwem tyla nabrał... A na bezrok podwiózłbym gnoju, a uprawił i pszenicy posiał na całym kawale; konia by trzeba przykupić, a i po granuli krowinę jaką... Prawda, krowę by dostać dostała...

I tak rozmyślał, liczył, rozmarzał się gospodarsko, aż czasem i przystawał z ciężkiej deliberacji. A że mądry chłop był, to wszystko zasię zbierał w sobie i głęboko w głowę patrzył, coby czego nie prześlepić i nie przepomnieć.

[422] *Obleczenie* – ubranie.

[423] *Lewentarz* – inwentarz; zwierzęta w gospodarstwie wiejskim.

– Wrzeszczałyby juchy, wrzeszczały! – pomyślał o dzieciach, ale wnet fala mocy i pewności zalała mu serce i skrzepiła głuche jeszcze, wahające postanowienia.

– Gront mój, wara komu drugiemu do niego. A nie chceta, to... – nie skończył, bo stanął przed chałupą Jagny.

Świeciło się u nich jeszcze i przez otwarte okno padała szeroka smuga światła i szła przez kierz georginiowy i niskie drzewa śliwkowe aż na płot i drogę.

Boryna stanął w cieniu i zapuścił wzrok w izbę.

Lampka tliła się nad okapem, ale w kominie musiał się buzować tęgi ogień, bo słychać było trzask świerczyny i czerwonawe światło zapełniało ogromną, mroczną po kątach izbę; stara, skulona przed kominem, czytała cosik głośno, a Jagna przeciw niej twarzą do okna siedziała; w koszuli była tylko i z podwiniętymi do ramion rękawami – podskubywała gęś.

– Urodna jucha, to urodna! – myślał.

Podnosiła czasem głowę, nasłuchiwała matki, wzdychała ciężko, to znowu brała się skubać pióra, aż gęś zagęgała boleśnie i rwać się poczęła z krzykiem z jej rąk, i bić skrzydłami, że puch się rozwiał po izbie białym tumanem. Uspokoiła ją rychło i mocno ściskała kolanami, że gęś jeno pogęgiwała z cicha a boleśnie, i odpowiadały jej inne gdzieś z sieni czy z podwórza.

– Piękna kobieta – pomyślał i odszedł spiesznie, bo mu uderzyło do głowy, aż się podrapał, zapiął pętlę i pasa przyciągnął.

Źródło: Władysław Stanisław Reymont: *Chłopi*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Aneta Rawska, Dorota Kowalska, Hanna Charęza et al., s. 14–16. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/chlopi.pdf [dostęp: 20.06.2025].

1. Jakie cechy Jagny są podkreślane przez rozmówców? Proszę je wymienić i omówić.
2. Czym kieruje się Boryna przy podjęciu decyzji o ślubie z Jagną?
3. Jakie stereotypy na temat kobiet i małżeństwa można zauważyć w wypowiedziach bohaterów?
4. W jaki sposób została przedstawiona przestrzeń wiejska?

Tom I

Rozdział 10

Zmierzch sypał się na wieś, jako ten popiół niewystudzony i od ukrytego zarzewia rudawy jeszcze – zorze dogasały, bladły od tych chmur burych, które wiatr gnał i zwalał na zachód, i stożył w góry przeogromne. Zimno się robiło, ziemia tężała, powietrze czyniło się ostre, rzeźwe jak przed przymrozkiem i takie słuchliwe, że tupot i ryki pędzonego do wodopoju inwentarza szły głośniej, a skrzypy wrótni i studziennych żurawi, rozmowy, krzyki dzieci, szczekania leciały wyraźniej przez staw; gdzieniegdzie błyskały już okna i padały na wodę długie, porwane, drgające odbicia świetliste... a spoza lasów wychylał się z wolna ogromny, czerwony księżyc w pełni, aż łuny biły nad nim, jakby pożar buchał gdzieś w głębi lasów.

Boryna przyodział się w zwyczajne szmaty i poszedł w podwórze do gospodarstwa, zajrzał do koni, do krów, do stodoły, a nawet i do prosiaków, skrzyczał Kubę za coś i Witka również, że cielęta wylazły z gródki i łaziły pomiędzy krowami, a gdy wrócił do izby swojej, już tam czekali nań wszyscy... Milczeli, ino wszystkie oczy podniosły się na niego i opadły wnet, bo przystanął na środku, obejrzał się po nich i zapytał drwiąco:

– Wszystkie! Jak na sąd jaki!

– Nie na sąd, ino do was przyślim z proszeniem – rzekła nieśmiało kowalowa.

– A czemuż to i twój nie przyszedł?...

– Robotę ma pilną, to ostał w domu...

– Juści... robotę... juści... – uśmiechnął się domyślnie, zrzucił kapotę i jął zzuwać buty, a oni milczeli, nie wiedząc, od czego zacząć. Kowalowa chrząkała i przyciszała dzieci, bo się brały do baraszkowania, Hanka siedziała na progu i karmiła chłopaka, a latała niespokojnymi oczami po twarzy Antka, któren siedział pod oknem i układał sobie w głowie, co ma rzec, a drżał cały ze wzruszenia i niecierpliwości. Jedna Józia spokojnie obierała ziemniaki pod kominem, przyrzucała drewek na ogień i ciekawie poglądała po wszystkich, bo nic wymiarkować nie mogła.

– Czego chcecie, mówcie! – zawołał ostro, zniecierpliwiony milczeniem.

– A to... mów, Antek... a to przyślim wedle tego zapisu... – jąkała kowalowa.

– Zapis zrobiłem, a ślub w niedzielę... to wam rzeknę!

– To wiemy, ale nie o to przyślim.

– A czego?

– Zapisaliście całe sześć morgów!

– Bom tak chciał, a zechcę, to w ten mig zapiszę wszystko...

– Jak wszystko będzie wasze, to zapiszecie! – powiedział Antek.

– A czyjeż to jest, co? Czyje?...

– Dziecińskie, nasze.

– Głupiś jak ten baran! Grunt jest mój i zrobię z nim, co mi się spodoba!

– Zrobicie abo i nie zrobicie...

– Ty mi wzbronisz, ty!

– A ja, a my wszystkie, a nie, to sądy wam wzbronią! – krzyknął, bo już nie mógł ścierpieć i buchnął zapamiętałością.

– Sądami mi wygrażasz, co? Sądami! Zamknij ty gębę, pókim dobry, bo pożałujesz! – krzyczał, przyskakując do niego z pięściami.

– A ukrzywdzić się nie damy! – wrzasnęła Hanka, podnosząc się na nogi.

– A ty czego? Trzy morgi piachu wniesła i starą płachtę, a będzie tu pysk wywierała?

– Wyście i tyla Antkowi nie dali, nawet tych jego morgów matczynych, a robimy wam za parobków, jak te woły.

– Sprzątacie za to z trzech morgów.

– A odrabiamy wam za dwadzieścia abo i więcej!

– Jak wam krzywda, idźcie se poszukać lepiej!

– Nie pójdziem szukać, bo tu jest nasze! Nasze po dziadach pradziadach! – zawołał mocno Antek.

Stary uderzył go oczami i nic nie odrzekł, przysiadł przed komin i pogrzebaczem tak dziabał w głownie, aż iskry się sypały – zły był, ognie chodziły mu po twarzy i włosy mu cięgiem spadały na oczy, jarzące jak u żbika... ale się jeszcze hamował, choć ledwie i zdzierżał...

Długie milczenie zaległo izbę, że ino te przysapki a dychania prędkie słychać było. Hanka szlochała z cicha i pohuśtywała dziecko, bo skamleć poczęło.

– My nie przeciwni ożenkowi, chcecie, to się żeńcie...

– A przeciwcie się, dużo o to stoję!...

– Ino zapis odbierzcie – dorzuciła przez łzy Hanka.

– Zmilkniesz ty, a to, psiachmać, jazgocze cięgiem jak ta suka! – rzucił z taką mocą pogrzebacz w ogień, aż się głownie potoczyły na izbę.

– A wy się miarkujcie, bo to nie dziewka wasza, żebyście gębę wywierali na nią!

– To czemu pyskuje!

– Ma prawo, bo się o swoje upomina! – wrzeszczał coraz mocniej Antek.

– Chcecie, to i zapiszcie, ale to, co ostało, odpiszcie na nas – zaczęła cicho kowalowa.

– Głupiaś! Widzisz ją, mojem się tu będzie dzieliła! Nie bój się, na wycug do waju nie pójdę... – rzekłem!

– A my nie ustąpim. Sprawiedliwości chcemy.

– Jak wezmę kija, to wama dam sprawiedliwość.

Spróbujcie ino tknąć, a pewnikiem wesela nie doczekacie...

I jęli się już kłócić, przyskakiwać do się, grozić, bić pięściami w stół, wykrzykiwać a wypominać wszystkie swoje żale i krzywdy. Antek tak się zapamiętał i tak rozsrożył, że wściekłość buchała z niego i raz w raz już starego chwytał to za ramię, to za orzydle i gotów był bić... ale stary jeszcze się hamował, nie chciał bijatyki, odpychał Antka, na obelgi z rzadka odpowiadał, bych ino dziwowiska la sąsiadów i wsi całej nie czynić. W izbie podniósł się taki krzyk i zamęt, i płacz, bo obie kobiety płakały i wołały na przemian, a dzieci też wrzeszczały, że Kuba z Witkiem przylecieli z podwórza pod okna... ale nic rozeznać się nie rozeznali, bo wszyscy razem krzyczeli, aż w końcu, kiedy im już zabrakło głosu, chrzypieli ino samymi przekleństwami a pogróżbami. Hanka ryknęła nowym, ogromnym płaczem, wsparła się o okap i jęła zalewanym przez łzy, nieprzytomnym głosem krzyczeć:

– Na żebrę ino nam iść, we świat... o mój Jezus, mój Jezus!... A jak te woły harowalim i dnie... i noce... za parobków... a teraz co?... A Pan Bóg was pokarze za krzywdę naszą!... Pokarze... Całe sześć morgów zapisali... a te szmaty po matce... te paciorki...

to wszystko... i la kogo to? La kogo?... La takiej świni! A żebyś pode płotem zdechła za krzywdę naszą, a żeby cię robaki roztoczyły, ty wywłoko, ty lakudro jedna, ty!...

– Coś powiedziała?... – zaryczał stary, przyskakując do niej...

– Że lakudra i włók ten, to i cała wieś wie o tym... cały świat!... cały!...

– Wara ci od niej, bo ci ten pysk o ścianę rozbiję, wara... – i jął nią trząść, ale już Antek przyskoczył i osłonił, i również krzyczeć począł:

– I ja przywtórzę, że lakudra jest, włók, ja! A spał z nią, kto chciał, ja!... – wołał nieprzytomnie i gadał, co mu ślina na język przyniesła, nie skończył, bo stary, rozwścieklony już teraz do ostatka, trzasnął go tak w pysk, aż rymnął łbem na oszkloną szafkę i z nią razem zwalił się na ziemię... Porwał się rychło okrwawiony i runął na ojca.

Rzucili się na siebie jak dwa psy wściekłe, chycili się za piersi i wodzili po izbie, miotali, bili sobą o łóżka, o skrzynie, o ściany, aż łby trzaskały. Krzyk się podniósł nieopisany, kobiety chciały ich rozerwać, ale przewalili się na ziemię i tak zwarci całą nienawiścią i krzywdami tarzali się, gnietli, dusili...

Źródło: Władysław Stanisław Reymont: *Chłopi*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Aneta Rawska, Dorota Kowalska, Hanna Charęza et al., s. 85–87. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/chlopi.pdf [dostęp: 20.06.2025].

1. W jaki sposób została przedstawiona postać Boryny?
2. Dlaczego sprawa zapisu majątku stała się źródłem konfliktu między Boryną a jego rodziną?
3. Proszę opisać zachowanie Hanki.
4. Jaką rolę w tym fragmencie odgrywa Antek?
5. W jaki sposób została przedstawiona natura?

Zadanie 8. Realizm to prąd literacki odgrywający szczególną rolę w prozie narracyjnej XVIII–XIX wieku, którego przedstawiciele wiernie i szczegółowo odtwarzają rzeczywistość. Na podstawie lektury całej powieści proszę uzupełnić tabelę odpowiednio dobranymi fragmentami ilustrującymi wyznaczniki realizmu w *Chłopach*.

wyznacznik	fragment
szczegółowy opis rzeczywistości	
obiektywny i wszechwiedzący narrator	
dialektyzacja języka	*Nie na sąd, ino do was przyślim z proszeniem*
naturalistyczne ujęcie człowieka	
związek z czasem i miejscem	
codzienność i zwyczajne życie	
ukazanie grupy społecznej	

Zadanie 9. Proszę odpowiedzieć na pytania, odwołując się do treści całego utworu Władysława Stanisława Reymonta.

1. Jaką rolę w życiu bohaterów odgrywa przyroda i rytm pór roku? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
2. W jaki sposób został opisany konflikt pokoleń? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
3. Jakie miejsce zajmuje religia w życiu mieszkańców Lipiec? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
4. Jak w książce ukazano znaczenie ziemi dla chłopów? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
5. W jaki sposób została przedstawiona natura? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
6. Jaką funkcję pełni język stylizowany na gwarę? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
7. Proszę opisać instytucję małżeństwa. Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
8. Jakie znaczenie ma scena wypędzenia Jagny z Lipiec? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.

Zadanie 10. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Chłopi Władysława St. Reymonta (1867–1925) to wielki zegar epicki, do innych tego typu zegarów mało podobny. Chociaż, jak w tamtych, stukają w nim godziny, wyskakują ludzkie figury, znaki zodiaku i pory roku, i obrzędy, i krajobrazy, ten zegar chodzi i żyje rytmem własnym. Niekoniecznie harmonijnym i gładkim. […]

Wygląda, że czytelnik polski trudniej się z nimi godzi aniżeli cudzoziemiec. Dowodzi tego niesłabnące zainteresowanie *Chłopami* oraz ich twórcą – za granicą, o wiele niklejsze – w Polsce. Chyba dlatego czytelnik polski trudniej się godzi, ponieważ młodopolskie korzenie stylu i języka *Chłopów* bardziej są widoczne w ich oryginale aniżeli w przekładach na obce języki. Stylistyczno-językowy nalot epoki bywa w nich przytłumiony, co nietrudno wyjaśnić brakiem w danych literaturach tego układu odniesienia i bardzo sprzecznych sądów, jaki dla polskiego odbiorcy stanowi Młoda Polska i jej częstokroć kwestionowana poetyka i ekspresja. […]

Chłopi powszechnie uchodzą za epopeję życia chłopskiego. Jeszcze szybciej, bo już w ciągu druku na łamach „Tygodnika Ilustrowanego" i zaraz po opublikowaniu całości, jeszcze szybciej i w skali rozleglejszej aniżeli *Pan Tadeusz* Adama Mickiewicza ten cykl powieściowy Reymonta został uznany za epopeję życia chłopskiego. I to nie tylko polskiego, lecz życia chłopskiego w ogóle. Nastąpiła nobilitacja dzieła na tego rodzaju epickość, a dzięki rychło dokonywanym przekładom na główne języki europejskie – najpierw na język niemiecki – nobilitacja taka nabrała charakteru międzynarodowego.

Źródło: Kazimierz Wyka: *Próba nowego odczytania „Chłopów" Reymonta*. „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej" 1968, nr 59/2, s. 57–58.

1. Dlaczego zainteresowanie *Chłopami* jest większe za granicą niż w Polsce?
2. Do jakiego innego dzieła literatury polskiej zostali porównani *Chłopi*?
3. Dlaczego *Chłopów* nazywa się epopeją życia chłopskiego?

Refleksje

Czytanie

Zadanie 1. Proszę przeczytać tekst, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

Nagrodzeni literackim Noblem *Chłopi* Władysława Reymonta to epicki obraz polskiej wsi końca XIX wieku. Historia romansu młodej, zamężnej Jagny z przystojnym Antkiem, jej pasierbem, była już dwukrotnie przenoszona na ekran: w 1922 roku (reżyseria Eugeniusz Modzelewski) oraz dokładnie 50 lat później – jako serial telewizyjny i film kinowy (w reżyserii Jana Rybkowskiego).

– Źródłem mojego scenariusza jest tekst Reymonta. W tej powieści mamy do czynienia z bohaterem zbiorowym i nagle te 800–900 stron przekładamy na scenariusz, który ma 111 stron. To wiąże się z dyscypliną i bardzo precyzyjną selekcją wątków: tym głównym wątkiem dla mnie była Jagna – opowiadała DK Welchman o pracy nad scenariuszem *Chłopów*. – Ale było też dla mnie niezwykle ważne to, aby pokazać tę barwę i tych bohaterów, drugoplanowe postaci, którzy byli niezwykle ważni. Kolorowa, barwna i niezwykle silna obsada to także była część siły tego filmu – wskazywała w rozmowie z Ryszardem Jaźwińskim.

– Ktoś mi dał *Chłopów* jakieś 15 lat temu, mówiąc „Musisz przeczytać, to jest wspaniała powieść". Ale zacząłem czytać i ten język reymontowski był dla mnie zbyt trudny. Natomiast kiedy DK Welchman przedstawiła pomysł i była decyzja, aby robić, wiadomo było, że muszę to przeczytać – opowiadał na konferencji prasowej na FPFF w Gdyni o swojej przygodzie z powieścią Reymonta producent filmu, mieszkający od wielu lat w Polsce Sean Bobbitt. – I Tomek, nasz producent liniowy, znalazł wspaniały audiobook: chodziłem dwie godziny dziennie z psem, słuchając go. Łapałem się na tym, że wracałem do domu i jeszcze kolejne pół godziny czy godzinę dalej słuchałem: tak wspaniałe były te opisy, przyroda. I wtedy widziałem ten potencjał, o którym mi mówiono – stwierdził.

DK Welchman, czyli Dorota Kobiela, ukończyła warszawską ASP, stąd tak bardzo zwraca uwagę na „malarskie" aspekty czytanych książek, oglądanych i tworzonych filmów. – Ten film [*Chłopi* – red.] jest bardzo malarski. Proza jest pisana w różnych stylach: można znaleźć naturalizm, realizm, ale jest też impresjonizm, szczególnie w opisach tańca czy zmian pór roku – opisywała. – Wymyśliliśmy ten film na zasadzie czterech aktów: czterech pór roku – zdradziła.

Chłopi zostali zrealizowani, podobnie jak ich wcześniejsze dzieło, nominowany do Oscara *Mój Vincent*, techniką łączoną: najpierw był kręcony film aktorski, a potem, klatka po klatce, malowany techniką olejną. O ile *Mojego Vincenta* stworzono w stylu impresjonistycznym, to *Chłopi* powstali w stylu malarstwa młodopolskiego, a przy powstaniu obrazu, oprócz ekipy filmowej, pracowała także blisko 100-osobowa ekipa malarzy.

Źródło: *„Chłopi": namalowany (dosłownie) obraz wsi i polski kandydat do Oscara.* https://trojka.polskieradio.pl/artykul/3260702,chlopi-namalowany-dosownie-obraz-wsi-i-polski-kandydat-do-oscara [dostęp: 10.06.2025].

0. *Chłopi* nigdy nie otrzymali żadnej nagrody. TAK/NIE
1. *Chłopi* przedstawiają życie polskiej wsi na początku XX wieku. TAK/NIE
2. Filmowa adaptacja *Chłopów* z 1922 roku została wyreżyserowana przez Jana Rybkowskiego. TAK/NIE
3. Serial telewizyjny i film kinowy z 1972 roku wyreżyserował Eugeniusz Modzelewski. TAK/NIE
4. DK Welchman stworzyła scenariusz filmowy bez korzystania z tekstu Reymonta. TAK/NIE
5. Jagna była główną postacią w filmowej interpretacji DK Welchman. TAK/NIE
6. DK Welchman całkowicie pominęła postacie drugoplanowe w filmie. TAK/NIE
7. Sean Bobbitt z łatwością przeczytał powieść Reymonta od razu po jej otrzymaniu. TAK/NIE
8. Sean Bobbitt słuchał audiobooka *Chłopów* podczas spacerów z psem. TAK/NIE
9. DK Welchman ukończyła Akademię Sztuk Pięknych w Warszawie. TAK/NIE
10. Film *Chłopi* został wykonany wyłącznie techniką komputerową. TAK/NIE

Mówienie

Zadanie 1. Jakie mechanizmy społeczne i psychologiczne prowadzą do wykluczenia jednostki ze wspólnoty? Proszę uzasadnić.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać charakterystykę Macieja Boryny (170 słów).

Zadanie 2. Proszę napisać tekst argumentacyjny na temat „Jagna – kobieta wyzwolona, ofiara czy egoistka" (170 słów).

Zadanie 3. Proszę obejrzeć film *Chłopi* w reżyserii Doroty Kobieli i Hugh Welchmana, a następnie wykonać polecenia.

1. Proszę opisać podobieństwa i różnice pomiędzy powieścią a filmem (100 słów).
2. Proszę napisać recenzję filmu (170 słów).

Wiara w ideały
Ludzie bezdomni Stefana Żeromskiego

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czym jest dla Pani/Pana dom?
2. Co oznacza przymiotnik „bezdomny”? Jakie ma znaczenie?
3. Dlaczego niektórzy ludzie są gotowi poświęcić siebie i swoich bliskich dla realizacji jakiejś idei?

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację.

Zadanie 3. Na podstawie tekstu proszę napisać pięć najważniejszych informacji o Stefanie Żeromskim.

Stefan Żeromski

Urodził się 14 października 1864 r. w Strawczynie (Kieleckie), zmarł 20 listopada 1925 r. w Warszawie. Najważniejsze dzieła:

- nowele: *Rozdziobią nas kruki, wrony*, *Siłaczka*, *Doktor Piotr* (1895),
- powieści: *Syzyfowe prace* (1897), *Ludzie bezdomni* (1899), *Popioły* (1904), *Wierna rzeka* (1912), *Przedwiośnie* (1924),
- dramaty: *Róża* (1909), *Uciekła mi przepióreczka* (1924).

Prozaik, publicysta i dramatopisarz okresu Młodej Polski. Pseudonimy: Maurycy Zych, Józef Katerla. Zaznał biedy, pochodził ze zubożałej szlachty, wcześnie stracił rodziców, pracował jako korepetytor i guwerner oraz bibliotekarz. W latach 1892–1896 w Zurychu zetknął się z polską radykalną emigracją. Idee socjalizmu i syndykalizmu były mu równie bliskie jak polskie racje narodowe i państwowe. Zabierał głos we wszystkich sprawach istotnych dla polskiej kultury, w dwudziestoleciu międzywojennym nazywany „sumieniem narodu". Twórca powieści modernistycznej (*Ludzie bezdomni*), stworzył ważne kreacje społeczników. W 1924 kandydował do Nagrody Nobla, ale jej nie otrzymał, głównie z powodu kampanii niemieckiej po opublikowaniu tomu *Wiatr od morza* (1922).

Źródło: Michał Lubaś: *Stefan Żeromski.* https://wolnelektury.pl/katalog/autor/stefan-zeromski/ [dostęp: 11.06.2025].

Zadanie 4. Proszę napisać definicje podanych zawodów.

0. lekarz – *...leczy ludzi, może pracować w szpitalu lub przychodni...*
1. dozorca – .....
2. robotnik – .....
3. inżynier – .....
4. nauczyciel – .....
5. szewc – .....

6. murarz – .....
7. plenipotent – .....

Zadanie 5. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Ludzie bezdomni to ...*powieść*...[0] (powieść) Stefana Żeromskiego wydana w 1900 roku. Opowiada .....[1] (historia) Tomasza Judyma, lekarza wywodzącego się z nizin społecznych, który poświęcił życie, by pomagać ubogim. Chęć całkowitego poświęcenia życia zawodowego i prywatnego pomocy najbiedniejszym jest powodem .....[2] (konflikt), który zachodzi zarówno w środowisku lekarskim, jak i w samym Judymie. Okazuje się, że taka praca u podstaw niesie ze sobą o wiele więcej .....[3] (problemy) niż tylko bezpośrednie spotkanie z chorobami i skrajnie trudnymi warunkami. To także pytanie o to, czy Judym ma prawo do osobistego szczęścia – zwłaszcza że jego .....[4] (serce) nieobca staje się Joanna Podborska, młoda nauczycielka. Żeromski w swojej powieści zwraca uwagę nie tylko na dosłowną bezdomność, która dotyka ludzi, lecz także przenośną, związaną z nieumiejętnością odnalezienia siebie i swojego miejsca w .....[5] (życie).

Źródło: *Ludzie bezdomni*. https://wolnelektury.pl/katalog/lektura/ludzie-bezdomni/ [dostęp: 11.10.2025].

Zadanie 6. Proszę przeczytać fragmenty *Ludzi bezdomnych* Stefana Żeromskiego, a następnie wykonać polecenia.

Stefan Żeromski
Ludzie bezdomni

Praktyka

Proroctwo doktora Płowicza co do dalszych losów Judymowych spełniło się o tyle, że istotnie tablice z wyszczególnieniem godzin przyjęcia umocowane zostały nie tylko na drzwiach mieszkania doktora Tomasza, ale także u wejścia do sieni kamienicy, w której zamieszkał. Szyldy te opiewały, że doktor przyjmuje w godzinach

popołudniowych, między piątą a siódmą. Całe ranki spędzał w szpitalu na oddziale chirurgicznym, gdzie pełnił obowiązki asystenta. Stołował się, jak za czasów studenckich, na mieście, a od godziny piątej, stosownie do wskazań spiżowymi literami wyrytych na tablicach, siedział w „gabinecie" aż do siódmej. Nie pozwalał sobie ani najdrobniejszego przekroczenia godziny piątej, tym mniej wydalania się przed siódmą. Już w chwili wynajęcia lokalu zdecydował, że trzymać się będzie tego przepisu jak najściślej, toteż wykonywał go ze skrupulatnością nieubłaganą, odtrącając wszelkie impulsy i mamidła przez wzgląd na kształcenie w sobie charakteru, a osobliwie wytrwałości. Prawda, że w ciągu miesiąca września, października, listopada, grudnia, stycznia i lutego nie zjawił się w tym mieszkaniu ani jeden pacjent, ani jeden „kulawy pies niosący w zębach rubla", jednak nie upoważniało to wcale do zrywania tablic, a tym mniej do jakichkolwiek przerw i uchybień w kształceniu woli. Było i jest rzeczą wiadomą, że początki praktyki... itd. Toteż doktor Tomasz czekał niezachwianie. [...]

Doktor Tomasz rozumiał to sam znakomicie, że w organizmie żywym uczepił się jak obce ciało, które tamuje krążenie krwi pulsującej. Gdyby się był zbliżył do ludzi wybitnych, zasięgnął ich wskazówek, odwiedzał ich jako gość i domownik, stałby się wkrótce jednym z trybów tej maszynerii i zyskał klientelę. Rozumiał to wszystko bardzo pięknie, wiedział, jak by być mogło, co by należało zrobić, ale dzikie myśli i uparte trzymanie się tego, co one już spłodziły, powstrzymywały go od zmiany trybu postępowania.

Zdecydował się iść drogą, którą sobie był obrał, no i szedł, rzecz prosta, w niezupełnie całych butach.

W tym czasie (przy końcu marca) wczesnym rankiem przybiegła Wiktorowa z wiadomością o mężu. Rozpowiadała, jak co było, głosem z płaczu oślizgłym blisko godzinę, a później, wymieniwszy wszelkie szczegóły skrupulatnie, zabrała się i odeszła do swej fabryki. Doktor długo siedział w mieszkaniu pełen myśli iście marcowych. Wszystko szło dziwnie źle, opacznie, piętrzyło się, jak zator kry na rzece, tamując bieg życia. Rozmyślał o tym, że musi obecnie pomagać bratowej, utrzymywać i ją, i całą familię w zastępstwie Wiktora, gdyż zostawić ten obowiązek wyjątkowo na barkach biednej kobiety nie było możności. Tymczasem finanse były w stanie

opłakanym. Pełen gorzkich myśli udał się Judym do swego szpitala. Wyszedł stamtąd wcześniej niż zwykle, czuł bowiem w sobie jakąś niemoc wewnętrzną przeszkadzającą mu w pracy. Ze wstrętem powlókł się do mieszkania Wiktora. Zastał tam tylko ciotkę, która coś pod oknem ścibała, i dzieci dokazujące w sąsiedniej izbie. Ciotka miała oczy przekrwione od płaczu, usta zacięte, nos jeszcze bardziej ostry. Przywitała go wzrokiem pełnym niechęci, prawie odrazy. Zawsze na niego krzywo patrzała jako na pupila i spadkobiercę siostry swej, którą przed laty okropnymi słowami wyklęła... Teraz, widać, zawziętość wzmogła się i dosięgła ostatniej granicy.

Judym nie zwracał na starą uwagi. Usiadł w kącie i sennym okiem przypatrywał się izbom dotąd nie uporządkowanym. Widok zdziczałych dzieci nasunął mu myśl, żeby teraz, kiedy nic lepszego nie ma do roboty, zająć się edukacją tych siostrzeńców. Wziął na spytki chłopca i przekonał się, że urwis czyta jako tako, choć z ciężkim stękaniem, ale poza tym ani be, ani me. Owa sztuka czytania było to dzieło ciotki, która teraz spod oka patrzyła na praktyki Judymowe. Karola zaledwie umiała rozróżnić litery.

Był prawie zmrok, kiedy doktor stamtąd wyszedł. Brnął z nastawionym kołnierzem, ze wzrokiem upadłym, pełen wewnętrznej nudy i lenistwa. Odruchowo, nie widząc ani ludzi, ani ulic, żeglował w stronę cukierni, gdzie czasami czytywał dzienniki. [...]

Źródło: Stefan Żeromski: *Ludzie bezdomni*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, s. 40–44. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/ludzie-bezdomni.pdf [dostęp: 22.06.2025].

1. W jaki sposób Tomasz Judym postrzega swój zawód lekarza?
2. W jaki sposób we fragmencie ukazano rozdźwięk między ideałami a rzeczywistością?
3. Jak rozumie Pani/Pan metaforę „obcego ciała w organizmie społecznym" w kontekście Tomasza Judyma?
4. Jakie relacje łączą Tomasza Judyma z członkami jego rodziny? Proszę je opisać.
5. Na podstawie fragmentu proszę opisać kondycję społeczną i moralną najuboższych.
6. Proszę wskazać i omówić fragmenty charakterystyczne dla poetyki symbolizmu.
7. Proszę wskazać i omówić fragmenty charakterystyczne dla poetyki naturalizmu.

Zwierzenia
17 października

Dziś rocznica mego przyjazdu do Warszawy. Więc to już sześć lat upłynęło! Sześć lat! Ogromny tydzień mojego wieku. Wtedy miałam siedemnaście, dziś już dwadzieścia trzy „wiosny". Jeżeli porównać tamtą Joasię z dzisiejszą – jakiż to deficyt! Joasiu, Joasiu...

Postanowiłam pisać dziennik na nowo, a raczej wskrzesić z martwych dawny. Uczyła nas przecie wszystkie tej sztuki Stacha Bozowska[424]. Ona pierwsza w Kielcach pisała dziennik umiejętny, to jest dziennik szczerych uczuć i „prawdziwych" myśli. Biedna po stokroć Staszka... W jednym z ostatnich listów pisała do mnie: „Właściwie byłam w tym życiu uzdolnioną autorką mojego dziennika – i niczym więcej. Teraz napaliłam w moim szkolnym piecu trzynastoma księgami oprawionymi w grubą tekturę i czarne, zrudziałe sukno. Żegnaj, dzienniku...".

Źle zrobiła! Dlaczegóż tępić zwierzenia, które nikomu wadzić nie mogą, a dla nas samotnic zastępują (wielki Boże!) kochanków, mężów, braci, siostry i przyjaciółki? Nie – będę pisała w dalszym ciągu! Czuję do tego nałóg taki, jak np. mężczyźni do palenia tytoniu. Pod wpływem szyderstw frazesowicza S. przestałam pisać, a teraz niewymownie żałuję. Odmawiałam sobie przyjemności przez lat sześć – i dlaczego? Dlatego, że S. na ten temat dowcipkował? Mniejsza zresztą...

Ileż to zmian! Henryk w Zurychu, Wacława nie ma, Staszka już dawno w grobie... A u mnie? Ileż to zmian!

Jak dziś pamiętam tę noc ostatnią, gdy przyszedł telegram od pani W. W ciągu czterech godzin zdecydowałam się opuścić Kielce, jechać do Warszawy – i pojechałam. Telegram brzmiał (umiem na pamięć te słowa): „Miejsce u Predygierów jest. Przyjeżdżać niezwłocznie. W."

Ach, ten dzień, ten popłoch! Zbieranie rzeczy, bielizny, drobiazgów, szybko, szybko, drżącymi rękoma, wśród łez i wybuchów odwagi... Poczciwa pani Falikowska „użycza" mi pieniędzy na drogę – i wyjazd! Głęboka, ciemna noc w jesieni... Jak to

[424] *Stacha Bozowska* – bohaterka noweli Żeromskiego *Siłaczka*; typ nauczycielki społecznicy, niezłomnej idealistki.

wówczas dorożka dudniła w pustych ulicach kieleckich, jakie dziwne wywoływała echa i wrzaski między ścianami starych kamienic! Sama jazda koleją była to już czynność co się zowie. Pod sekretem mówiąc, przecie to pierwszy raz jechałam wówczas „koleją żelazną". Pierwszy raz – i prosto w świat! Nie zmrużyłam oka, tylko z głową wspartą o deski wagonu marzyłam bojaźliwie o życiu. Tyle akurat o nim wiedziałam, co człowiek idący do lekarza pod naciskiem nękających go a zagadkowych cierpień. Jak on nic nie wie o istocie samej choroby, nie rozumie, co ona jest, co z niej może wyniknąć, dokąd rzuci jego ciało, losy, myśli, uczucia – i tylko marzy ostrymi a przebiegłymi wiedzeniami, usiłując wszystko zrozumieć – tak samo ja wtedy... Waliłam w życie z kapitałem składającym się: z biletu kolejowego, z tobołka rzeczy, pięciu złotówek „grosza gotowego", no i z telegramu pani W. Za sobą zostawiałam dwu braci, ciotkę Ludwikę, która (w braku kogoś bardziej odpowiedniego) zastąpiła mi matkę, gdym „uczęszczała" do gimnazjum, która dzieliła się ze mną małym kawałeczkiem swego chleba – i chyba nic więcej... Ach, nie, nie „nic więcej"! Kochałam Kielce, różne tam osoby, braci, Wacka i Henryka, Dąbrowskich, Multanowiczów, Karczówkę, Kadzielnię[425] – i tak w ogóle wszystkich.

W tych latach tak łatwo człowiek właśnie wszystko miłuje! Cóż dopiero Kielce! Tej nocy w wagonie było mi tak żal! Koła uderzające o szyny wołały na mnie okrutnymi słowami. Zgrzyty ich kruszyły mą wolę i siłę na jakąś mgłę trwogi. Przypominam sobie te chwile przestrachu, kiedy nim jak płomieniem objęta postanawiałam wysiąść na pierwszej stacji i wrócić. Wrócić, wrócić! Ale wagon mój rwał w nocy jesiennej wskroś jakichś miejscowości ponurych i żelazną, dziką mocą swoją precz mię unosił od wszystkiego, com czule kochała. Zresztą, czyż mogłam? Wrócić do biednej ciotki utrzymującej stancję uczniowską? Mieszkać znowu w nędznej, ciemnej i ciasnej izdebce! Sypiać na starej kanapie, wśród zaduchu sosów, wśród wiecznego deficytu ciotczynego, trosk o masło i żalów na drożyznę kartofli, ach, i wśród afektów ósmoklasistów, zepsutych, niemądrych i rozpróżniaczonych? Nie mogłam, żadną miarą nie mogłam...

Źródło: Stefan Żeromski: *Ludzie bezdomni*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, s. 66–67. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/ludzie-bezdomni.pdf [dostęp: 22.06.2025].

[425] *Karczówka, Kadzielnia* – góry w pobliżu Kielc.

1. Jak zmieniła się Joasia? Proszę porównać jej przemyślenia i zachowania z przeszłości i teraźniejszości.
2. Kim jest Stanisława Bozowska? Jaką rolę odegrała w życiu Joasi?
3. Jaką funkcję pełni pisanie dziennika w życiu Joasi?
4. Jak Joasia zapamiętała swój nocny wyjazd z Kielc?
5. Jakie znaczenie dla Joasi mają jej rodzinne strony?
6. Proszę wskazać i omówić fragmenty charakterystyczne dla poetyki symbolizmu.
7. Proszę wskazać i omówić fragmenty charakterystyczne dla poetyki naturalizmu.

Poczciwe prowincjonalne idee

W pierwszych dniach września, kiedy przyszły słoty, w czworakach folwarcznych zapadło mnóstwo dzieci na tak zwaną *frybrę*.

Czworaki owe mieściły się za dużym i wilgotnym parkiem, który jak płaszcz ogromny spływał po pochyłości wzgórza od szczytu dworskiego aż do rzeki płynącej w łąkach. Tam były owczarnie, obory i mieszkania służby folwarcznej. Plenipotent majątku, człowiek nadzwyczaj energiczny i świetny agronom, z rzeczułki bezpożytecznie płynącej skorzystał w ten sposób, że na skraju parku, w trzęsawisku podmytym przez tajemne źródła, wygrał kilka sadzawek idących jedna za drugą. Woda przez właściwie urządzone „mnichy" spadała z jednej do drugiej. Sadzawki te wykopane były w torfiastym gruncie. Ił, porzucony na brzegach i groblach, macerował się[426] w słońcu i we właściwym czasie służył do użyźniania roli. Woda odpływająca stamtąd łączyła się podłużnym basenem ze stawami, które rozlewały się w parku zakładowym, co bardzo upiększyło wiecznie kwaśne pobrzeża. Miejsce i tak już mokre, przez wstrzymanie zbiorników martwej wody wyziewało ze siebie ciężki opar, którego słońce strawić nie mogło. Tam to właśnie (w czworakach i we wsi leżącej na drugim brzegu łąki) grasowała *frybra*. Dzieci przyprowadzone stamtąd do Judyma były wyschnięte, zielone, z wargami tak sinymi, jakby je miały poczernione węglem, z oczyma, które nie patrzały. Periodyczne ataki gorączki, ciągłe

[426] *Macerować się* – o jakimś surowcu: podlegać procesowi długotrwałego moczenia w celu zmiękczenia lub wydzielenia określonego składnika.

bóle głowy i owa jakby śmierć duszy w żywych jeszcze ciałach zmusiły Judyma po długim badaniu do smutnego rokowania, że ma przed sobą ofiary malarii. Wówczas wybrał się cichaczem na zwiedzanie miejscowości leżących w dole. Przekonał się, że wiele rodzin było dotkniętych tą klęską.

Mieszkańcy wioski, autochtonowie, znosili ją, widać, łatwiej, ale ludność folwarczna, wędrowna, przybywająca z innych okolic, padała ofiarą w bardzo wielkiej ilości. Judym brał do szpitala tylko dzieci bardzo chore, leczył je chininą i trzymał na słońcu w ogrodzie, zapędzając do różnych robót, a po trosze i do nauki. Ale nie mógł zabrać ani czwartej cząstki. Ci zaś, co „na górze", w cieple doświadczyli poprawy, musieli wracać do swych mieszkań nad wodą.

Mieszkania owe, dawno wzniesione, były stosunkowo bardzo porządne, murowane z cegły, tak samo jak owczarnie, stodoły, spichlerze itd. Nie mogło być mowy o umieszczeniu tych rodzin w innym miejscu, gdyż to pociągnęłoby szalone koszta. Tam koncentrowało się życie folwarku.

Kiedy pierwszy raz Judym zapytał mimochodem plenipotenta, czy nie dałoby się przenieść czworaków na miejsce bardziej suche, ten zaczął mu się przypatrywać z uwagą, a w taki sposób, jakby doktor ni z tego, ni z owego w towarzystwie osób starszych i godnych szacunku zatańczył kankana albo wywrócił koziołka. Judym nie stracił przytomności i nie spuścił oczu. Czekał jeszcze chwilę, czy mu wszechwładny agronom nie odpowie, a gdy się niczego nie doczekał, rzekł z całą delikatnością:

– Tam, w tych czworakach panuje malaria. Przyczyniają się do tego w znacznej mierze... przyczyniają się do tego... zaprowadzone sadzawki.

Plenipotentowi lica i oczy krwią zabiegły. Sadzawki były to jego ulubienice. Sam je wymyślił, zarybił i osiągnął z nich dla majątku znaczny dochód. Ryby w ciągu całego roku szły na sprzedaż i do kuchni zakładu leczniczego, czyniąc już dużą pozycję, a na przyszłość cała sprawa, prowadzona umiejętnie, miała stanąć jeszcze lepiej. Prócz tego lód, szlam itd.

Źródło: Stefan Żeromski: *Ludzie bezdomni*. Oprac. red. i przypisy Aleksandra Sekuła, Olga Sutkowska, s. 99–100. https://wolnelektury.pl/media/book/pdf/ludzie-bezdomni.pdf [dostęp: 22.06.2025].

1. Proszę opisać sytuację ludzi biednych.
2. Dlaczego Tomasz Judym nie mógł skutecznie pomóc wszystkim chorym dzieciom z folwarku?
3. Jak rozumie Pani/Pan reakcję plenipotenta na uwagi Judyma?
4. Proszę wskazać i omówić fragmenty charakterystyczne dla poetyki symbolizmu.
5. Proszę wskazać i omówić fragmenty charakterystyczne dla poetyki naturalizmu.

Zadanie 7. Proszę odpowiedzieć na pytania, odwołując się do treści całego utworu Stefana Żeromskiego.

1. Proszę najpierw opisać dzieciństwo Judyma, a następnie wyjaśnić, w jaki sposób wpłynęło na życie bohatera? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
2. Co dla Judyma oznacza „obowiązek społeczny"? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
3. W jaki sposób zostało ukazane środowisko medyczne w książce? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
4. Jaką funkcję pełni postać inżyniera Korzeckiego i jak jej losy wpływają na Judyma? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
5. Jaką rolę w utworze odgrywa postać Joasi Podborskiej? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
6. Proszę wyjaśnić znaczenie rozdartej sosny, którą podczas spaceru zobaczyli Tomasz i Joasia. Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
7. Proszę omówić opisy przyrody przedstawione w książce. Za pomocą jakiej poetyki zostały zobrazowane? Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.
8. Proszę omówić przyczyny nierówności społecznych ukazanych w utworze. Proszę przywołać odpowiednie fragmenty powieści.

Zadanie 8. Jak rozumie Pani/Pan tytuł powieści Stefana Żeromskiego? Proszę odwołać się do całego utworu oraz fragmentów tekstów Piotra Chmielowskiego i Henryka Markiewicza.

Ludźmi bezdomnymi nazwał autor nie tych, co wiedzą, gdzie noc przepędzić mają i snują się po zaułkach, ażeby w nich znaleźć chwilowy bodaj odpoczynek, lecz tych, którzy mając do pewnego stopnia zabezpieczone utrzymanie, nie mogą założyć ogniska domowego, gdyż nie chcą używać szczęścia samolubnie, gdy tyle a tyle tysięcy nędzarzy naokoło. [...] Tacy ludzie, jeżeli są pokorni i religijni, znajdują ujście dla nadmiaru swych uczuć altruistycznych w szpitalach i misjach; jeżeli zaś są dumni i spragnieni niezawisłej działalności, usiłują przebojem reformować stosunki społeczne.

Źródło: Piotr Chmielowski: *„Ludzie bezdomni"*. W: Idem: *Pisma krytycznoliterackie*. Oprac. Henryk Markiewicz. Warszawa 1961, s. 291.

Brak domu jest w powieści Żeromskiego nierozerwalnie związany z ruchem, mobilnością. Bohaterowie wciąż zmieniają miejsce pobytu. Daje to szansę na poprawę losu swojego i bliskich, zaspokojenie pragnień, realizacji wyznaczonych celów. Tomasz Judym nie może poradzić sobie z biernością mieszkańców cisowskiego uzdrowiska, żywiołem doktora jest ruch, nawet jeśli jego konsekwencją staje się bezdomność.

Źródło: Henryk Markiewicz: *„Ludzie bezdomni" Stefana Żeromskiego*. Warszawa 1978, s. 7.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę opowiedzieć o swoim wymarzonym zawodzie.

Zadanie 2. Jakie zawody są najbardziej prestiżowe w Pani/Pana regionie lub kraju? Proszę uzasadnić.

Zadanie 3. W jaki sposób można zniwelować problem biedy na świecie?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać charakterystykę Joanny Podborskiej (170 słów).

Zadanie 2. Proszę napisać tekst argumentacyjny na temat „Tomasz Judym – człowiek sukcesu czy nadgorliwy altruista?" (170 słów).

Opisać zmieniający się świat
Twórczość Leopolda Staffa

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. W jaki sposób można cieszyć się życiem?
2. Jak rozumie Pani/Pan słowo „siła"?
3. Jakie tematy może podejmować pisarz żyjący na przełomie XIX i XX wieku?

Zadanie 2. Proszę opisać obraz *W tumanie* Jacka Malczewskiego i przedstawioną na nim sytuację.

Jacek Malczewski: *W tumanie*

Zadanie 3. Proszę – zgodnie z przykładem – połączyć tytuły z kolumny I z fragmentami tekstów z kolumny II. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

I	II
0. Podstawowe informacje	**A.** Leopold Staff – urodził się 14 września 1878 roku we Lwowie, zmarł 31 maja 1957 roku w Skarżysku-Kamiennej. Był poetą, dramatopisarzem i tłumaczem.
1. Edukacja i początkowa działalność	**B.** Był wielokrotnie nagradzany – otrzymał m.in. Nagrodę Państwową, Nagrodę Pen Clubu oraz doktoraty *honoris causa* Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Jagiellońskiego.
2. Czas wojen i okres po 1945 roku	**C.** Debiutował tomem *Sny o potędze* (1901) wpisującym się w nurt Młodej Polski, choć już wtedy próbował przezwyciężyć dekadencki pesymizm epoki. W jego twórczości widoczne były wpływy filozofii Nietzschego, szczególnie idee woli mocy i nadczłowieka, pojmowanego w zgodzie z chrześcijańskim współczuciem.

3. Wyróżnienia	**D.** Podczas I wojny światowej przebywał w Charkowie, a od 1918 roku mieszkał w Warszawie, gdzie aktywnie uczestniczył w życiu literackim i kulturalnym. Okres okupacji spędził w Warszawie – wykładał na tajnym uniwersytecie. Po powstaniu przebywał w Pławowicach i Krakowie, a po wojnie wrócił do stolicy, gdzie mieszkał aż do śmierci.
4. Początki twórczości	**E.** Studiował prawo, filozofię i romanistykę na Uniwersytecie Lwowskim, angażując się równocześnie w działalność literacką. Należał do grupy poetyckiej Płanetnicy i współpracował z licznymi czasopismami, m.in. „Lamus", „Museion" i „Nowy Przegląd Literatury i Sztuki".
5. Kolejne inspiracje	**F.** Z czasem poezja Staffa przeszła w kierunku klasycyzmu – poszukiwał harmonii, piękna i ładu, czerpiąc inspirację ze świata antycznego. Uznawany jest dziś za najwybitniejszego klasyka poezji polskiej XX wieku łączącego dziedzictwo antyku z wartościami chrześcijańskimi.

Na podstawie: Bartłomiej Szleszyński: *Leopold Staff*. https://culture.pl/pl/tworca/leopold-staff [dostęp: 11.06.2025].

0.	1.	2.	3.	4.	5.
A					

Zadanie 4. Proszę uzupełnić tekst poprawnymi formami wyrazów podanych w nawiasie.

Moment *...wystąpienia...*[0] (wystąpienie) Leopolda Staffa przypada na dobę szczytowego rozwoju Młodej Polski i równoczesny jest niemal z *Weselem* Wyspiańskiego, największym arcydziełem .....[1] (okres), i pierwszym wielkim sukcesem powieściowym Żeromskiego *Ludźmi bezdomnymi*, utworami o wyraźnej problematyce

narodowej i społecznej, utrwalonymi w .....[2] (świadomość) ogółu jako dzieła stanowiące poważny wkład do kultury narodowej. […] *Snami o potędze* rozpoczął Staff swą drogę poetycką i nie porzucił jej do .....[3] (dzień) dzisiejszego, a etapy tej drogi przedstawione są w kilkunastu tomach poezyj, ogłaszanych w latach od 1901 do 1946. W wydaniu zbiorowym, które zaczęło się ukazywać od .....[4] (rok) 1931, zbiory te mają tytuły: *Sny o potędze*, *Dzień duszy*, *Gałąź kwitnąca*, *Ptakom niebieskim*, *Pył z szat pielgrzyma*, *Uśmiechy godzin*, *W cieniu miecza*, *Łabędź i lira*, *Tęcza łez i krwi*, *Ścieżki polne*, *Żywiąc się w locie*, *Sowim piórem* i *Ucho igielne*. Dochodzą do .....[5] (one) młodzieńczy poemat *Mistrz Twardowski. Pięć śpiewów o czynie*, bezpośrednio po *Snach o potędze* ogłoszony, dalej przedwojenne zbiory poza wydaniem zbiorowym: *Wysokie drzewa* (1932) i *Barwa miodu* (1936) i już po ostatniej wojnie *Martwa pogoda* (1946). Poza twórczością liryczną ogłosił Staff utwory dramatyczne *Skarb*, *Godiwa*, *Igrzysko*, *To samo*, *Wawrzyny*, *Południca*, pisane głównie przed pierwszą wojną światową, ...[6] (biografia) Michała Anioła, oraz wielką ilość przekładów, z których, pomijając pozycje powieściowe, wymienić należy choćby tylko znakomite tłumaczenia z .....[7] (literatura) włoskiej: *Kwiatków świętego Franciszka z Asyżu*, *Poezyj Michała Anioła* (pełny przekład), *Pism wybranych* i *Bajek Leonarda da Vinci*, przekłady poetów francuskich, przekłady Nietzschego oraz parafrazę poetycką z Goethego *Lis przechera*. O żywotności Staffa także w tym .....[8] (kierunek) świadczy ostatni przekład autobiografii Benvenuta Celliniego (1948).

Źródło: Adam Szczerbowski: *Leopold Staff*. „Pamiętnik Literacki. Czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej" 1950, nr 39, s. 100, 104–105.

Zadanie 5. Proszę napisać, co oznaczają podane rzeczowniki.

0. smutek – *…stan psychiczny będący następstwem przykrych przeżyć, kłopotów; też: przygnębiający, smutny nastrój panujący gdzieś…*

1. radość – .....

2. mądrość – .....

3. gorycz – .....

4. nostalgia – .....

5. miłość – .....
6. przyjaźń – .....
7. zawiść – .....

Zadanie 6. Proszę od rzeczowników podanych w zadaniu 5 utworzyć przymiotniki. Następnie proszę ułożyć zdania z tymi przymiotnikami.

0. smutek – *...smutny...*

...Kasia była smutna – wczoraj niespodziewanie szef zwolnił ją z pracy...

1. radość – .....
2. mądrość – .....
3. gorycz – .....
4. nostalgia – .....
5. miłość – .....
6. przyjaźń – .....
7. zawiść – .....

Zadanie 7. Proszę przeczytać informacje o franciszkanizmie i nietzscheanizmie, a następnie uzupełnić tabelę.

WAŻNE POJĘCIA

Franciszkanizm – tendencja w literaturze 1. ćwierci XX w., nawiązująca do św. Franciszka z Asyżu jako autora *Kwiatków* i uosobienia cnót ewangelicznych. Był reakcją na symbolizm, proponując w miejsce jego skomplikowanych i wyrafinowanych form programową prostotę, oraz na nietzscheanizm, przede wszystkim na koncepcję nadczłowieka. Moralnym i estetycznym ideałem franciszkanizmu był człowiek prosty, bliski natury, aprobujący Świat i cieszący się nim, religijny, ale obcy wyznaniowej ortodoksji. W poezji pozostającej w kręgu oddziaływań franciszkanizmu preferowano stylizowany język potoczny oraz takie zwłaszcza formy, jak pieśń, kantyczka, wyzwolony od patosu hymn. We Francji franciszkanizm reprezentowała m.in. poezja F. Jammes'a, w Niemczech był on jedną z tendencji bliskich ekspresjonizmowi. W Polsce skrystalizował się około roku 1910 w twórczości poetów reprezentujących Młodą Polskę (cykl

L. Staffa *Pył z szat pielgrzyma*, J. Kasprowicza *Księga ubogich* i *Mój świat*), był kontynuowany przez pisarzy działających w okresie międzywojennym (J. Wittlin, E. Zegadłowicz).

Źródło: Michał Głowiński: *Franciszkanizm.* W: *Słownik terminów literackich.* Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 153.

Nietzscheanizm – tendencja w europejskiej literaturze i filozofii przełomu XIX i XX w., ukształtowana pod wpływem myśli F. Nietzschego (1844–1900), w Polsce zaznaczająca się już w ostatnich latach ubiegłego stulecia (m.in. za sprawą S. Przybyszewskiego). Wyrażała się w krytyce współczesnej kultury i w kwestionowaniu chrześcijańskich ideałów moralnych, w podjęciu dwóch podstawowych idei Nietzschego: skrajnego indywidualizmu, przejawiającego się w ideale nadczłowieka, oraz dionizyjskosci i związanej z nią koncepcji sztuki obrzędowej.

Nietzsche oddziaływał także przez aforystyczno-poetycką formę swych pism.

Źródło: Michał Głowiński: *Nietzscheanizm.* W: *Słownik terminów literackich.* Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 312–313.

informacje	franciszkanizm	nietzscheanizm
kiedy	*pierwsza ćwierć XX wieku*	
geneza		
charakterystyka		
pisarze		

Kowal

Zadanie 1. Proszę przeczytać wiersz Leopolda Staffa *Kowal*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Leopold Staff
Kowal

Całą bezkształtną masę kruszców drogocennych,
Które zaległy piersi mej głąb nieodgadłą,
Jak wulkan z swych otchłani wyrzucam bezdennych
I ciskam ją na twarde, stalowe kowadło.

Grzmotem młota w nią walę w radosnej otusze,
Bo wykonać mi trzeba dzieło wielkie, pilne,
Bo z tych kruszców dla siebie serce wykuć muszę,
Serce hartowne, mężne, serce dumne, silne.

Lecz gdy ulegniesz, serce, pod młota żelazem,
Gdy pękniesz, przeciw ciosom stali nieodporne:
W pył cię rozbiją pięści mej gromy potworne!

Bo lepiej giń, zmiażdżone cyklopowym razem,
Niżbyś żyć miało własną słabością przeklęte,
Rysą chorej niemocy skażone, pęknięte.

Źródło: Leopold Staff: *Kowal*. W: Idem: *Wybór poezji*. Wybór Mieczysław Jastrun. Wrocław 1963, s. 3.

1. Kim jest podmiot liryczny w wierszu? Proszę go opisać.
2. Proszę wskazać i omówić nawiązania w wierszu do mitologii greckiej.
3. Jakie znaczenie mają symbole ognia, młota i kowadła w utworze?
4. W jaki sposób wiersz nawiązuje do filozofii Fryderyka Nietzschego?
5. Jak w kontekście całego wiersza rozumiesz jego tytuł?
6. Do jakiego gatunku należy ten utwór? Proszę uzasadnić.

Przedśpiew

Zadanie 1. Proszę przeczytać wiersz *Przedśpiew*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Leopold Staff
Przedśpiew

Czciciel gwiazd i mądrości, miłośnik ogrodów,
Wyznawca snów i piękna i uczestnik godów,
Na które swych wybrańców sprasza sztuka boska:
Znam gorycz i zawody, wiem, co ból i troska,
Złuda miłości, zwątpień mrok, tęsknot rozbicia,
A jednak śpiewać będę wam pochwałę życia –
Bo żyłem długo w górach i mieszkałem w lasach.
Pamięcią swe dni chmurne i dni w słońca krasach
Przechodzę, jakby jakieś wielkie, dziwne miasta,
Z myślą ciężką, jak z dzbanem na głowie niewiasta,
A dzban wino ukrywa i łzy w swojej cieśni.
Kochałem i wiem teraz, skąd się rodzą pieśni;
Widziałem konających w nadziejnej otusze
I kobiety przy studniach brzemienne, jak grusze;
Szedłem przez pola żniwne i mogilne kopce,
Żyłem i z rzeczy ludzkich nic nie jest mi obce.
Przeto myśli me, które stoją przy mnie w radzie,
Choć smutne, są pogodne jako starcy w sadzie.
I uczę miłowania, radości w uśmiechu,
W łzach widzieć słodycz smutną, dobroć chorą w grzechu,
I pochwalam tajń życia w pieśni i w milczeniu,
Pogodny mądrym smutkiem i wprawny w cierpieniu.

Źródło: Leopold Staff: *Przedśpiew*. W: Idem: *Poezje*. Lublin 1988, s. 69.

1. Kim jest podmiot liryczny w wierszu? Jakie doświadczenia życiowe kształtują jego postawę?
2. Jakie uczucia i refleksje wobec życia wyraża podmiot liryczny w wierszu?
3. Jak rozumie Pani/Pan cytat „Żyłem i z rzeczy ludzkich nic nie jest mi obce". Do założeń jakiej filozofii nawiązuje ten fragment?
4. Proszę wymienić uczucia i emocje, które pojawiają się w utworze.
5. W jaki sposób wiersz nawiązuje do:
   - renesansu?
   - klasycyzmu?
   - franciszkanizmu?
6. Jak rozumie Pani/Pan tytuł utworu?

Refleksje

Interpretacja

Zadanie 1. *Kowala* Leopolda Staffa często porównuje się do *Ody do młodości* Adama Mickiewicza. Jak Pani/Pan myśli dlaczego? Proszę wskazać podobieństwa między utworami.

Podsumowanie epoki

Zadanie 1. Proszę wypisać 6 słów kluczy, które najlepiej oddają ducha tej epoki.

..... # ..... # .....

..... # ..... # .....

Zadanie 2. Proszę wskazać 3 najważniejszych twórców.

.....

Zadanie 3. Proszę wybrać jeden ulubiony utwór spośród poznanych i napisać, dlaczego jest najbardziej interesujący.

.....

Zadanie 4. Proszę wymyślić tytuł wystawy lub plakatu albo wymyślić hasło lub slogan reklamowy, który promowałby literaturę tej epoki – powinien zawierać hasło lub motto, które oddaje najważniejsze wartości i tematy.

.....

Zadanie 5. Proszę napisać, jaki problem społeczny lub idea z epoki jest według Pani/Pana wciąż aktualna i dlaczego.

.....

Zadanie 6. Proszę narysować prostą mapę myśli lub diagram (np. koło tematyczne lub drzewo problemów), który pokazuje powiązania między tematami, postawami i wartościami w tekstach z epoki.

Lektury uzupełniające – warto sięgnąć

Czytaj po polsku. T. 4: *Stefan Żeromski „Siłaczka", „Rozdziobią nas kruki, wrony…". Materiały pomocnicze do nauki języka polskiego jako obcego. Edycja dla początkujących (poziom A2).* Oprac. Agnieszka Szol. Red. serii Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Jolanta Tambor. Katowice 2004.

Czytaj po polsku. T. 16: *Władysław Stanisław Reymont: „Chłopi. Część 1: Jesień". Materiały pomocnicze do nauki języka polskiego jako obcego. Edycja dla średnio zaawansowanych (poziom B1/B2).* Oprac. Magdalena Nowak-Kaczmarek, Paulina Stasiak. Red. serii Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Jolanta Tambor. Katowice 2023.

Na wyrywki. 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec. Red. Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Agnieszka Madeja. Katowice 2018 (cytaty z utworów z epoki Młodej Polski).

Dwudziestolecie międzywojenne

Wprowadzenie do epoki

Zadanie 1. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie emocje budzi ten obraz? Co w nim niepokoi, zaskakuje, fascynuje?
2. Które elementy wydają się nierealne? Dlaczego?
3. Co może symbolizować zdeformowany zegar? Co oznacza twarz-maska, unoszące się strony, przedmioty bez ciężaru?
4. W jaki sposób obraz ten łamie przyzwyczajenia dotyczące przestrzeni i czasu?
5. Jakimi przymiotnikami możemy opisać ten obraz?

Zadanie 2. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania, wybierając poprawną odpowiedź.

Na przełom otwierający epokę Dwudziestolecia złożyło się wiele czynników. Ale przede wszystkim – sama historia. Wojna, której koleje pozwalały żywić coraz bardziej realną nadzieję na zasadniczą, wymarzoną przemianę w losach polskiego narodu. [...] „Witaliśmy pokój i niepodległość". „Wybuch polski", zachłyśnięcie się wolnością – zbiegły się przecież z zakończeniem wojny, które, dla całego już prawie świata, nie tylko dla Polski, wydawało się otwierać nową epokę. Wojna – do pewnego stopnia zamroziwszy postęp cywilizacji i kultury – przyczyniła się jednak do ich gwałtownego rozwoju tuż po swoim zakończeniu.

[...] Postęp techniczny i demokratyzacja spowodowały, że nowoczesne środki komunikacji i masowego przekazu – dalekie jeszcze od pełnego upowszechnienia – zaczęły już jednak wchodzić w skład codzienności (oczywiście w innym stopniu na Zachodzie, w innym w Polsce). Wreszcie zaczęły na szerszą świadomość społeczną oddziaływać rewolucyjnie nowe teorie naukowe: z jednej strony nowa fizykalna wizja wszechświata – Einsteina, z drugiej strony nowa psychologiczna wizja ludzkiego świata wewnętrznego – Freuda. „Najgłębsze przeświadczenie – pisze współczesny nam krytyk – iż z końcem wojny skonał stary świat i że cała Polska, cała Europa, ba! cała ludzkość wkraczają oto w nową epokę" – było udziałem całej niemal ówczesnej polskiej inteligencji, polskiego środowiska literacko-artystycznego. Zwłaszcza – młodego.

Najdobitniej świadomość przełomu wyraziła się w tekstach z natury rzeczy najbardziej do tego predestynowanych: w programach i manifestach literackich. [...] Jego [programotwórstwa] autorami byli najczęściej nie krytycy, lecz pisarze *sensu stricto*: głównie poeci i dramaturdzy. Wiązało się zazwyczaj z wystąpieniami grupowymi, zapowiadało i wyjaśniało nowe prądy przez grupy te reprezentowane, starało się pozyskać dla nich – perswazją, a czasem i krzykiem – czytelnika. [...] [Jeden z tekstów programowych wygłosił Stefan Żeromski] w sierpniu 1915 r. [w odczycie] zatytułowanym *Literatura a życie polskie*. [...] Ukazując dotychczasowe ograniczenia

polskiej literatury, jej dydaktyzm i odcinający ją od świata polonocentryzm, stwierdzając, iż „utworów, które by miały na oku cel jedynie artystyczny", „u nas prawie me ma", przypominając, iż od wielu lat literatura zastępowała w Polsce „instytucje życia zbiorowego", Żeromski mówił: „tak być musiało". [...] „Teraz jednak kiedy duch obywatelski zaczyna przenikać całe społeczeństwo i [...] mimo wojny organizuje się, samorzutnie rozwija oświatę i spółdzielczość, nadchodzi czas, by piśmiennictwo polskie weszło w swoje własne kolisko", by oddało „sprawy polityczne i społeczne w powołane, wyciągnięte ręce".

Autotelizm[427] literatury, przede wszystkim jej wyzwolenie się od służby narodowej, był dla większości programotwórców wczesnego Dwudziestolecia sprawą rozumiejącą się sama przez się. Główne programy powstawały po odzyskaniu niepodległości, chodziło w nich już nie tyle o to, by literatura była wolna, ile o to, w jaki sposób ma z wolności swojej korzystać.

Źródło: Jerzy Kwiatkowski: *Literatura Dwudziestolecia.* Warszawa 1990, s. 5–9.

0. Co przede wszystkim otworzyło epokę dwudziestolecia międzywojennego?

a) rozwój technologii

b) zakończenie wojny i odzyskanie przez Polskę niepodległości

c) nowe teorie naukowe

1. Jak wojna wpłynęła na rozwój kultury i cywilizacji?

a) nie miała żadnego wpływu na rozwój kultury i cywilizacji

b) zamroziła postęp, ale po zakończeniu przyczyniła się do gwałtownego rozwoju

c) spowodowała regres kulturowy

2. Które teorie naukowe zrewolucjonizowały świadomość społeczną?

a) teoria ewolucji Darwina i teoria względności Einsteina

b) odczyt *Literatura a życie* Żeromskiego

c) nowa fizykalna wizja Einsteina oraz psychologiczna wizja Freuda

[427] *Autotelizm* – koncepcja, według której dzieło literackie posiada wartość i sens samo w sobie, niezależnie od funkcji praktycznych, dydaktycznych czy moralnych.

3. Kto najczęściej był autorem programów i manifestów literackich?
   a) poeci i dramaturdzy
   b) krytycy literaccy
   c) historycy i filozofowie
4. Co oznacza pojęcie „autotelizm literatury"?
   a) dzieło literackie ma wartość samą w sobie, niezależnie od innych funkcji
   b) literatura służy wyłącznie celom edukacyjnym
   c) literatura jest zawsze związana z narodową służbą
5. Po odzyskaniu niepodległości literatura:
   a) stała się całkowicie zależna od spraw narodowych
   b) przestała istnieć
   c) zyskała wolność i zaczęła decydować, jak z niej korzystać

Zadanie 3. Proszę przeczytać hasło „awangarda" ze *Słownika literatury polskiej XX wieku*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

WAŻNE POJĘCIA

Awangarda – formacja ideowo-artystyczna, która ogarniając wszystkie dziedziny sztuki, zaczęła krystalizować się w europejskim kręgu kulturowym (również w pozakontynentalnych obszarach kultur języków europejskich) około r. 1910 wraz z pojawieniem się manifestów futuryzmu, formuł kubizmu i ekspresjonizmu jako odpowiedź na kryzys sztuki oraz jako dążenie do takiego jej przekształcenia, jakie pozwoliłoby sprostać nowym warunkom społecznym i kulturowym XX w. Była formacją burzącą dotychczasowe kanony estetyczne: poczucia piękna, rozumienia dzieła sztuki, pojmowania sztuki w ogóle, przeżyć z nią związanych, konwencji twórczych oraz zobowiązań wobec rzeczywistości i odbiorcy. Permanentny, a charakterystyczny dla awangardy, stan antytradycjonalistycznej rewolty i ciągłych poszukiwań nowych, rzeczywiście nowatorskich i oryginalnych idei społeczno-kulturowych i formalno-estetycznych przekształcił się w latach dwudziestych w istną eksplozję „izmów" [m.in. kubizm, dadaizm, futuryzm, ekspresjonizm, surrealizm, konstruktywizm, abstrakcjonizm, modernizm, witalizm, prymitywizm], manifestów i programów. Wśród nich decydującą rolę dla całej

sztuki europejskiej odegrały – oprócz wspomnianych wyżej kierunków – dadaizm, konstruktywizm, surrealizm i formuły sztuki proletariackiej.

Nazwa „awangarda" [dosłownie *avant garde* – „straż przednia"] pochodzi z języka innej dyscypliny, a mianowicie z taktyki wojskowej. Oznacza tam, najkrócej mówiąc, oddział lub pododdział wydzielony z maszerującej kolumny, mający za zadanie ubezpieczenie jej od czoła przed niespodziewanym napadem nieprzyjaciela. Oddział ów stanowi więc forpocztę sił głównych, jest ich zapowiedzią.

[...] Artyści awangardowi w swoich poczynaniach wykorzystali, a właściwiej – nadali nowe funkcje istniejącemu instrumentarium form dialogu z odbiorcą. Dotąd taką podstawową formą dialogu było, niemal wyłącznie, dzieło literackie. Tymczasem twórca awangardowy podjął dialog z odbiorcą poprzez czasopismo, na wiecu, odczycie, wieczorze poetyckim, w kabarecie, kawiarni artystycznej i w klubie literackim. Z tego właśnie instrumentarium wywodzi się strategia manifestu literackiego [...]. A również strategia prozelityzmu, dążenia do awangardowego nawracania innych, do pozyskiwania jak największej liczby nowych wyznawców. [...]

Światopogląd i poetyka awangardy [...] ugruntowane zostały na fundamentalnej zasadzie: „sztuka – życie – działanie". [...] Dlatego też twórcy awangardowi tak często podejmowali w swoich programach kwestie „nowego języka" i głosili potrzebę literatury eksperymentalnej. Eksperyment językowy – od ortografii do semantyki – stawał się zadaniem pierwszoplanowym. [...] Dwa zwłaszcza nastawienia programowe w kanonie postulowanej poetyki – pierwsze: poezja jest ekwiwalentem nowoczesnej cywilizacji, i drugie: poezja odrzuca fałszujące narośla tradycji i zwraca się do pierwotnych źródeł – zdają się odgrywać rolę dyrektyw głównych. [...] Twórczy rozpęd i programowa pionierskość kierowały uwagę awangardy na te formy i osiągnięcia cywilizacji, które w założeniu miały przyspieszać i intensyfikować transformację rzeczywistości.

Źródło: Grzegorz Gazda: *Awangarda*. W: *Słownik literatury polskiej XX wieku.* Red. Alina Brodzka, Mirosława Puchalska, Małgorzata Semczuk et al. Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 62–70.

1. Proszę wyjaśnić, co oznacza termin „awangarda" i skąd pochodzi. Jakie znaczenie ma w kontekście wojskowym, a jakie w sztuce?

2. Proszę wymienić i krótko scharakteryzować przynajmniej trzy formy działalności, które artyści awangardowi wykorzystali jako środki dialogu z odbiorcą.
3. Dlaczego twórcy awangardowi przykładali tak dużą wagę do eksperymentów językowych? Co chcieli osiągnąć poprzez „nowy język"?
4. Jakie były dwa główne nastawienia programowe awangardy w poezji? Proszę wyjaśnić, co one oznaczały dla formy i treści utworów literackich.
5. Proszę wypisać najważniejsze „izmy" XX wieku związane z awangardą w sztuce. Następnie proszę krótko wyjaśnić, czym charakteryzował się każdy z nich.
6. Proszę wypisać słowa klucze i hasła charakteryzujące sztukę awangardową. Jakie cechy i idee były dla niej najważniejsze?

Jasne dwudziestolecie

Zadanie 1. Proszę zapoznać się z poniższym kalendarium. Następnie proszę zastanowić się, jak wydarzenia polityczne, społeczne i gospodarcze po I wojnie światowej mogły wpływać na literaturę polską, a jak na literaturę europejską tego okresu?

Kalendarium

1918 – Odzyskanie przez Polskę niepodległości.

1919 – Pierwsze demokratyczne wybory do Sejmu Ustawodawczego.

1919 – Przyznanie kobietom praw wyborczych.

1920 – Zwycięstwo w Bitwie Warszawskiej – tzw. Cud nad Wisłą.

1921 – Zakończenie wojny polsko-bolszewickiej (traktat ryski).

1922 – Dojście Benita Mussoliniego do władzy, zamordowanie pierwszego polskiego prezydenta Gabriela Narutowicza.

1924 – Reforma walutowa Władysława Grabskiego (wprowadzenie złotego).

1924 – Utworzenie Banku Polskiego.

Poezja

Celebryci dwudziestolecia – grupa Skamander

WAŻNE POJĘCIA

Manifest – utwór o charakterze programowym (od łac. *manifesto* – ogłaszam), formułujący podstawy światopoglądowe, estetyczne bądź artystyczne, postulaty i deklaracje pisarza, szkoły literackiej, grupy lub prądu. Poczynając od wystąpienia [włoskiego ideologa] Filippa Thommasa Marinettiego z programem *Fondation et manifeste du futurisme*, każda następna nowatorska propozycja artystyczna poprzedzona była przez krzykliwą manifestację programową.

Źródło: Grzegorz Gazda: *Manifest literacki.* W: *Słownik literatury polskiej XX wieku.* Red. Alina Brodzka, Mirosława Puchalska, Małgorzata Semczuk et al. Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 615–616.

Zadanie 1. Proszę przeczytać hasło ze *Słownika literatury polskiej*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

WARTO WIEDZIEĆ

SKAMANDER (1916–1939)

Najbardziej wpływowa grupa poetycka w międzywojniu, która zaczęła się formować około roku 1916 i istniała niemal do 1939. Jej członkowie nie ogłaszali programów ani zespołowych manifestów, ale ich twórczość, szczególnie popularna wśród czytelników, stała się istotnym składnikiem przemian zachodzących w poezji polskiej XX wieku. [...] Przyszli członkowie Skamandra poznali się w warszawskich środowiskach Uniwersytetu i Szkoły Sztuk Pięknych. Byli to Antoni Słonimski, Jan Lechoń i Julian Tuwim, Kazimierz Wierzyński, do których dołączył Jarosław Iwaszkiewicz [„wielka piątka"].

Grupa konsolidowała się wcześniej, podejmując rozmaite inicjatywy kulturalne i artystyczne („Pro Arte", kabaret literacki Pod Picadorem), także we współpracy z futurystami (futuryzm) i poetami „Zdroju". [...] [Nazwa] wzięta z *Akropolis* Stanisława Wyspiańskiego: „Skamander połyska, wiślaną świetląc się falą" – nazwa trojańskiej rzeki z *Iliady* Homera występuje już jako powszechnie rozpoznawalny kolektyw. Redaktorem „Skamandra" i „Wiadomości Literackich" (1924–1939) był Mieczysław Grydzewski, odgrywający ważną rolę w podtrzymywaniu egzystencji grupy. Skamandryci aktywnie współpracowali także z innymi popularnymi czasopismami, pisali teksty dla kabaretów (Qui pro Quo, Banda, Cyrulik Warszawski) i gwiazd piosenki, tworzyli szopki polityczne, organizowali spotkania z zagranicznymi pisarzami. Stanowili szczególnie dynamiczne, wpływowe i opiniotwórcze środowisko literackie.

Skamander był grupą, dla której ważniejsze od programów estetycznych były strategie społeczno-literackie. Nie znaczy to jednak, że młodzi poeci nie próbowali stworzyć własnego modelu liryki. Podobnie jak w całej Europie w zamierzeniach skamandrytów dostrzega się chęć radykalnej odnowy poezji i nadania jej nowych wartości. W początkowym okresie była to fascynacja witalnością i demokratyzmem [...], urbanizmem [...], poetykami ekspresjonizmu i futuryzmu.

Poeci Skamandra byli zainteresowani tym, co codzienne, radosne i zwyczajne. Zwracali się do masowego czytelnika, byli pacyfistami i wyrażali poczucie więzi między ludźmi. Odrzucili młodopolski paseizm, choć nie zrywali tak radykalnie – jak np. futuryści – z tradycją [...]. Tradycja zawsze była w ich poezji obecna jako łącznik między przeszłością a teraźniejszością. Patronowali tej twórczości, wedle samych skamandrytów, Leopold Staff, Stefan Żeromski i Stanisław Brzozowski.

Źródło: Grzegorz Gazda: *Skamander („Skamander")*. W: Idem: *Dwudziestolecie międzywojenne. Słownik literatury polskiej*. Gdańsk 2008, s. 175–176.

1. Kiedy zaczęła się formować grupa poetycka Skamander i jak długo istniała?
2. Kim byli główni członkowie grupy Skamandra i gdzie się poznali?
3. Jakie inicjatywy kulturalne i artystyczne podejmowali skamandryci na początku swojej działalności?
4. Skąd pochodzi nazwa „Skamander" i co symbolizuje?

5. Jakie wartości i tematy były charakterystyczne dla twórczości poetów Skamandra?
6. W jaki sposób skamandryci łączyli tradycję literacką z nowoczesnością w swojej poezji?

Zadanie 2. Proszę poszukać w internecie fotografii „wielkiej piątki", a następnie podpisać poniższe zdjęcie ich nazwiskami. Kogo brakuje na zdjęciu?

Kazimierz Wierzyński – *Manifest szalony*

Kazimierz Wierzyński (1894–1969)

Polski poeta, prozaik i eseista, współzałożyciel grupy poetyckiej Skamander. Urodził się w Drohobyczu, studiował filozofię i filologię w Krakowie i Wiedniu. W dwudziestoleciu międzywojennym zyskał popularność dzięki tomowi *Laur olimpijski* (1927), w którym wychwalał sport i kult ciała – za ten tom otrzymał złoty medal na igrzyskach olimpijskich w Amsterdamie.

Po wybuchu II wojny światowej opuścił Polskę; przebywał m.in. we Francji i Wielkiej Brytanii, a od 1941 roku mieszkał w Stanach Zjednoczonych, gdzie działał w środowisku emigracyjnym.

Zmarł w Londynie w 1969 roku.

Na podstawie: *Kazimierz Wierzyński.* https://culture.pl/pl/tworca/kazimierz-wierzynski [dostęp: 10.05.2025].

Zadanie 1. Proszę wyobrazić sobie, że jest rok 1919. Niedawno zakończyła się wyniszczająca wojna, świat przyspieszył, a stare zasady wydają się nieprzydatne. Młodzi poeci chcą pisać inaczej – odważniej, gwałtowniej, z większym poczuciem wolności. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie tematy lub formy poezji wydają się dziś „przestarzałe" – i dlaczego?
2. Jakie emocje towarzyszą początkowi wolności? Czy wiersz może być krzykiem lub śmiechem?
3. Jak może wyglądać „szalony poeta". Jak pisze? Czego nie uznaje? Co chce zburzyć?

Zadanie 2. Proszę – zgodnie z przykładem – połączyć słowa z kolumny I z ich definicjami z kolumny II. Odpowiedzi proszę wpisać do tabeli.

I	II
0. Pegaz	A. nijaki, pozbawiony charakteru lub energii
1. trafić szlag	B. potocznie i z lekceważeniem o młodym, niedojrzałym chłopcu; od słowa „smarkać"
2. bezpłciowy	C. niezwykle ryzykowny, niebezpieczny lub trudny do wykonania
3. karkołomny	D. krok akrobatyczny w powietrzu, zwłaszcza z obrotem, dosłownie „śmiertelne salto"
4. cesarskie cięcie	E. mały, prosty budynek gospodarczy

5. *salto mortale*	**F.** potocznie – nagła, silna złość lub frustracja
6. szopa	**G.** zabieg chirurgiczny robiony w celu wydobycia dziecka; w przenośni – zdecydowane działanie
7. smarkacz	**H.** w mitologii greckiej skrzydlaty koń, symbol poezji i inspiracji artystycznej

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
H							

Zadanie 3. Proszę przeczytać *Manifest szalony* Wierzyńskiego, a następnie zastanowić się, jakie cechy i tendencje ruchu skamandrytów można w nim odnaleźć, mimo braku formalnego manifestu. Proszę wskazać przynajmniej trzy takie elementy oraz uzasadnić swój wybór.

Kazimierz Wierzyński
***Manifest szalony* (1919)**

Precz z poezjami! Z duszą tromtadrata[428]!
Niech żyją bzdurstwa, bujdy, banialuki[429]!
Dosyć rozsądku! Wiwat[430] trans wariata!
Życie jest wszystkim! Nie ma żadnej sztuki!

Dosyć bezpłciowych, literackich stylów,
Form, psychologii, manier, problematów!
Dzisiaj pegazem: czwórka[431] krokodylów,
Gryząca w pyskach swych orzechy światów!

[428] *Tromtadrata* – przesadnie patetyczna, górnolotna retoryka, pozbawiona głębszej treści.
[429] *Banialuki* – nieprawdziwe, zmyślone lub niedorzeczne wypowiedzi, które trudno brać poważnie.
[430] *Wiwat* – okrzyk radości, entuzjazmu i zwykle wyrażenie triumfu lub powitania.
[431] Na początku było czterech skamandrytów, ostatni dołączył Jarosław Iwaszkiewicz.

Dziś gra się słońcem *football-match* ogromny!
Bóg strzela gole – po ludzku, wspaniale!
Dziś skok na ziemię z nieba karkołomny,
Cesarskie cięcie i salto mortale!

Dalej Kolumbie[432]! Odkrywaj Europę!
Jest trzeci między dwoma biegunami!
Świat się zmienił w kolosalną[433] szopę,
I wszystko chodzi do góry nogami!

Literatura kona[434] w dzikich krzykach,
A tłum się śmieje, śmieje do rozpuku[435]!
Kpy[436] jakieś tango tańczą na pomnikach
I wieszczom wrzeszczą: terefere-kuku[437]!

Pereł już nie chcą jeść wybredne świnie[438],
„Hop!" krzyczy smarkacz[439], nim zrobi dwa kroki,
Miód z ptasim mlekiem w wodociągach płynie,
I jeden ogon mają wszystkie sroki!

Szlag trafił wreszcie raz strachy na lachy[440],
Jak trawa rośnie – słychać w całym mieście,
Ziarnkami grają ślepe kury w szachy
I Meksyk leży sobie w Budapeszcie!

[432] Krzysztof Kolumb – włoski żeglarz, który w 1492 roku pod patronatem Hiszpanii odkrył Amerykę, zapoczątkowując epokę wielkich odkryć geograficznych.

[433] *Kolosalny* – ogromny, olbrzymi, znacznie przekraczający zwykłe rozmiary lub znaczenie.

[434] *Konać* – umierać, dogorywać; w kontekście literackim: tracić znaczenie, gasnąć.

[435] *Śmiać się do rozpuku* – śmiać się bardzo intensywnie, aż do utraty tchu.

[436] *Kiep* – człowiek godny drwiny, błazen, pośmiewisko.

[437] *Terefere-kuku* – lekceważący zwrot oznaczający coś niepoważnego, pustą gadaninę.

[438] *Świnia* – tu w przenośni: ktoś niewrażliwy na piękno lub wartość, np. sztuki (na podstawie przysłowia „Nie rzucaj pereł przed wieprze").

[439] *Smarkacz* – pogardliwe określenie młodej, niedoświadczonej osoby, zwykle dziecka.

[440] *Strachy na Lachy* – coś, co miało budzić strach, ale okazuje się niestraszne i śmieszne.

Na dłoni rosną włosy, brwi i rzęsy,
Święci tureccy[441] chodzą stale w fraku[442],
Przedziwnie mądre są wszystkie nonseny
I ludzie rodzą się dziś w szapoklaku[443]!

Łącz się, hołoto[444]! Hurmą do szeregu!
Pod słońcem błyska twoja ciemna gwiazda!
Bij, zabij! Razem pierwsi lepsi z brzegu!
Wal krokodyla! Pegaz rusza! Jazda[445]!

Źródło: Kazimierz Wierzyński: *Manifest szalony*. W: Idem: *Poezja i proza*. Wybór Michał Sprusiński. Kraków 1981, s. 46–47.

CIEKAWOSTKI

Pegaz – skrzydlaty rumak [koń], symbol natchnienia, polotu poetyckiego.

Źródło: Władysław Kopaliński: *Pegaz*. W: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*. Warszawa 1991, s. 386.

Zadanie 4. Na podstawie przeczytanego wiersza proszę wybrać słowa, które najlepiej oddają jego nastrój.

porządek przyszłość sztuka ulica nostalgia
harmonia taniec tradycja logika dystans
szczerość żart sztuczność teraźniejszość życie
emocje spokój powaga chaos humor
konserwatyzm język potoczny salon artystyczny bunt zwyczajność

441 *Święty turecki* – ironiczne, absurdalne określenie, mające wywołać efekt nonsensu; modyfikacja frazeologizmu *goły jak święty turecki*, oznaczającego skrajne ubóstwo lub całkowity brak czegoś.

442 *Frak* – męski strój wieczorowy z charakterystycznym długim tyłem, noszony przy bardzo uroczystych okazjach.

443 *Szapoklak* – składany cylinder; elegancki kapelusz noszony w XIX wieku.

444 *Hołota* – pogardliwe określenie tłumu ludzi z niższych warstw społecznych, uważanych za niewykształconych, prymitywnych.

445 *Jazda!* – rozkaz lub okrzyk mobilizujący do działania, walki; wezwanie do rozpoczęcia czegoś energicznie.

Zadanie 5. Jak wiersz oddaje atmosferę i przemiany pierwszych dekad XX wieku? Proszę zwrócić uwagę na chaos, dynamikę, kontrast nowoczesności i tradycji.

Zadanie 6. Proszę znaleźć w wierszu przykłady obrazów absurdalnych lub nierealnych i wypisać je.

Zadanie 7. Proszę jeszcze raz przeczytać wiersz, a następnie wykonać polecenia.

1. Proszę wskazać wersy, w których poeta wyśmiewa tradycyjną literaturę i sztukę. Jakie tradycje i konwencje są wyśmiewane?
2. „Literatura kona w dzikich krzykach" – co mówi to zdanie o kondycji literatury według podmiotu lirycznego? Czy jest to sąd ironiczny, tragiczny czy buntowniczy?
3. Proszę wskazać w wierszu przykłady języka potocznego i je wypisać. Dlaczego Wierzyński użył tak wielu potocyzmów?

Zadanie 8. Proszę wyjaśnić znaczenie tytułu *Manifest szalony*. Dlaczego autor używa tego określenia? Czym „szaleństwo" w tym kontekście różni się od chaosu? Jak mógłby wyglądać manifest Skamandra?

Zadanie 9. Proszę zinterpretować cytat, korzystając z pytań pomocniczych.

> „Dzisiaj pegazem: czwórka krokodylów,
> Gryząca w pyskach swych orzechy światów!"

1. Z czym tradycyjnie kojarzy się Pegaz? (Co symbolizuje Pegaz w kulturze i literaturze?)
2. Czy krokodyl pasuje do obrazu Pegaza? Dlaczego tak/dlaczego nie? (Czy da się go uznać za symbol sztuki?)
3. Dlaczego autor mógł zamienić Pegaza na „czwórkę krokodylów"? (Co może znaczyć taka prowokacyjna, dziwna zamiana?)
4. Jak można rozumieć obraz „gryzienia orzechów światów"? (Co symbolizują „orzechy"? Dlaczego mają być „światów"? Co to znaczy gryźć je w pysku?)
5. Jaki obraz poezji wyłania się z tego fragmentu?

6. Jakie emocje budzi ten obraz? Jakie tempo i energia biją z tych słów?
7. Co sugeruje dodanie słowa „dzisiaj" na początku?

Wnioski: .....

Zadanie 10. Proszę przeczytać fragment manifestu Skamandra, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Wierzymy głęboko w dzień dzisiejszy, którego dziećmi wszyscy się czujemy. Rozumiemy dobrze, iż nic łatwiejszego, jak nienawidzić to nasze „dziś", do którego nikt przyznać się nie chce. [...] Chcemy być poetami dnia dzisiejszego i w tym nasza wiara i cały nasz „program". Nie kusi nas kaznodziejstwo[446], nie pragniemy nikogo nawracać, ale chcemy zdobywać, porywać, zapalać serca ludzi, chcemy być ich uśmiechem i ich płaczem; chcemy być poetami, tymi dziwnymi istotami, co na migotliwej powierzchni życia znajdują największe głębie, a w barwnej grze dźwięków i kształtów widzą objawienie najbardziej niedostępnych i niewyrażalnych prawd. [...] Nie chcemy wielkich słów, chcemy wielkiej poezji; wówczas każde słowo stanie się wielkie.

Źródło: „Skamander: miesięcznik poetycki" 1920, R. 1 (T. 1), z. 1, s. 3–5.

1. Jak skamandryci definiują swoją relację z teraźniejszością („dzień dzisiejszy")?
2. Proszę wyjaśnić, co według nich oznacza „nie kusi nas kaznodziejstwo" i dlaczego tak.
3. Proszę opisać, co skamandryci rozumieją przez „poezję wielką" i jak ją odróżniają od „wielkich słów".

Zadanie 11. Proszę porównać wiersz *Manifest szalony* Kazimierza Wierzyńskiego z fragmentem manifestu Skamandra z 1920 roku. Proszę wskazać, jakie idee i postawy wspólne wyrażają oba teksty, a także czym się różnią. Proszę uzasadnić odpowiedź na podstawie cytatów z obu tekstów.

[446] *Kaznodziejstwo* – działanie polegające na wygłaszaniu kazań, czyli wypowiedzi o charakterze religijnym, mających na celu pouczenie, napomnienie lub umocnienie wiernych w wierze.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania, odwołując się do przeczytanego wiersza oraz własnych przemyśleń.

1. Czy w sztuce jest miejsce na śmiech, absurd, prowokację, codzienność? Czy „szaleństwo" może być formą twórczej wolności?
2. Jak wyglądałby bunt poety dziś. Czy dzisiejsza poezja również potrzebuje „manifestu"?
3. Proszę sformułować ogólne spostrzeżenie: dlaczego literatura czasem odrzuca logikę, powagę, tradycję – i co zyskuje w zamian?

CIEKAWOSTKI

Pikador – kabaret lit.-artystyczny działający w Warszawie, w kawiarni poetów Pod Picadorem, w którym [w okresie] XI 1918–III 1919 recytowali własne utwory poeci późniejszej grupy Skamander: J. Tuwim, A. Słonimski, J. Lechoń, K. Wierzyński, J. Iwaszkiewicz; z Pikadorem współpracowali też: deklamatorka M. Morska, malarze K. Witkowski i A. Świdwiński.

Źródło: *Pikador*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Pikador;3957138.html#google_vignette [dostęp: 6.10.2025].

Zadanie 2. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy wyobraża sobie Pani/Pan wieczór poetycki w kawiarni lub klubie? Jak mogłaby wyglądać taka sytuacja?
2. Co sprawia, że poezja staje się „żywa"? Czy może bawić, zaskakiwać, być prowokacyjna?
3. Jakie emocje może wywoływać spotkanie z poezją na żywo – w przestrzeni publicznej lub nieformalnej?

Czytanie

Zadanie 1. Proszę przeczytać regulamin kawiarni Pod Picadorem, a następnie wykonać polecenia.

Pod Picadorem

Regulamin i cennik dla gości

§ 1.

Niewolno wprowadzać psów.

§ 2.

Wejście dla dorosłych – marek 5. Młodzież szkolna od lat 16 do 20 – mk. 10. Dzieci od lat 8 do 16 – mk. 15, od lat 4 do 8 – mk. 25. Dzieci do lat 4-ch – mk. 35. Każda dorosła osoba ma prawo wprowadzić dowolną ilość dzieci przy piersi – za dopłatą mk. 50 od sztuki bez różnicy płci, wyznania i narodowości.

§ 3.

Wszelkie targi z kasjerką o cenę biletu są bezskuteczne. Pożądane wysokie naddatki.

Za jakieś tam głupie 10 lub 15 mk. naddatku – dziękujemy. Obejdzie się!

§ 4.

Poeci z „Pod Picadora" udzielają w przerwach między poszczególnymi występami audiencji.

Odnośne podania należy składać o dzień wcześniej w kancelarii Kawiarni.

Opłata za audiencję:

a) Zwyczajna rozmowa (od 3 do 5 minut) z prawem podania ręki – mk. 50.

b) Objaśnienie przeczytanego utworu — mk. 75.

c) Ofiarowanie rękopisu:
bez dedykacji mk. 150,
z dedykacją mk. 500.

d) Uwaga: Za dodanie w dedykacji słowa „kochanemu" — mk. 100.

e) Propozycje matrymonialne — tylko w czwartki.

f) Uwaga 1: Poeta Tuwim podobnych zgłoszeń nie przyjmuje

g) Uwaga 2: Do pozostałych poetów mogą się zgłaszać tylko interesantki, posiadające przeszło 75,000 mk. posagu (bez różnicy płci, narodowości i wyznania).

§ 5. Każdy z gości obowiązany jest spoglądać na poetów
z odpowiednim szacunkiem.
Obelżywe okrzyki i bicie poetów krzesłami, laskami lub t. zw. rękoma uważamy
za niedopuszczalne ze względu na ekonomię czasu w programie.
§ 6. Zabrania się wstępu do kawiarni:
a) osobom w stanie nazbyt trzeźwym;
b) recydywistom na polu literatury i malarstwa;
c) znajdującym się na czarnej liście;
d) osobom w stanie odmiennym;
e) członkom Rady Regencyjnej;
f) panu mecenasowi Józefowi Kuśmidrowiczowi.
§ 7. Odgadywanie rymów podczas czytania wierszy surowo wzbronione.
§ 8. Satysfakcji honorowych Zarząd Kawiarni nie udziela.
§ 9. Nosze ratunkowe i karetka Pogotowia na miejscu.
§ 10. Zabrania się wszelka nieczystość.
Zarząd Kawiarni

Źródło: http://sbc.org.pl/Content/88669/PDF/ur729.pdf [dostęp: 11.10. 2025].

1. Proszę wyjaśnić, czy ironia i dowcip zawarte w regulaminie zachęcają, czy raczej zniechęcają do odwiedzin kawiarni.
2. Proszę przedstawić swoją wyobrażoną atmosferę i relacje między poetami a gośćmi.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać tekst argumentacyjny, czy warto wybrać się do kawiarni Pod Picadorem. Proszę uzasadnić odpowiedź, odwołując się do fragmentów tekstu i własnych odczuć (170 słów).

Zadanie 2. Proszę opisać emocje i wrażenia, jakie wzbudza to miejsce (100 słów).

Julian Tuwim – *Do krytyków*

Julian Tuwim (1894–1953)

Polski poeta, satyryk, tłumacz, autor tekstów kabaretowych i piosenek. Urodził się w Łodzi w zasymilowanej rodzinie żydowskiej. Studiował prawo i filologię na Uniwersytecie Warszawskim. Był jednym z głównych założycieli grupy poetyckiej Skamander.

W okresie międzywojennym opublikował m.in. tomy: *Sokrates tańczący*, *Czyhanie na Boga*, *Rzecz czarnoleska*. Znany jest także z poezji dla dzieci – stworzył kultowe utwory, takie jak: *Lokomotywa*, *Ptasie radio*, *Słoń Trąbalski*.

Podczas II wojny światowej przebywał na emigracji (m.in. w Brazylii i USA). Po wojnie wrócił do Polski i wszedł w oficjalny, socjalistyczny, obieg literatury, choć jego zaangażowanie budziło kontrowersje. Zmarł w Warszawie w 1953 roku.

Na podstawie: *Julian Tuwim*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/krytyka-literacka;3928068.html [dostęp: 12.05.2025].

WAŻNE POJĘCIA

Krytyka literacka – działalność kulturotwórcza, której celem jest komentowanie i ocenianie dzieł literackich. [...] Główne zadania krytyki literackiej: 1) prezentacja zjawisk twórczości lit. w celach informacyjnych lub popularyzatorskich, 2) ocena tych zjawisk z punktu widzenia określonych – artystycznych i pozaartystycznych kryteriów wartości, postulatów i norm, 3) kształtowanie postaw twórców oraz opinii i upodobań publiczności lit., 4) wypracowywanie metod analizy i interpretacji faktów literackich.

Źródło: *Krytyka literacka*. https://sjp.pwn.pl/slowniki/salto%20mortale.html [dostęp: 6.10.2025].

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania:

1. Czy miasto może być źródłem natchnienia?
2. Co w miejskim krajobrazie może zachwycać, inspirować, a co przytłaczać?

Zadanie 2. Proszę przeczytać wiersz Tuwima, a następnie wykonać polecenia.

Julian Tuwim
***Do krytyków* (1920)**

A w maju
Zwykłem jeździć, szanowni panowie,
Na przedniej platformie tramwaju!
Miasto na wskroś[447] mnie przeszywa[448]!
Co się tam dzieje w mej głowie:
Pędy[449], zapędy[450], ognie, ogniwa,
Wesoło w czubie[451] i w piętach,
A najweselej na skrętach!
Na skrętach – koliście[452]
Zagarniam zachwytem ramienia,
A drzewa w porywie natchnienia
Szaleją wiosenną wonią[453],
Z radości pęka pąkowie[454],
Ulice na alarm dzwonią,
Maju, maju! - -
Tak to jadę na przedniej platformie tramwaju,
Wielce szanowni panowie!...

Źródło: Julian Tuwim: *Do krytyków*. W: Idem: *Sokrates tańczący*. Warszawa 1920, s. 126.

[447] *Na wskroś* – całkowicie, do głębi.
[448] *Przeszywać* – przechodzić przez coś, przebijać na wylot, przenikać mocno i gwałtownie.
[449] *Pęd* – szybkość.
[450] *Zapędy* – skłonności do czegoś.
[451] *W czubie* – pot. w głowie.
[452] *Koliście* – w kształcie koła lub okręgu.
[453] *Woń* – zapach.
[454] *Pąkowie* – od słowa *pąk*, oznaczającego młode, nierozwinięte kwiaty lub liście, które dopiero zaczynają się rozwijać.

1. Proszę opisać, jak poeta tworzy obraz miasta i jakie emocje z nim wiąże.
2. Proszę zinterpretować obraz młodego poety przedstawionego w wierszu – kim jest i skąd pochodzi, w jaki sposób się wypowiada, jakim językiem mówi, jakie cechy i postawy są w nim widoczne?
3. Proszę przeanalizować stosunek poety do autorytetów i krytyków, zwracając uwagę na elementy ironii, tonu prowokacji oraz ewentualnego dystansu. Proszę wskazać różne środki wyrazu (np. użycie zwrotu „szanowni panowie") i je wypisać.

Zadanie 3. Proszę przeczytać fragmenty wiersza i zastanowić się, jak może wyglądać opisywana scena. Jak poeta wykorzystuje obrazy związane z ruchem tramwaju, aby oddać swoje emocje i nastrój?

„Zwykłem jeździć, szanowni panowie, ...
Na przedniej platformie tramwaju!
Miasto na wskroś mnie przeszywa!"

„Wesoło w czubie i w piętach .....
A najweselej na skrętach!"

„Zagarniam zachwytem ramienia" .....

„Ulice na alarm dzwonią, ...
Maju, maju! - -"

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy dziś – w czasach internetu, recenzji publikowanych w social mediach i szybkich ocen w komentarzach – poezja nadal potrzebuje krytyki literackiej?
2. Czy można tworzyć „na przekór" krytykom i nadal mieć siłę oddziaływania?
3. Czy ważniejsze jest to, jak wiersz jest odbierany przez zwykłych ludzi, czy jak oceniają go znawcy?

Tu i teraz – Awangarda Krakowska

„ryczący samochód, który zdaje się pędzić
po taśmie karabinu maszynowego,
jest piękniejszy od Nike z Samotraki"

Filippo T. Marinetti, *Akt założycielski. Manifest futurystyczny*

WAŻNE POJĘCIA

Metafora – figura stylistyczna, w której jeden przynajmniej wyraz uzyskuje inne, obrazowe, ale pokrewne znaczenie (np. pieprzny dowcip); przenośnia. Metaforyczny – obrazowy, wyrażony za pomocą przenośni.

Źródło: Władysław Kopaliński: *Metafora.* W: Idem: *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych.* Warszawa 1991, s. 329.

Zadanie 1. Proszę przeczytać hasło ze *Słownika literatury polskiej*, a następnie zaznaczyć: TAK – gdy zdanie jest zgodne z tekstem; NIE – gdy zdanie nie jest zgodne z tekstem.

WAŻNE POJĘCIA

Awangarda Krakowska (1922–1927) – grupa utworzona przez Tadeusza Peipera, którego nowatorskie postulaty stały się podstawą jej aktywności poetyckiej i programowej na łamach wydawanego w Krakowie pisma „Zwrotnica". Do grupy należeli: Julian Przyboś, Jan Brzękowski, Jalu Kurek i malarz Kazimierz Podsadecki. [...]

Program artystyczny krakowian to najbardziej konsekwentny i twórczy przykład awangardyzmu w polskiej poezji międzywojennej. [...] Peiper przede wszystkim podkreślał konieczną więź nowej sztuki z nowoczesnymi przejawami życia i czasem teraźniejszym. Formułował zasadę „ścisłej konstrukcji i ekonomii" środków poetyckich, a pośród nowych tematów proponował hasło trzech „M" – miasto, masa, maszyna. Widział też potrzebę poetyckiego zwrotu „ku pracy fizycznej". [...]

Do najbardziej charakterystycznych dla Peipera i programu grupy haseł zawartych w *Nowych ustach* należą: „poezja to tworzenie pięknych zdań", „proza nazywa, a poezja pseudonimuje, stwarzając słowne ekwiwalenty rzeczy", „minimum słów, maksimum treści". [...] Peiper krytycznie odnosił się do haseł futuryzmu, podjął jednak niektóre z nich, m.in. pochwałę cywilizacji technicznej, tłumu i wielkomiejskich metropolii.

Negował natomiast futurystyczne „słowa na wolności" i „burzenie składni". Uważał bowiem, że „tylko zdanie może być terenem zdobyczy literackich".

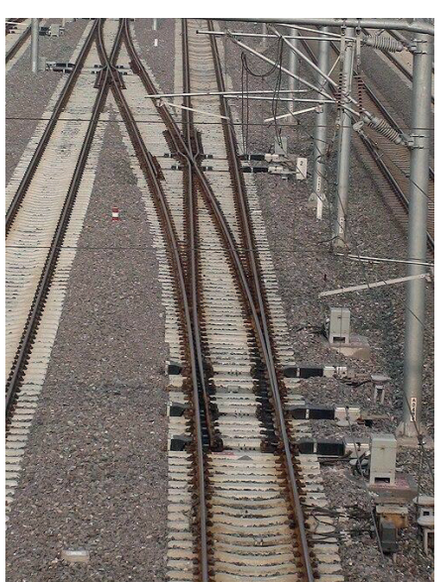
Program był konsekwentnie realizowany w praktyce poetyckiej. Tematyka i motywy tych wierszy, a więc pacyfizm, miasto, cywilizacja fabryk, śruby, dynama, elektryfikacja, robotnicy i tłum w pochodzie, mityngi, „kroniki dnia", radio, kino, reklamy itp., zgodnie z przesłaniem europejskiej awangardy, realizowały jednocześnie postulaty programowe krakowian.

Źródło: Grzegorz Gazda: *Awangarda Krakowska.* W: Idem: *Dwudziestolecie międzywojenne. Słownik literatury polskiej.* Gdańsk 2008, s. 16–18.

0. Tadeusz Peiper był głównym teoretykiem grupy „Zwrotnica". TAK/NIE
1. Do Awangardy Krakowskiej należeli tylko poeci. TAK/NIE
2. Peiper odrzucał wszelkie powiązania sztuki ze współczesnym życiem. TAK/NIE
3. Zasadą Peipera była precyzja i ekonomia słów. TAK/NIE
4. Hasło trzech „M" oznaczało miasto, masa i maszyna. TAK/NIE
5. Dla poetów Awangardy ważne były uczucia i emocje. TAK/NIE
6. Program grupy był realizowany zarówno teoretycznie, jak i praktycznie. TAK/NIE
7. „Zwrotnica" była wydawana w Warszawie. TAK/NIE

Zadanie 2. Proszę zastanowić się, dlaczego poeci nazwali swoje pismo „Zwrotnica"? Proszę odwołać się do fotografii.

Zadanie 3. Proszę poszukać informacji na temat Tadeusza Peipera i zapisać je w formie notatki.

Tadeusz Peiper (1891–1969)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Zadanie 4. Proszę przeczytać fragmenty manifestu Awangardy Krakowskiej pt. *Miasto-masa-maszyna* autorstwa Tadeusza Peipera, a następnie odpowiedzieć na pytania.

WARTO WIEDZIEĆ

Miasto-masa-maszyna

Proces przystosowania miasta do człowieka już się rozpoczął i przyczynił się w niemałym stopniu do złagodzenia istniejącego między nimi konfliktu. [...]

Miasto może nie tylko przestać być brzydkim, ale może zacząć być pięknym. Może wywrzeć silny wpływ na twórczość artystyczną. Trzeba tylko dojrzeć w nim realizację nowego piękna, wcielenie w życie nowych praw estetycznych. Nie wystarczy obierać miasto jako temat artystyczny, jak to dzisiaj praktykuje wielu poetów, nie zmieniając przy tym negatywnego stosunku do nowego tematu. Chodzi o przytakiwanie miastu, jego najgłębszej istocie, temu, co jest specyficzną własnością jego natury, co go odróżnia od wszystkiego innego i co skutkiem tego nie powinno być oceniane miarami estetycznymi zapożyczonymi z innych dziedzin. [...]

Dojrzeć piękno w murach pokrytych barwnymi afiszami i radować się tą niezwykłą epopeją, która stale o tydzień naprzód opiewa życie miasta. Dojrzeć w wystawach sklepowych piękno równe pięknu kaplic katedralnych. Dojrzeć w srebrnych połyskach płynących po szynach tramwajowych piękno rywalizujące ze słońcem rozpryskanym na czole fali rzecznej. W nowocześnie i umiejętnie ubranej kobiecie śpieszącej trotuarem

podziwiać motyla, jakiego nie umiałaby stworzyć natura. W płynnej jeździe automobilu widzieć tę samą słodycz co w linii opadającego ptaka. O to chodzi. W ten sposób dojdziemy do zupełnie nowych kryteriów estetycznych i uzyskamy nowe zupełnie pojęcie piękna.

Źródło: Tadeusz Peiper: *Pisma wybrane.* Red. Stanisław Jaworski. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1979, s. 14–16.

1. Jakie znaczenie miało miasto dla Awangardy Krakowskiej?
2. Jakie zmiany w relacji między człowiekiem a miastem zauważono?
3. Dlaczego autor uważa, że miasto powinno być oceniane według nowych kryteriów estetycznych? Jakie różnice dostrzega autor między tradycyjnym postrzeganiem piękna a nowym pięknem miasta? W jaki sposób autor proponuje dostrzegać piękno w codziennym życiu miasta?
4. Jakie elementy miasta są porównywane do naturalnych piękności? Proszę podać przykłady z tekstu.
5. Co według autora oznacza „przytakiwanie miastu"?

Zadanie 5. Proszę przyjrzeć się ilustracjom przedstawiającym duże miasta z początku XX wieku i opisać jedną z nich. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy współczesne miasta różnią się od tych z początku XX wieku?
2. Jakie wynalazki zmieniały wtedy życie w miastach?
3. Co w dzisiejszych miastach jest symbolem postępu?
4. Jakie elementy miasta są najważniejsze dla mieszkańców?

Zadanie 6. Proszę podpisać obrazki słowami z ramki.

prostokąt pion ~~poziom~~ paw blacha węgiel

0. *...poziom...* **1.** ..... **2.** .....

3. ..... **4.** ..... **5.** .....

Zadanie 7. Proszę dopasować słowa z ramki do ich definicji, a następnie odpowiedzieć na pytania.

przemycać węgiel próżny rogatka ~~hymn~~ para

0. *hymn* – literacki utwór liryczny chwalący Boga, postacie religijne lub mityczne

a) ..... – podnoszona i opuszczana barierka, która zamyka przejazd kolejowy lub wjazd na jakiś teren

b) ..... – umieścić gdzieś w niezauważony, nielegalny sposób jakieś treści

c) ..... – taki, który bardzo lubi, gdy inni go podziwiają i chwalą

d) ..... – 1. czarna lub brązowa substancja wydobywana spod ziemi, używana jako paliwo w przemyśle oraz do palenia w piecu; 2. pierwiastek chemiczny występujący w przyrodzie oraz w licznych związkach chemicznych

1. Jakie rzeczy są zwykle przemycane? W jakiej sytuacji?
2. W jakiej sytuacji czyta lub śpiewa się hymny?

Zadanie 8. Proszę przeczytać fragment, a następnie odpowiedzieć na pytanie, co Peiper myślał na temat poetyckości słów.

Czemuż nie szukać dla metafory źródeł nowych. Czemuż nie sięgać do przedmiotów jak najbardziej dzisiejszych, jak najbardziej charakteryzujących naszą epokę, ażeby z pośród nich właśnie wybierać pojęcia metaforyzacyjne. [...] nie tylko poetyczność słów robi poezję, ale że także poezja nadaje poetyczność słowom.

Źródło: Tadeusz Peiper: *Metafora teraźniejszości.* W: Idem: *Tędy. Nowe usta.* Przedm., koment., nota biograf. Stanisław Jaworski. Kraków 1972, s. 45–46.

Tadeusz Peiper – *Ulica*

Zadanie 1. Proszę przeczytać wiersz *Ulica*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Tadeusz Peiper
Ulica

Dwa prostokąty z cegły na prostokącie z betonu.
Hymn pionu.
Przez rogatkę z dachów światło się przemyca,
złodziejom dnia – kara.
Tramwaj, paw z blachy, ...gl-gl... próżność swą rozgęgla.
Słońce = tylko benzyna lub para.
Człowiek = ptak z węgla.

Źródło: Tadeusz Peiper: *Ulica.* W: Idem: *Pisma wybrane.* Oprac. Stanisław Jaworski. Kraków 1979, s. 270.

1. Jakie emocje budzi ten obraz miasta? Jaka jest w nim przestrzeń? Jakie można usłyszeć dźwięki?

2. Czy jest to miasto przyjazne człowiekowi, czy raczej obce? Dlaczego?
3. Które terminy i znaki są związane z nauką. Dlaczego się pojawiają?
4. Czy metafory zastosowane w wierszu były łatwe do zinterpretowania?
5. W jaki sposób wiersz *Ulica* wpisuje się w hasło awangardzistów krakowskich: „Minimum słów, maksimum treści"?

Zadanie 2. Proszę uzupełnić tabelę, wyjaśniając sens metafor.

metaforyczny fragment z wiersza	jak można rozumieć ten fragment?
Dwa prostokąty z cegły na prostokącie z betonu. Hymn pionu.	
Przez rogatkę z dachów światło się przemyca, złodziejom dnia – kara.	
Tramwaj, paw z blachy, ...gl-gl... próżność swą rozgęgla.	
Słońce = tylko benzyna lub para.	
Człowiek = ptak z węgla.	

Pisanie

Zadanie 1. Proszę opisać swoje miasto, używając awangardowych metafor w stylu Tadeusza Peipera, np.

Moje miasto

Słońce = światło ekranów w coworkingowych kawiarniach.

Człowiek = piksel w sieci miasta

Julian Przyboś – *Gmachy* i *Dachy*

Julian Przyboś (1901–1970)

Polski poeta, eseista, przedstawiciel poezji awangardowej, związany z grupą Awangarda Krakowska. Urodził się w Gwoźnicy na Podkarpaciu. Studiował polonistykę na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pracował jako nauczyciel i dyplomata.

Był jednym z głównych teoretyków nowoczesnej poezji – postulował precyzję, oszczędność języka i obrazowanie oparte na metaforze intelektualnej. Debiutował tomem *Śruby* (1925), później wydał m.in. *Oburącz*, *Równanie serca*, *Narzędzie ze światła*, *Cieśle*. W okresie powojennym tworzył także eseje i tłumaczenia literatury francuskiej.

Zmarł w 1970 roku w Warszawie.

Na podstawie: Julian Przyboś. https://culture.pl/pl/tworca/julian-przybos [dostęp: 12.05.2025].

Zadanie 1. Proszę uzupełnić zdania, wybierając poprawną odpowiedź.

0. Kiedy kobieta poczuła pierwsze ..... porodowe, od razu pojechała do szpitala.
   a) skurcze
   b) bóle
   c) skoki
1. Policja zatrzymała mężczyznę, który próbował ..... dziecko.
   a) zabrać
   b) ściągnąć
   c) uprowadzić
2. Ciężki, ... stół trudno jest przesunąć.
   a) silny
   b) masywny
   c) mocny
3. Proszę zrobić głęboki ..... do przodu, a potem znowu wyprost.
   a) ruch
   b) skłon
   c) skok

4. ..... lustra była idealnie gładka i odbijała światło.
   a) przestrzeń
   b) terytorium
   c) płaszczyzna
5. Zdanie zakończone silnym uczuciem kończymy .....
   a) pytajnikiem
   b) wykrzyknikiem
   c) przecinkiem

Zadanie 2. Proszę przeczytać wiersze Juliana Przybosia, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Julian Przyboś
***Gmachy* (1930)**

Poeta,
wykrzyknik ulicy!
dwurząd bloków, rozłupany powietrzem.
Masy wpółzatrzymane, z których budowniczy
Uprowadzili ruch: znieruchomiałe piętra.
dachy,
przerwane w skłonie.
mury
wynikłe ściśle.
góry naładowane trudem człowieczym:
GMACHY.

pomyśleć:
każda cegła spoczywa na wyjętej dłoni.

Źródło: Julian Przyboś: *Gmachy*. W: Idem: *Z ponad*. Kraków 1988, s. 15.

Julian Przyboś
***Dachy* (1930)**

Płaszczyzny kręte, piramidy pięter,
płaszczyzny wirujące, płaszczyzny wznoszące,
figurotwórcze.
Masywnej przestrzeni
Skręt,
Rodzących się miast
Kurcze. [...]

Źródło: Julian Przyboś: *Dachy*. W: Idem: *Śruby: poezje pisane w latach 1921–1924*. Kraków 1925, s. 7.

WARTO WIEDZIEĆ

Tadeusz Peiper uważał, że „dopiero zdanie poetyckie jest w stanie oddać stosunek podmiotu do przedmiotu". W odróżnieniu od prozy, która „nazywa" – poezja „pseudonimuje", „podnosi rzeczywistość w odrębny świat zdania, stwarzając zarazem słowne ekwiwalenty rzeczy. „Pseudonim" oznacza tu grupę wyrazów, która zastępuje właściwą nazwę przedmiotu, stanowi jej – wielowyrazowy – synonim; w praktyce była to najczęściej peryfraza.

Źródło: Stanisław Jaworski: *Awangarda Krakowska*. W: *Słownik literatury polskiej XX wieku*. Red. Alina Brodzka, Mirosława Puchalska, Małgorzata Semczuk et al. Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 79.

1. Proszę dopisać własną interpretację – co oznacza ten fragment i jaki obraz lub emocję wywołuje.

1) „Poeta, wykrzyknik ulicy!" .....

- Jaką rolę odgrywa poeta w miejskiej przestrzeni? Jaką funkcję pełni ten pseudonim?

2) „Dachy przerwane w skłonie" .....

- Jakie znaczenie ma porównanie dachów do człowieka pozostającego w skłonie?

3) „Masy wpółzatrzymane, z których budowniczy, uprowadził ruch: znieruchomiałe piętra" .....

- Jaką perspektywę przyjmuje podmiot liryczny, opisując miasto? Jak wpływa oglądanie miasta „z góry" lub „z poziomu dachów" na sposób jego postrzegania i rozumienia?

4) „Góry naładowane trudem człowieczym: gmachy" .....

- Jak podmiot liryczny postrzega robotników i ich rolę w tworzeniu miasta?

5) „Płaszczyzny kręte, piramidy pięter, płaszczyzny wirujące, płaszczyzny wznoszące, figurotwórcze" .....

- Jaką funkcję pełni powtórzenie słowa „płaszczyzny"? Jaką dynamikę nadaje ten opis?

6) „rodzących się miast kurcze" .....

- Jak metafora „kurczy" wpływa na obraz rodzących się miast i co podkreśla w tekście?

2. Proszę odpowiedzieć na pytania, a następnie zapisać wnioski.

1) W jaki sposób autor używa pseudonimów lub symbolicznych nazw, np. „gmachy" jako „góry"?
2) Co oznacza kult 3M według Przybosia i jak wpływa on na jego poezję?
3) W jaki sposób Przyboś przedstawia miasto i jego rozwój. Jakie cechy ludzkie nadaje miastu?
4) Jak te środki pomagają wyrazić fascynację rozwojem cywilizacji i wysiłkiem ludzkim?

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytanie, czy da się dziś patrzeć na współczesną architekturę, urbanistykę i technologię z takim samym poczuciem nowości, jak w czasach Awangardy Krakowskiej? Proszę podać przykład miejsca, które wywołuje w Pani/Panu podobne wrażenie „nowoczesnego cudu" – i opisać je jednym metaforycznym zdaniem.

Słowa na wolności – futuryści

WARTO WIEDZIEĆ

Dadaizm – [fr. *dadaïsme*] awangardowy ruch artystyczno-literacki rozwijający się od 1916 do ok. 1923 roku, głównie w Szwajcarii, Niemczech, Francji. Dadaizm wyrósł na podłożu buntu przeciw wojnie i współczesnej cywilizacji mieszczańskiej jako programowa negacja europejskiego dziedzictwa kulturalnego, uznawanych wartości społecznych, moralnych i artystycznych; stworzył własną koncepcję sztuki, mającej wyrazić bezsens i chaos rzeczywistości przez swoisty prymitywizm i infantylizm (dziecięce fr. *dada* 'zabawka'); istotą twórczości artystycznej dadaizmu była nieograniczona swoboda, demonstrowanie indywidualnej fantazji ujawniającej się w improwizowanej zabawie pełnej absurdalnego dowcipu.

Źródło: *Dadaizm.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/dadaizm;3890215.html [dostęp: 9.10.2025].

Futuryści – głównymi programotwórcami polskiego futuryzmu pełną garścią czerpiącymi zresztą z wzorów włoskich i rosyjskich, a także francuskich byli Tytus Czyżewski, Anatol Stern i Aleksander Wat oraz najbardziej „sztandarowy" i najwybitniejszy spośród nich – Bruno Jasieński. Czyżewski i Jasieński reprezentowali grupę krakowską, bardziej dynamiczną, o większych ambicjach teoretycznych, ściśle początkowo związaną z awangardą malarską (formiści). Stern i Wat byli przedstawicielami futurystycznej Warszawy.

Źródło: Jerzy Kwiatkowski: *Programy literackie: Futuryzm.* W: Idem: *Literatura Dwudziestolecia.* Warszawa 1990, s. 15.

Zadanie 1. Proszę przeczytać fragment wspomnienia Aleksandra Wata z *Mojego wieku* dotyczący grupy poetyckiej, której był członkiem. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

WARTO WIEDZIEĆ

Więc cóż, nasza grupa była to grupa młodych ludzi, która w odróżnieniu od Skamandra nie miała ani wpływu, ani umiejętności skamandryckich, bardzo nieudolna, daleka od tych fantastycznych umiejętności formalnych, nie zakorzeniona w polskich tradycjach poezji, raczej pod obcym wpływem, czytająca poezje obce. To były minusy wobec Skamandra. Grupa na pewno mniej rozpierająca się i mniej zasobna w talenty.

[...] Nasza grupa jednak tym się od nich różniła, że tamci się świetnie mieścili w rzeczywistości inteligencji urzędniczej, mieszczańskiej, polskiej, właściwie w prowincjonalizmie polskim. A my, młodzi ludzie właśnie z tych grup niespokojnych, na marginesach Skamandra, mieliśmy nad nimi – nie wiem, czy przewagę, czy wadę, ale tę właściwość, że zdawaliśmy sobie sprawę, że stare się skończyło. Nastąpiła jakaś absolutna zmiana i trzeba zmieniać, wszystko jedno jak, co, gdzie, ale trzeba łamać, trzeba zmieniać.

[...] Kiedy zaczynaliśmy Futuryzm, to właściwie żadnego dzieła futurystycznego nie znaliśmy. Starczyło jedno hasło, jedno małe odkrycie, jedno zdanie składające się z trzech wyrazów: „słowa na wolności". Rozumiesz, to hasło, że słowa mogą być na wolności, że słowa są rzeczą i że można z nimi robić, co się żywnie komu podoba, to była jednak olbrzymia rewolucja w literaturze, to była taka rewolucja jak – powiedzmy – Nietzschego: „Bóg umarł". [...] I to właściwie waga futuryzmu, ciężar futuryzmu, odkrycie futuryzmu odegrało pewną rolę decydującą. W tym sensie uważam, że słowo Futuryzm ma zastosowanie właśnie i do tej grupy, której wyniki były przecież bardzo małe – dzisiaj się z tym przesadza w Polsce – i która nie odegrała żadnej prawie roli...

Źródło: Aleksander Wat: *Mój wiek. Pamiętnik mówiony*. T. 1. Oprac. nauk. Rafał Habielski. Kraków 2011, s. 31.

1. Proszę wskazać, czym grupa Wata różniła się od Skamandra pod względem umiejętności i pozycji społecznej.
2. Jakie znaczenie miała dla grupy Wata świadomość „końca starego porządku"?
3. Proszę wyjaśnić, co oznacza hasło „słowa na wolności" i jak – według Wata – wpłynęło ono na rewolucję literacką.
4. Proszę zastanowić się, dlaczego Wat uważa, że grupa, mimo niewielkich rezultatów, odegrała ważną rolę w literaturze.

Zadanie 2. Proszę przeczytać manifest polskich futurystów, a następnie odpowiedzieć na pytania.

CIEKAWOSTKI

Jednodniówka – czasopismo okolicznościowe wydane jednorazowo.

Źródło: *Jednodniówka*. https://sjp.pwn.pl/slowniki/jednodni%C3%B3wka.html [dostęp: 9.10.2025].

Cena mk 30

JEDNODŃUWKA FUTURYSTUW

mańifesty futuryzmu polskiego

wydańe nadzwyczajne

na całą Żeczpospolitą Polską

KRAKUW czerwiec MCMXXI

DO NARODU POLSKIEGO.

MAŃIFEST

w sprawie natyhmiastowej futuryzacji żyća.

DO NARODU POLSKIEGO. MAŃIFEST w sprawie natyhmiastowej futuryzacji żyća.

Rozumiejąc jasno, że sporadyczna i izolowana reforma sztuki w oderwańu jej od samego żyća, kturego tętnem i funkcją organiczną jest sztuka każda, muśi śę okazać z gruntu czczą, bezowocną i jałową, ńe mając jednocześńe czasu na żadne kroki pszedwstępne i pszygotowawcze w tym kierunku, – żyće i sztuka polska grożą zaduszeńem, a jedynym możliwym i skutecznym w takim wypadku środkiem jest ńezwłoczna traheotomja, – my, futuryśći polscy, pszystępujemy z dńem dźiśejszym do wielkiej radykalnej pszebudowy i reorgańizacji żyća polskiego i wzywamy wszystkih obywateli wolnej Żeczypospolitej Polskiej do zorgańizowanego wspułdźałańa i pomocy [...]

My, futuryśći polscy, składamy w tym miejscu polskiej poezji romantycznej okresu ńewoli, kturej widma dźiśaj bez litośći szczuć i dobijać będźemy, – hołd za to, że w czasah wielkiego skupiańa śę i powolnego dojżewańa Narodu Polskiego ńe była sztuką „czystą", a właśńe głęboko narodową, że pisana była sokiem i krwią samego pszewalającego śę żyća, że była tętnem i kszykiem swojego dńa, jaką wogule i jedyńe może i muśi być każda sztuka. [...]

Źródło: *Jednodńuwka Futurystuw: mańifesty futuryzmu polskiego.* https://polona.pl/preview/247cda86-175f-4916-8b63-4c9b6aa6620a [dostęp: 12.05.2025].

1. Co oznacza zapis ortograficznie zniekształcony? Jakie może mieć to znaczenie artystyczne lub ideowe?
2. Jak autorzy manifestu rozumieją związek między sztuką a życiem? Jaki cel sobie stawiają?
3. Jak autorzy manifestu odnoszą się do polskiej poezji romantycznej?
4. Jakie emocje i postawy wobec rzeczywistości chce wzbudzić manifest?
5. Dlaczego umieścili manifest w „jednodniówce"?

Aleksander Wat – *Namopanik charuna*

Aleksander Wat (1900–1967)

Polski poeta, prozaik, tłumacz i eseista, związany z literacką awangardą okresu międzywojennego. Urodził się w Warszawie w zasymilowanej rodzinie żydowskiej. Współtwórca polskiego futuryzmu, debiutował tomem *Ja z jednej strony i Ja z drugiej strony mego mopsożelaznego piecyka* (1920). Był redaktorem lewicowego pisma „Miesięcznik Literacki".

Po II wojnie światowej, po pobycie w sowieckim więzieniu i zesłaniu (1940–1946), wyemigrował z Polski – ostatecznie osiedlił się we Francji. Jego najważniejszym dziełem jest *Mój wiek. Pamiętnik mówiony* – zapis rozmów z Czesławem Miłoszem, w których Wat opowiada o XX wieku widzianym oczami intelektualisty, byłego komunisty, więźnia, Żyda i poety.

Zmarł śmiercią samobójczą w 1967 roku we Francji.

Na podstawie: *Aleksander Wat*. https://culture.pl/pl/tworca/aleksander-wat [dostęp: 12.05.2025].

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy język poezji zawsze musi być zrozumiały?
2. Czy wolno w poezji tworzyć własne słowa?
3. Dlaczego ktoś mógłby to zrobić?

Zadanie 2. Proszę przeczytać wiersz, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Aleksander Wat
Namopanik charuna

1. Ptachorenki rozchorongwił roz i grajoncy na pstrych charmonikach w pachnurach chromawy charun chrapał w chmurach i wbarwistach. A chmurawie munrawy ogroi i grujce rozgrai na grajkatych guranach. Wranach gorun garbi ogury gromach i gromadach pagur. na pagurach chrabonszczy lew chrabonczyna o chrabonczyki rozchrabonczyn i lew chrabonszczoncy on jach chrabonszcz.

A charmoniki – w poranionych charmonjach sfer – chdyiście jach ja poDrzewiach chroplistych postali! O! charmoniki charmonki rozchramonki charmoniumy charmoniętr o pocharmonik charmoniacze! Charmoniaczki i płononce chury! o charmoniże – o niże charmonii! I w podartych draperjach wieczoru cheruBy duchże i chrobe w chitonkach chromatuw płakon.

a na renkachach pod chrobotami trzepocha ptach młodości.

2. O chdyścia chrufały, chruwajonce archaniołły chorongwiazy! Gwiazy jamiołłów goronce granaty źrą i wiagzdy w chabrach stronch skrzydałrenki dromader skradocha garbani srebroje – on że kokodryl w złotawach, i chorongwicze i chorongwioncze pochorongw o chorongi rozchorongwy choronge-wie choronginy chorongawy chorongwii chorongwiecze rozchorongwicze rochon-gwicze chorongwiuny o rozchorongw chorongwij i pochorongw chorongwiassy!

A w chmurach charuny duże. I charun zrzał grabarza.

A oNże na czarnoskrzydłach panosi namopanik.

3. O cHramy cHramy chramy. – W machrach wprostościch złocisteich o chramy na pagurach grajonceich! o nieboch niebaszne niebientaich w liściatych chorałach cho-rych archaniołłów chromy jednookchi staruch rubinowo spłachał chorunami pacież.

charmonii chromatuw i żywiołów GABIE

Źródło: Aleksander Wat: *Namopanik charuna*. W: Idem: *Poezje zebrane*. Oprac. Anna Micińska, Jan Zieliński. Kraków 1992, s. 151–152.

WARTO WIEDZIEĆ

Namopanik – to słowo utworzone na zasadzie anagramatycznej [...] od modlitewnych czy litanijnych słów „Nam o Panie" – poeta zmienia jedynie repartycję [podział] tych słów, które w ciągu fonetycznym dają słowo „namopanik".

Źródło: Adam Dziadek: *Ruch w uchu*. „Teksty Drugie" 2009, nr 5, s. 109.

1. Proszę przeczytać *Namopanik*, który na pierwszy rzut oka może wydawać się niezrozumiały. Proszę znaleźć i dopisać kolejne przykłady wyrazów „zniekształconych", określić rodzaj zniekształceń (np. fonetyczne, kontaminacja, neologizm), podać ich standardową formę oraz krótko wyjaśnić znaczenie lub efekt artystyczny.

wyraz „zniekształcony"	rodzaj zniekształcenia	standardowa forma	krótka interpretacja
ptachorenki	*fonetyczne, zlepek słów*	*ptakoręki*	*Taki, który ma skrzydła; nawiązanie do ptaka*

2. Proszę zrekonstruować, o czym może być ten wiersz, bazując na odnalezionych wyrazach i własnej interpretacji.
3. Proszę przeczytać *Namopanik* jeszcze raz, nie skupiając się na dosłownym sensie słów, lecz na atmosferze, rytmie i emocjach, jakie wywołuje tekst. Jak opisany jest tam chaos i ruch? Jakie dźwięki można usłyszeć?

Zadanie 3. Proszę obejrzeć obraz *Ballerina in Blue* Gino Severiniego, zwracając uwagę na kolory, ruch, rozbicie formy, powtarzalność kształtów. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie elementy łączą tekst Wata i obraz?
2. Co mają wspólnego pod względem formy i emocji?
3. Jakie zmysły są angażowane przez wiersz, a jakie przez obraz?
4. Czy można dostrzec w obu dziełach cechy sztuki awangardowej? Jakie?

Gino Severini: *Ballerina in Blue*

Zadanie 4. Proszę zastanowić się, w jaki sposób *Namopanik* inspirowany jest ideą „słów na wolności" i eksperymentem językowym.

Zadanie 5. Proszę wypisać głoski, które dominują w wierszu Wata. Proszę zastanowić się, jakie wrażenie wywołuje ich powtarzalność w tekście i jak wpływają na nastrój lub rytm utworu.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy utwór literacki może głęboko nas poruszyć, jeśli nie rozumiemy jego słów?
2. Czy chaos językowy może odzwierciedlać chaos rzeczywistości?
3. W jakich sytuacjach współczesny język wydaje się za słaby, żeby wyrazić emocje, myśli?

Bruno Jasieński – *Nic*

Bruno Jasieński (1901–1938)

Polski poeta, prozaik i dramaturg, jeden z głównych przedstawicieli polskiego futuryzmu. Urodził się w Klimontowie w rodzinie żydowsko-polskiej. Studiował w Krakowie i Paryżu. Był współautorem futurystycznych manifestów, m.in. *Nuż w bżuhu* (z Anatolem Sternem), w których nawoływał do zerwania z tradycją i odnowy języka poetyckiego.

Najbardziej znanym jego dziełem jest powieść *Palę Paryż* (1929) – utopijna wizja zniszczenia stolicy Zachodu w imię sprawiedliwości społecznej.

W latach 30. Jasieński wyemigrował do Związku Radzieckiego, gdzie początkowo odnosił sukcesy jako pisarz i działacz komunistyczny. Pisał po rosyjsku, pracował w radzieckich instytucjach kultury. Jednak w czasie wielkiej czystki został aresztowany przez NKWD i rozstrzelany w 1938 roku. Zrehabilitowano go pośmiertnie w latach 50.

Na podstawie: Bruno Jasieński. https://culture.pl/pl/tworca/bruno-jasienski [dostęp: 12.05.2025].

Zadanie 1. Proszę przyjrzeć się wierszowi *Nic*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Bruno Jasieński
Nic

1. Co może symbolizować pusta przestrzeń w wierszu?
2. Czy wiersz ma charakter rewolucyjny? Jeśli tak, to co chce zmienić lub zniszczyć?
3. Jaką rolę odgrywają motywy energii i ruchu w tekście?
4. W jaki sposób wiersz wykorzystuje antyestetyzm i prowokację?

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Co się dzieje, gdy artysta zaczyna od zera – bez zasad, bez form, bez tradycji?
2. Czy dziś potrzebujemy sztuki, która niszczy, czy sztuki, która buduje?

Bruno Jasieński – *But w butonierce*

WAŻNE POJĘCIA

Neologizm – wyraz, zwrot lub znaczenie wyrazu nowo powstałe w jakimś języku.

Źródło: *Neologizm*. https://sjp.pwn.pl/slowniki/neologizm.html [dostęp: 6.10.2025].

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Co to znaczy być młodym i „iść z duchem czasu"?
2. Jak można wyrazić bunt wobec tego, co uznane, klasyczne, „kanoniczne"?
3. Jakie elementy stroju lub zachowania mogą stać się prowokacją? Czy moda może być manifestem?

Zadanie 2. Proszę przeczytać wiersz, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Bruno Jasieński
***But w butonierce*[455] (1921)**

Zmarnowałem podeszwy w całodziennych spieszeniach,
Teraz jestem słoneczny, siebiepewny i rad.
Idę młody, genialny, trzymam ręce w kieszeniach,
Stawiam kroki milowe, zamaszyste[456], jak świat.

[455] *Butonierka* – mała kieszonka w klapie marynarki, przeznaczona do przypięcia kwiatka lub ozdoby.
[456] *Zamaszysty* – wykonany z dużą swobodą i siłą, energiczny, pełen ekspresji (np. ruch, gest).

Nie zatrzymam się nigdzie na rozstajach, na wiorstach[457],
Bo mnie niesie coś wiecznie, motorycznie i przed.
Mijam strachy na wróble w eleganckich windhorstach[458],
Wszystkim kłaniam się grzecznie i poprawiam im pled[459].
W parkocieniu krokietni – jakiś meeting panieński.
Dyskutują o sztuce, objawiając swój traf.
One jeszcze nie wiedzą, że gdy nastał Jasieński,
Bezpowrotnie umarli i Tetmajer[460] i Staff[461].
One jeszcze nie wiedzą, one jeszcze nie wierzą.
Poezyjność, futuryzm – niewiadoma i X.
Chodźmy biegać, panienki, niech się główki oświeżą -
Będzie lepiej smakować poobiedni jour-fixe[462].
[...] Tak mi dobrze, tak mojo, aż rechoce się[463] serce.
Same nogi mnie niosą gdzieś – i po co mi, gdzie?
Idę młody, genialny, niosę BUT W BUTONIERCE,
Tym co za mną nie zdążą echopowiem: – Adieu![464] -

Źródło: Bruno Jasieński: *But w butonierce.* W: Idem: *But w butonierce. Stron dziewięćdziesiąt sześć.* Warszawa–Kraków 1921, s. 87–89.

1. Proszę wyjaśnić znaczenie poniższych neologizmów i zastanowić się, jaką pełnią funkcję w wierszu.

0) całodzienne spieszenia – *...pośpiech, zabieganie, codzienne obowiązki...*

1) siebiepewny – .....

457 *Wiorsta* – dawna rosyjska jednostka długości, ok. 1,067 km.

458 *Windhorst* – kapelusz z grubo plecionej słomy o szerokim rondzie.

459 *Pled* – rodzaj lekkiego, często wełnianego koca lub narzuty na ramiona.

460 Kazimierz Przerwa-Tetmajer – poeta młodopolski, przedstawiciel starszego (względem Jasieńskiego) pokolenia.

461 Leopold Staff – nazywany poetą trzech pokoleń, tworzył od czasów Młodej Polski do połowy XX wieku.

462 *Jour fixe* – ustalony dzień spotkań towarzyskich lub zawodowych, stały termin zebrania.

463 *Rechotać* – (potoczne) śmiać się.

464 *Adieu* – francuskie słowo oznaczające pożegnanie na zawsze; *żegnaj.*

2) w parkocieniu krokietni – .....
3) poezyjność – .....
4) mojo – .....
5) echopowiem – .....

Jak neologizmy wpływają na odbiór podmiotu lirycznego?

2. Proszę zastanowić się nad symboliką tytułu *But w butonierce*. Co może oznaczać umieszczenie buta w butonierce?
3. Jakie elementy tekstu świadczą o prowokacyjnym charakterze utworu i sprzeciwie wobec konwencji?
4. Jakie obrazy i motywy świadczą o fascynacji podmiotu lirycznego nowoczesnością, techniką i zmianami kulturowymi?
5. Jak podmiot liryczny odnosi się do przeszłości i tradycji? Co oznacza wers „One jeszcze nie wiedzą, że gdy nastał Jasieński, / Bezpowrotnie umarli i Tetmajer i Staff"?
6. Jak podmiot liryczny przedstawia swoją młodość i energię?
7. Proszę wypisać wyrazy i zwroty, które je podkreślają.
8. Kim jest podmiot liryczny? Jakie cechy osobowości i postawy można mu przypisać na podstawie tekstu?
9. Jakie jest główne przesłanie utworu dotyczące rozwoju, zmian i roli młodego pokolenia?
10. Jakie emocje i postawy towarzyszą temu przesłaniu?

Refleksje

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać esej zatytułowany „Młodość jako prowokacja. Mój but w butonierce" (170 słów).

Zadanie 2. Proszę uzupełnić tabelę i na jej podstawie porównać twórczość skamandrytów, awangardzistów krakowskich i futurystów.

kryterium	Skamander	futuryzm	Awangarda Krakowska
stosunek do czasu i świata	o. *Ważne jest to, co jest tu i teraz*		
tradycja i przeszłość			
język poezji			
tematyka			
forma i struktura			
cel poezji			

Ciemne dwudziestolecie

Zadanie 1. Proszę zapoznać się z kalendarium. Następnie proszę zastanowić się, jak te wydarzenia polityczne, społeczne i gospodarcze mogły wpływać na literaturę polską, a jak na literaturę europejską tego okresu?

Kalendarium

1926 – Przewrót majowy, pierwsza transmisja telewizyjna.

1929 – Początek wielkiego kryzysu w Europie.

1930 – Proces brzeski – aresztowanie i uwięzienie działaczy opozycji bez wyroku.

1933 – Adolf Hitler zostaje kanclerzem Niemiec.

1934 – Powołanie obozu w Berezie Kartuskiej – miejsce, gdzie przetrzymywano więźniów politycznych bez wyroków sądowych.

1938–1939 – Nasilenie antysemityzmu – getta ławkowe, ustawy ograniczające prawa Żydów.

1939 – Wybuch II wojny światowej.

Julian Tuwim – *Do prostego człowieka*

WARTO WIEDZIEĆ

Okres największego nasilenia działalności programotwórczej kończy się około roku 1926. [...] Dokonuje się wówczas znamienny dla całej literatury zwrot: od autotelizmu ku heterotelizmowi, od programów mających przede wszystkim na uwadze immanentny rozwój sztuki pisarskiej, ku programom nawołującym, by literatura podjęła – z powrotem – służbę społeczną. Punktem odniesienia, dominującym elementem historycznego uwarunkowania jest już teraz dla świadomości literackiej epoki nie fakt odzyskania niepodległości, lecz rosnący po przewrocie majowym autorytaryzm rządu, kryzys ekonomiczny, bezrobocie, nabrzmiewające konflikty społeczne, wreszcie – rosnące zagrożenie polityczne.

Źródło: Jerzy Kwiatkowski: *Literatura Dwudziestolecia*. Warszawa 1990, s. 29.

Pacyfizm – [łac. *pacificus* ‘wprowadzający pokój’ < *pax* ‘pokój’, *facere* ‘czynić’] zespół poglądów głoszących konieczność usunięcia bądź ograniczenia wojen i zapewnienia ludzkości pokoju.

Źródło: *Pacyfizm*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/pacyfizm;3953146.html [dostęp: 6.10.2025].

Zadanie 1. Proszę zapoznać się z podanymi potocyzmami i ich znaczeniem.

rżnąć
1. ciąć na części
2. pot. zabijać ostrym narzędziem
3. pot. rzucić czymś z rozmachem; uderzyć silnie
4. wulg. o mężczyźnie: mieć stosunek z kobietą

siknąć – sikać
1. pot. o jakimś płynie; trysnąć cienkim strumieniem
2. pot. wypuścić z czegoś cienki, silny strumień wody lub innego płynu
3. pot. oddać mocz

walnąć – walić
1. pot. mocno uderzyć
2. pot. strzelić z dział, karabinów

Zadanie 2. Proszę dopasować słowa z ramki do ich definicji.

~~godło~~ trwoga sztandar błogosławić cło bruk

0) *...godło...* – oficjalny znak państwa lub organizacji
a) ..... – oficjalna flaga lub chorągiew używana jako symbol jednostki wojskowej, organizacji lub państwa, często noszona podczas uroczystości i parad
b) ..... – modlitwa lub życzenie szczęścia i pomyślności
c) ..... – opłata pobierana za przewóz towarów przez granicę
d) ..... – nawierzchnia ulicy wykonana z kamieni
e) ..... – silny lęk, niepokój

Zadanie 3. Proszę ułożyć zdania ze słowami z zadania 2, aby pokazać ich znaczenie.

CIEKAWOSTKI

Deklinacja – odmiana rzeczowników, przymiotników, zaimków, imiesłowów przymiotnikowych i liczebników przez przypadki, np. *To jest* ***ojczyzna***, *Nie mam* ***ojczyzny***, *Myślę o* ***ojczyźnie***, *Interesuję się* ***ojczyzną***, *Małe* ***ojczyzny***, *Dzięki* ***ojczyźnie***.

Zadanie 4. Proszę przeczytać wiersz, a następnie wykonać polecenia.

Julian Tuwim
Do prostego człowieka

Gdy znów do murów klajstrem[465] świeżym
Przylepiać zaczną obwieszczenia[466],
Gdy „do ludności", „do żołnierzy"
Na alarm[467] czarny druk uderzy
I byle drab, i byle szczeniak
W odwieczne kłamstwo ich uwierzy,
Że trzeba iść i z armat walić,
Mordować, grabić, truć i palić;
Gdy zaczną na tysięczną modłę[468]
Ojczyznę szarpać[469] deklinacją
I łudzić kolorowym godłem,
I judzić „historyczną racją",
O piędzi[470], chwale i rubieży[471],
O ojcach, dziadach i sztandarach,
O bohaterach i ofiarach;
Gdy wyjdzie biskup, pastor, rabin[472]
Pobłogosławić twój karabin,
Bo mu sam Pan Bóg szepnął z nieba,
Że za ojczyznę – bić się trzeba;
Kiedy rozścierwi się, rozchami

[465] *Klajster* – klej do przyklejania ogłoszeń na ściany.
[466] *Obwieszczenie* – oficjalne zawiadomienie, ogłoszenie skierowane do społeczeństwa.
[467] *Alarm* – sygnał lub wezwanie do działania.
[468] *Modły* – modlitwa.
[469] *Szarpać* – pociągnąć coś lub kogoś gwałtownym ruchem; tu ironiczne wyrażenie, oznaczające manipulowanie językiem.
[470] *Piędź* – jednostka długości (około 18 cm), symbolicznie oznacza niewielką część; tu: mały fragment ziemi
[471] *Rubież* – granica, kraniec kraju lub terytorium.
[472] Duchowni odpowiednio: katolicyzmu, protestantyzmu i judaizmu.

Wrzask[473] liter pierwszych stron dzienników,
A stado dzikich bab – kwiatami
Obrzucać zacznie „żołnierzyków".
– O, przyjacielu nieuczony,
Mój bliźni z tej czy innej ziemi!
Wiedz, że na trwogę biją w dzwony
Króle z panami brzuchatemi[474];
Wiedz, że to bujda, granda zwykła,
Gdy ci wołają: „Broń na ramię!",
Że im gdzieś nafta z ziemi sikła
I obrodziła dolarami;
Że coś im w bankach nie sztymuje[475],
Że gdzieś zwęszyli[476] kasy pełne
Lub upatrzyły tłuste szuje
Cło[477] jakieś grubsze na bawełnę.
Rżnij karabinem w bruk ulicy!
Twoja jest krew, a ich jest nafta!
I od stolicy do stolicy
Zawołaj broniąc swej krwawicy[478]:
„Bujać – to my, panowie szlachta!"

Źródło: Julian Tuwim: *Do prostego człowieka.* W: Idem: *Wiersze wybrane.* Oprac. Michał Głowiński. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 146–148.

1. Kim jest „prosty człowiek"? Jaka jest jego sytuacja w obliczu wojny?
2. Jaki jest stosunek podmiotu lirycznego do propagandy wojennej? Dlaczego autor używa tak wielu wulgaryzmów i potocyzmów?

473 *Wrzask* – głośny, gwałtowny krzyk lub hałas.
474 *Brzuchaty* – pot. mający duży brzuch; tu: określenie symbolizujące bogatych i wpływowych.
475 *Nie sztymować* – potoczne określenie, że coś nie działa lub jest niezgodne z oczekiwaniami.
476 *Zwęszyć* – wykryć, wyczuć.
477 *Cło* – opłata celna pobierana przy imporcie lub eksporcie towarów.
478 *Krwawica* – majątek uzyskany z ciężkiej pracy.

3. Co symbolizują w tekście osoby takie jak „biskup, pastor, rabin”?
4. Proszę zastanowić się, w jaki sposób w wierszu widać powtarzalność historii.
5. Kim są „oni” i jak są opisani?

Zadanie 5. Jak obrazić po „skamandrycku”? Proszę dopasować podane definicje do odpowiednich słów w tabeli.

a) pot. duży mężczyzna, budzący strach i obrzydzenie
b) pot. mający duży brzuch
c) posp. o człowieku ordynarnym
d) pot. rozkładające się ciało zwierzęcia; ktoś niewartościowy moralnie
e) człowiek podły, budzący wstręt
f) lekc. młody pies; młody chłopak zachowujący się niepoważnie

słowo	znaczenie	w wierszu
ścierwo		*ścierwić się*
cham		*rozchamić*
drab		
szczeniak		
szuja		
brzuchaty		

Zadanie 6. Jak okłamać po „skamandrycku”? Proszę uzupełnić podane zdania czasownikami z ramki.

grabić łudzić judzić bujać (bujda) ~~grandzić (granda)~~

0. *grandzić* na imprezie.
1. ..... do zrobienia czegoś złego.

2. ..... czyjeś pieniądze.
3. ..... wizją pięknej przyszłości (która tak naprawdę nie jest piękna).
4. ..... szefa, że byłeś w pracy (a nie byłeś).

Zadanie 7. Proszę przypomnieć sobie sytuacje, w których społeczeństwo bywa wzywane do walki lub poświęcenia. Jakie argumenty najczęściej się wtedy pojawiają? Jakie obrazy i symbole się wówczas wykorzystuje? Kto najczęściej przemawia do ludzi w takich momentach – i jakim językiem?

Zadanie 8. Proszę przeanalizować poniższe wyrażenia i frazy. Co oznacza każde z tych wyrażeń? Co kryje się za takim połączeniem słów?

1. „szarpać ojczyznę deklinacją" .....
2. „łudzić kolorowym godłem" .....
3. „judzić »historyczną racją«" .....
4. „błogosławi twój karabin" .....
5. „Bo mu sam Pan Bóg szepnął z nieba, / Że za ojczyznę – bić się trzeba" .....
6. „rżnij karabinem w bruk ulicy" .....
7. „O, przyjacielu nieuczony, / Mój bliźni z tej czy innej ziemi!" .....

Zadanie 9. Proszę uzupełnić zdania, wyjaśniając różnice w motywacjach dwóch grup z wiersza.

1. Prosty człowiek broni ojczyzny, bo .....
2. „Oni" mobilizują go do walki, bo .....

Zadanie 10. Proszę przeczytać tekst, a następnie napisać na jego podstawie notatkę. Proszę zastanowić się, jaki wpływ mogło mieć to zdarzenie na kulturę i literaturę dwudziestolecia międzywojennego.

WARTO...

Przewrót majowy – wojskowy zamach stanu, dokonany 12–14 V 1926 przez J. Piłsudskiego. Po zaprzestaniu pełnienia funkcji Naczelnika Państwa Piłsudski nie zrezygnował z wpływu na bieg spraw publicznych; [...] okres 1923–24 wykorzystał do aktywizacji

środowiska kombatanckiego w celu stworzenia własnej siły politycznej potrzebnej mu do pozaparlamentarnego zdobycia władzy; rozwinął ożywioną działalność publicystyczną i pisarską, by rozbudować własną legendę i skompromitować przeciwników politycznych; [...] domagał się ograniczenia uprawnień sejmu na rzecz władzy wykonawczej; żądał pozbawienia sejmu wpływu na armię. Występował pod hasłem sanacji – politycznego i moralnego uzdrowienia kraju; [...].

Na czele wiernych mu oddziałów wojskowych [...] udał się 12 V 1926 do Warszawy, licząc, że demonstracja ta spowoduje przekazanie mu władzy. Mimo prób mediacji [...] rząd zdecydował się bronić legalnej władzy, wprowadził stan wyjątkowy w Warszawie, województwie warszawskim i części lubelskiego oraz wezwał posiłki wojskowe z okręgu lwowskiego i Wielkopolski. [...] Po 3-dniowych walkach ulicznych oddziały Piłsudskiego opanowały całą Warszawę. Prezydent Wojciechowski wraz z rządem [...] podali się do dymisji. [...] 31 V 1926 Piłsudski został wybrany na Prezydenta RP, ale zrzekł się tej godności, a na kandydata wysunął I. Mościckiego, którego wybór 1 VI na prezydenta zalegalizował przewrót majowy i zapoczątkował okres zw. rządami sanacji; faktyczna władza znalazła się w rękach Piłsudskiego, który nie rozwiązał parlamentu, ale pozbawił go roli nadrzędnej, dążąc do zdecydowanego wzmocnienia władzy wykonawczej; przeprowadził „rewolucję bez rewolucyjnych konsekwencji". W przewrocie majowym po stronie rządowej uczestniczyło ok. 8 tysięcy żołnierzy, po stronie Piłsudskiego – ok. 13 tysięcy; śmierć poniosło 379 osób (w tym 164 cywilów), a 920 zostało rannych; straty materialne oszacowano na ok. 200 tysięcy złotych.

Źródło: *Przewrót majowy*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/przewrot-majowy;3963745.html [dostęp: 6.10.2026].

Refleksje

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać list – w duchu Tuwima – do „prostego człowieka" we współczesnym świecie (150 słów).

- Można odwołać się do języka mediów, polityki, konfliktów czy wojen toczonych dziś.
- Proszę podjąć próbę przekonania adresata do samodzielnego myślenia, buntu lub krytycznego spojrzenia na „obwieszczenia" dzisiejszego świata.

Julian Tuwim – *Mieszkańcy*

Zadanie 1. Proszę przeczytać poniższe zdania, a następnie na ich podstawie wyjaśnić znaczenie wyróżnionych słów.

1. Mały wąż powoli **pełzał** przez trawę, niemal niezauważalny.
2. Kot zaczął powoli **włazić** na parapet, szukając ciepłego miejsca do odpoczynku.
3. Pies **węszył** wokół krzaków, szukając zgubionej zabawki.
4. Podczas gorączki dziadek **bełkotał** coś niejasno, ledwo zrozumiale.
5. Chłopiec lekko **trącił** drzwi, żeby nie zrobić hałasu.

Zadanie 2. Proszę spośród podanych synonimów wybrać ten, który najlepiej pasuje do słów wyróżnionych w zadaniu 2.

0) pełzać – biegać / czołgać się / chodzić
a) włazić – skakać / latać / wspinać się
b) węszyć – szukać / słuchać / patrzeć
c) bełkotać – śpiewać / mówić niejasno / krzyczeć
d) trącać – popychać lekko / ciągnąć / podnosić

Zadanie 3. Proszę dopasować słowa z ramki do podanych definicji.

~~konanie~~ widmo morda łeb fantom brednia

0. *…konanie…* – stan powolnego umierania, ostatnie chwile życia
1. ..... – głupstwo, niedorzeczność
2. ..... – duch lub zjawa

3. ..... – iluzoryczny obraz, który wydaje się realny, lecz nie ma rzeczywistego bytu; w literaturze i psychologii – coś ulotnego, nieuchwytnego lub wyimaginowanego
4. ..... – głowa zwierzęcia; lub: negatywnie o głowie człowieka
5. ..... – pysk zwierzęcia; lub: negatywnie o twarzy człowieka

Zadanie 4. Proszę zrobić listy cech, które stereotypowo przypisuje się odpowiednio: mieszkańcom miasta i mieszczanom (osobom należącym do grupy społecznej).

CIEKAWOSTKI

Mieszczaństwo – termin używany na określenie grupy społecznej charakteryzującej się określonym stylem życia, odmiennym od chłopskiego (wiejskiego) i szlacheckiego lub arystokratycznego. [...] Stan mieszczański wykształcił się w krajach zachodniej Europy w średniowieczu [...]. W Polsce, a także w innych krajach środkowej i wschodniej Europy, stan mieszczański zaczął się wyodrębniać w XIII w. w wyniku nadawania miastom niemieckiego prawa miejskiego [...]. Podstawą egzystencji mieszczaństwa były w zasadzie zawody miejskie: w średniowieczu rzemiosło, w czasach nowożytnych przemysł, ponadto handel, operacje kredytowe, bankierstwo, usługi (m.in. transportowe, hotelarskie, gastronomiczne), działalność na polu oświaty, nauki, kultury, wolne zawody (lekarze, prawnicy); jednak w wielu miastach w słabiej rozwiniętej gospodarce (np. w małych miastach polskich i litewskich do XVIII, a nawet do XX w.) duża część mieszczaństwa utrzymywała się z zajęć rolno-hodowlanych; ponadto bogate mieszczaństwo chętnie inwestowało kapitały w posiadłości ziemskie, przenosząc część swej aktywności gospodarczej w sferę rolnictwa.

[...] Mieszczaństwo tworzyło niekiedy swoistą kulturę, obyczajowość, a także system wartości i norm etycznych, które są uważane za ważną cechę wyróżniającą je od innych grup społecznych; niekiedy jednak mieszczaństwo zadowalało się przejmowaniem wzorów kulturowych innych warstw społecznych, najchętniej szlachty i arystokracji. Szczególnie wysoka kultura mieszczańska powstała w średniowiecznych i wczesnonowożytnych miastach północnych Włoch, Niderlandów, Francji, Anglii, Niemiec, w małym stopniu w miastach przedrozbiorowej Polski.

Źródło: Andrzej Wyrobisz: *Mieszczaństwo*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/mieszczanstwo;3940819.html [dostęp: 6.10.2025].

Zadanie 5. Proszę przeczytać wiersz, a następnie wykonać polecenia.

Julian Tuwim
Mieszkańcy

Straszne mieszkania. W strasznych mieszkaniach
Strasznie mieszkają straszni mieszczanie.
Pleśnią[479] i kopciem[480] pełznie po ścianach
Zgroza[481] zimowa, ciemne konanie.
Od rana bełkot. Bełkocą, bredzą,
Że deszcz, że drogo, że to, że tamto.
Trochę pochodzą, trochę posiedzą,
I wszystko widmo. I wszystko fantom.
I oto idą, zapięci szczelnie,
Patrzą na prawo, patrzą na lewo.
A patrząc – widzą wszystko o d d z i e l n i e:
Że dom... że Stasiek... że koń... że drzewo...
[...] I znowu mówią, że Ford... że kino...
Że Bóg... że Rosja... radio, sport, wojna...
Warstwami rośnie brednia potworna
I w dżungli zdarzeń widmami płyną.
Głowę rozdętą i coraz cięższą
Ku wieczorowi ślepo zwieszają[482].
Pod łóżka włażą, złodzieja węszą,
Łbem o nocniki[483] chłodne trącając.
[...] Potem się modlą: „...od nagłej śmierci...
...od wojny ...głodu ...odpoczywanie"

[479] *Pleśń* – grzyb porastający wilgotne powierzchnie, powodujący rozkład i psucie się rzeczy.
[480] *Kopeć* – dym, sadza wydobywająca się z ognia lub paleniska.
[481] *Zgroza* – uczucie silnego przerażenia i odrazy; stan lęku wywołany czymś okropnym lub przerażającym.
[482] *Zwieszać* – opuszczać, obniżać coś ciężko lub bezwładnie (np. głowę); symbolizuje zmęczenie lub rezygnację.
[483] *Nocnik* – naczynie używane dawniej przez dzieci lub osoby chore do oddawania moczu lub kału, zwłaszcza w domu, gdy nie było dostępu do toalety.

I zasypiają z mordą na piersi

W strasznych mieszkaniach straszni mieszczanie.

Źródło: Julian Tuwim: *Mieszkańcy*. W: Idem: *Wiersze wybrane*. Oprac. Michał Głowiński. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź, s. 148–149.

1. Co symbolizują „straszne mieszkania" i „straszni mieszczanie"? Jakie problemy społeczne i psychologiczne są ukazane w wierszu?
2. Jakie znaczenie mają powtarzające się słowa i zwroty (np. „bełkot", „brednia", „widmo", „fantom")?
3. Jakie elementy codzienności zostały ukazane jako przerażające lub groteskowe?
4. Jakie przesłanie można odczytać w kontekście życia w wielkomiejskim tłumie?

Zadanie 6. Proszę połączyć cytaty z ich interpretacją. Odpowiedzi proszę zapisać w tabelce.

cytat	jacy są mieszkańcy?
0. Od rana bełkot. Bełkocą, bredzą	A. nieufni, lękliwi, podejrzliwi wobec otoczenia – jak zwierzęta
1. I wszystko widmo. I wszystko fantom	B. znużeni, przygnębieni, zrezygnowani
2. A patrząc – widzą wszystko o d d z i e l n i e	C. chaotyczni, brakuje sensu w ich wypowiedziach
3. Pod łóżka włażą, złodzieja węszą	D. zamknięci w sobie, ostrożni, odizolowani, mają zamiłowanie do porządku
4. Trochę pochodzą, trochę posiedzą	E. nie potrafią wyciągać wniosków i nabrać perspektywy
5. I zasypiają z mordą na piersi	F. lubią rutynę, codzienne bezrefleksyjnie się przemieszczają
6. I oto idą, zapięci szczelnie	G. nierealność, złudzenie, iluzoryczność życia

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.
C						

Zadanie 7. Proszę wypisać emocje i postawy, które wyraża podmiot liryczny w wierszu. Proszę podać przykłady fragmentów, które je ilustrują.

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy przedstawiony przez Tuwima obraz „mieszczanina" ma odpowiednik we współczesnym świecie.
2. Czy nadal można mówić o zamknięciu w schematach, lękach i wygodnym konformizmie?
3. Co dziś „bełkoczemy", co dziś nas hipnotyzuje lub otępia?
4. Czy tekst Tuwima można uznać za ostrzeżenie – jeśli tak, to przed czym?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę porównać, jak wiersze Juliana Tuwima *Do krytyków* oraz *Mieszkańcy* przedstawiają wizję miasta i ludzi w nim żyjących.

1. Jakie zmiany w obrazie miasta można zauważyć między tymi utworami?
2. Jak zmienia się stosunek poety do mieszkańców miasta i ich codzienności?
3. Jakie emocje i nastroje dominują w każdym z wierszy?

Do krytyków (1920)

.....

.....

.....

Mieszkańcy (1932)

.....

.....

.....

Zadanie 2. Proszę opisać własne miasto lub osiedle (100 słów).

Bolesław Leśmian (1877–1937)

Polski poeta, prozaik i eseista, uważany za jednego z najwybitniejszych twórców literatury dwudziestolecia międzywojennego. Urodził się w Warszawie, studiował prawo w Kijowie. Związany z symbolizmem i modernizmem, ale stworzył zupełnie oryginalny styl poetycki – łączył filozoficzną refleksję z ludowością, baśniowością i własnym, bogato przekształconym językiem.

Wydał m.in. tomy *Sad rozstajny*, *Łąka*, *Napój cienisty*, *Dziejba leśna*, a także baśniowe prozy *Klechdy sezamowe* i *Przygody Sindbada Żeglarza*. Pracował również jako notariusz w Hrubieszowie i Zamościu.

Zmarł w Warszawie w 1937 roku.

Na podstawie: *Bolesław Leśmian*. https://culture.pl/pl/tworca/boleslaw-lesmian [dostęp: 12.05.2025].

Zadanie 1. Proszę przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

[W poezji Leśmiana] *ars amandi* i *ars moriendi* dziwnie zbliżają się do siebie. Faktem podstawowym dla Leśmiana jest, że tworzy w czasie, gdy topika śmierci już się rozpadła – […] Kostucha z kosą nie mogła już być prostym symbolem śmierci, a tylko przypomnieniem wyobrażeń, jakie funkcjonowały w historii. […]

[…] zwłaszcza w balladach – [śmierć jest] elementem fabuły; niekoniecznie jej zakończeniem, także początkiem, gdy opowieść mówi o wyruszeniu w zaświaty […]. Współwystępuje z jedną z podstawowych obsesji poetyckich Leśmiana: obsesją nicości. […] O śmierci mówi on konsekwentnie jako o czymś jednostkowym i konkretnym. W zasadzie nie ma tu – podpowiadanych przez tradycję – ogólnych medytacji na ten temat, nie ma refleksji w jej tradycyjnej postaci. Partnerem śmierci nie jest tu nigdy ludzkość, zawsze – jednostka, zawsze indywidualne doświadczenie. […] Śmierć jest z reguły pewnym dzianiem się („dziejbą"), nigdy nie stanowi natychmiastowego i nieodwołalnego zamknięcia życia. Jest procesem, umieraniem, rozciąga się w czasie. […]

W zakresie konstrukcji wypowiedzi monolog wewnętrzny to jedna z istotniejszych inicjatyw nowatorskich Leśmiana, tak się jeszcze o śmierci nie pisało. Inicjatywa druga ma charakter równie nowatorski i od monologu wewnętrznego radykalnie się różni, a niekiedy wręcz znajduje się na jego antypodach. Określimy ją jako reportaż o śmierci, czy raczej – o umieraniu. Miejsce wykrzyknikowego ciągu zdań zajmuje rzeczowa relacja, tworząca swojego rodzaju poetycką faktografię. […] Te monologi zmarłego uwzględniają rozmaite akcesoria śmierci, są poezją funeralną w najpełniejszym tego słowa znaczeniu. O śmierci mówi się tu jako o bezpośrednio danym doświadczeniu, bez dystansu, z pozycji nie obserwatora, ale przeżywającego.

Źródło: Michał Głowiński: *Leśmian. Poezja śmierci.* „Teksty" 1997, nr 5–6 (35–36), s. 98–115.

1. Jak rozumieć zbliżenie się *ars amandi* (sztuki kochania) i *ars moriendi* (sztuki umierania) w poezji Leśmiana? Co to może oznaczać dla tematu śmierci?
2. Dlaczego według autora tekstu tradycyjne symbole śmierci, takie jak kostucha z kosą, tracą w poezji Leśmiana swoje proste znaczenie? Jaką funkcję pełnią teraz?
3. Jak fragment opisuje śmierć jako proces („dzianie się", „umieranie rozciągające się w czasie")? Jak zmienia to sposób postrzegania śmierci?
4. Czym jest „reportaż o śmierci" według autora tekstu? Jak zmienia to perspektywę na śmierć w poezji?
5. Jakie znaczenie ma fakt, że w tych utworach śmierć jest opowiadana z pozycji osoby umierającej, a nie obserwatora? Jak to wpływa na odbiór utworów?

Zadanie 2. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy są takie historie miłosne, które „nie mają prawa" się wydarzyć? Jakie?
2. Czy uczucie, które nigdy nie zostało spełnione, może być silniejsze niż to, które się zrealizowało?
3. Jakie uczucia wywołuje w Pani/Panu zestawienie miłości i śmierci? Dlaczego te dwa tematy tak często występują razem w literaturze?

Zadanie 3. Proszę przypomnieć sobie, czym jest ballada i z jaką tradycją jest związana, a następnie proszę przeczytać wiersz Bolesława Leśmiana *Dwoje ludzieńków* i zastanowić się, w jaki sposób ten gatunek realizuje się w utworze.

Bolesław Leśmian
Dwoje ludzieńków

Często w duszy mi dzwoni pieśń, wyłkana[484] w żałobie,
O tych dwojgu ludzieńkach, co kochali się w sobie.
Lecz w ogrodzie szept pierwszy miłosnego wyznania
Stał się dla nich przymusem do nagłego rozstania.

Nie widzieli się długo z czyjejś woli i winy,
A czas ciągle upływał – bezpowrotny, jedyny.
A gdy zeszli się, dłonie wyciągając po kwiecie,
Zachorzeli[485] tak bardzo, jak nikt dotąd na świecie!

Pod jaworem – dwa łóżka, pod jaworem – dwa cienie,
Pod jaworem ostatnie, beznadziejne spojrzenie.
I pomarli oboje bez pieszczoty, bez grzechu,
Bez łzy szczęścia na oczach, bez jednego uśmiechu.

Ust ich czerwień zagasła w zimnym śmierci fiolecie,
I pobledli tak bardzo, jak nikt dotąd na świecie!
Chcieli jeszcze się kochać poza własną mogiłą[486],
Ale miłość umarła, już miłości nie było.

I poklękli spóźnieni u niedoli swej proga[487],
By się modlić o wszystko, lecz nie było już Boga.

[484] *Wyłkany* – coś wymówione w czasie płaczu.
[485] *Zachorzeć* – zachorować.
[486] *Mogiła* – miejsce pochówku zmarłego, grób, zazwyczaj ziemny pagórek lub wykop, oznaczający miejsce spoczynku ciała.
[487] *Proga* – dziś: progu.

Więc sił resztą dotrwali aż do wiosny, do lata,
By powrócić na ziemię – lecz nie było już świata.

Źródło: Bolesław Leśmian: *Dwoje ludzieńków*. W: Idem: *Poezje zebrane*. Oprac. Jacek Trznadel. Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 113.

Zadanie 4. Proszę jeszcze raz przeczytać wiersz, a następnie uzupełnić tabelę.

charakterystyka kochanków (Cechy, emocje i postawy bohaterów wiersza. Jak Leśmian przedstawia ich charakter i uczucia?)	
charakterystyka miłości (Jakie etapy przechodzi ich uczucie?)	
symbole (Najważniejsze symbole. Proszę wyjaśnić, z jaką tradycją są związane?)	
natura (Jaką rolę odgrywa przyroda w wierszu? Jak wpływa na nastrój i znaczenie tekstu?)	

Zadanie 5. W jaki sposób w wierszu *Dwoje ludzieńków* łączą się *ars amandi* (sztuka kochania) i *ars moriendi* (sztuka umierania)? W odpowiedzi proszę odwołać się do:

- postaci kochanków i ich losu,
- emocjonalnego tonu wiersza,
- symboliki i obrazu świata przedstawionego.

Zadanie 6. Proszę zastanowić się, jaką rolę w naszym życiu odgrywają uczucia niewypowiedziane, nieprzeżyte, odłożone „na później". Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Czy istnieją momenty, których nie da się już „nadrobić"?
2. Jak wpływa na człowieka doświadczenie „spóźnienia" – w miłości, w relacji, w życiu?
3. Czy da się modlić „o wszystko", gdy nic już nie zostało? Czy jest w tym nadzieja, czy raczej rozpacz?

Bolesław Leśmian – * * * (*Po co tyle świec nade mną, tyle twarzy?...*)

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie uczucia mogą towarzyszyć człowiekowi, gdy wyobraża sobie własny pogrzeb?
2. Czy człowiek może być gotowy na śmierć? Jakie warunki musiałby spełnić, by „umrzeć szczerze"?

Zadanie 2. Proszę przeczytać wiersz, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Bolesław Leśmian
*** * * (*Po co tyle świec nade mną, tyle twarzy?...*)**

Po co tyle świec nade mną, tyle twarzy?
Ciału memu już nic złego się nie zdarzy.

Wszyscy stoją, a ja jeden tylko leżę –
Żal nieszczery, a umierać trzeba szczerze.

Leżę właśnie zapatrzony w wieńców[488] liście,
Uroczyście – wiekuiście[489] – osobiście.

[488] *Wieniec* – koło z kwiatów, liści lub gałązek, często używane jako symbol pamięci i szacunku (np. wieniec pogrzebowy).

[489] *Wiekuiście* – trwając wiecznie, zwykle w odniesieniu do życia pozagrobowego.

Śmierć, co ścichła, znów zaczyna w głowie szumieć,
Lecz rozumiem, że nie trzeba nic rozumieć...

Tak mi ciężko zaznajamiać się z mogiłą,
Tak się nie chce być czymś innym, niż się było!

Źródło: Bolesław Leśmian: *** (*Po co tyle świec nade mną, tyle twarzy?...*). W: Idem: *Poezje zebrane.* Oprac. Jacek Trznadel. Wrocław–Warszawa–Kraków, s. 219–220.

1. Jaki obraz śmierci wyłania się z tego utworu? Czy to coś przerażającego, spokojnego, absurdalnego, bliskiego? Jakie uczucia wzbudza sposób, w jaki Leśmian ukazuje umieranie?
2. Czy można uznać ten utwór za przykład opowieści o śmierci jako indywidualnym i konkretnym doświadczeniu, jak sugeruje Głowiński?
3. Czy można nazwać ten tekst „reportażem z umierania"? Dlaczego?

Zadanie 3. Proszę opisać elementy świata przedstawionego w utworze.

a) Sceneria, rekwizyty i atmosfera (jakie wydarzenie/sytuacje sugeruje?)
b) Postać mówiąca a postaci wokół (orientacja przestrzenna: gdzie się znajdują? Kto stoi, a kto leży? Co to oznacza?)
c) Postać mówiąca (jak reaguje na zachowania innych? Kim chciałaby być – a kim się staje?)
d) Śmierć jako przeżycie osobiste (jak mówiący odbiera własną śmierć?)

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania, odnosząc się do własnych przemyśleń i emocji.

1. Czy kultura współczesna potrafi oswajać temat śmierci – czy raczej go unika i wypiera? Dlaczego?
2. Czy myśl o przemijaniu może być źródłem sensu lub siły? Czy raczej rodzi lęk i bezsilność?

Druga Awangarda

Nazwa „Druga Awangarda" odnoszona jest zazwyczaj do kręgu inicjatyw i dokonań literackich poetów z wileńskiej grupy Żagary oraz J. Czechowicza i poetów pozostających pod jego wpływem [...]. Poeci, o których mowa, swoje nieprzystosowanie, swoją – co szczególnie podkreślali – „przejściowość" uczynili emblematem pokoleniowej tożsamości. Niczym dekadenci z końca wieku pisali o sobie jako o „przeklętym pokoleniu" (Miłosz), „bezdomnych rocznikach", „pokoleniu tragicznym" (Łobodowski).

Źródło: Marek Zaleski: *Druga Awangarda.* W: *Słownik literatury polskiej XX wieku.* Red. Alina Brodzka, Mirosława Puchalska, Małgorzata Semczuk et al. Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 71.

„Szkoła katastrofizmu" – Żagary

Zadanie 1. Proszę przeczytać teksty, a następnie wypisać pięć najważniejszych informacji o katastrofizmie.

WAŻNE POJĘCIA

Katastrofizm – zjawisko ideowo-artystyczne w poezji polskiej drugiego dziesięciolecia tzw. literatury międzywojennej, polegające na symboliczno-klasycystycznym, niekiedy z nalotami nadrealizmu bądź ekspresjonizmu, podawaniu tematów sugerujących i zapowiadających nieuchronną katastrofę historyczno-moralną zagrażającą ówczesnemu światu. Tematy te miały zwykle charakter filozoficzny, społeczno-polityczny i egzystencjalny.

Źródło: Andrzej Werner: *Katastrofizm.* W: *Słownik literatury polskiej XX wieku.* Red. Alina Brodzka, Mirosława Puchalska, Małgorzata Semczuk et al. Wrocław–Warszawa–Kraków 1993, s. 446.

W roku 1931 grupa studentów na Uniwersytecie Wileńskim założyła skromne czasopismo, którego nazwę, „Żagary", wzięła z litewskiego słowa oznaczającego „chrust" albo w znaczeniu bardziej lokalnym – suche gałązki do połowy zwęglone w ogniu. Ich grupa stanowiła najlepszy przykład wszystkich przeciwnych dążeń, popychających młode pokolenie do przekraczania powszechnie przyjętych form artystycznych. Z powodu mrocznych wizji, w których to, co polityczne, przekładane było na kosmiczne przy pomocy nowego rodzaju symbolizmu, wkrótce uznano ich za inicjatorów „szkoły katastrofistów". Nastawieni zasadniczo antyestetycznie, wahali się pomiędzy sympatiami do marksizmu a religijnym układem odniesienia. Deklarowali niezależność zarówno od Skamandra, jak i pierwszej awangardy, nie ograniczając się do żadnej szczególnej poetyki. W dziedzinie odpowiedzialności społecznej postawa ich była ambiwalentna, oscylując pomiędzy takim czy innym zaangażowaniem a obroną swojej wolności jako poetów rezerwujących sobie prawo do odrzucenia zaangażowania, jeżeli zagrażało ono ich artystycznej swobodzie.

Źródło: Czesław Miłosz: *Historia literatury polskiej do roku 1939*. Przeł. Maria Tarnowska. Kraków 1993, s. 471–472.

Do grupy należeli: Teodor Bujnicki, Jerzy Zagórski, Czesław Miłosz, Jerzy Putrament, Aleksander Rymkiewicz.

Czesław Miłosz – *Roki*

Czesław Miłosz (1911–2004)

Polski poeta, prozaik, eseista, tłumacz, laureat Nagrody Nobla w dziedzinie literatury (1980). Urodził się w Szetejniach na Litwie. Studiował prawo w Wilnie, był związany z tzw. kręgiem wileńskim i nurtami katastroficznymi lat 30. XX wieku.

Podczas II wojny światowej działał w konspiracji literackiej w Warszawie. Po wojnie pracował jako dyplomata PRL, jednak w 1951 roku zdecydował się na emigrację i zerwanie z systemem komunistycznym (m.in. wydał słynny esej *Zniewolony umysł*). Osiadł we Francji, a następnie w USA, gdzie wykładał literaturę na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley.

Najważniejsze tomy w twórczości Czesława Miłosza to m.in. *Ocalenie*, *Zniewolony umysł*, *Dolina Issy* czy *Ziemia Ulro*.

Zmarł w Krakowie w 2004 roku i został pochowany w Krypcie Zasłużonych na Skałce.

Na podstawie: *Czesław Miłosz*. https://culture.pl/pl/tworca/czeslaw-milosz [dostęp: 12.05.2025].

Roki sądowe – w dawnej Polsce termin, w którym dany sąd (ziemski, wiejski, miejski) działał w określonym z góry miejscu i czasie.

Źródło: *Roki sądowe*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/roki-sadowe;3968497.html [dostęp: 6.10.2025].

Profetyzm – [gr. *prophḗtēs* ‘tłumacz czyichś słów’, ‘wieszcz’] zjawisko polegające na głoszeniu proroctw przez ludzi (prorok) powołujących się na natchnienie od Boga.

Źródło: *Profetyzm*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/profetyzm;3962465.html [dostęp: 6.10.2025].

Zadanie 1. Proszę wyobrazić sobie, że świat się kończy. Ziemia przestaje być miejscem, jakie znamy. To apokalipsa. Proszę wypisać skojarzenia, które przychodzą do głowy na hasło: „koniec świata”.

Kolory apokalipsy: .....

Dźwięki, które można usłyszeć: .....

Zapachy, które się czuje: .....

Obrazy i zjawiska: .....

Uczucia, które temu towarzyszą: .....

Co symbolizuje: .....

Zadanie 2. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Z jakich tekstów literackich, religijnych, filmów, książek, gier lub opowieści czerpiemy wyobrażenia o końcu świata? Proszę podać 2–3 przykłady i krótko je opisać.
2. Co zwykle wywołuje apokalipsę w tych tekstach?
3. Czy apokalipsa zawsze oznacza totalne zniszczenie i koniec?

Zadanie 3. Proszę przeczytać wiersz, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Czesław Miłosz
Roki

Wszystko minione, wszystko zapomniane,
tylko na ziemi dym, umarłe chmury,
i nad rzekami z popiołu tlejące[490]
skrzydła i cofa się zatrute słońce,
a potępienia[491] brzask[492] wychodzi z mórz.

Wszystko minione, wszystko zapomniane,
więc pora, żebyś ty powstał i biegł,
chociaż ty nie wiesz, gdzie jest cel i brzeg,
ty widzisz tylko, że ogień świat pali.

I nienawidzić pora, co kochałeś,
kochać to, co znienawidziłeś,
twarze deptać tych, którzy milczącą
piękność wybrali.

Pustką, aleją, wąwozami[493] niemych
– gdzie wiatr na szepty każdy głos zamienia
albo w sen twardy z odrzuconą głową –
iść. Wtedy... Wtedy wszystko we mnie było
krzykiem i wołaniem. Krzykiem i wołaniem
ruń[494] czarnych wiosen rozdzierała[495] mnie.

[490] *Tlić się* – powoli palić się, już bez płomienia.
[491] *Potępić* – ocenić kogoś, czyjeś działanie lub jakieś zjawisko jako bardzo złe; także w kontekście religijnym.
[492] *Brzask* – pierwsze światło dnia, świt.
[493] *Wąwóz* – głęboka, wąska dolina.
[494] *Ruń* – młode, świeżo rosnące rośliny (np. zboże).
[495] *Rozdzierać* – rozrywać, zadawać ból, niszczyć.

Dosyć. Dosyć. Nic się przecie nie śniło.
Nikt nic o tobie nie wie. To wiatr tak w drutach dmie[496].

Więc pora. Ja tę ziemię tak kochałem,
jak, nie potrafi nikt w lepszej epoce,
kiedy są dni szczęśliwe i pogodne noce,
kiedy pod łukiem[497] powietrza, pod bramą
obłoków, rośnie to wielkie przymierze[498]
wiary i siły.

Teraz ty musisz ciasno oczy mrużyć[499],
bo góry, miasta i wody się spiętrzą[500],
to, co przygniecione trwało – naprzód runie[501],
co naprzód szło – upadnie wstecz.
Tak, tylko ten, co krew od innych miał gorętszą,
Na cwałującym[502] stanie złotym głów tabunie[503]
z krzykiem w dół obróci ostry miecz.

Minione, minione, nikt nie pamięta win,
tylko drzewa jak w niebo rzucone kotwice[504],
stada spływają z gór, zasłały ulice,
kręcą się szprychy[505], oplata nas dym.

Źródło: Czesław Miłosz: *Roki*. W: Idem: *Wiersze wszystkie*. Kraków 2024, s. 101.

496 *Dąć* – wiać, dmuchać (o wietrze).
497 *Pod łukiem powietrza* – tu: niebo; sklepienie niebieskie, nieboskłon.
498 *Przymierze* – uroczyste porozumienie, związek duchowy.
499 *Mrużyć* – przymykać oczy w reakcji na światło.
500 *Piętrzyć się* – nagromadzić się, utworzyć masę.
501 *Runąć* – gwałtownie się zawalić, upaść.
502 *Cwałować* – galopować szybko (o koniu).
503 *Tabun* – stado koni pędzących razem.
504 *Kotwica* – symbol zatrzymania lub zakorzenienia.
505 *Szprycha* – metalowy pręt w kole (np. rowerowym).

1. Proszę zaznaczyć, które z poniższych słów najlepiej oddają klimat i emocjonalny nastrój utworu (można wybrać więcej niż jedno). Proszę uzasadnić swój wybór przez wskazanie konkretnych fragmentów tekstu.

☐ spokojny	☐ apokaliptyczny	☐ refleksyjny	☐ kosmiczny
☐ pełen nadziei	☐ chaotyczny	☐ uporządkowany	☐ katastroficzny
☐ przytłaczający	☐ optymistyczny	☐ rozpaczliwy	☐ mistyczny
☐ duchowy	☐ agresywny	☐ dynamiczny	☐ medytacyjny
☐ ponury	☐ oczyszczający	☐ pełen niepokoju	☐ symboliczny

2. Proszę odpowiedzieć na pytania dotyczące refrenu wiersza.
   1) Co przypomina refren „wszystko minione, wszystko zapomniane"? Proszę uzasadnić odpowiedź.
      a) echo
      b) mantrę
      c) modlitwę
      d) wyrok
      e) inne
   2) Jakie uczucie wywołuje jego powtarzalność?
   3) Co oznacza w tym refrenie słowo „wszystko"?
3. Proszę odpowiedzieć na pytania dotyczące podmiotu lirycznego.
   1) Kim jest podmiot liryczny?
   2) Co o sobie mówi?
   3) Jakie emocje i doświadczenia ujawnia mówiący? Czy to ktoś, kto był świadkiem katastrofy, uczestnikiem, a może ocalałym?
   4) Do kogo się zwraca? Kim może być „ty" w wierszu – jednostką, pokoleniem, sumieniem? Czego mówiący od niego oczekuje?

Zadanie 4. Jaki obraz końca świata pojawia się w wierszu Czesława Miłosza *Roki*? Proszę wyobrazić sobie, jak wygląda przestrzeń przedstawiona w poniższych cytatach. Dla każdego z nich proszę opisać, co można by zobaczyć, usłyszeć, poczuć – jakie są kolory, zapachy, ruch, nastrój.

cytat z wiersza	opis obrazu (kolory, zapachy, kształty, emocje)
tylko na ziemi dym, umarłe chmury, *i nad rzekami z popiołu tlejące skrzydła*	*ciemne, gęste chmury przysłaniające niebo, ziemia pokryta popiołem, zapach spalenizny, drażniący zapach, cisza*
cofa się zatrute słońce	
a potępienia brzask wychodzi z mórz	
ty widzisz tylko, że ogień świat pali	
Pustką, aleją, wąwozami niemych – gdzie *wiatr na szepty każdy głos zamienia*	
To wiatr tak w drutach dmie	
Teraz ty musisz ciasno oczy mrużyć, *bo góry, miasta i wody się spiętrzą*	
tylko drzewa jak w niebo rzucone kotwice	

Który z obrazów wydaje się najstraszniejszy?

Zadanie 5. Gdzie można spotkać się z następującymi motywami?

- zatrute słońce
- ogień ogarniający świat
- potępienie wychodzące z mórz
- świat cofający się lub zapadający
- sprawiedliwość wymierzana mieczem

CIEKAWOSTKI

Czterej Jeźdźcy Apokalipsy – w Apokalipsie św. Jana, ostatniej księdze Nowego Testamentu, pojawia się wizja czterech jeźdźców, którzy zwiastują koniec świata. Każdy z nich dosiada konia w innym kolorze i symbolizuje jedną z globalnych katastrof: zarazę, wojnę, głód i śmierć.

Zadanie 6. Proszę przeczytać biblijne opisy Czterech Jeźdźców Apokalipsy, a następnie zdecydować, który z nich pojawia się w *Rokach*: Podbój, Wojna, Głód, Śmierć. Proszę uzasadnić swój wybór.

0. ...*Podbój*... „I widziałem, gdy otworzył Baranek jedną z owych pieczęci, i słyszałem jedno ze czterech zwierząt mówiące, jako głos gromu: Chodź, a patrzaj!".
1. ..... „A gdy otworzył wtórą pieczęć, słyszałem wtóre zwierzę mówiące: Chodź, a patrz! I wyszedł drugi koń rydzy; a temu, który na nim siedział, dano, aby odjął pokój z ziemi, a iżby jedni drugich zabijali, i dano mu miecz wielki".
2. ..... „A gdy otworzył trzecią pieczęć, słyszałem trzecie zwierzę mówiące: Chodź, a patrzaj! I widziałem, a oto koń wrony, a ten, co na nim siedział, miał szalę w ręce swojej. I słyszałem głos z pośrodku onych czworga zwierząt mówiący: Miarka pszenicy za grosz, a trzy miarki jęczmienia za grosz; a nie szkodź oliwie i winu".
3. ..... „A gdy otworzył czwartą pieczęć, słyszałem głos czwartego zwierzęcia mówiący: Chodź, a patrzaj! I widziałem, a oto koń płowy, a tego, który siedział na nim, imię było Śmierć, a Otchłań mu towarzyszyła; i dana im jest moc nad czwartą częścią ziemi, aby zabijali mieczem i głodem, i morem, i przez zwierzęta ziemskie".

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Które fragmenty wiersza pokazują potrzebę sensu, kierunku, celu?
2. Czy pojawia się jakaś tęsknota za odbudową porządku?

Zadanie 2. Jakie wydarzenia z lat 20. i 30. XX wieku mogły sprawić, że twórcy – jak Miłosz – zaczęli myśleć o końcu cywilizacji? Proszę podać przykłady.

Zadanie 3. Proszę zastanowić się, czy wiersz *Roki* Czesława Miłosza dotyczy wyłącznie jednej konkretnej epoki historycznej, czy może ukazuje uniwersalną wizję kryzysu człowieka i świata. Aby podjąć refleksję, proszę zwrócić uwagę na znaczenie tytułu.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę napisać wypowiedź inspirowaną wierszem Czesława Miłosza *Roki*, wybierając jeden z poniższych gatunków.

1. List do siebie z przyszłości (o czym powinno się pamiętać, co trzeba ocalić, co trzeba zapomnieć, by móc iść dalej) (150 słów).
2. Wpis do dziennika/pamiętnika z dnia, w którym „świat się zatrzymał" (150 słów).
3. Esej refleksyjny na temat „Wszystko minione, wszystko zapomniane – a jednak idę dalej" (170 słów).

„Trzeci wyraz"

Zadanie 1. Proszę przeczytać tekst, a następnie wypisać pięć cech poezji Józefa Czechowicza.

WARTO WIEDZIEĆ

Większy jeszcze niż u awangardzistów odpór znalazła dążność do uspołecznienia poezji w pismach programowych Józefa Czechowicza. „Bo choć minął czas, gdy nad sztuką ciążyły kaprysy koronowanych tyranów, zaczyna się okres niewoli, kto wie, czy nie cięższej, bo upozorowanej wyższymi ideami. Mam na myśli więzy, jakimi pętają sztukę teorie społeczne różnego autoramentu: marksizmy, rasizmy, ubóstwienie państwa etc." – czytamy w jego artykule pod ważkim tytułem *Deklaracja praw artysty* (1935). [...] Zawarte w jego artykułach opcje i propozycje nie we wszystkich punktach były jednoznaczne z „poetyką immanentną": na ogół reprezentowały program szerszy, bardziej ambitny. [...]

Poszukiwanie czystej poezji o podłożu metafizycznym, charakterze fantazjotwórczym, poezji działającej poprzez symbole i aluzje, anty-„realistycznej" i anty-„reportażowej" – tak oto, w największym skrócie, można by określić główne elementy programu Czechowicza, współtworzącego między Skamandrem a Awangardą – „Trzeci wyraz" poezji Dwudziestolecia. Był to nie tyle program, co zaledwie jego zarys: Czechowicz nie miał ambicji tworzenia systemu. Zarys jednak, który miał dla rozwoju tej poezji duże

znaczenie (m.in. wpłynął na inny, bardziej znany, program Ludwika Frydego), otwierał przed nią nowe perspektywy (Czechowicz interesował się m.in. nadrealizmem), bronił jej suwerenności, starał się zabezpieczyć ją przed technicyzmem i... prowincjonalizmem.

Źródło: Jerzy Kwiatkowski: *Dwudziestolecie międzywojenne*. Warszawa 2012, s. 50–51.

Józef Czechowicz – *żal*

Józef Czechowicz (1903–1939)

Polski poeta, związany z nurtem katastrofizmu i tzw. Drugą Awangardą. Urodził się w Lublinie, studiował w seminarium nauczycielskim i na Uniwersytecie Warszawskim. Pracował jako nauczyciel i dziennikarz. Był również redaktorem czasopism literackich i propagatorem nowoczesnej poezji. Do najważniejszych tomów należą: *kamień, dzień jak co dzień, stare kamienie, nuta człowiecza, w błyskawicy*.

Zginął tragicznie 9 września 1939 roku w wyniku bombardowania Lublina.

Na podstawie: *Józef Czechowicz*. https://culture.pl/pl/tworca/jozef-czechowicz [dostęp: 12.05.2025].

WARTO WIEDZIEĆ

Jaskółka – pierwsza jaskółka – zapowiedź czegoś, prognostyk, zwiastun. Jaskółka – prognostyk deszczu lub burzy, gdy nisko lata.

Źródło: Władysław Kopaliński: *Jaskółka*. W: Idem: *Słownik symboli*. Warszawa 1990, s. 119.

Potop – zalanie przez wodę bardzo dużych obszarów prehistorycznego świata, w Biblii i w niektórych innych źródłach opisywane jako kara Boga lub bogów za grzechy ludzi.

Źródło: *Potop*. https://wsjp.pl/haslo/podglad/1667/potop/4839614/w-biblii [dostęp: 10.10.2025].

Żniwa – coś zbiera krwawe, obfite, straszliwe, śmiertelne, tragiczne żniwo – coś powoduje śmierć wielu osób.

Źródło: *Żniwa*. https://wsjp.pl/haslo/podglad/8285/cos-zbiera-jakies-zniwo [dostęp: 10.10.2025].

„Noc kryształowa" – pogrom Żydów w III Rzeszy, zorganizowany przez NSDAP w nocy z 9 na 10 XI 1938; zamordowano 91 Żydów, spalono 171 synagog, splądrowano i zniszczono 7,5 tys. sklepów i zakładów (nazwa od potłuczonych szyb); 26 tys. Żydów deportowano do obozów koncentracyjnych; „noc kryształowa" rozpoczęła okres zaostrzonych prześladowań Żydów w hitlerowskich Niemczech.

Źródło: *Noc kryształowa.* https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/noc-krysztalowa;3948062.html [dostęp: 10.10.2025].

Zadanie 1. Proszę dopasować słowa z ramki do ich definicji.

ryk przywrzeć festyn lud huk wietrzyć rdza
kręty zakrztusić się ~~świergot~~ stalle pług

0. *...świergot...* – charakterystyczny głos wydawany przez ptaki, składający się z krótkich, wysokich tonów
1. ..... – bardzo głośny, nagły dźwięk, np. wystrzału lub uderzenia
2. ..... – zabawa urządzana na wolnym powietrzu, często z okazji lokalnej uroczystości
3. ..... – narzędzie rolnicze używane do robienia dołków w ziemi
4. ..... – gwałtownie zakasłać z powodu dostania się czegoś do gardła lub tchawicy
5. ..... – mocno przylegać do czegoś, przycisnąć się do powierzchni
6. ..... – przeciągły i bardzo głośny dźwięk wydawany przez człowieka lub zwierzę
7. ..... – ogół ludzi stanowiących społeczność, często w kontekście historycznym lub społecznym
8. ..... – drewniane ławy zwłaszcza w prezbiterium kościoła
9. ..... – wpuścić powietrze, np. do pomieszczenia, ubrania
10. ..... – nalot powstający na metalu pod wpływem wilgoci i powietrza
11. ..... – pełen zakrętów, nieregularnie skręcający, o kształcie niestabilnym

Zadanie 2. Proszę napisać skojarzenia ze słowem „żal". Czy to uczucie zawsze dotyczy przeszłości, czy może również odnosić się do przyszłości?

Zadanie 3. Proszę przeczytać wiersz Józefa Czechowicza *żal*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Józef Czechowicz
żal

głowę która siwieje a świeci jak świecznik
kiedy srebrne pasemka wiatrów przefruwają
niosę po dnach uliczek
jaskółki nadrzeczne
świergocą to mało idźże

tak chodzić tak oglądać sceny sny festyny
roztrzaskane szybki synagog
płomień połykający grube statków liny
płomień miłości
nagość
tak wysłuchiwać ryku głodnych ludów
a to jest inny głos niż ludzi głodnych płacz
zniża się wieczór świata tego
nozdrza[506] wietrzą czerwony udój[507]
z potopu gorącego
zapytamy się wzajem ktoś zacz[508]

rozmnożony cudownie na wszystkich nas
będę strzelał do siebie i marł[509] wielokrotnie

[506] *Nozdrza* – otwory nosowe; część ciała służąca do oddychania i węchu.
[507] *Udój* – czynność dojenia (np. krów, kóz) lub ilość mleka udojonego od zwierzęcia.
[508] *Ktoś zacz* – kim jesteś?
[509] *Mrzeć* – umierać (archaizm).

ja gdym z pługiem do bruzdy[510] przywarł
ja przy foliałach[511] jurysta
zakrztuszony wołaniem gaz
ja śpiąca pośród jaskrów[512]
i dziecko w żywej pochodni[513]
i bombą trafiony w stallach
i powieszony podpalacz
ja czarny krzyżyk na listach

o żniwa żniwa huku i blasków

czy zdąży kręta rzeka z braterskiej krwi odrdzawieć
nim się kolumny stolic znów podźwigną[514] nade mną
naleci wtedy jaskółek zamieć[515]
świśnie[516] u głowy skrzydło poprzez ptasią ciemność
idźże idź dalej

Źródło: Józef Czechowicz: *żal*. W: Idem: *Wiersze wybrane*. Wybór i wstęp Tadeusz Różewicz. Warszawa 1967, s. 115.

W poezji awangardowej rezygnacja z tradycyjnej interpunkcji była świadomym zabiegiem artystycznym. Nie wynikała z niedbałości, lecz z chęci przekształcenia języka poetyckiego zgodnie z nowoczesną wizją sztuki. Poeci postrzegali znaki interpunkcyjne jako elementy spowalniające przekaz, narzucające intonację i odbiór. Ich brak pełnił różne funkcje, m.in. przyspieszał rytm wypowiedzi, zwiększał ekspresję i autonomię

WARTO WIEDZIEĆ

[510] *Bruzda* – zagłębienie w ziemi utworzone podczas prac rolniczych.
[511] *Foliał* – duży, oprawny tom, zazwyczaj stary kodeks lub księga prawnicza.
[512] *Jaskier* – roślina o żółtych kwiatach, często występująca na łąkach; symbolizuje kruchość i delikatność.
[513] *Pochodnia* – źródło światła w postaci płonącego kijka owiniętego łatwopalnym materiałem; używana do oświetlania.
[514] *Podźwignąć* – podnieść się, zostać odbudowanym lub wzniesionym.
[515] *Zamieć* – gwałtowny opad śniegu z wiatrem; tu: porównanie do chaotycznego lotu ptaków.
[516] *Świstać* – wydać ostry, szybki dźwięk przy szybkim ruchu; przeciąć powietrze z sykiem.

czytelnika w jej interpretacji. Forma graficzna wiersza i jego układ wersyfikacyjny często przejmują rolę interpunkcji – pauzy, rytm, kadencja wynikają z rozbicia wersów, nie z przecinków czy kropek.

1. Kim może być mówiący w wierszu?
2. Proszę odnaleźć w tekście obrazy, które mogą świadczyć o tym, że coś nieodwracalnie się kończy. Proszę wskazać przykłady:
   a) żywiołów wymykających się spod kontroli – co pali, co zalewa, co niszczy?
   b) śmierci obecnej wszędzie – czy da się od niej uciec? Jak jest opisana?
   c) upadku tego, co ludzie zbudowali – miasta, przedmioty, miejsca wspólne
   d) zagłady kultury i religii – co znika z przestrzeni *sacrum*? Jakie znaki z przeszłości się rozsypują?
   e) utraconego człowieczeństwa – co dzieje się z ludźmi? Czy jeszcze potrafią czuć, współczuć?
3. Które fragmenty wiersza najbardziej przypominają sceny apokalipsy biblijnej? Co może oznaczać wers „zapytamy się wzajem ktoś zacz"?
4. Proszę przyjrzeć się zestawionym wersom. Proszę przeanalizować relacje między stroną lewą i prawą, a następnie odpowiedzieć na pytania.

- Które zestawienie wywołuje największe zaskoczenie? Dlaczego?
- Jaki nastrój budują fragmenty z lewej kolumny, a jaki fragmenty z prawej kolumny?

- W jaki sposób fragmenty z prawej kolumny odpowiadają fragmentom z lewej?
- Jakie uczucia może wywoływać takie przemieszanie sensów (np. sen i zagłada, radość i tragedia)?

5. Co oznacza, kiedy podmiot liryczny mówi: „rozmnożony cudownie na wszystkich nas będę strzelał do siebie i marł wielokrotnie"?
6. Jakie przyjmuje tożsamości w kolejnych wersach? Proszę uzupełnić tabelę.

cytat z wiersza	interpretacja
ja gdym z pługiem do bruzdy przywarł	
ja przy foliałach jurysta	
zakrztuszony wołaniem gaz	
ja śpiąca pośród jaskrów	*niewinna, krucha kobieta*
i dziecko w żywej pochodni	
i bombą trafiony w stallach	
i powieszony podpalacz	
ja czarny krzyżyk na listach	

7. Czy utożsamia się z ofiarą, świadkiem, sprawcą – a może wszystkimi naraz? Co to mówi o jego kondycji?
8. Jak można rozumieć ostatnią strofę?

o żniwa żniwa huku i blasków
czy zdąży kręta rzeka z braterskiej krwi odrdzawieć
nim się kolumny stolic znów podźwigną nade mną
naleci wtedy jaskółek zamieć
świśnie u głowy skrzydło poprzez ptasią ciemność
idźże idź dalej

9. Jak można rozumieć powtarzane wezwanie „idźże"? Kogo dotyczy? Czy to wezwanie do działania, ucieczki, przetrwania – a może pokuty?

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytanie, jaką funkcję pełni pamięć zbiorowa i pamięć osobista w życiu współczesnego człowieka.

Proza

WARTO WIEDZIEĆ

Rewolucja październikowa 1917 w Rosji – termin stosowany na określenie zbrojnego przejęcia władzy w Rosji przez bolszewików, początkowo w Piotrogrodzie, później stopniowo na większości obszaru Rosji. Zapoczątkowana 6–7 XI (24–25 X według starego stylu – stąd nazwa) 1917 roku bolszewickim przewrotem zbrojnym w Piotrogrodzie, do marca 1918 doprowadziła do ustanowienia władzy zbolszewizowanych rad na pozostałym terytorium Rosji (z wyjątkiem państw, np. Ukrainy, które się oderwały).

Źródło: *Rewolucja październikowa*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/rewolucja-pazdziernikowa;3967500.html [dostęp: 9.10.2025].

Stefan Żeromski – *Przedwiośnie*

Stefan Żeromski (1864–1925)

Polski pisarz, publicysta i dramaturg, nazywany często „sumieniem narodu". Urodził się w Strawczynie w ubogiej rodzinie szlacheckiej. Ukończył szkołę w Kielcach, a następnie studiował w Instytucie Weterynaryjnym w Warszawie, choć nie ukończył studiów. Pracował jako bibliotekarz m.in. w Zakopanem i w Paryżu.

Tworzył w okresie Młodej Polski i dwudziestolecia międzywojennego, a jego twórczość cechuje głębokie zaangażowanie społeczne i patriotyczne. Poruszał tematy niesprawiedliwości społecznej, narodowej tożsamości i moralnych wyborów jednostki. Był także aktywnym działaczem społecznym i współtwórcą polskiego PEN Clubu.

Do jego najważniejszych dzieł należą: *Syzyfowe prace*, *Ludzie bezdomni*, *Popioły*, *Przedwiośnie*. Zmarł w Warszawie w 1925 roku i został pochowany na cmentarzu na Łyczakowie we Lwowie.

Na podstawie: *Stefan Żeromski*. https://culture.pl/pl/tworca/stefan-zeromski [dostęp: 12.05.2025].

Zadanie 1. Proszę dopasować słowa z ramki do definicji, a następnie ułożyć z nimi zdania.

huta turbina torf spajać gablota wapno ~~diuna~~

0. *...diuna...* – sypka, piaszczysta wyniosłość terenu nad morzem, powstała przez wiatr
1. ..... – maszyna przetwarzająca ruch wody lub powietrza na energię
2. ..... – substancja używana w budownictwie jako składnik zaprawy murarskiej
3. ..... – zakład przemysłowy, w którym przetapia się metale lub szkło
4. ..... – gleba powstająca z obumarłych roślin, używana jako nawóz lub opał
5. ..... – łączyć coś w jedną, trwałą całość
6. ..... – przeszklona szafka służąca do przechowywania lub eksponowania przedmiotów

Zadanie 2. Proszę uzupełnić zdania odpowiednimi słowami z ramki.

ni krzty małpować cudactwa ~~rozruchów~~ do licha rozjątrzył się

0. Podczas debaty politycznej tłum się zdenerwował, atmosfera stawała się coraz bardziej napięta – niemal doszło do *...rozruchów...*
1. Cezary ....., gdy usłyszał, jak ojciec lekceważy jego poglądy.
2. W tej zupie nie ma ..... soli – jest zupełnie bez smaku.
3. Przestań go ..... – nie musisz naśladować każdego jego gestu!
4. Co to za .....? Czy to naprawdę mają być nowoczesne meble?
5. .....! Przecież nie prosiłem cię o to!

Zadanie 3. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Jakie ma Pani/Pan skojarzenie ze słowem „przyszłość"?
2. Jakie obrazy „nowego świata" utrwaliły się w filmach, książkach, marzeniach?
3. Co by Pani zmieniła/Pan zmienił, gdyby można było zaprojektować świat od nowa?

Zadanie 4. Proszę zapoznać się z wydarzeniami poprzedzającymi fragment *Przedwiośnia*.

WARTO WIEDZIEĆ

Cezary Baryka wychowuje się w Baku w zamożnej rodzinie polskich emigrantów. Jego spokojne dzieciństwo kończy się wraz z wybuchem I wojny światowej i rewolucji bolszewickiej. Ojciec, Seweryn Baryka, zostaje wcielony do wojska, a Cezary zostaje z matką. Zafascynowany ideami rewolucji, bierze w niej udział, ale szybko poznaje jej brutalną rzeczywistość. W wyniku rewolucyjnego chaosu i głodu umiera jego matka. Po powrocie z wojny ojciec postanawia zabrać Cezarego do niepodległej Polski. Zastajemy bohaterów w trakcie tej podróży.

Zadanie 5. Proszę odpowiedzieć na pytanie, jak mógłby wyglądać świat, który łączy nowoczesność z troską o człowieka? Co sprawia, że nowoczesny świat staje się (albo nie staje się) przyjazny ludziom?

Zadanie 6. Proszę przeczytać fragment *Przedwiośnia*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Stefan Żeromski
Przedwiośnie

– Narodził się był w Polsce człowiek jeden, a nazywa się tak samo jak my obaj – Baryka – człowiek genialny.

– [...] Cóż ten Baryka?

– Człowiek ten już za pobytu w szkołach zdradzał zdolności niesłychane. Zwłaszcza w dziedzinie matematyki. Ale gdy skończył szkołę średnią, gimnazjum, poszedł na medycynę.

– To i mnie tatko zawsze podsuwał medycynę, gdym jeszcze był sztubakiem[517] w trzeciej klasie...

– Tak. Pragnąłem, żebyś został lekarzem. Ale nie udało się. Wojna, rozruch[518] rewolucyjny...

– „Rozruch rewolucyjny" rozjątrzył się[519] Cezary.

– No, niech tam będzie, jak chcesz. Nazywajmy to najbardziej głośnymi tytułami. Tamten człowiek ukończył medycynę i zaczął nawet praktykę. A miał ci jakieś niesłychane własne środki lecznicze... Ale o tym potem...

– Wszystko trzeba po kolei powiedzieć...

– Najprzód, co najważniejsze. Otóż ten Baryka rzucił, wyobraź sobie, medycynę i wszelkie wynalazki swoje w tej dziedzinie. Wyjechał z Warszawy...

– A to w tej jakiejś Warszawie... – z rozczarowaniem szepnął młokos.

– W Warszawie.

[...] Otóż ten Baryka rzucił, wyobraź sobie, medycynę i wszelkie wynalazki swoje w tej dziedzinie. Wyjechał z Warszawy... [...] Ów Baryka udał się nad Morze Bałtyckie i tam [...]. Począł skupować od właścicieli prywatnych takie diuny[520], najbardziej

[517] *Sztubak* – potocznie: uczeń, zwłaszcza młodszych klas szkoły średniej.

[518] *Rozruchy* – gwałtowne, zbiorowe wystąpienie ludności, często o charakterze buntowniczym.

[519] *Rozjątrzyć się* – tu: zareagować gwałtownie, z irytacją lub rozdrażnieniem.

[520] *Diuna* – piaszczysta wydma, szczególnie nadmorska.

nieużyteczne, nie porośnięte nawet trawą nadmorską, gdzie nawet wrona nie przysiądzie i mewa nie ma z czego gniazda ukręcić. Ludzie pozbywali się tych nieużytków i pustek, uszczęśliwieni, że znalazł się głuptasek, który za nie płaci gotowym pieniądzem [...].

– I cóż ten doktór?

– Ten doktór Baryka sprowadził sobie morzem z Ameryki przez Gdańsk jakąś ogromną i cudaczną maszynę, która za jednym zamachem wybiera i odkłada na boki torf[521] dziewięciometrowy w ciągu godziny w takiej ilości, jakiej nie wykopałoby stu ludzi w ciągu tygodnia.

– A to dopiero morowa[522] maszyna!

– [...] Nasz kuzyn Baryka [...] Utworzył coś w rodzaju ogromnej litery U, brzuścem dolnym zwrócone do lądu a górnymi, szeroko rozstawionymi szczytami łączące się z morzem. Te dwa szczyty połączył z morzem, gdy kanał został obustronnie drzewem ocembrowany[523]. [...] Wzdłuż owego kanału pobudował fabryki, poruszane przez turbiny[524], ustawione tu i tam na całej długości. Była to po prawdzie jedna wielka fabryka: olbrzymia huta[525] szklana.

[...]

– Ale co to ma wspólnego z „nową cywilizacją"?

– Jakże! Od tego się ta cywilizacja zaczęła.

– Od jednej szklanej huty?

– Tak!

– Jakaś – mam wrażenie – krucha i łatwo tłukąca się cywilizacja.

– Przeciwnie! Najmocniejsza na tym padole[526] z żelaza i betonu.

– Szkło się łatwo tłucze.

[521] *Torf* – rodzaj gleby powstałej z obumarłych roślin w warunkach beztlenowych, używana np. jako opał lub nawóz.

[522] *Morowy* – potocznie: znakomity, świetny, doskonały.

[523] *Ocembrować* – umocnić brzegi np. studni, kanału, deskami, kamieniem lub innym materiałem.

[524] *Turbina* – maszyna przetwarzająca energię płynu (np. pary, wody, gazu) na energię mechaniczną.

[525] *Huta* – zakład przemysłowy, w którym wytapia się metale lub produkuje szkło.

[526] *Padół* – przenośnie: ziemia, świat doczesny, życie pełne cierpień.

– Nie takie szkło! Baryka – nasz imiennik – produkuje szkło belkowe. Za pomocą olbrzymiej siły, którą ma darmo od prądu zachodniego, zwłaszcza wobec wiatrów zachodnich, które tam trwają niemal stale, otrzymuje niezmierną masę popędu elektrycznego, z którego pomocą topi piasek nadmorski...

– To, oczywiście, jego sekret?

– Sekret. [...] Cały szklany parterowy dom, ze ścianami ściśle dopasowanymi z belek, które się składa na wieniec, a spaja[527] w ciągu godziny, z podłogą, sufitem i dachem z tafel[528] – oddaje nabywcy gotowe. W domach tego typu, wiejskich, czyli, jak się dawniej mówiło, chłopskich, nie ma pieców. Gorąca woda w zimie idzie dokoła ścian, wewnątrz belek, obiegając każdy pokój. Pod sufitem pracują szklane wentylatory normujące pożądane ciepło i wprowadzające do wnętrza zawsze świeże powietrze.

– W lecie musi być w takim domeczku niczym w Baku[529] na rynku podczas kanikuły[530].

– Mylisz się, niewierny! Tymi samymi wewnętrznymi rurami idzie w lecie woda zimna obiegająca każdy pokój. Woda ochładza ściany, wskutek czego jest w takim domku podczas największego upału jak w bakińskiej naszej piwnicy, tylko bez jej zgnilizny[531] i odoru[532]. Tąż wodą zmywa się stale szklane podłogi, ściany i sufity, szerząc chłód i czystość. Nawet nie wymaga ci to żadnej pracy specjalnej, gdyż rury odprowadzające zużytą wodę i wszelką nieczystość uchodzą do szklanych kloak[533], wkopanych opodal w ziemię.

– Jakieś gablotki[534], do licha[535], nie ludzkie mieszkania.

– Istne gablotki. Chłop polski, niezbyt, powiedzmy, przepadający za czystością, jak to jest wszędzie na wsi, przy pracy około krów, koni, kóz i owiec – choćby nie chciał,

[527] *Spajać* – łączyć coś mocno w całość, scalać.
[528] *Tafel* – dawne określenie na taflę, czyli dużą płaską powierzchnię szkła.
[529] *Baku* – stolica Azerbejdżanu; miejsce urodzenia i młodości Cezarego Baryki.
[530] *Kanikuły* – największe letnie upały; okres bardzo gorących dni.
[531] *Zgnilizna* – zepsuta, rozkładająca się materia organiczna.
[532] *Odór* – bardzo nieprzyjemny zapach, smród.
[533] *Kloaka* – urządzenie kanalizacyjne do odprowadzania nieczystości; ściek.
[534] *Gablotka* – zdrobnienie od *gabloty*; przeszklona szafka lub pomieszczenie.
[535] *Do licha* – wykrzyknienie wyrażające zdziwienie, niezadowolenie lub zniecierpliwienie.

musi sobie w izbie zaprowadzić [...] czystość, żeby mu snadź[536] w izbie szklanej nie było gorąco. Wciąż mu baba zmywa izbę, ściany, podłogę – a wilgoci ani krzty[537], bo nie ma co gnić ani pleśnieć[538], ani śmierdzieć widzialnym czy niewidzialnym brudem, jako że naczynia wszystkie, sprzęty, graty[539], meble – szklane.

– Oszaleć!

– Oszaleć, ale z zachwytu. Bo te domy komponują artyści. Wielcy artyści. Dzisiaj są ich tam już setki. I powiem ci, nie są to nudziarze, snoby, żebraki, produkujące bzdury i głupstwa, śmieszne cudactwa i małpiarstwa[540] dla znudzonych sobą i nimi bogaczów[541], lecz ludzie mądrzy, pożyteczni, twórcy świadomi i natchnieni, wypracowujący przedmioty ozdobne, piękne a użyteczne, liczne, wielorakie, genialne, a godne jak najszerszego rozmnożenia – dla pracowników, braci swych, dla ludu. Domy są kolorowe, zależnie od natury okolicy, od natchnienia artysty, ale i od upodobania mieszkańców. Są na tle okolic leśnych domy śnieżnie białe, w równinach – różowe, w pagórach – jasnozielone, z odcieniem fioletu, albo koloru nasturcji[542]. Domy te są najwymyślniej, najfantastyczniej, najbogaciej zdobione, według wskazań artystów i upodobań nabywców, bo belkę ściany i taflę dachu można w stanie jej płynnym zabarwić, jak się żywnie podoba. [...] Są to istne marzenia futurystyczne ucieleśnione w podatnym i posłusznym szklanym materiale.

– I tyś to widział tam? Takie wsie? Tata!

– Jakże! Całe okolice, powiaty, województwa! [...] Sam dom – bez robót ziemnych – buduje się w ciągu trzech, czterech dni. Jest to bowiem tylko składanie części dopasowanych w fabryce. Materiał, nawet z wynagrodzeniem artystów, nie kosztuje nad morzem drożej niż na miejscu drzewo budulcowe. Nie mówię już o cegle, wapnie[543] i płacy robotnika, strajkującego wciąż z racji rosnącej drożyzny.

[536] *Snadź* – dawniej: chyba, prawdopodobnie; tu: raczej.

[537] *Krzta* – staropolskie słowo oznaczające bardzo małą ilość czegoś, odrobinę.

[538] *Pleśnieć* – pokrywać się nalotem, który pojawia się na wilgotnych lub starych rzeczach, zwłaszcza na jedzeniu.

[539] *Grat* – potocznie: stary, zniszczony lub niepotrzebny przedmiot.

[540] *Małpiarstwo* – pejoratywnie: bezmyślne, przesadne naśladowanie, coś sztucznego lub przesadnego.

[541] Dziś: *bogaczy*.

[542] *Nasturcja* – roślina o intensywnie pomarańczowych lub czerwonych kwiatach.

[543] *Wapno* – substancja chemiczna używana m.in. w budownictwie, np. do zapraw murarskich.

– A w fabryce tego naszego kuzynka już nie strajkują?

– Nie. Fabryka jest kooperatywną własnością pracowników, techników i artystów. Sam ów Baryka zakłada wciąż nowe turbiny, buduje huty i idzie dalej. Taka jest wola jego geniuszu.

– Dokądże on tak idzie dalej?

– Do swoich odległych celów.

Źródło: Stefan Żeromski: *Przedwiośnie*. https://lektury.gov.pl/czytaj/przedwiosnie [dostęp: 8.10.2025].

1. Jak Cezary odnosi się do ojca? Proszę wskazać konkretne słowa lub reakcje, które pokazują jego stosunek do rozmowy.
2. W jaki sposób zmienia się ton i nastawienie Cezarego w trakcie rozmowy? Proszę zauważyć, gdzie pojawia się dystans, a gdzie zaciekawienie.
3. Ile lat może mieć Cezary? Na jakiej podstawie można to wywnioskować z tekstu?
4. Jak opowiada ojciec? Proszę opisać styl jego wypowiedzi? Czy jest wiarygodny? Dlaczego?

Zadanie 7. Proszę wcielić się w rolę eksperta powołanego przez rząd odradzającej się Polski. Proszę ocenić projekt „szklanych domów" autorstwa inżyniera Baryki, a następnie wypełnić kartę.

kategoria	opinia eksperta (ocena w skali 1–6, krótka notatka)
innowacyjność pomysłu	
realność wykonania	
komfort i styl życia	
ekologia i czystość	
dostępność dla obywateli	
jak wpisuje się w polską tradycję	

cena	
możliwe ryzyka / absurdy	
zalety	

Proszę sformułować swoją decyzję w formie krótkiej rekomendacji dla rządu.

- Czy projekt szklanych domów jest wart wdrożenia?
- W jakiej formie?
- Dlaczego tak/nie?

Zadanie 8. Proszę jeszcze raz przeczytać tekst, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Dlaczego wizję ojca można nazwać utopią?
2. W jaki sposób ta wizja łączy się z marzeniem o wolnej Polsce?
3. Jakie emocje może wzbudzić taka opowieść u młodego człowieka?
4. Jakie uczucia i tęsknoty dawnych pokoleń ujawniają się w słowach Seweryna Baryki?

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę opowiedzieć, jaką Polskę Cezary mógł zastać po przyjeździe.

- Co widział?
- Co wtedy czuł?
- Jakie są różnice między wizją ojca a tym, co dzieje się naprawdę?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę stworzyć reklamę szklanego domu. Na podstawie zebranych informacji proszę napisać ogłoszenie lub ulotkę promującą szklane domy (40 słów).

Opcjonalnie: Proszę naszkicować układ ulotki z hasłem reklamowym i ilustracją.

Bruno Schulz – *Sklepy cynamonowe*

Bruno Schulz (1892–1942)

Polski pisarz, malarz i rysownik żydowskiego pochodzenia, jeden z najwybitniejszych twórców literatury XX wieku. Urodził się i całe życie mieszkał w Drohobyczu – mieście, które w ciągu jego życia trzykrotnie zmieniało przynależność państwową: należało kolejno do Austro-Węgier, II Rzeczypospolitej i ZSRR, a potem zostało zdobyte przez Niemców. Schulz nigdy się nie przeprowadził – pozostał w swoim rodzinnym mieście aż do śmierci.

Z zawodu był nauczycielem rysunku. Jako pisarz zadebiutował stosunkowo późno, ale jego twórczość – pełna poetyckich obrazów, symboliki i osobistego mitu dzieciństwa – zyskała uznanie. Jego główne dzieła to: *Sklepy cynamonowe* i *Sanatorium pod Klepsydrą*. Pisał też eseje, listy i tworzył grafiki.

Zginął tragicznie w 1942 roku, zastrzelony przez gestapowca na ulicy Drohobycza w czasie okupacji niemieckiej.

Na podstawie: *Bruno Schulz*. https://culture.pl/pl/tworca/bruno-schulz [dostęp: 12.05.2025].

Zadanie 1. Proszę uzupełnić zdania właściwym słowem z ramki.

popłoch ~~zaklinać~~ manipulacja opłakany zafrasowany

0. wypowiadać słowa, które mają mieć magiczną moc; prosić, błagać lub nalegać z wielkim naciskiem i emocją to ...*zaklinać*...
1. wyrażający smutek, zatroskanie lub głębokie zamyślenie to .....
2. nagły strach, wywołujący zamieszanie lub panikę to .....
3. bardzo zły, godny współczucia lub wywołujący żal to .....
4. ukryte działanie mające wpływ na innych to .....

Zadanie 2. Proszę przypomnieć sobie jedno ze swoich najstarszych lub najdziwniejszych zdarzeń z dzieciństwa – takie, którego kiedyś Pani nie rozumiała/Pan nie rozumiał do końca. Proszę opisać je krótko, tak jak je Pani zapamiętała/Pan zapamiętał, a następnie wyjaśnić, jak dziś można je interpretować?

Zadanie 3. Proszę zastanowić się, jak jako dziecko widziała Pani/widział Pan swoich rodziców lub opiekunów.

- Czy wydawali się wszechwiedzący? Niezrozumiali? Śmieszni? Straszni?
- Czy pamięta Pani/Pan jakiś gest, zdanie albo sytuację, która szczególnie zapadła w pamięć?

Zadanie 4. Proszę przypomnieć sobie, czy kiedykolwiek nadała Pani/nadał Pan sens czemuś z pozoru nieistotnemu – przedmiotowi, miejscu, wspomnieniu? Czy coś staje się bardziej „prawdziwe" wtedy, gdy potrafimy to opisać lub nazwać? Jakie emocje budzi w nas to, co nienazwane, niezrozumiałe?

Zadanie 5. Proszę przeczytać tekst *Mityzacja rzeczywistości*, a następnie zastanowić się, czym jest mityzacja rzeczywistości w ujęciu Schulza i jak wpływa na sposób przedstawiania świata w jego prozie. Następnie proszę odpowiedzieć na pytania.

Mityzacja rzeczywistości

Istotą rzeczywistości jest *sens*. Co nie ma *sensu*, nie jest dla nas rzeczywiste. Każdy fragment rzeczywistości żyje dzięki temu, że ma udział w jakimś *sensie* uniwersalnym. Stare kosmogonie wyrażały to sentencją, że na początku było słowo. Nienazwane nie istnieje dla nas. Nazwać coś – znaczy włączyć to w jakiś sens uniwersalny.

[...] Pierwotne słowo było majaczeniem, krążącym dookoła sensu światła, było wielką uniwersalną całością. Słowo w potocznym dzisiejszym znaczeniu jest już tylko fragmentem, rudymentem jakiejś dawnej wszechobejmującej, integralnej mitologii. Dlatego jest w nim dążność do odrastania, do regeneracji, do uzupełniania się w pełny sens. [...] Życie słowa, jego rozwój sprowadzony został na nowe tory, na tory praktyki życiowej, poddany nowym prawidłowościom. Ale gdy jakimś sposobem nakazy praktyki zwalniają swe rygory, gdy słowo, wyzwolone od tego przymusu, pozostawione jest sobie i przywrócone do praw własnych, wtedy odbywa się w nim regresja, prąd wsteczny, słowo dąży wtedy do dawnych związków, do uzupełnienia się w *sens* – i tę dążność słowa do matecznika, jego powrotną tęsknotę, tęsknotę do praojczyzny słownej, nazywamy poezją.

Źródło: Bruno Schulz: *Mityzacja rzeczywistości*. W: Idem: *Opowiadania, wybór esejów i listów*. Oprac. Jerzy Jarzębski. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1998, s. 365–368.

1. Co według Schulza decyduje o tym, że coś „istnieje"?
2. Dlaczego „nienazwane nie istnieje"?
3. Czym różni się dzisiejsze słowo od „pierwotnego słowa"?

Zadanie 6. Proszę przeczytać fragment opowiadania *Ptaki* (z tomu *Sklepy cynamonowe*) Brunona Schulza, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Bruno Schulz
Ptaki

Nadeszły żółte, pełne nudy dni zimowe. Zrudziałą ziemię pokrywał dziurawy, przetarty, za krótki obrus śniegu. [...] Dni stwardniały od zimna i nudy, jak zeszłoroczne bochenki chleba. Napoczynano je tępymi nożami, bez apetytu, z leniwą sennością.

Ojciec nie wychodził już z domu. Palił w piecach, studiował nigdy niezgłębioną istotę ognia, wyczuwał słony, metaliczny posmak i wędzony zapach zimowych płomieni, chłodną pieszczotę salamander[544], liżących błyszczącą sadzę w gardzieli komina. Z zamiłowaniem wykonywał w owych dniach wszystkie reparatury[545] w górnych regionach pokoju. O każdej porze dnia można go było widzieć, jak – przykucnięty na szczycie drabiny – majstrował coś przy suficie [...]. Zwyczajem malarzy posługiwał się drabiną jak ogromnymi szczudłami[546] i czuł się dobrze w tej ptasiej perspektywie [...]. Od spraw praktycznego życia oddalał się coraz bardziej. Gdy matka, pełna troski i zmartwienia z powodu jego stanu, starała się go wciągnąć w rozmowę o interesach, o płatnościach najbliższego „ultimo"[547], słuchał jej z roztargnieniem, pełen niepokoju, z drgawkami w nieobecnej twarzy. I bywało, że przerywał jej nagle zaklinającym[548] gestem ręki, ażeby pobiec w kąt pokoju, przylgnąć uchem do szpary w podłodze i z podniesionymi palcami wskazującymi obu rąk, wyrażającymi najwyższą ważność badania – nasłuchiwać. Nie rozumieliśmy wówczas jeszcze smutnego tła tych ekstrawagancji, opłakanego[549] kompleksu, który dojrzewał w głębi.

544 *Salamandra* – mityczne zwierzę łączone z ogniem; w tekście symbolizuje płomienie w kominie.
545 *Reperatura* – naprawa; tutaj: drobne prace techniczne w domu.
546 *Szczudła* – długie kije służące do chodzenia.
547 *Ultimo* – (z włoskiego) ostatni dzień miesiąca; termin płatności w języku handlowym.
548 *Zaklinać* – wykonywać gest mający magiczne, uciszające działanie.
549 *Opłakany* – budzący smutek, żałosny.

Matka nie miała nań[550] żadnego wpływu, natomiast wielką czcią i uwagą darzył Adelę. Sprzątanie pokoju było dlań[551] wielką i ważną ceremonią, której nie zaniedbywał nigdy być świadkiem, śledząc z mieszaniną strachu i rozkosznego dreszczu wszystkie manipulacje[552] Adeli. Wszystkim jej czynnościom przypisywał głębsze, symboliczne znaczenie. Gdy dziewczyna młodymi i śmiałymi ruchami posuwała szczotkę na długim drążku po podłodze, było to niemal ponad jego siły. Z oczu jego lały się wówczas łzy, twarz zanosiła się od cichego śmiechu, a ciałem wstrząsał rozkoszny spazm orgazmu. Jego wrażliwość na łaskotki dochodziła do szaleństwa. Wystarczyło, by Adela skierowała doń[553] palec ruchem oznaczającym łaskotanie, a już w dzikim popłochu[554] uciekał przez wszystkie pokoje, zatrzaskując za sobą drzwi, by wreszcie w ostatnim paść brzuchem na łóżko i wić się[555] w konwulsjach śmiechu pod wpływem samego obrazu wewnętrznego, któremu nie mógł się oprzeć. Dzięki temu miała Adela nad ojcem władzę niemal nieograniczoną.

W tym to czasie zauważyliśmy u ojca po raz pierwszy namiętne zainteresowanie dla zwierząt. Była to początkowo namiętność myśliwego i artysty zarazem, była może także głębsza, zoologiczna sympatia kreatury dla pokrewnych, a tak odmiennych form życia, eksperymentowanie w nie wypróbowanych rejestrach bytu. Dopiero w późniejszej fazie wzięła sprawa ten niesamowity, zaplątany, głęboko grzeszny i przeciwny naturze obrót, którego lepiej nie wywlekać na światło dzienne.

Zaczęło się to od wylęgania[556] jaj ptasich.

Z wielkim nakładem trudu i pieniędzy sprowadzał ojciec z Hamburga, z Holandii, z afrykańskich stacji zoologicznych zapłodnione jaja ptasie, które dawał do

[550] *Nań* – na niego.
[551] *Dlań* – dla niego.
[552] *Manipulacje* – ruchy, czynności wykonywane rękami; tu: działania Adeli podczas sprzątania.
[553] *Doń* – do niego.
[554] *Popłoch* – nagły, paniczny strach.
[555] *Wić się* – skręcać się z emocji.
[556] *Wylęgać* – doprowadzać do wyklucia się ptaków z jaj.

wylęgania ogromnym kurom belgijskim. Był to proceder[557] nader[558] zajmujący i dla mnie – to wykluwanie się piskląt, prawdziwych dziwotworów w kształciei ubarwieniu. [...] W parę tygodni później, gdy te ślepe pączki życia pękły do światła, napełniły się pokoje kolorowym pogwarem[559], migotliwym świergotem[560] swych nowych mieszkańców. Obsiadały one karnisze[561] firanek, gzymsy[562] szaf, gnieździły się w gęstwinie cynowych[563] gałęzi i arabesek wieloramiennych lamp wiszących.

[...] Nie poprzestając na wylęganiu coraz nowych egzemplarzy, ojciec mój urządzał na strychu wesela ptasie, wysyłał swatów[564], uwiązywał w lukach i dziurach strychu ponętne, stęsknione narzeczone i osiągnął w samej rzeczy to, że dach naszego domu, ogromny, dwuspadowy dach gontowy[565], stał się prawdziwą gospodą ptasią, arką Noego[566], do której zlatywały się wszelkiego rodzaju skrzydlacze z dalekich stron. [...]

Impreza ta wzięła jednak niebawem – po krótkiej świetności – smutny obrót. Wkrótce okazała się bowiem konieczna translokacja ojca do dwóch pokojów na poddaszu, które służyły za rupieciarnie[567]. [...] Tak straciliśmy ojca z widoku na przeciąg kilku tygodni. Rzadko tylko schodził do mieszkania i wtedy mogliśmy zauważyć, że zmniejszył się jakoby, schudł i skurczył. Niekiedy przez zapomnienie zrywał się z krzesła przy stole i trzepiąc rękoma jak skrzydłami, wydawał pianie przeciągłe, a oczy zachodziły mu mgłą bielma[568]. Potem, zawstydzony, śmiał się razem z nami i starał się ten incydent obrócić w żart.

557 *Proceder* – działanie, praktyka; tutaj: zajęcie ojca związane z hodowlą ptaków.
558 *Nader* – bardzo, nadzwyczaj, niezmiernie.
559 *Pogwar* – dźwięki, szmer wielu głosów, które słychać z pewnej odległości.
560 *Świergot* – cichy, przerywany śpiew ptaków.
561 *Karnisz* – drążek, na którym wiesza się firanki.
562 *Gzyms* – wystający brzeg budynku lub ściany.
563 *Cyna* – srebrzysty metal; pierwiastek chemiczny o symbolu Sn.
564 *Swat* – pośrednik w zaręczynach.
565 *Gontowy* – rodzaj drewnianego pokrycia dachowego.
566 *Arka Noego* – biblijna łódź ratująca wszystkie gatunki.
567 *Rupieciarnia* – pomieszczenie zapełnione niepotrzebnymi rzeczami.
568 *Bielmo* – zmętnienie oka.

Pewnego razu w okresie generalnych porządków zjawiła się niespodzianie Adela w państwie ptasim ojca. Stanąwszy we drzwiach, załamała ręce nad fetorem[569], który się unosił w powietrzu, oraz nad kupami kału, zalegającego podłogi, stoły i meble. Szybko zdecydowana otworzyła okno, po czym przy pomocy długiej szczotki wprawiła całą masę ptasią w wirowanie. Wzbił się piekielny tuman piór, skrzydeł i krzyku, w którym Adela, podobna do szalejącej Menady [...], tańczyła taniec zniszczenia. Razem z ptasią gromadą ojciec mój, trzepiąc[570] rękoma, w przerażeniu próbował wznieść się w powietrze. [...] w końcu na pobojowisku[571] została sama Adela, wyczerpana, dysząca, oraz mój ojciec z miną zafrasowaną[572] i zawstydzoną, gotów do przyjęcia każdej kapitulacji.

W chwilę później schodził mój ojciec ze schodów swojego dominium – człowiek złamany, król-banita[573], który stracił tron i królowanie.

Źródło: Bruno Schulz: *Ptaki*. W: Idem: *Sklepy cynamonowe*. https://lektury.gov.pl/czytaj/sklepy-cynamonowe [dostęp: 8.10.2025].

WARTO WIEDZIEĆ

Menady – [gr., 'szalejące'] bachantki, w mitologii greckiej nazwa czcicielek Dionizosa, tańczących w religijnej ekstazie ku czci boga.

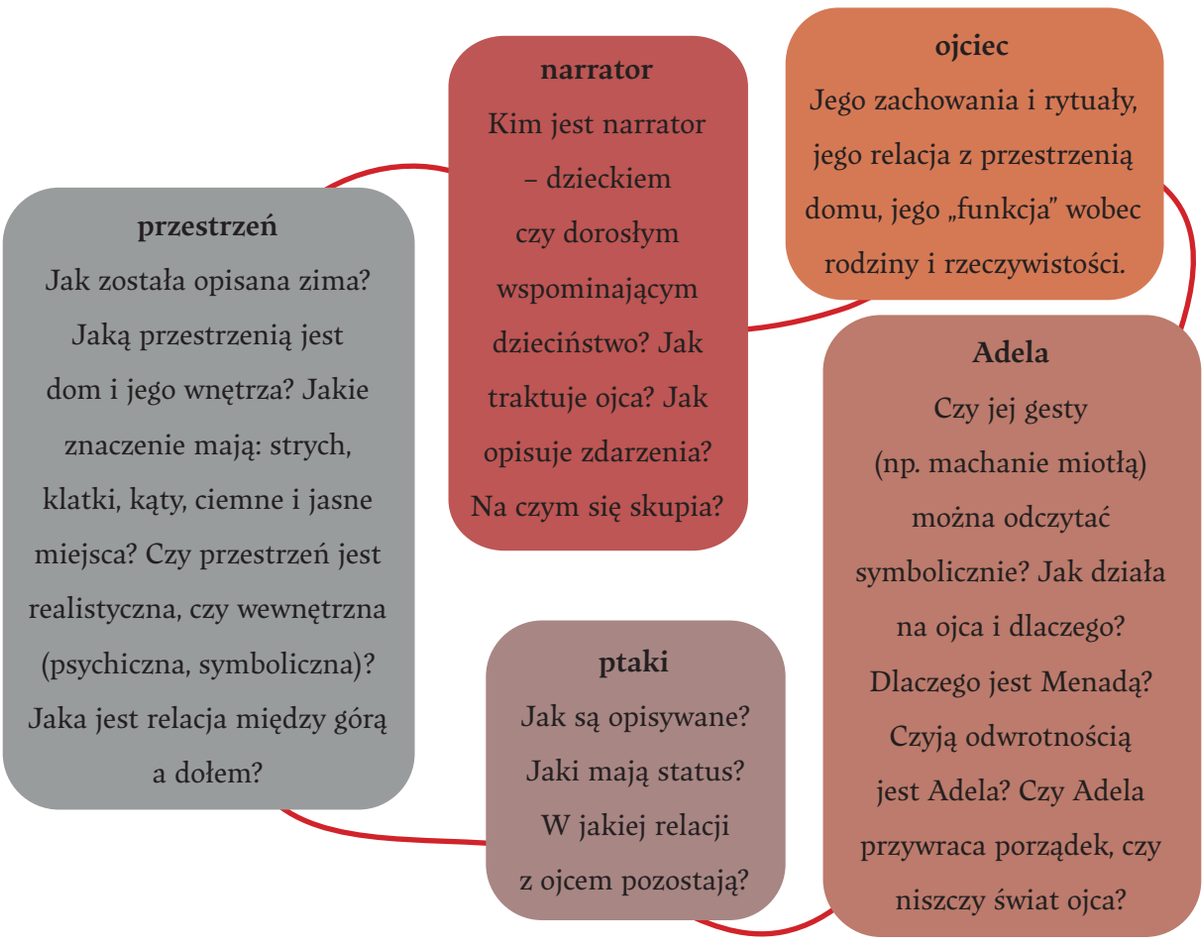
Źródło: *Menady*. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/menady;3939595.html [dostęp: 8.10.2025].

Kosmogonia – zespół wyobrażeń o genezie i początkowym stanie istnienia świata właściwy danej religii lub systemowi filozoficznemu.

Źródło: *Kosmogonia*. https://sjp.pwn.pl/slowniki/kosmogonia.html [dostęp: 8.10.2025].

569 *Fetor* – bardzo nieprzyjemny, drażniący zapach.
570 *Trzepać* – poruszać gwałtownie.
571 *Pobojowisko* – miejsce po bitwie.
572 *Zafrasowany* – zmartwiony, zakłopotany.
573 *Banita* – wygnaniec.

1. Proszę uzupełnić poniższą mapę interpretacyjną. W każdym z pięciu obszarów znajdują się pytania pomocnicze. W analizie proszę odwołać się do fragmentów tekstu oraz własnej interpretacji.

2. Proszę proszę jeszcze raz przeczytać tekst *Mityzacja rzeczywistości.* Jak ten tekst filozoficzny łączy się z opowiadaniem *Ptaki?*
   1) Czy narrator tworzy własną mitologię?
   2) Czy jego zachowania to próba nadania sensu rzeczywistości?
   3) Co Schulz robi z językiem – czy jego styl przypomina dążenie „słowa do całości"?
3. Proszę zeskanować kod QR, a następnie obejrzeć ilustracje inspirowane opowiadaniem Brunona Schulza.

1) Która według Pani/Pana najlepiej oddaje klimat utworu?
2) Jakie emocje lub skojarzenia wywołuje ilustracja? Jakie motywy zostały w niej uchwycone?

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę zastanowić się, jaką rolę może dziś odgrywać ucieczka od rzeczywistości – w świat wyobraźni, pasji, rytuałów, obsesji. Czy zna Pani/Pan osoby, które – jak ojciec z tekstu – całkowicie zanurzyły się w swoim własnym świecie? Czy to zawsze oznacza słabość? A może także siłę twórczą? Proszę spróbować odpowiedzieć, dlaczego ludzie szukają własnych „ptasich królestw" – i jakie one mogą dziś przybierać formy.

Pisanie

Zadanie 1. Proszę stworzyć opis widoku za oknem w wybranej porze roku, inspirowany stylem Brunona Schulza (80 słów).

Witold Gombrowicz – *Ferdydurke*

Witold Gombrowicz (1904–1969)

Polski pisarz, dramaturg i eseista, jeden z najoryginalniejszych twórców literatury XX wieku. Urodził się w Małoszycach koło Opatowa, w rodzinie ziemiańskiej. Studiował prawo w Warszawie oraz filozofię w Paryżu.

W 1937 roku opublikował *Ferdydurke*, która przyniosła mu rozgłos i stała się manifestem jego stylu. W 1939 roku wyjechał do Argentyny, gdzie spędził ponad 20 lat

na emigracji. W 1963 roku wrócił do Europy i osiadł na południu Francji, w miejscowości Vence, gdzie mieszkał do końca życia. Zmarł tam w 1969 roku.

Do jego najważniejszych dzieł należą: *Ferdydurke*, *Trans-Atlantyk*, *Pornografia*, *Kosmos* oraz *Dziennik*.

Na podstawie: *Witold Gombrowicz*. https://culture.pl/pl/tworca/witold-gombrowicz [dostęp: 12.05.2025].

CIEKAWOSTKI

Ferdydurke – tytuł *Ferdydurke* od dawna intrygował czytelników – uchodził za dziwaczny, niezrozumiały i pozornie pozbawiony sensu. Sam Gombrowicz nigdy jednoznacznie nie wyjaśnił jego znaczenia, co dodatkowo podsycało spekulacje. Jak ustalił badacz Bogdan Baran, źródła tego tytułu należy szukać w powieści *Babbitt* Sinclaira Lewisa. W jednym z dialogów pojawia się tam postać Freddy'ego Durkee – niepozornego, zahukanego urzędnika, który nagle robi karierę dzięki kursom krasomówstwa. Imię i nazwisko tej postaci zostały przez Gombrowicza przekształcone w „Ferdy-durke", co nadało tytułowi groteskowy, absurdalny charakter. „Ferdydurke" zaczęło żyć własnym, niezależnym życiem już wcześniej – bohater Ferdy Durkee pojawia się w krótkim opowiadaniu Gombrowicza *Uszy* z 1935 roku. Dopiero w 1937 roku *Ferdydurke* stało się tytułem powieści.

Źródło: Bogdan Baran: *Ferdy Durkę*. „Znak" 1984, nr 5–6.

WAŻNE POJĘCIA

Groteska – kategoria estetyczna realizująca się w utworach plastycznych, muzycznych, filmowych, teatralnych i literackich, które wyróżniają się szeregiem współdziałających właściwości: 1. fantastyką, upodobaniem do form osobliwych, ekscentrycznych, przerażających, monstrualnych, wyolbrzymionych i zdeformowanych (stąd związek g. z brzydotą i karykaturą); 2. absurdalnością wynikłą z braku jednolitego systemu zasad rządzących światem przedstawionym i z równoczesnego wprowadzania rozmaitych, często sprzecznych porządków motywacyjnych, np. baśniowego i naturalistycznego, mitologicznego i satyrycznego, psychologicznego i religijnego itd., w rezultacie czego świat groteskowy nie poddaje się logicznej interpretacji; 3. niejednolitością nastroju, przemieszaniem

pierwiastków komizmu i tragizmu, błazenady z motywami rozpaczy i przerażenia, demoniczności z trywialnością, satyryczności z bezinteresownym estetyzmem; 4. prowokacyjnym nastawieniem wobec utrwalonej w świadomości społecznej zdroworozsądkowej wizji świata, lekceważeniem obowiązującego *decorum* i parodystycznym stosunkiem do panujących konwencji literackich i artystycznych.

Źródło: Aleksandra Okopień-Sławińska: *Groteska.* W: *Słownik terminów literackich.* Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1988, s. 173.

Zadanie 1. Proszę połączyć słowo z jego znaczeniem. Odpowiedzi proszę zapisać w tabelce.

słowo	znaczenie
0. chłystek	**A.** powiedzieć lub przeczytać coś niewyraźnie lub cicho
1. kpina	**B.** stan przeciwieństwa snu; rzeczywistość
2. metryka	**C.** pogardliwe określenie niedojrzałego, przemądrzałego młodzieńca
3. żak	**D.** zewnętrzne wrażenie, które może być mylące
4. dojrzały	**E.** dokument potwierdzający datę urodzenia (potocznie: wiek)
5. pozory	**F.** dawne lub żartobliwe określenie ucznia/studenta
6. smarkacz	**G.** o człowieku: ukształtowany pod względem umysłowym i emocjonalnym
7. bąknąć	**H.** złośliwy żart lub wyśmiewanie czegoś/kogoś
8. jawa	**I.** protekcjonalnie o dziecku lub nastolatku uważanym za zbyt młodego lub niedojrzałego

0.	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
I								

Zadanie 2. Proszę uzupełnić zdania wyrazami z ramki w odpowiedniej formie.

metryka żak rozdarty bąknąć pozory nieprzyzwoity ~~jawa~~
kpić smarkacz dojrzałość chłystek belfer

0. Kiedy otworzył oczy, jeszcze przez chwilę nie wiedział, czy to był sen, czy już ...*jawa*...
1. Choć według ..... był dorosły, w jego zachowaniu wciąż pozostawało coś z dziecka.
2. Z twarzy bił spokój, ale wewnętrznie był całkowicie ..... między decyzją a wątpliwością.
3. Nie daj się zwieść – to tylko .....: nic nie jest takie, jak wygląda.
4. To bezczelny chłopak! Kolejny pewny siebie ..... z przekonaniem, że cały świat leży mu u stóp.
5. Nie miał łatwego życia w szkole: koledzy codziennie ..... z niego i go wyśmiewali.
6. Próbował zabrać głos, ale ktoś rzucił: „Zamilcz, ...! Dorośli rozmawiają".
7. Gdy opowiedział swój ..... dowcip, zapadła cisza – wszyscy pomyśleli, że przesadził.
8. Do sali lekcyjnej wkroczył stary ..... – w binoklach, z surową miną, jak z poprzedniej epoki.
9. W kącie siedział milczący ..... z książką pod pachą i niespokojnym wzrokiem. Studiował tam już czwarty rok.
10. Kiedy go zapytała o powód spóźnienia, ... tylko coś pod nosem i spuścił wzrok.

Zadanie 3. Proszę przeczytać fragment *Dziennika* Gombrowicza, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Witold Gombrowicz
Dziennik

Forma

Przecież mój człowiek jest stwarzany od zewnątrz, czyli z istoty swojej nieautentyczny – będący zawsze nie sobą, gdyż określa go forma, która rodzi się między ludźmi. Jego „ja" jest mu zatem wyznaczone w owej „międzyludzkości". Wieczysty aktor, ale aktor naturalny, ponieważ sztuczność jest mu wrodzona, ona stanowi cechę

jego człowieczeństwa – być człowiekiem, to znaczy być aktorem – być człowiekiem, to znaczy udawać człowieka – być człowiekiem, to „zachowywać się" jak człowiek, nie będąc nim w samej głębi – być człowiekiem, to recytować człowieczeństwo. [...] Przecież nie tak, że człowiek ma się pozbyć swojej maski – gdy poza nią nie ma żadnej twarzy – tu tylko można żądać, aby uprzytomnił sobie swoją sztuczność i ją wyznał. Jeśli skazany jestem na fałsz, jedyna szczerość mi dostępna polega na wyznaniu, że szczerość jest mi niedostępna. Jeśli nigdy nie mogę być całkowicie sobą, jedyne, co mi pozwala uratować od zagłady moją osobowość, to sama wola autentyczności, owo uparte wbrew wszystkiemu „ja chcę być sobą", które jest niczym więcej jak tylko buntem tragicznym i beznadziejnym przeciw deformacji. Nie mogę być sobą, a jednak chcę być sobą i muszę być sobą – oto antynomia, z tych nie dających się uładzić... i nie oczekujcie ode mnie lekarstw na nieuleczalne choroby. [...] Lecz z tego wynika, że dla mnie nie istnieje myśl i uczucie prawdziwie autentyczne, całkowicie „własne". Sztuczność nawet w najintymniejszych odruchach – oto żywioł istoty ludzkiej, poddanej „międzyludzkiemu".

Źródło: Witold Gombrowicz: *Dziennik 1953–1969*. Kraków 2013, s. 303.

1. Co oznacza, że „forma rodzi się między ludźmi"?
2. Dlaczego człowiek nazwany jest przez autora „wieczystym aktorem"? Jak rozumiesz stwierdzenie: „być człowiekiem, to znaczy recytować człowieczeństwo"?
3. Jaką rolę odgrywa w jego koncepcji „maska"? Dlaczego autor twierdzi, że „poza maską nie ma żadnej twarzy"?
4. Na czym polega „wola autentyczności" i dlaczego jest beznadziejna?

Zadanie 4. Proszę wypisać słowa, sytuacje lub określenia, które kojarzą się Pani/Panu z byciem nastolatkiem (czego się chce; jak zachowują się wtedy dorośli; z jakimi emocjami wiąże się ten czas?).

Jaką formę narzuca uczniowi podręcznik? 😊 Odpowiedź zapisz (lub nie zapisuj) gdziekolwiek chcesz.

Zadanie 5. Odpowiedz na pytania.

1. Co według Ciebie oznacza dojrzałość? W jakim wieku człowiek jest już dorosły, a w jakim „powinien" być dojrzały?
2. A co byś powiedziała/powiedział, gdyby w sali nie było nauczyciela? Kolegów?

Zadanie 6. Przeczytaj *Ferdydurke*, przenosząc się do świata Józia i Profesora Pimki.

Witold Gombrowicz
Ferdydurke

We wtorek zbudziłem się o tej porze bezdusznej i nikłej[574], kiedy właściwie noc się już skończyła, a świt nie zdążył jeszcze zacząć się na dobre. Zbudzony nagle, chciałem pędzić taksówką na dworzec, zdawało mi się bowiem, że wyjeżdżam – dopiero w następnej minucie z biedą rozeznałem, że pociąg dla mnie na dworcu nie stoi, nie wybiła żadna godzina. Leżałem w mętnym[575] świetle, a ciało moje bało się nieznośnie, uciskając strachem mego ducha, duch uciskał ciało i każda najdrobniejsza fibra[576] kurczyła się w oczekiwaniu, że nic się nie stanie, nic się nie odmieni, nic nigdy nie nastąpi i cokolwiek by się przedsięwzięło[577], nie pocznie się nic i nic. [...] Sen, który mię trapił[578] w nocy i obudził, był wykładnikiem[579] lęku. Nawrotem czasu, który powinien być zabroniony naturze, ujrzałem siebie takim, jakim byłem, gdym miał lat piętnaście i szesnaście – przeniosłem się w młodość [...] Zbudziłem się w śmiechu i w strachu, bo mi się zdawało, że taki, jak jestem dzisiaj, po trzydziestce, przedrzeźniam i wyśmiewam sobą niewypierzonego chłystka[580], jakim byłem, a on znowu przedrzeźnia mnie – i równym prawem – że obaj jesteśmy sobą przedrzeźniani. [...]

574 *Nikła* – pusta, niewyraźna; odnosi się do nieokreślonej pory dnia – między nocą a świtem.
575 *Mętny* – niejasny, zamglony; tu: światło słabe, nieostre, budujące nastrój niepokoju.
576 *Fibra* – dawne określenie na nerw; w kontekście: całe ciało jest napięte, przerażone.
577 *Przedsięwziąć* – podjąć działanie, zaplanować coś.
578 *Trapić* – dręczyć, niepokoić.
579 *Wykładnik* – tu: oznaka, wyraz czegoś; sen jako przejaw lęku.
580 *Chłystek* – pogardliwe określenie młodego, niedojrzałego chłopaka.

Gdyż na jawie byłem równie nie ustalony, rozdarty – jak we śnie. Przeszedłem niedawno Rubikon[581] nieuniknionego trzydziestaka, minąłem kamień milowy[582], z metryki, z pozorów wyglądałem na człowieka dojrzałego, a jednak nie byłem nim – bo czymże byłem? Trzydziestoletnim graczem w bridża? Pracownikiem przypadkowym i przygodnym, który załatwiał drobne czynności życiowe i miewał terminy? Jakaż była moja sytuacja? Chodziłem po kawiarniach i po barach, spotykałem się z ludźmi zamieniając słowa, czasem nawet myśli, ale sytuacja była niewyjaśniona i sam nie wiedziałem, czym człowiek, czym chłystek; i tak na przełomie lat nie byłem ani tym, ani owym – byłem niczym – a rówieśnicy, którzy już się pożenili oraz pozajmowali określone stanowiska, nie tyle wobec życia, ile po rozmaitych urzędach państwowych, odnosili się do mnie z uzasadnioną nieufnością. Ciotki moje, te liczne ćwierćmatki doczepione, przyłatane[583], ale szczerze kochające, już od dawna usiłowały na mnie wpływać, abym się ustabilizował jako ktoś, a więc jako adwokat albo jako biuralista – nieokreśloność moja była im niezwykle przykra, nie wiedziały, jak rozmawiać ze mną nie wiedząc, kim jestem, co najwyżej mamlały[584] tylko.

– Józiu – mówiły pomiędzy jednym mamlęciem a drugim – czas najwyższy, dziecko drogie. Co ludzie powiedzą? Jeżeli nie chcesz być lekarzem, bądźże przynajmniej kobieciarzem lub koniarzem, ale niech będzie wiadomo... niech będzie wiadomo...

[...] Z głową wtuloną w poduszkę, z nogami pod kołdrą, miotany[585] już to śmieszkiem, już to lękiem, czyniłem bilans wejścia pomiędzy dorosłych. [...] Nie tylko przykra, lecz i groźna sytuacja. Albowiem Dojrzali niczym się tak nie brzydzą jak niedojrzałością i nic nie jest im bardziej nienawistne. Zniosą oni łatwo wszelkie burzycielstwo najzażartsze[586], byleby odbywało się w ramach dojrzałości, nie straszny im rewolucjonista, który jeden dojrzały ideał zwalcza drugim dojrzałym ideałem i na przykład Monarchię burzy gwoli[587] Republice lub też, na odwrót, Republikę

[581] *Rubikon* – symboliczna granica, po której przekroczeniu nie ma już odwrotu.
[582] *Kamień milowy* – ważny punkt, etap w życiu.
[583] *Przyłatany* – dołączony, doszyty; tu: osoby symbolicznie „dołączone" do rodziny.
[584] *Mamlać* – mówić niewyraźnie, bez sensu.
[585] *Miotany* – rzucany (np. emocjami), rozchwiany.
[586] *Najzażartszy* – najbardziej zaciekły, skrajny.
[587] *Gwoli* – ze względu na, w imię czegoś.

Monarchią napocznie i pożre. Owszem, z przyjemnością widzą, jak ruch się robi w dojrzałym, wysublimowanym[588] interesie. Lecz jeśli u kogo zwęszą[589] niedojrzałość, jeśli chłystka i smarkacza zwęszą, wówczas rzucą się na niego, zadziobią jak łabędzie kaczkę – sarkazmem, ironią, kpiną zakatrupią, [...] A dalej – co będzie, jeśli mimo wszystko nie uda się przezwyciężyć pączkującej zewsząd, pulsującej, rosnącej zieleni (a na pewno prawie nie uda się) [...] ponownie zaniosłem się śmiechem mechanicznym, nożnym i zaśpiewałem nieprzyzwoitą piosenkę:

W Skolimowie, willi Faramuszce/ W pokoiku bony, panny Mici,/ Byli skryci w szafie dwaj bandyci

...gdy nagle w ustach zrobiło mi się gorzko, w gardle zaschło[590] – spostrzegłem, że nie jestem sam. Był ktoś oprócz mnie w kącie, koło pieca, gdzie światło jeszcze nie dotarło – drugi człowiek był w pokoju.

Jednakże drzwi były zamknięte na klucz. Zatem nie człowiek, tylko zjawa[591]. Zjawa? Diabeł? Strach? Nieboszczyk? [...] Tym razem nie był to sen – naprawdę pod piecem stał sobowtór. Spostrzegłem jednak, że boi się jeszcze bardziej ode mnie; stał z głową pochyloną, ze wzrokiem opuszczonym, z rękami wzdłuż boków – lęk jego dodał mi odwagi. Ukradkiem spod kołdry patrzyłem jakby nie na siebie i widziałem tę twarz, która była moją i nie moją. [...] Oto nos mój... oto moje usta... oto uszy moje, dom mój. [...] Nie mogłem nie patrzeć. A więc taki byłem. Dziwny, doprawdy, jak pani de Pompadour[592]. I przypadkowy. Dlaczego taki, a nie inny? Efemeryda[593]. Wady i usterki wypełzały mu na światło dzienne, on zaś stał skulony[594], podobny do stworzeń nocnych, które światło wydaje na łup[595] – jak szczur przyłapany

[588] *Wysublimowany* – wyrafinowany, subtelny.

[589] *Zwęszyć* – wyczuć, odkryć.

[590] *Zaschnąć* – wyschnąć; suchość w ustach spowodowana stresem lub przerażeniem.

[591] *Zjawa* – duch, postać nadprzyrodzona.

[592] Jeanne Antoinette de Pompadour – faworyta króla Ludwika XV, uosobienie ekstrawagancji i przepychu XVIII wieku; tu: ironiczne porównanie.

[593] *Efemeryda* – coś przemijającego, nietrwałego.

[594] *Skulony* – zgarbiony, zgięty ze strachu.

[595] *Wydawać na łup* – wystawiać na pokaz, ujawniać (np. słabości).

na środku pokoju. [...] Jęknął[596] i znikł – dał susa[597]. A ja zostałem sam [...]. I wtedy straszne ogarnęło mnie wzburzenie. Ach, stworzyć formę własną! Przerzucić się na zewnątrz! Wyrazić się! Niech kształt mój rodzi się ze mnie, niech nie będzie zrobiony mi! Wzburzenie pcha mnie do papieru. Wyciągam papier z szuflady i oto poranek nastaje, słońce zalewa pokój, służąca wnosi ranną kawę i bułeczki, a ja pośród form błyszczących i cyzelowanych[598] zaczynam pisać pierwsze stronice dzieła mojego własnego, takiego jak ja, identycznego ze mną, wynikającego wprost ze mnie, dzieła suwerennie przeprowadzającego własną rację moją przeciw wszystkiemu i wszystkim, gdy nagle dzwonek się rozlega[599], służąca otwiera, we drzwiach ukazuje się T. Pimko, doktor i profesor, a właściwie nauczyciel, kulturalny filolog z Krakowa, drobny, mały, chuderlawy, łysy, i w binoklach, w spodniach sztuczkowych[600], w żakiecie, z paznokciami wydatnymi i żółtymi, w bucikach giemzowych[601], żółtych.

Czy znacie profesora?

Czy znany wam profesor?

Profesor?

Profesor?

[...] Świat mój się załamał i zorganizował naraz na zasadzie belfra klasycznego. Nie mogłem rzucić się na niego, bo siedziałem, a siedziałem dlatego, że siedział. [...] Trwało to okropnie długo. Minuty ciążyły jak godziny, a sekundy rozszerzały się i czułem się nieporęcznie jak morze, które by ktoś chciał wypić przez rurkę. Jęknąłem:

– Na Boga, tylko nie belfer! Nie belfrem! [...] Sen?! Jawa? Po co tu przyszedł? [...] [...] Lecz on siedział [...] I zdjąwszy z nosa binokle[602] przetarł je chusteczką, po czym nałożył na nos, a nos był czymś nie do zwalczenia. [...] I rzekł:

596 *Jęknąć* – oznaka bólu lub strachu.

597 *Dać susa* – rzucić się do ucieczki, szybko wyskoczyć.

598 *Cyzelowany* – dopracowany, precyzyjnie wykonany.

599 *Rozlegać się* – dać się słyszeć; tu: dźwięk dzwonka zaczyna być słyszalny.

600 *Sztuczkowy* – w prążki; tu: prążkowane spodnie, część eleganckiego stroju męskiego.

601 *Giemzowy* – wykonany z miękkiej skóry; tu: luksusowe, delikatne obuwie.

602 *Binokle* – dawne okulary.

– Jaki duch znowu?

Krzyknąłem:

– Mój!

On zapytał wówczas[603]:

– Swojski? Ojczysty?

– Nie swojski, a swój!

– Swój? – zagadnął dobrotliwie. – Mówimy o swoim duchu? A czy znany nam jest przynajmniej duch króla Władysława? – I siedział.

Jaki król Władysław? [...] Zahamowałem i otworzyłem usta uprzytomniwszy[604] sobie, że nie znam ducha króla Władysława.

– A ducha dziejów znamy? A ducha cywilizacji helleńskiej? A ducha galijskiej, ducha umiaru i dobrego smaku? A ducha nikomu prócz mnie nie znanego sielankopisarza[605] z XVI wieku, który pierwszy użył wyrażenia „pępek"? A ducha języka? Jak się mówi: „wykonywa", czy też „wykonuje"?

Pytanie zaskoczyło mnie. Sto tysięcy duchów przydusiło nagle mego ducha, bąknąłem[606], że nie wiem, on zaś spytał, co mi jest wiadomo o duchu Kasprowicza i jaki był stosunek poety do chłopów, po czym zapytał jeszcze o pierwszą miłość Lelewela[607]. Chrząknąłem i rzuciłem ukradkowo[608] wzrokiem na paznokcie – paznokcie były czyste, ściągaczki[609] nie było. Wówczas obejrzałem się – jakbym oczekiwał, że ktoś mi podpowie. Ale z tyłu przecież nikogo nie było. Sen mara, Bóg wiara[610]. Co się dzieje? Boże! Czym prędzej przywróciłem głowę do zwykłej pozycji i spojrzałem na niego, ale wzrok był nie mój, był to wzrok spode łba[611], dziecinny i przepojony żakowską nienawiścią. Chwyciła mię niewłaściwa i anachroniczna chętka – trafić nauczyciela w sam nos papierową kulką. [...] a Pimko zapytał, co wiem

603 *Wówczas* – wtedy, w tamtym momencie.

604 *Uprzytomnić* – uświadomić sobie coś.

605 *Sielankopisarz* – autor piszący utwory w stylu sielanki (idealizowanego obrazu życia wiejskiego).

606 *Bąknąć* – powiedzieć coś niepewnie, półgłosem.

607 Joachim Lelewel – historyk, działacz polityczny.

608 *Ukradkowo* – potajemnie, niepostrzeżenie.

609 *Ściągaczka* – potocznie: ściąga, kartka z odpowiedziami.

610 *Sen mara, Bóg wiara* – przysłowie oznaczające, że sny są złudzeniem, a Bogu trzeba wierzyć.

611 *Spode łba* – spojrzenie niechętne, podejrzliwe.

o przysłówkach, kazał przedeklinować *mensa*, *mensae*, *mensae*, przekoniugować *amo*, *amas*, *amat*, skrzywił się[612], powiedział: – No tak, trzeba będzie trochę popracować – wyjął notes i dał mi złą notę, przy czym siedział, a siedzenie miał ostateczne, absolutne.

Co? Co? Chciałem krzyknąć, że nie jestem uczeń, że zaszła pomyłka, porwałem się do ucieczki, ale coś mnie z tyłu chwyciło jak w kleszcze[613] i przygwoździło na miejscu – dziecięca, infantylna pupa mnie chwyciła. Z pupą nie mogłem się ruszyć, belfer zaś wciąż siedział i siedząc wyrażał tak doskonałą belferskość, że zamiast krzyczeć, wystawiłem dwa palce do góry, jak to robią uczniowie w szkole, gdy chcą się odezwać. [...] I siedziałem w nierealnym nonsensie jak we śnie, zakneblowany, zbelfrzony i zabelfrowany, siedziałem na dziecinnej pupci – on zaś siedział jak na Akropolu i zapisywał coś w notesie. Wreszcie rzekł: – No, Józiu, chodź, pójdziemy do szkoły.

Źródło: Witold Gombrowicz: *Ferdydurke*. Warszawa 1987, s. 11–23.

Zadanie 7. Czy wiesz, co miałaś/miałeś na myśli, gdy to czytałaś/czytałeś? Czy wiesz, że nie musisz wiedzieć?

Zadanie 8. Zadaj swoje pytania tekstowi.

.....

.....

Zadanie 9. Na początku przytoczonego fragmentu Józio budzi się o „bezdusznej porze" – jakie uczucia opisuje? Czego się boi i co oznacza „że nic się nie stanie, nic się nie zacznie, nic nigdy nie nastąpi".

1. Czy znasz takie stany?
2. Czy to może mieć coś wspólnego z tym, ile masz lat?
3. A może nie chodzi o wiek, tylko o to, że świat oczekuje, że już „będziesz kimś"?

[612] *Skrzywić się* – wyraz twarzy, który sugeruje dezaprobatę lub niezadowolenie.

[613] *Chwycić w kleszcze* – uwięzić, uchwycić mocno.

Zadanie 10. Ułóż w punktach (albo w strzałkach, chmurkach, liniach – jak chcesz) ciąg zdarzeń od momentu, gdy Józio się budzi, aż do chwili, kiedy pojawia się profesor Pimko. Zeskanuj kod QR – ilustracje mogą pomóc.

Możesz spróbować tak:

..... → ..... → .....

..... → ..... → .....

..... → ..... → .....

Zadanie 11. Przeczytaj ponownie fragment i zastanów się nad poniższymi obszarami. Wpisz swoje odpowiedzi – nie muszą być „mądre", „poprawne", „jak z klucza". Ważne, żeby były Twoje.

obszar do analizy	interpretacja
Podmiot mówiący Ile ma lat? Jak postrzega siebie? Czym jest „Rubikon trzydziestaka"?	
Presja dojrzewania Jak „dorośli" chcą ustawić Józia? Co mu mówią? Czy go wspierają czy formatują?	
Motyw sobowtóra Kogo widzi Józio przy piecu? Dlaczego ten widok budzi śmiech i strach? Czy znasz swojego sobowtóra?	

Relacja z Pimką Jak wygląda Pimko? Jak samym swoim „siedzeniem" narzuca władzę? Czy Józio ma w ogóle szansę się obronić?	
Język i styl Czy coś Cię rozbawiło w tym fragmencie? (nie musiało) Jak Gombrowicz używa języka, by pokazać śmieszność relacji? Czy język może być formą przemocy?	

Gdybyś miała/miał dopisać jeszcze jedną sekcję do tej tabeli, czego by dotyczyła?

Zadanie 12. Przeczytaj cytaty i zadaj im pytanie… a potem sobie. Jeśli nie masz ochoty, zapytaj nauczyciela. 😉

Cytat 1 (o kolegach)

„nie byłem ani tym, ani owym – byłem niczym – a rówieśnicy, którzy już się pożenili oraz pozajmowali określone stanowiska, nie tyle wobec życia, ile po rozmaitych urzędach państwowych".

.....

.....

Cytat 2 (o ciotkach)

„Co ludzie powiedzą? Jeżeli nie chcesz być lekarzem, bądźże przynajmniej kobieciarzem lub koniarzem, ale niech będzie wiadomo… niech będzie wiadomo…".

.....

.....

Cytat 3 (o Dojrzałych)

„Albowiem Dojrzali niczym się tak nie brzydzą jak niedojrzałością i nic nie jest im bardziej nienawistne. Zniosą oni łatwo wszelkie burzycielstwo najzażartsze, byleby odbywało się w ramach dojrzałości".

Cytat 4 (o Pimce)

„Świat mój się załamał i zorganizował naraz na zasadzie belfra klasycznego. Nie mogłem rzucić się na niego, bo siedziałem, a siedziałem dlatego, że siedział".

Cytat 5 (o Pimce)

„Czym prędzej przywróciłem głowę do zwykłej pozycji i spojrzałem na niego, ale wzrok był nie mój, był to wzrok spode łba, dziecinny i przepojony żakowską nienawiścią. Chwyciła mię niewłaściwa i anachroniczna chętka – trafić nauczyciela w sam nos papierową kulką".

Cytat 6 (o Pimce)

„– No tak, trzeba będzie trochę popracować – wyjął notes i dał mi złą notę, przy czym siedział, a siedzenie miał ostateczne, absolutne".

Zadanie 13. Wykonaj polecenia.

1. Znajdź w tekście przykłady języka szkolnego, który Pimko stosuje. Jak brzmi? Jakie ma cechy? Czy przypomina Ci coś z prawdziwego życia?
2. Duch, duch, duch... i jeszcze raz duch. Pimko pyta o „ducha króla Władysława", „ducha dziejów", ducha... – no właśnie, jakie inne? Wypisz te pytania i zastanów się, czy można na nie odpowiedzieć? A może wcale nie chodzi o poprawną odpowiedź?
3. Dlaczego narrator czuje, że „sto tysięcy duchów przydusza jego ducha"? Czy te duchy są nadal żywe i potrzebne?
4. Co robi Pimko, żeby Józio stał się uczniem?
5. Czy spotkałeś kiedyś „Pimkę" w rzeczywistości? Jak go rozpoznać? Zaprojektuj własną definicję słowa „zbelfrowanie".

Zadanie 14. Co wiemy o słowie „pupa”?

To jedno z tych słów, które wszyscy znają, ale nikt nie bierze na serio – słodkie, zabawne, bezpieczne. Mówimy: *usiądź na pupie, boli cię pupa, masz śliczną pupkę*. Pupa to niby część ciała – ale w *Ferdydurke* staje się czymś więcej.

Przeczytaj trzy definicje słowa „pupa” – przeczytaj je i nie śmiej się za szybko. Potem zapytaj siebie: czy to słowo można traktować poważnie? A może właśnie dlatego Gombrowicz je wybrał?

CIEKAWOSTKI

Pupa

1. część ciała znajdująca się z tyłu między plecami a udami (wsjp.pl)
2. eufemizm – pośladki; pupka, pupcia, pupeczka, pupeńka, pupina, pupsko (sjp.pwn.pl)
3. pośladki; tyłek (sjp.pwn.pl)

Słowo „pupa” to potoczne i eufemistyczne (zamiast tyłek lub wulgarnego „dupa”) określenie pośladków. Używane jest często w języku codziennym, szczególnie wobec dzieci (np. „usiądź na pupie”, „boli go pupa”). Występuje także w formach zdrobniałych: *pupcia*, *pupeczka*, które mają charakter czuły, zabawny lub infantylny. Rzadko używa się go w języku oficjalnym – to wyraz nacechowany emocjonalnie, często używany z przymrużeniem oka.

Zadanie 15. Zastanów się, a następnie odpowiedz na pytania.

1. Co się dzieje, gdy ktoś kogoś „upupia” – co to znaczy?
2. Kto najczęściej „upupia”?
3. Czy można „upupić” się samemu?
4. Jakie uczucia wywołuje bycie „upupionym”?
5. Czy Józio został „upupiony? Przez kogo? Kto to zrobił?
6. Gdybyś miała/miał odpowiedzieć Pimce, co byś powiedziała/powiedział? A może... nie powiedziałabyś/nie powiedziałbyś nic i rzuciła/rzucił kulką? 😉

Zadanie 16. Uzupełnij zdanie (albo wymyśl swoje).

Upupianie jest wtedy, gdy .....

Pupa to nie tylko część ciała. To.....

Refleksje

Pisanie

Zadanie 1. Napisz krótki manifest zatytułowany „Nie upupiaj mnie!". Może mieć formę hasła, wiersza, wpisu na forum lub posta. Niech to będzie Twoje „ja chcę być sobą".

Bonus – manifest od autorów podręcznika

Ten podręcznik nie chce być Pimką.
Ten podręcznik nie siedzi.
Nie nosi binokli.
Nie chce, żebyś „ładnie odpowiedział".
Nie zmusza do czytania całości *Ferdydurke* – lecz zaprasza:
wejdź, jeśli masz „chętkę", do świata pup, łydek i łysych profesorów.
Może się pośmiejesz. Może pomyślisz. Może się zirytujesz.
Wszystko na własne ryzyko. Jesteś wolny.

PS A jeśli mimo wszystko przeczytasz – to wiedz, że już jesteś trochę „trąba", bo jak pisał Gombrowicz: „Koniec i bomba, a kto czytał, ten trąba!".

Dramat

Stanisław Ignacy Witkiewicz – *Szewcy*

Stanisław Ignacy Witkiewicz (1885–1939)

Pisarz, dramaturg, malarz, filozof, fotograf, jeden z najoryginalniejszych artystów dwudziestolecia międzywojennego. Syn malarza i teoretyka sztuki Stanisława Witkiewicza.

Studiował w Krakowie i Petersburgu. Podróżował, brał udział w wyprawie antropologicznej do Australii, służył w armii rosyjskiej podczas I wojny światowej. W Polsce był związany z Zakopanem i środowiskiem artystycznej awangardy.

Twórca oryginalnej teorii Czystej Formy w sztuce i literaturze – postulował sztukę wyzwoloną z realizmu, pokazującą wewnętrzny dramat istnienia. W swoich dramatach i powieściach łączył groteskę, absurd, filozofię i katastroficzne wizje społeczne.

Był także autorem eksperymentalnych portretów malarskich, tworzonych w firmie „Portrety S.I. Witkiewicza".

Zginął śmiercią samobójczą we wrześniu 1939 roku, po wkroczeniu Armii Czerwonej na tereny Polski.

Na podstawie: *Stanisław Ignacy Witkiewicz.* https://culture.pl/pl/tworca/stanislaw-ignacy-witkiewicz-witkacy [dostęp: 12.05.2025].

WARTO WIEDZIEĆ

Didaskalia – (gr. – dosł. 'nauczanie') w starożytnej Grecji przygotowanie chóru oraz aktorów do wystąpienia w tragedii lub komedii; w dzisiejszym sensie: wskazówki i objaśnienia autora dramatu (tekst poboczny) lub adaptatora dotyczące realizacji scenicznej utworu.

Źródło: Janusz Sławiński: *Didaskalia.* W: *Słownik terminów literackich.* Red. Janusz Sławiński. Wrocław 1998, s. 92.

Zadanie 1. Proszę dopasować słowa z ramki do definicji.

fartuch morowy ponętny ~~salceson~~ inkrustowany granit
melonik miedziany byczy towarzysz

0. *…salceson…* rodzaj mięsa mielonego w galarecie, typ wędliny
1. ..... nakrycie głowy, półokrągłe, eleganckie (noszone dawniej)
2. ..... silny, muskularny (potocznie: bardzo duży, „napakowany”)
3. ..... kawałek ochronnego materiału, noszony na ubraniu w pracy
4. ..... ktoś, kto działa w grupie, np. politycznej lub rewolucyjnej
5. ..... zrobiony z miedzi lub mający jej kolor
6. ..... atrakcyjny, przyciągający wzrok lub uwagę (najczęściej o wyglądzie)
7. ..... bardzo dobry, świetny (potocznie: „super”)
8. ..... skała, bardzo twarda i wytrzymała
9. ..... ozdobiony poprzez wtopienie drobnych elementów (np. metalu, kamieni)

Zadanie 2. Proszę opisać ilustrację i przedstawioną na niej sytuację, a następnie odpowiedzieć na pytania.

1. Proszę przyjrzeć się postaciom przedstawionym na ilustracji. Co mają ze sobą wspólnego mimo widocznych różnic? Czy coś je łączy?

2. Co ta scena mówi o społeczeństwie? Co jest jej tematem? Jaką rolę w budowaniu wymowy sceny odgrywa stylizacja na lata 30. XX wieku? Proszę wskazać konkretne elementy nawiązujące do tej epoki i zastanowić się, po co twórca sięgnął właśnie po ten kontekst historyczny.

Zadanie 3. Proszę wyjaśnić, czym są didaskalia i jaką pełnią funkcję w dramacie.

1. Czy w teatrze da się wszystko opisać słowem? A może coś powinno być pozostawione aktorowi, reżyserowi, scenografowi?
2. Proszę wymienić elementy, które autor dramatu może opisać w didaskaliach postaci.

Zadanie 4. Proszę przeczytać didaskalia poprzedzające *Szewców*, a następnie odpowiedzieć na pytania.

Stanisław Ignacy Witkiewicz
***Szewcy* (didaskalia)**

OSOBY

SAJETAN TEMPE – majster szewski; rzadka bródka „dzika" i wąsy. Blondyn siwiejący. Ubrany w normalny strój szewski z fartuchem. Około 60 lat.

CZELADNICY: I (Józek) i II (Jędrek). Bardzo przystojne, morowe, młode szewskie chłopy. Ubrane w normalne szewskie stroje z fartuchami. Lat około 20.

KSIĘŻNA IRINA WSIEWOŁODOWNA ZBEREŹNICKA-PODBEREZKA – bardzo piękna szatynka, niezwykle miła i ponętna. Lat 27–28.

PROKURATOR ROBERT SCURVY – twarz szeroka, zrobiona jakby z czerwonego salcesonu, w którym tkwią inkrustowane, błękitne jak guziki od majtek oczy. Szczęki szerokie – pogryzłyby na proszek (zdawałoby się) kawałek granitu. Strój żakietowy, melonik. Laska ze złotą gałką (*très démodé*[614]). Biały halsztuk[615] zawinięty i ogromna w nim perła.

[614] *Très démodé* – z fr. bardzo staromodny.

[615] *Halsztuk* – chustka na szyję noszona dawniej przez mężczyzn.

LOKAJ KSIĘŻNEJ, FIERDUSIEŃKO – zrobiony trochę na manekina. Strój czerwony, ze złotym szamerowaniem[616]. Czerwona króciutka pelerynka. Kapelusz stosowany.

HIPER-ROBOCIARZ – ubrany w bluzę i kaszkiet. Ogolony, szerokie szczęki. W ręku kolosalny, miedziany termos.

DWÓCH DYGNITARZY – towarzysz Abramowski i towarzysz X. Wspaniale ubrani cywile, wysokiej inteligencji i w ogóle pierwszej marki. X ogolony – Abramowski z brodą i wąsami.

JÓZEF TEMPE – syn Sajetana, lat 20.

CHŁOPI – stary chłop, młody chłop i dziwka. Stroje krakowskie.

STRAŻNICZKA – młoda ładna dziewczynka. Fartuszek na mundurku.

CHOCHOŁ – z *Wesela* Wyspiańskiego.

STRAŻNIK – normalny byczy chłopak, mundur zielony.

GNĘBON PUCZYMORDA I DZIARSCY CHŁOPCY

Źródło: Stanisław Ignacy Witkiewicz: *Szewcy*. https://lektury.gov.pl/czytaj/szewcy [dostęp: 9.10.2025].

Zadanie 5. Proszę przyporządkować każdą postać do grupy społecznej lub środowiska, a następnie zastanowić się, czy imiona/nazwiska postaci coś znaczą.

postać	grupa społeczna/środowisko	znaczenie imienia/nazwiska
Sajetan Tempe	*rzemieślnik/klasa niższa/ tradycja*	
Czeladnicy (Józek i Jędrek)		
Księżna Irina Wsiewołodowna Zbereźnicka- Podberezka		

[616] *Szamerowanie* – ozdoba stroju w postaci naszytego galonu, sznura itp.

Prokurator Robert Scurvy		
Lokaj Fierdusieńko		
Hiper-Robociarz		
Dygintarze		
Chłopi		
Chochoł		
Gnębon Puczymorda		

CIEKAWOSTKI

Chochoł – to postać z dramatu *Wesele* Stanisława Wyspiańskiego, symboliczna figura ze słomy, okrywająca zimą krzew róży. W dramacie budzi się jako duch, który prowadzi innych w taniec bez końca – chocholi taniec, czyli metafora marazmu narodowego i bierności Polaków.

Zadanie 6. Proszę stworzyć „piramidę społeczną" tego dramatu.

Zadanie 7. Postaci biorą udział w castingu do *Szewców.* Proszę wybrać jedną postać z didaskaliów i przedstawić ją innym – dodać gest, głos, rekwizyt, sposób mówienia. Po castingu proszę zdecydować, która z postaci wydaje się „ważna", która groteskowa? Która nie budzi sympatii?

Zadanie 8. Proszę przeanalizować didaskalia i wypisać przykłady podanych kategorii.

- epitety:
- styl (potoczny? nobliwy? przerysowany?):
- ironia i groteska:
- charakterystyczne cechy:

Refleksje

Mówienie

Zadanie 1. Proszę odpowiedzieć na pytania.

1. Co by było, gdyby te didaskalia istniały jako osobny utwór?
2. Jaką rzeczywistość one pokazują?
3. Co można powiedzieć o Polsce lat 30. XX wieku tylko na ich podstawie?

Zadanie 2. Na podstawie samych opisów postaci proszę wymyślić możliwą fabułę dramatu. Jakie konflikty i tematy są już zapisane w didaskaliach?

Pytania pomocnicze:

1. Kto tu ma władzę, a kto się buntuje?
2. Co robią arystokraci w świecie szewców?
3. Czy możliwy jest bunt robotników?
4. Czy system się zawali – czy tylko zmieni kostium?

Pisanie

Zadanie 1. Proszę wybrać jedne didaskalia z dramatu *Szewcy*, a następnie przekształcić je językowo w trzech stylach.

Styl realistyczny – opis postaci w sposób prosty, rzeczowy, bez przesady .....

.....

Styl patetyczny – opis wzniosły, z porównaniami i archaizmami (np. jak w dramacie romantycznym) .....

Styl nowoczesny – opis postaci w języku współczesnym: SMS-owym, reklamowym lub młodzieżowym .....

Zadanie 2. Proszę wymyślić własną postać tego dramatu i opisać ją w stylu Witkacego (100 słów).

Podsumowanie epoki

Zadanie 1. Proszę wypisać 6 słów kluczy, które najlepiej oddają ducha tej epoki.

..... # ..... # .....

..... # ..... # .....

Zadanie 2. Proszę wskazać 3 najważniejszych twórców.

.....

Zadanie 3. Proszę wybrać jeden ulubiony utwór spośród poznanych i napisać, dlaczego jest najbardziej interesujący.

.....

Zadanie 4. Proszę wymyślić tytuł wystawy lub plakatu albo wymyślić hasło lub slogan reklamowy, który promowałby literaturę tej epoki – powinien zawierać hasło lub motto, które oddaje najważniejsze wartości i tematy.

.....

Zadanie 5. Proszę napisać, jaki problem społeczny lub idea z epoki jest według Pani/Pana wciąż aktualna i dlaczego.

.....

Zadanie 6. Proszę narysować prostą mapę myśli lub diagram (np. koło tematyczne lub drzewo problemów), który pokazuje powiązania między tematami, postawami i wartościami w tekstach z epoki.

Lektury uzupełniające – warto sięgnąć

Czytam po polsku. T. 3: *„Zbrodnia z premedytacją" Witolda Gombrowicza. Praktyki lekturowe. Materiały pomocnicze do nauki języka polskiego jak obcego.* Oprac. Anna Gawryś-Mazurkiewicz. Red. serii Bożena Szałasta-Rogowska, Agnieszka Tambor. Katowice 2025.

Na wyrywki. 100 cytatów z polskiej poezji i dramatu, które powinien znać także cudzoziemiec. Red. Romuald Cudak, Wioletta Hajduk-Gawron, Agnieszka Madeja. Katowice 2018 (cytaty z utworów z epoki dwudziestolecia międzywojennego).

Tadeusz Sławek: *Swojskie i obce. Tradycja i awangarda w literaturze.* W: *Kultura polska. Silva rerum.* Red. Romuald Cudak, Jolanta Tambor. Katowice 2023, s. 157–168.

Minisłownik terminów literackich

akapit – wyodrębniona część tekstu prozatorskiego, rozpoczynająca się wcięciem.

Przykład:

> Tak mruczał i chodził po sklepie przygarbiony, z rękoma w kieszeniach, a za nim jego pudel. Pan od czasu do czasu zatrzymywał się i oglądał jakiś przedmiot, pies przysiadał na podłodze i skrobał tylną nogą gęste kudły, a rzędem ustawione w szafie lalki małe, średnie i duże, brunetki i blondynki, przypatrywały się im martwymi oczami.
>
> Drzwi od sieni skrzypnęły i ukazał się pan Klejn, mizerny subiekt, ze smutnym uśmiechem na posiniałych ustach.
>
> (Bolesław Prus: *Lalka*)

akcja – ciąg zdarzeń w utworze.

Przykład:

> akcja *Chłopów* Władysława Reymonta rozgrywa się w wiejskiej społeczności Lipiec i obejmuje około jednego roku życia wsi, podzielonego symbolicznie na cztery pory roku: *Jesień*, *Zima*, *Wiosna*, *Lato* – są to jednocześnie tytuły czterech tomów powieści.

anafora – figura stylistyczna polegająca na powtórzeniu tego samego słowa lub zwrotu na początku kolejnych wersów, strof.

Przykład:

> **Prędzej** prawdę poeta powie i sen płonny,
> **Prędzej** i aniołowi płacz nie będzie płonny...
>
> (Jan Andrzej Morsztyn: *Niestatek*)

animizacja – nadanie przedmiotom martwym lub zjawiskom cech istot żywych.

Przykład:

Posąg szepce do siebie: «Bzy kwitną. Jestem wieszcz...

(Maria Pawlikowska-Jasnorzewska: *Wiosna*)

antyteza – zestawienie w jednej wypowiedzi dwóch elementów o przeciwstawnych znaczeniach, służące podkreśleniu kontrastu, paradoksu lub napięcia treściowego.

Przykład:

Pełno nas, a jakoby **nikogo** nie było

(Jan Kochanowski: *Treny*)

apostrofa – uroczysty, bezpośredni zwrot do adresata (osoby, bóstwa, idei).

Przykład:

Litwo! Ojczyzno moja!

(Adam Mickiewicz: *Pan Tadeusz*)

archaizm – wyraz, forma gramatyczna lub konstrukcja, która wyszła z użycia.

Przykład:

Świat się **obaczy**, jako ziemia wielka,
Poda się panu w moc kraina wszelka

(Jan Kochanowski: *Psałterz Dawidowy*)

bohater (główny, drugoplanowy) – główna postać utworu, uczestnicząca w jego wydarzeniach.

Przykład:

Stanisław Wokulski w *Lalce*.

czas akcji – epoka, w której rozgrywają się wydarzenia.

Przykład:

lata 70. XIX wieku w *Lalce*.

dramat – jeden z trzech podstawowych rodzajów literackich (obok epiki i liryki), przeznaczony do wystawienia na scenie. Składa się głównie z dialogów i monologów, bez obecności narratora. Charakterystycznym elementem dramatu są didaskalia – czyli poboczne uwagi autora dotyczące np. miejsca akcji, gestów czy nastroju postaci. W dramacie wydarzenia poznajemy bezpośrednio poprzez wypowiedzi bohaterów, a nie poprzez opowieść narratora. Przykład:

GUŚLARZ

Aniołku, duszeczko!
Czego chciałeś, macie obie.
To ziarneczko, to ziarneczko,
Teraz z Bogiem idźcie sobie.
A kto prośby nie posłucha,
W imię Ojca, Syna, Ducha.
Widzicie Pański krzyż?
Nie chcecie jadła, napoju,
Zostawcież nas w pokoju!
A kysz, a kysz!

CHÓR

A kto prośby nie posłucha,
W imię Ojca, Syna, Ducha.
Widzicie Pański krzyż?
Nie chcecie jadła, napoju,
Zostawcież nas w pokoju;
A kysz, a kysz!
Widmo znika.

(Adam Mickiewicz: *Dziady*, cz. IV)

epifora – figura stylistyczna polegająca na powtórzeniu tego samego wyrażenia na końcu kolejnych wersów lub zdań.

Przykład:

Żar z rozgrzanego jej brzucha bucha:
Buch – jak **gorąco!**
Uch – jak **gorąco!**
Puff – jak **gorąco!**
Uff – jak **gorąco!**

(Julian Tuwim: *Lokomotywa*)

epika – jeden z trzech podstawowych rodzajów literackich (obok liryki i dramatu), obejmujący utwory narracyjne, w których świat przedstawiony ukazywany jest przez narratora, a wydarzenia i postacie tworzą uporządkowaną fabułę. W epice dominuje narracja, a tekst jest pisany zazwyczaj prozą, choć istnieją także formy epickie wierszowane (np. eposy).

Przykład:

Tymczasem gość zdjął wielkie futro i baranią czapkę, a jednooki Ir obwąchawszy go poczyna kręcić ogonem, łasić się i z radosnym skomleniem przypadać mu do nóg.

Pan Ignacy zbliża się do gościa wzruszony i zgarbiony więcej niż kiedykolwiek.

– Zdaje mi się... – mówi zacierając ręce – zdaje mi się, że mam przyjemność...

(Bolesław Prus: *Lalka*)

epitet – poetyckie określenie rzeczownika, uwydatniające jego właściwości.

Przykład:

Tyś Pan **wszytkiego** świata, Tyś niebo zbudował,
I **złotemi** gwiazdami ślicznieś uhaftował

(Jan Kochanowski: *Czego chcesz od nas Panie*)

eufemizm – wyrażenie łagodzące znaczenie słowa uznanego za dosadne, brutalne lub niestosowne.

Przykład:

Słuchaj, co mówi to serce:
Nie masz, nie masz Maryli!

(Adam Mickiewicz: *Dziady*, cz. IV)

fabuła – uporządkowany ciąg zdarzeń powiązanych przyczynowo.

Przykład:

Stanisław Wokulski, zamożny kupiec, zakochuje się w arystokratce Izabeli Łęckiej i próbuje zdobyć jej względy, jednocześnie zmagając się z konfliktem między nowoczesnością a tradycją w społeczeństwie. Powieść ukazuje także rozpad wartości szlacheckich i trudności ludzi ambitnych w realiach XIX-wiecznej Polski.

gatunek – historycznie ukształtowany typ utworu literackiego, który posiada charakterystyczne cechy treściowe, formalne i kompozycyjne. Gatunki występują wewnątrz rodzajów literackich (epika, liryka, dramat).

Przykład:

w ramach epiki można wyróżnić m.in. opowiadanie, epos, balladę itp.

hiperbola – celowe wyolbrzymienie cech, emocji lub zdarzeń.

Przykład:

Nie tyle wiosna kwiatków, lato kłosów,
Jesień owoców i organy głosów, [...]
Nie tyle mają i jeziora trzciny,
Jak ja mam bólu dla swej Katarzyny.

(Jan Andrzej Morsztyn: *O sobie*)

inwersja – zmiana normalnego szyku wyrazów w zdaniu.

Przykład:

O mnie Moskwa i będą wiedzieć Tatarowie

(Jan Kochanowski: *Pieśń XXIV*)

kolokwializm – wyraz lub wyrażenie charakterystyczne dla języka potocznego, używane w tekstach literackich.

Przykład:

– M... m... – **wybełkotał** betoniarz Stefan z Marymontu; **machnął ręką** i umilkł

(Marek Hłasko: *Robotnicy*)

liryka – jeden z trzech podstawowych rodzajów literackich (obok epiki i dramatu), w którym dominuje wyrażanie uczuć, myśli i przeżyć wewnętrznych podmiotu lirycznego. Utwory liryczne mają najczęściej formę wiersza, są subiektywne i często posługują się środkami stylistycznymi, takimi jak metafora, porównanie, personifikacja.

Przykład:

Umrzeć – tego się nie robi kotu.
Bo co ma począć kot
w pustym mieszkaniu.
Wdrapywać się na ściany.
Ocierać między meblami.
Nic niby tu nie zmienione,
a jednak pozamieniane.
Niby nie przesunięte,
a jednak porozsuwane.
I wieczorami lampa już nie świeci.

(Wisława Szymborska: *Kot w pustym mieszkaniu*)

metafora – przenośne zestawienie wyrażeń, tworzące nową jakość znaczeniową; uzyskane przez podobieństwo lub skojarzenie.

Przykład:

Wpłynąłem na suchego przestwór oceanu,
Wóz nurza się w zieloność i jak łódka brodzi

(Adam Mickiewicz: *Stepy akermańskie*)

metonimia – zastąpienie jednego pojęcia innym, które pozostaje z nim logicznie lub rzeczowo powiązane.

Przykład:

Pomysłu na to mi zabrakło,
kochałam pana siedząc w kącie,
milczało o nas **całe Nakło**
i **Paryż milczał**, i Bóg Ojciec

(Agnieszka Osiecka: *Kochałam Pana*)

miejsce akcji – przestrzeń, gdzie toczy się fabuła.

Przykład:

Warszawa w *Lalce*.

narrator pierwszoosobowy – narrator, który występuje jako uczestnik wydarzeń i opowiada historię w formie „ja", relacjonując swoje własne przeżycia lub obserwacje.

Przykład:

Byłem starym kawalerem, miałem lat przeszło pięćdziesiąt i majątek wystarczający na spokojne życie....

(Bolesław Prus: *Katarynka*)

narrator trzecioosobowy (wszechwiedzący) – narrator stojący poza światem przedstawionym, opisujący zdarzenia i postacie z zewnątrz, używający form „on", „ona", „oni".

Przykład:

Petroniusz obudził się późno. Czuł się zmęczony i przez chwilę leżał bez ruchu, patrząc w sufit malowany w błękitne kwiaty.

(Henryk Sienkiewicz: *Quo vadis*)

neologizm – nowe słowo utworzone na potrzeby sytuacji językowej lub ze względów stylistycznych.

Przykład:

Muzo
Natchniuzo
tak
ci
końcówkowuję
z **niepisaniowości**

(Miron Białoszewski: *Namuzowywanie*)

oksymoron – zestawienie dwóch przeciwstawnych wyrazów tworzące nową, paradoksalną jakość.

Przykład:

Ogień krzepnie – blask ciemnieje,
Ma granice – Nieskończony!

(Franciszek Karpiński: *Pieśń o narodzeniu Pańskim*)

onomatopeja – wyraz dźwiękonaśladowczy, imitujący dźwięki.

Przykład:

Żar z rozgrzanego jej brzucha bucha:
Buch – jak gorąco!
Uch – jak gorąco!
Puff – jak gorąco!
Uff – jak gorąco!

(Julian Tuwim: *Lokomotywa*)

personifikacja – nadanie przedmiotom, pojęciom lub zjawiskom cech ludzkich.

Przykład:

[...] **świat ukrywa** swą płeć
pod chłodnymi dłońmi. Zdaje się, że jeszcze śpi,

(Tomasz Różycki: *Siedem dowodów na istnienie*)

podmiot liryczny – fikcyjna osoba mówiąca w utworze lirycznym, wyrażająca uczucia, myśli lub refleksje. Nie należy utożsamiać go z autorem.

Przykład:

Cichą nocą, w świetle błękitnym księżyca,
Idę borem, słuchając, jak liść każdy szumi...

(Kazimierz Przerwa-Tetmajer: *Melodia mgieł nocnych*)

porównanie – zestawienie dwóch elementów na podstawie wspólnej cechy, z użyciem słów takich jak, „jak", „jakby", „niby".

Przykład:

Człowieka tak się zabija jak zwierzę

(Tadeusz Różewicz: *Ocalony*)

przerzutnia – świadome przeniesienie części zdania do następnego wersu, łamiące naturalną granicę zdania.

Przykład:

głowę która siwieje a świeci jak świecznik
kiedy srebrne pasemka wiatrów przefruwają
niosę po dnach uliczek

(Józef Czechowicz: *żal*)

pytanie retoryczne – pytanie, którego autor nie oczekuje odpowiedzi, mające wywołać refleksję lub wzmocnić podany argument.

Przykład:

I tęskniąc, sobie zadaję pytanie:
Czy to jest przyjaźń? czy to jest kochanie?

(Adam Mickiewicz: *Niepewność*)

rym – zgodność brzmieniowa zakończeń wersów.

Przykład:

Tam, gdzie wód nieprzebrane gromadzi się łono,
Gdzie nurty sine biją o skał brzeg kamienny,
Ziemi ostatni koniec, głębina bezdenny –
Tam ja rzucam cię, sterze! tam ja lecę w ono!

(Adam Mickiewicz: *Burza*)

strofa – grupa wersów wyodrębniona graficznie i rytmicznie. W *Kocie w pustym mieszkaniu* występują strofy o nieregularnej długości.

Przykład:

Słychać kroki na schodach,
ale to nie te.
Ręka, co kładzie rybę na talerzyk,
także nie ta, co kładła.

Coś się tu nie zaczyna
w swojej zwykłej porze.
Coś się tu nie odbywa
jak powinno.
Ktoś tutaj był i był,
a potem nagle zniknął
i uporczywie go nie ma.

(Wisława Szymborska: *Kot w pustym mieszkaniu*)

styl – sposób pisania charakterystyczny dla autora lub epoki.

Przykład:

styl Szymborskiej określa się jako zwięzły, rzeczowy, intelektualny.

wątek – wyodrębniona linia zdarzeń w utworze.

Przykład:

wątek miłosny, wątek rycerski, wątek przygodowy.

wers – pojedyncza linijka w wierszu.

Przykład:

Lecz zaklinam – niech żywi nie tracą nadziei ← to jest jeden wers

(Juliusz Słowacki: *Testament mój*)

wiersz – utwór poetycki, zwykle podzielony na wersy i strofy.

Przykład:

Kot w pustym mieszkaniu Wisławy Szymborskiej.

wykrzyknienie – emocjonalna wypowiedź zakończona wykrzyknikiem, wyrażająca silne przeżycie.

Przykład:

»**Gwałtu!** wołają, zamykajcie bramę,
Tuż, tuż, za nami Ruś wali.
Ach! zgińmy lepiej, zabijmy się same,
Śmierć nas od hańby ocali

(Adam Mickiewicz: *Poezyje*)

CIEKAWOSTKI

Periodyzacja literatury światowej

1. Literatura europejska i amerykańska (zachodnia)

Starożytność: do ok. 476 n.e. → Średniowiecze: ok. 476–1450 → Renesans: ok. 1450–1600 → Barok: ok. 1600–1750 → Oświecenie: ok. 1680–1800 → Romantyzm: ok. 1790–1850 → Realizm / naturalizm: ok. 1830–1900 → Modernizm: ok. 1890–1930 → Awangarda: ok. 1910–1945 → Postmodernizm: ok. 1945–2000 → Literatura współczesna: od ok. 2000

2. Literatura chińska

Okres klasyczny: do III w. p.n.e. (m.in. konfucjanizm, *Księga pieśni*) → Dynastia Han: III w. p.n.e. – III w. n.e. → Okres Trzech Królestw i Jin: III–V w. → Dynastia Tang: VII –X w. → Dynastia Song: X–XIII w. → Dynastia Yuan: XIII–XIV w. → Dynastia Ming: XIV–XVII w. → Dynastia Qing: XVII–XIX w. → Literatura nowoczesna: od pocz. XX w. → Literatura współczesna: od 1949

3. Literatura indyjska (hinduska)

Okres wedyjski: ok. 1500–500 p.n.e. → Okres epicki: ok. 500 p.n.e. – 200 n.e. (*Mahabharata*, *Ramajana*) → Okres klasyczny (sanskryt): III–XIII w. → Okres bhakti i języków regionalnych: XIII–XVIII w. → Okres kolonialny: XVIII–pocz. XX w. → Literatura nowoczesna: od ok. 1850 → Literatura współczesna: od 1947

4. Literatura arabska

Okres przedislamski: do 622 → Okres klasyczny: 622–1258 → Okres mamelucki i osmański: XIII–XIX w. → Okres nahdy (odrodzenie): ok. 1850–1950 → Literatura współczesna: od 1950

5. Literatura japońska

Okres starojapoński: do 794 (*Manyōshū*) → Okres Heian: 794–1185 → Okres Kamakura i Muromachi: 1185–1600 → Okres Edo: 1600–1868 → Okres Meiji: 1868–1912 → Okres Taishō: 1912–1926 → Okres Shōwa: 1926–1989 → Literatura współczesna: od 1989 (Heisei → Reiwa)

Wykaz ilustracji

Romantyzm

Adam Mickiewicz. Fot. Jan Mieczkowski.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Mieczkowski#/media/Plik:Adam_Mickiewicz_by_Jan_Mieczkowski.jpg.

Peter Paul Rubens: *Prometeusz Skowany.*
https://pl.wikipedia.org/wiki/Prometeusz_skowany_%28obraz_Petera_Paula_Rubensa%29#/media/Plik:Peter_Paul_Rubens,_Flemish_(active_Italy,_Antwerp,_and_England)_-_Prometheus_Bound_-_Google_Art_Project.jpg.

Juliusz Słowacki. Rycina Jamesa Hopwooda.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Juliusz_S%C5%82owacki#/media/Plik:Juliusz_S%C5%82owacki_1.PNG.

Zygmunt Krasiński. Fotografia portretowa Karola Beyera sprzed 1859 roku.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Zygmunt_Krasi%C5%84ski#/media/Plik:Zygmunt_Krasi%C5%84ski_portrait.jpg.

Cyprian Kami Norwid. Fot. Michał Szweycer.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Cyprian_Kamil_Norwid#/media/Plik:Cyprian_Kamil_Norwid_foto.jpg.

Józef Ignacy Kraszewski.
https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Ignacy_Kraszewski#/media/Plik:J%C3%B3zef_Kraszewski.jpg.

Pozytywizm

Artur Grottger: *Pobór w nocy*, z cyklu *Polonia*, II.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Artur_Grottger#/media/Plik:Branka_-_Grottger_(5579005).jpg.

Artur Grottger: *Obrona dworu*, z cyklu *Polonia*, VI.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Artur_Grottger#/media/Plik:Obrona_dworu_(5579042).jpg.

Adam Asnyk.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Adam_Asnyk#/media/Plik:Portret_Adama_Asnyka._ca_1863_(76803682)_(cropped).jpg.

„Tygodnik Ilustrowany" 1876, nr 13.
https://bcul.lib.uni.lodz.pl/dlibra/publication/1514/edition/1176.

Henryk Sienkiewicz.
https://polona.pl/item/portret-henryka-sienkiewicza,NDQ1MzI2Mzc/.

Bolesław Prus.
https://pl.wikipedia.org/wiki/Boles%C5%82aw_Prus#/media/Plik:Boles%C5%82aw_Prus_studio_portrait.jpg.

Maria Konopnicka. Fot. Leopold Bude.
https://polona.pl/item/portret-marii-konopnickiej,Njc5NDM3OTI/0/.

Młoda Polska

Jacek Malczewski: *Młoda Polska.*
https://pl.wikipedia.org/wiki/M%C5%82oda_Polska_%28obraz_Jacka_Malczewskiego%29#/media/Plik:Jacek_Malczewski_-_M%C5%82oda_Polska_1917.jpg.

Jacek Malczewski: *Śmierć.*
https://pl.wikipedia.org/wiki/M%C5%82oda_Polska#/media/Plik:Jacek_Malczewski,_%C5%9Amier%C4%87.jpg.

Aleksander Gierymski: *W altanie.*
https://pl.wikipedia.org/wiki/W_altanie#/media/Plik:Gierymski_In_the_arbour.png.

Józef Pankiewicz: *Wóz z sianem.*
https://pl.wikipedia.org/wiki/J%C3%B3zef_Pankiewicz#/media/Plik:J%C3%B3zef_Pankiewicz_-_Cart_with_Hay_-_MNK_II-b-858_-_National_Museum_Krak%C3%B3w.jpg.
Władysław Podkowiński: *Mokra wieś.*
https://pl.wikipedia.org/wiki/Plik:Podkowi%C5%84ski_-_Mokra_Wie%C5%9B_1892.jpg.
Józef Chełmoński: *Babie lato.*
https://pl.wikipedia.org/wiki/Babie_lato_(obraz_J%C3%B3zefa_Che%C5%82mo%C5%84skiego)#/media/Plik:J%C3%B3zef_Che%C5%82mo%C5%84ski_-_Indian_summer_-_Google_Art_Project.jpg.
Jacek Malczewski: *W tumanie.*
https:///pl.wikipedia.org/wiki/W_tumanie#/media/Plik:Malczewski_Jacek_W_tumanie.jpg.

Dwudziestolecie międzywojenne

„Skamander. Miesięcznik poetycki" 1921, R. 2, z. 7/9. Wydawca: Władysław Zawistowski.
https://polona.pl/item-view/ec5a3225-577d-4aff-afc4-057a424dab7c?page=0.
Jarosław Iwaszkiewicz, Antoni Słonimski, Jan Lechoń, Kazimierz Wierzyński. Narodowe Archiwum Cyfrowe.
https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/46307/a60d9fc1210ffe5338f0fce4e36535e3/.
„Zwrotnica" 1926, nr 7.
https://rcin.org.pl/ibl/dlibra/publication/45478/edition/31749/content.
Thyristorchopper, Railroad turnout, 2010.
https://lv.wikipedia.org/wiki/Attēls:China_turnout.JPG#/media/Attēls:China_turnout.JPG.
„Jednodńuwka Futurystuw" 1921, wyd. nadzwyczajne.
https://pl.wikisource.org/wiki/Jednod%C5%84uwka_futurystuw_%28fragmenty_Jasie%C5%84skiego_i_Czy%C5%BCewskiego%29#/media/Plik:Bruno_Jasie%C5%84ski_-_jednod%C5%84uwka_futurystuw_-_book_cover.jpg.

Gino Severini: *Ballerina in Blue.*
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Severini_-_Ballerina_Blu.jpg#/media/File:Severini_-_Ballerina_Blu.jpg.

Pozostałe ilustracje wykorzystane w tomie zostały wygenerowane przez AI.

Redakcja i korekta
Zespół Wydawnictwa

Projekt okładki z wykorzystaniem zdjęcia ze strony pixabay.com (autor Michał Jarmoluk)
Tomasz Tomczuk

Opracowanie graficzne i łamanie
Ireneusz Olsza

Redaktor inicjujący
Przemysław Pieniążek

Publikacja dostępna na licencji Creative Commons
Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0)

https://orcid.org/0000-0002-0348-1554
https://orcid.org/0000-0001-9351-3777

Lektura jest dobra na wszystko : podręcznik do historii literatury polskiej dla cudzoziemców. T. 2, Romantyzm, pozytywizm, Młoda Polska, dwudziestolecie międzywojenne / Anna Gawryś-Mazurkiewicz, Tomasz Gęsina. – Wydanie I. – Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2025. – (Kultura i Język Polski dla Cudzoziemców)

https://doi.org/10.31261/PS.248
ISBN 978-83-226-4623-6
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-4624-3
(wersja elektroniczna)
ISSN 1644-0552

Wydawca:
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Jordana 18, 40-043 Katowice
https://wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Druk i oprawa:
volumina.pl Sp. z o.o.
ul. Księcia Witolda 7–9
71-063 Szczecin

Wyd. I. Ark. druk. 58,0. Ark. wyd. 43,0. PS 248. Papier Munken Polar 90 g vol. 1.13.

fot. Bartosz Tramer

Anna Gawryś-Mazurkiewicz
doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo. Adiunktka w Instytucie Literaturoznawstwa Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Od 2015 roku związana ze Szkołą Języka i Kultury Polskiej UŚ. Łączy zainteresowania literaturoznawcze z praktyką glottodydaktyczną.

fot. Bartosz Tramer

Tomasz Gęsina
doktor nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo. Adiunkt w Szkole Języka i Kultury Polskiej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach z wieloletnim doświadczeniem w nauczaniu cudzoziemców języka i literatury polskiej. Autor książek oraz artykułów z zakresu glottodydaktyki polonistycznej.

Lektura jest dobra na wszystko to podręcznik wielowarstwowy, interdyscyplinarny, aktualny i różnorodny pod względem wyjątkowo efektownych i aktualnych modeli oraz schematów zadań – bardzo pomocnych w pracy nauczyciela i studenta. Dostarcza wiedzę o epokach, autorach i tekstach, rozwija myślenie i rozszerza perspektywę poznawczą, proponując dodatkowe źródła dla zainteresowanych.

Z recenzji wydawniczej prof. dr hab. Margrety Grigorovej
z Uniwersytetu im. św. św. Cyryla i Metodego w Wielkim Tyrnowie

SZKOŁA JĘZYKA I KULTURY POLSKIEJ
UNIWERSYTETU ŚLĄSKIEGO W KATOWICACH

NAWA NARODOWA AGENCJA WYMIANY AKADEMICKIEJ

ISSN 1644-0552
Egzemplarz bezpłatny
ISBN 978-83-226-4624-3
9 788322 646243

Więcej informacji